

УКРАЇНСЬКА МОВА

Інна Літвінова

«Українська мова»
підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти

Видавництво «Ранок»

Створено відповідно до модельної навчальної програми
«Українська мова. 5—6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)

Інна Літвінова

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для 6 класу
закладів загальної
середньої освіти**

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки
України

rnk.com.ua/102692

Електронний
інтерактивний додаток
до підручника

Харків
Видавництво «Ранок»
2023

Розділ 1. Краса та багатство української мови	8
§ 1. Краса звучання української мови	9
§ 2. Багатство української мови	22
§ 3. Інформація. Види та джерела інформації	37
Підсумки та саморефлексія	43
Розділ 2. Будова слова. Орфографія	44
§ 4. Будова слова. Корінь слова. Спільнокореневі слова й форми слова	45
§ 5. Незмінні й змінні слова. Основа та закінчення	53
§ 6. Корінь, суфікс, префікс	59
§ 7. Написання префіксів З-, ЗІ-, С-	66
§ 8. Написання префіксів РОЗ-, БЕЗ-	70
§ 9. Написання префіксів ПРЕ-, ПРИ-, ПРИ-	75
§ 10. Правила написання букв Е, И, І в іменникових суфіксах	81
-ЕЧОК- чи - ИЧОК-? -ЕЧК- чи -ИЧК-?	81
-ИНН(я), -ИНН(я) чи -ЕНН(я)?	84
§ 11. Букви Е, О, И в прикметникових суфіксах	88
-ОВ- чи -ЕВ- (-ЄВ-)?	88
Правопис суфіксів у прикметниках зі значенням належності	91
-ИЧН-, -ІЧН- чи -ЇЧН-?	95
§ 12. Антонімічні префікси й суфікси	99
§ 13. Складні слова	103
Підсумки та саморефлексія	110
Розділ 3. Словотвір. Орфографія	112
§ 14. Словотвір. Твірне слово	113
§ 15. Основні способи словотворення	118
Префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний	
способи словотворення	118
Безафіксний спосіб словотворення	122
Складання слів або основ. Абревіатури	124
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	130
§ 16. Правопис складних слів разом, із дефісом, окремо	134
Написання слів із ПІВ	139
§ 17. Зміни приголосних при словотворенні	142
Особливості творення іменників із суфіксами -СТВ-(О),	
-ЗТВ-(О), -ЦТВ-(О) та прикметників із суфіксами -СЬК-, -ЦЬК-, -ЗЬК-...	142
Особливості творення іменників за допомогою суфікса -ИН(а)	
від прикметників на -СЬК(ий), -ЦЬК(ий)	146

§ 18. Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова.....	150
Підсумки та саморефлексія	155
Розділ 4. Морфологія. Орфографія	156
§ 19. Загальна характеристика частин мови	157
§ 20. Самостійні частини мови: загальна характеристика.....	160
§ 21. Службові частини мови	163
§ 22. Вигук	171
Розділ 5. Іменник.....	174
§ 23. Іменник як частина мови	175
§ 24. Велика буква та лапки у власних назвах	181
§ 25. Рід іменників. Іменники спільного роду	192
§ 26. Число іменників.....	197
§ 27. Відмінки іменників	205
§ 28. Кличний відмінок.....	209
§ 29. Відміни та групи іменників	213
Поділ на групи іменників I та II відмін	217
§ 30. Відмінювання іменників I відміни	220
§ 31. Відмінювання іменників II відміни	226
Поділ на групи іменників II відміни з кінцевим -р.....	229
Закінчення -а/-я в родовому відмінку однини іменників	
чоловічого роду II відміни.....	231
Закінчення іменників II відміни у кличному відмінку однини	235
Закінчення іменників II відміни у родовому відмінку множини	236
§ 32. Відмінювання іменників III відміни	239
Відмінювання іменників III відміни в однині	239
Відмінювання іменників III відміни у множині	240
§ 33. Відмінювання іменників IV відміни	243
§ 34. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини	246
Відмінювання іменників, що мають лише форму множини.....	246
§ 35. Рід незмінюваних іменників.....	249
§ 36. Творення та відмінювання імен по батькові.	
Відмінювання прізвищ іменникового типу.....	255
Прізвища із закінченнями -А, -Я.....	257
Прізвища з нульовим закінченням та -О.....	258
Невідмінювані прізвища	259
§ 37. НЕ з іменниками	264
§ 38. Правопис складних іменників.....	266
Підсумки та саморефлексія	269

Розділ 6. Прикметник	270
§ 39. Прикметник як частина мови	271
§ 40. Групи прикметників за значенням	278
§ 41. Ступені порівняння якісних прикметників	287
§ 42. Відмінювання прикметників	296
§ 43. Відмінювання прізвищ прикметникового типу	303
§ 44. Творення прикметників	306
Написання -Н- і -НН- у прикметниках	306
§ 45. Написання НЕ з прикметниками	315
§ 46. Написання складних прикметників разом і з дефісом	319
Підсумки та саморефлексія	324
Розділ 7. Числівник	326
§ 47. Числівник як частина мови	327
§ 48. Розряди числівників за значенням	331
§ 49. Розряди числівників за будовою. Написання складних і складених числівників	335
§ 50. Відмінювання числівників	339
§ 51. Узгодження числівників з іменниками	352
§ 52. Правильне вживання числівників на позначення дат і часу	358
Підсумки та саморефлексія	365
Розділ 8. Займенник	366
§ 53. Займенник як частина мови	367
§ 54. Розряди займенників за значенням та особливості відмінювання	371
Особові займенники	373
Присвійні займенники	376
Зворотний займенник себе	380
Питальні й відносні займенники	383
Заперечні й неозначені займенники	387
Вказівні та означальні займенники	392
Підсумки та саморефлексія	398
Повторення вивченого	399
§ 55. Будова слова. Словотвір. Орфографія	399
§ 56. Морфологія. Орфографія	403
Іменні частини мови	403

Любі шестикласники та шестикласниці!

Ми дуже чекали зустрічі з вами цього навчального року. Знаємо, що в п'ятому класі ви дізналися багато нового. Зокрема, умієте розрізняти лексичні одиниці та правильно їх застосовувати в мовленні, знаєте секрети милозвучності української мови та правила орфоепії (згадайте улюблені скоромовки 😊). Деякі правила правопису теж вам уже відомі (до речі: *пицца* чи *піца*? 😊). Ви вже знайомі зі структурою речення та вмієте ставити розділові знаки 😊.

Цього року пропонуємо зробити ще кілька важливих кроків до грамотного мовлення й ефективного спілкування. У підручнику ви знайдете нову цікаву інформацію про будову слова, способи словотворення, частини мови та багато вправ для закріплення необхідних мовних навичок. Аби вам легше було орієнтуватися на сторінках, уважно ознайомтеся із навігатором.

Під час навчання ми працюватимемо з текстами різних стилів і жанрів. Це художні твори, статті з інтернет-сайтів, дописи сучасних блогерів тощо. Удосконалимо навички роботи зі словниками різних типів і продовжимо укладати свій словничок.

Нам дуже важливо, аби ви застосовували набуті знання в повсякденному житті, тому тексти вправ у кожному розділі об'єднуємо цікавою для обговорення темою. Частина вправ має інтернет-підтримку: ви зможете послухати або подивитися запропонований для роботи матеріал через к'юар-коди (QR-коди).

Пропонуємо цікаві творчі завдання, щоб дати простір для вашої фантазії й талантів. Раді бути з вами в цій подорожі! Щиро бажаємо успіхів!

Навігатор

У такий спосіб оформлені правила й інформація про мову, яку **потрібно запам'ятати**.

У таких бульбашках з'являтимуться **підказки**, що допоможуть пригадати вивчене в попередніх класах.

Пам'ятки та інструкції

■ Так будуть оформлені **пам'ятки та інструкції**.

Про що говорять слова

■ У рубриці «Про що говорять слова» ви знайдете різні цікавинки про лексику української мови.

Проект!

■ У цій рубриці ви отримаєте проєктні завдання, щоб виконати їх у групах або індивідуально.

Вправи впізнати легко, адже всі вони починаються зі слова **Вправа** 😊.

А особливості цих вправ показані такими позначками:

вправа на повторення й актуалізацію

вправа з аудіосупроводом

робота в групі або в парі

створюємо свій словничок

завдання на вибір

Розділ 1

Краса та багатство української мови

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- У чому полягає краса звучання української мови.
- Які є звукові повтори.
- Що таке ритмічність мови та мелодика.
- Згадаємо правила милозвучності української мови.
- У чому закладено лексичне, фразеологічне, морфемне та граматичне багатство нашої мови.

А також про те, чим може пишатися наша країна.

§ 1. Краса звучання української мови

Вправа 1

1. Розгляньте фото на попередній сторінці, опишіть, що ви на них бачите.
2. Якою темою об'єднані ілюстрації? Доберіть назву до цього колажу. (Вам відоме слово *колаж*? Поясніть його значення. Якщо ні, з'ясуйте та запишіть до свого словничка).
3. Якими зображеннями ви б доповнили добірку?
4. Чи згодні ви із твердженням «Українська мова — краса і гордість українців»? Поясніть свою думку.
5. Яку ілюстрацію ви дібрали б до цього твердження? Якщо хочете, намалюйте свою.

Вправа 2

1. Із хмарини тегів оберіть характеристики української мови, обґрунтуйте свій вибір.

2. Доповніть хмарину своїми прикладами та складіть із ними речення.
Зразок. *Українська мова сучасна, тому що...*
3. Пригадайте, до якої частини мови належать наведені слова.

Вправа 3

1. Прочитайте виразно вірш Івана Малковича.

Свічечка букви «ї»

Хай це можливо і не найсуттєвіше
але ти дитино
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічечку букви «ї»
а також
витягнувшись на пальчиках
оберігати місячний серпик
букви «є»
що зрізаний з неба
разом із ниточкою
бо кажуть дитино
що мова наша — солов'їна
гарно кажуть
але затям собі
що колись
можуть настати і такі часи
коли нашої мови
не буде пам'ятати
навіть найменший
соловейко
тому не можна покладатися
тільки на солов'їв дитино.

2. Доведіть, що це текст, визначте його головну думку.
3. Яке враження справив на вас вірш? Як відображено його ідеї та образи на ілюстрації?
5. Обговоріть, як ви можете захистити нашу мову.
5. Коротко запишіть свої міркування (2—3 речення).

6. Прочитайте уривок із інтерв'ю з Тарасом Кременем, уповноваженим із захисту державної мови. Порівняйте цей текст і ваші коментарі з віршем, який ви прочитали. Які відмінності ви помітили?

...Володіння українською, спілкування нею має бути престижним, перспективним для молоді. Авторитет рідної мови потрібно всіляко піднімати в усіх сферах нашого життя. Зокрема створювати пристойні кінофільми, ставити на високому художньому рівні спектаклі, видавати більше літератури українською.

Ритмічним називають процес, у якому відбувається рівномірне чергування елементів. У мові можуть це можуть бути звуки, склади, слова, речення тощо.

Ритмічність мови найлегше помітити в поетичному тексті: чергування наголошених і ненаголошених складів, рядків різної довжини тощо. Але й прозові твори, а також наше повсякденне спілкування в усній формі є ритмічними.

Проект!

Ознайомтесь із правилами групової роботи над проектом на форзаці підручника.

Об'єднайтесь у дві групи та протягом опрацювання розділу «Краса і багатство української мови» підготуйте виступи на тему «Краса і гордість України» (10—15 хв для кожної групи).

Завдання для групи 1: у своєму виступі продемонструйте красу звучання української мови (звукові повтори, ритмічність, дотримання правил милозвучності, наспівна мелодика).

Теми на вибір: українська поезія, сучасні музичні гурти / виконавці / виконавиці, українські народні пісні.

Можливі форми проведення: декламування віршів українських поетів / поеток або власних, музичний номер, доповідь із використанням музично-поетичних елементів.

Завдання для групи 2: у своєму виступі продемонструйте багатство української мови (лексичне — синоніми, антоніми, історизми, архаїзми, діалектизми; фразеологічне; граматичне).

Теми на вибір: українська архітектура, національна кухня, досягнення у спорті.

Можливі форми проведення: віртуальна екскурсія, уривок із кулінарного шоу, сценка з життя відомої особистості.

Вправа 4

1. Прочитайте початок казки, розміщеної на сторінках соцмереж.

17:25

93%

Воронина вечеря

Ворона вперше взялася варити вечерю.

Внесла велике відро води, всипала в воду вівсянку.

Варила-варила, вирішила виявити винахідливість: влила вершки, вкинула вчорашній вінегрет.

В відрі вирувало.

Ворона вертілася всюдибіч: витягла високоякісну вермішель, відкрила вишневе варення, відщипнула вісімнадцять виноградин, відламала восьмушку ванілі.

Все вкинула, вимішала...

Вариво видалось вельми вегетаріанським.

(За Світланою Лукашовою)

2. Яка особливість цього тексту найперше впадає в око?
3. Пригадайте, які треба вимовляти звуки, позначені літерою *в*.
4. Знайдіть і выпишіть слова, у яких за правилом милозвучності [в] варто замінити на [у].
5. Цей текст прозовий чи поетичний? Доведіть свою думку.
6. Які ще елементи ритмічно повторюються в цьому тексті? Позмагайтеся, хто знайде більше.
7. Виконайте завдання на вибір. Складіть і запишіть текст (до 4 речень), у якому:
 - всі слова починаються з однієї літери;
 - рівномірно чергуються наголошені й ненаголошені склади;
 - рівномірно чергуються слова з різною кількістю складів (наприклад, одно-, дво- і трискладові).

Ще однією ознакою звучання мови є її **мелодика** — підвищення чи зниження голосу під час вимови фрази, що надає мовленню різних відтінків і дозволяє уникнути монотонності. Українська мова відзначається наспівною мелодикою, оскільки нашій мові властива виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних звуків.

Вправа 5

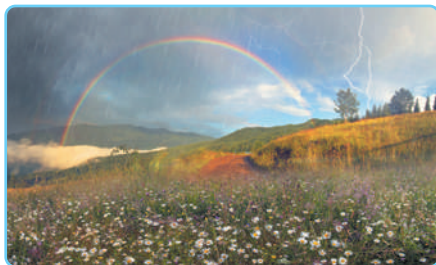
1. Послухайте уривок із поезії Миколи Вінграновського. Які закономірності щодо підвищення та зниження голосу під час вимови фраз ви помітили?
2. Розгляньте світлину. Чи відповідає, на вашу думку, мелодика прослуханого уривка зображеному на світлині пейзажу?
3. Прочитайте виразно цей уривок. У парах оцініть читання одне одного.
Була **гро**за, і **гр**ім **гр**имів,

Він так любив гриміти,
Що аж тремтів, що аж горів
На трави і на квіти.

Грім жив у хмарі, і згори
Він бачив, хто що хоче:
Налив грозою грім яри,
Умив озерам очі.

А потім хмару опустив
На сад наш на щасливий
І натрусив зі сливи слив,
Щоб легше було сливі.

4. Проаналізуйте текст першої строфи, промовте звуки, які повторюються.
5. Поміркуйте, для чого автор використав повтори цих звуків.
6. Що нагадують звуки, позначені виділеними буквами?
7. Що надають тексту повтори звуків наприкінці рядків?
8. Знайдіть повтори звуків в усьому тексті.

Ознакою текстів художнього стилю, перш за все поетичних, є звукові повтори різних видів. Вони увиразнюють мовлення, надають йому особливого звучання.

Повторюватися можуть однакові голосні чи приголосні звуки на початку чи в кінці слів, рядків чи речень твору (згадайте текст про ворону із вправи 4).

Різновидом звукових повторів є **рима** — співзвучність закінчень віршованих рядків (*очі — ночі, гриміти — квіти*). Риму спостерігаємо здебільшого в поетичних текстах, хоча й не всі вірші є римованими.

Підсилюють виразність мовлення також звуконаслідувальні слова, що відображають звуки реальної дійсності: *туп-туп, ку-ку*.

Вправа 6

1. Доберіть із запропонованих слова, що римуються. Запишіть їх парами.

2. Вигадайте власні приклади римувань. Пограйте у гру «Хто більше?»
3. Складіть невеличкий віршик, використовуючи дібрані рими, запишіть його.

Вправа 7

1. Рими часто використовують для дражнілок. Навіть відомі письменники їх люблять. Прочитайте кілька дражнілок Івана Андрусяка з книги «Абетка-прозивалка (дівчачий варіант)».

Хлопчик Йосип
маму просить:
— Забери мене зі школи!
Там такі страшні дівчатка —
ще заколками заколять...

Доки йшов до школи Ромчик,
планував лише погромчик,
а прийшов — і напролом
справжній влаштував погром!

Якову ніяково —
всі шукали Якова,
а він хвилювався,
що не заховався.

2. Але насправді дражнилки можна використовувати для того, щоб запам'ятати імена та прізвища нових знайомих, наприклад:

Настуня — красуня, Ткач — силач.

Об'єднайтесь у пари й придумайте одне для одного такі позитивні «дражнилки».

Вправа 8

Пригадайте звуконаслідувальні слова, якими ми позначаємо звуки, що створюють звірі та птахи. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова». Розкажіть, що нового ви дізналися.

Вправа 9

1. Пригадайте, що називається милозвучністю. Як утворено це слово?
2. Оберіть зі списку відомі вам засоби милозвучності української мови.
 - Уподібнення звуків;
 - паралельні форми прийменників *у/в/уві, з/зі/із*;
 - наявність різних частин мови;
 - паралельні форми сполучників *і/й/та*;
 - різні розділові знаки;
 - спрощення в групах приголосних.
3. Згадайте інші засоби милозвучності, запишіть їх.

Вправа 10

1. Пригадайте, що таке уподібнення звуків. Поміркуйте, чому це явище так називається.
2. Користуючись підказками, поясніть основні випадки уподібнення приголосних.

глухий + дзвінкий =
дзвінкий + дзвінкий
екзамен — е[гз]амен

дзвінкий + глухий =
глухий + глухий
*легко — ле[хк]о,
розписка — ро[сп]иска*

твердий + м'який =
м'який + м'який
*сніг — [с'н']іг,
цвях — [ц'в']ах*

шиплячий + свистячий =
свистячий + свистячий
навчаєшся — навчає[с':]я

свистячий + шиплячий =
шиплячий + шиплячий
принісиш — прині[ш:]и

звуки [д], [т] + свистячий =
свистячий + свистячий
на нитці — на ни[ц':]і

звуки [д], [т] + шиплячий =
шиплячий + шиплячий
льотчик — льо[ч:]ик

Сполучення **-ться** завжди
вимовляємо як [ц':]
здає[ц':]я, хоче[ц':]я

2. Прочитайте слова, дотримуючись правил орфоепії української мови.

Світанок, полегшення, навчається, здібний, футболіст, книжка, смієшся, вогко, безжурний, Вітчизна, снідати, розповідь.

3. Випишіть слово, у якому не відбувається уподібнення приголосних. Виконайте його повний фонетичний аналіз.

Вправа 11

Запишіть під диктування слова, поясніть відмінність звучання та написання.

Вправа 12

1. Розгляньте таблицю. Пригадайте, яке правило вона ілюструє.

$\text{тижДень} + \text{-Н-} =$ $\text{тижДНевий} = \text{тижневий}$	$\text{студент} + \text{-СТВ-} =$ $\text{студеНТСТВО} [\text{студѐнство}]$
Спрощення закріплене на письмі	Спрощення відбувається лише у вимові, не закріплене на письмі

2. Пригадайте, що таке спрощення. Чому це явище має таку назву?

3. Що означає фраза «спрощення закріплене на письмі»?

4. Запишіть словосполучення, заповнивши, де потрібно, пропуски.

Цього тиж..ня, корис..на порада, студен..ське місто, хвас..нути новим смартфоном, гіган..ські хвилі, учас..ник змагань, швидкіс..ний мотоцикл, контраст..ні кольори, облас..ні змагання, щас..ливі діти, мас..на піца.

2. Поясніть орфограму.

3. Підкресліть іншомовні слова. Пригадайте, які правила їхнього правопису ви знаєте.

Вправа 13

1. Послухайте скоромовки. Почитайте їх, дотримуючись правил української вимови.

Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продають у крамниці біля Укрзалізниці.

Стриб-стриб-стриб — підстрибує по стерні рідня: перепілка, перепел, перепеленя.

У чотирьох черепашок четверо черепашенят.

2. Запишіть свою вимову на диктофон, послухайте і оцініть за критеріями:

- виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних;
- правильні наголоси;
- тверда вимова шиплячих приголосних;
- правильна вимова уподібнень приголосних.

Вправа 14

Запишіть, дотримуючись правил милозвучності.

Вимушений *іти/йти*, зустрінемося *удень/вдень*, жити *у/в* Одесі, бути *у/в* дорозі, пошукай *у/в* інтернеті, *і/й* я так думав, зустрінемося *у/в* Львові, який *у/ввічливий* хлопець, яка *у/ввічлива* дівчинка, привітання *з/зі/із* святом.

Про що говорять слова

Українські коти нявкають. Свині рохкають. Поросята кувікають. Гуси гелготять, гегають чи джеркотять. Ворони крикають або каркають. Кури сокотять або кудкудакають. Качки кахкають. Соловейко тьохкає, а сороки скрекотять. Горобці цвірінькають. Жайворонки, ластівки, щиглі щебечуть. Їжак чмихає. Коні іржуть. Жаби квакають і кумкають. Великі собаки гавкають, а цуценята дзявкають (як і лисиці)...

Вправа 15

1. Розгляньте малюнки сучасного українського художника Нікити Тітова із серії «Колискова». Дайте відповіді на запитання.

- Що й кого зображено на першому малюнку? А на другому?
 - Що спільне у двох малюнків? Що їх відрізняє один від одного?
 - Чим ці малюнки особливі, на вашу думку?
 - Які відчуття, думки вони викликають? Чи різняться ваші враження від двох малюнків? Чому?
2. Напишіть твір-опис за двома малюнками. Висловіть думки та почуття, що вони у вас викликали. Доберіть до тексту заголовок.

Вправа 16

Виконайте тестові завдання.

1. Рима є в реченні

А І по клавішах сивого смутку ходять сині, сумні слони.

- Б Гроза погримувала грізно.
В Жур-жур-жур. То ластівки?
Г Який ішов, таку знайшов.
2. Засобами милозвучності української мови є усі з наведених, ОКРІМ
А спрощення в групах приголосних
Б уподібнення приголосних
В уживання омонімів
Г чергування прийменників У/В
3. Спрощення приголосних не позначаємо на письмі в обох словах рядка
А кіс..лявий, абстрак..ний
Б виїз..ний, гіган..ський
В програміс..ка, щотиж..ня
Г учас..ник, випус..ний
4. Уподібнення приголосних за глухістю спостерігаємо у слові
А рибка
Б казка
В легко
Г рідко
5. Милозвучність порушено в реченні
А Ознайомтеся з інформацією в чаті класу.
Б Зичимо всім перемоги, миру та злагоди!
В Учні привітали учителів з святом.
Г Усі були радісні й натхненні.

§ 2. Багатство української мови

Вправа 17

- Прочитайте діалог двох друзів. Розгляньте ілюстрацію. Як ви гадаєте, котрий із зображених хлопців Іванко, а хто — його друг?
— Мої вітання, Іванку!
— Приветікі!
— Так давно не бачилися! Як твої справи? Як відпочив улітку?
— Норм!
— А ми з батьками подорожували Україною. Я побачив стільки неймовірних мальовничих міст! Хочеш, розкажу?
— Ага!
— Тільки я зараз біжу на заняття з англійської. Зустріньмося пізніше?
— Тю...
3. Поміркуйте, чим відрізняється мовлення хлопчиків. Чиє мовлення вам подобається більше? Чому?

Лексичний склад української мови налічує дуже багато різних слів, що дозволяє передавати будь-яку інформацію зрозуміло, цікаво й вишукано. Ми маємо велику кількість синонімів, архаїзмів, історизмів, неологізмів, діалектизмів тощо. Таке розмаїття мовних одиниць лежить в основі лексичного багатства української мови.

Вправа 18

- Поясніть значення слів, за потреби скористайтесь довідкою.
Пантофлі, голічерева, ятка, достоту, кебета, знічев'я, ватра, далєбі, літепло, світлина, ремствувати, серпанок, талан, філіжанка.

Довідка: легка прозора тканина, догори животом, фотографія, справді, здібність чи вміння, чашка, тепла вода чи щось тепле, хист, нарікати, з нічого робити, м'які кімнатні туфлі, вогнище, саме так, легка будівля для тимчасового користування.

2. Нові для вас слова запишіть у ваш «Словничок незнайомих слів».
3. Чи маєте ви улюблені слова? Що вони означають?
4. Складіть речення з кількома словами із вправи на ваш вибір.

Вправа 19

1. Прочитайте сполучення слів.

Береги книжки, активна програма, телефон завис, заблокувати екран, зарядка для планшета, розв'яжіть рівняння, активне вікно на моніторі, документи в папці на моєму робочому столі.

2. Поясніть, що означає кожна фраза.
3. Поміркуйте, у прямому чи переносному значенні вжито слова.
4. Розгляньте ілюстрації. Як ви гадаєте, до яких фраз їх намагалися дібрати? У чому помилка?

Вправа 20

1. Прочитайте вголос уривок із твору Валерія Шевчука «Панна квітів».

Того ранку було багато сонця, а трава від роси аж голубіла, й кожна павутина, що її розкидали по світі

павуки, тримала по **великій**, світлій, як **дорогоцінний** камінець, краплині. Ці краплі промінилися і грали, відбиваючи від себе золоті списики променів, а Зеленоочка, прокинувшись у траві, довго сиділа, дивлячись на ті краплі. Її очі того ранку були **чудові**, як ніколи. Вона встала, роззирнулася і побачила тоненьку стежку. Зрештою пішла по тій стежці, яка привела її до не великої і не малої хати, стіни якої були не білі й не темні, вікна якої були з круглих шибочок, а дах із очерету.

2. Доберіть синоніми до виділених слів і запишіть їх. Доповніть дібрані, скориставшись словником синонімів. Поміркуйте, що б змінилося в тексті, якби замінили слова синонімами.
3. В останньому реченні знайдіть антоніми. Для чого їх ужито?
4. Доберіть пари синонімів і антонімів до ілюстрації.

Синоніми — слова, близькі за значенням.

Антоніми — слова, протилежні за значенням.

Вправа 21

1. Пригадайте, які слова називаємо синонімами. Для чого вони потрібні?
2. Випишіть із запропонованих слів і сполучень ряди синонімів.

Говорити, ні пари з вуст, казати, мовити, не зронити ні слова, балакати, гомоніти, води в рот набрати, грати в мовчанку, торочити, базікати, лепетати, верзти, не мовити і слова, патякати, мовчати, німувати, рот не

закривати, забути язика в роті, справляти німоту, тере-
вені правити, розводити балачки, німотствувати.

3. До кожного ряду доберіть іще по одному синоніму.
4. Порівняйте слова з обох рядів. У яких лексичних відношеннях вони перебувають між собою?
5. Пригадайте, що таке фразеологізми.
Підкресліть фразеологізми серед виписаних синонімів.

Фразеологізм — це стійке, лексично неподільне словосполучення (речення), яке за значенням дорівнює одному слову. У фразеологізмі не можна замінювати слова, вилучати їх чи додавати нові, адже в такому разі смисл втрачається.

6. Із двома фразеологізмами на вибір складіть і запишіть речення.

Вправа 22

1. Запишіть фразеологізми, заповнивши пропуски прикметниками на позначення кольорів. За потреби скористайтеся довідкою (один прикметник може уживатися кілька разів).

... ворона, ... світло, ... кіт перебіг дорóгу, ... пляма, ... кров, ... миша, видати ... за ... , ... невдячність, серед ... дня, на ... день, потрапити у ... список, дивитися крізь ... окуляри, ... птах щастя.

Довідка: червоний, чорний, білий, сірий, рожевий, зелений, блакитний.

3. Перевірте за словником, чи правильно ви утворили фразеологізми. Запишіть їхнє тлумачення до свого словничка.

Вправа 23

1. Прочитайте допис із соцмережі.

17:25 📶 📧 🌐 🗺️

🔊 📶 📷 📶 93% 🔋

Друзі, щойно побувала в **казці**! 😄 Хотинська фортеця — це чудо! 😍 Раніше бачила таке лише в кінострічках. Там, до речі, насправді знімали багато фільмів, зокрема «Захар Беркут» і «Тарас Бульба».

Уявіть: на березі **річки** розкинувся замок. У ньому багато **приміщень** з історичними декораціями. Є навіть **кімната тортур**. Брр... 😱 Коротше кажучи, побувати варто! 😄😄

Інформація для зацікавлених: розташована фортеця у місті Хотин Чернівецької області.

Хто був у Хотинській фортеці, відгукніться в коментарях! Які ваші враження?

Порадьте ще цікаві місця в Україні! 😍😍😍

2. Доберіть до виділених слів означення із довідки (рід і відмінок можна змінювати). Перепишіть текст, додаючи дібрані слова.

Довідка: мальовничий, справжнісінький, страшний, загадковий, величний.

3. Поміркуйте, як змінилася оповідь. Чому?
4. Напишіть коментар до допису трьома реченнями.

Вправа 24

1. Прочитайте вірш Володимира Кленца.

Єноти довго вчили ноти,
А потім сіли біля плоту.
Сказав єнот дружку-єноту:
— Навіщо ми вчимо ці ноти?
Всі кажуть: ми самі **є... ноти**.

2. Пригадайте, як називаються виділені слова. Для чого автор їх уживає?

Омоніми — слова, що мають однакове звучання й написання, але зовсім різне значення.

3. Наведіть свої приклади подібних слів.

Вправа 25

1. Спишіть текст, заповнивши пропуски та знявши скісну риску відповідно до правил правопису. Використайте потрібні розділові знаки для оформлення прямої мови (позначена курсивом).

У гол..івудс..кого актора та экс/губернатора Каліфорнії Арнольда Шварценеггера з..явилася власна вишиванка з України.

Вишиванку Арнольду, який підтримує Україну, подарував уродженець Бучі Влад Кабанець. Влад розповів про це на своїй сторінці в мережі «Фейсбук» та опублікував фото.

Фото зі сторінки Влада Кабанця у фейсбук

Вишиванка, яку тепер носитиме Шварценеггер, від відомого луцького етно/бренду «Едельвіка».

Вишитий настрій для легенди! Дякуємо за вибір! Ми горді, що саме з Волині поїхала вишиванка для найсильнішого та неперевершеного! проком..ентувала Оксана Антонюк, директорка з економ..чного розвитку товариства «Едельвіка».

Як мені пізніше розказав його помічник, Арнольд довго роздивлявся вишиванку і вона йому сподобалася написав Влад Кабанець Оксані Антонюк.

(За матеріалом Віри Хмельницької із сайту «ТСН»)

2. Поясніть орфограми. Які з них стосуються правопису іншомовних слів? За потреби перевірте правопис за словником.
3. Перевірте правильність наголошування підкреслених слів за словником.
4. Розкажіть, що ви знаєте про популярність української вишиванки у світі. Скористайтеся інформацією з рубрики «Про що говорять слова».

Про що говорять слова

Чи знаєте ви, що іменник *вишиванка* має подвійне наголошування? Тобто правильно вимовляти і *виши-в́анка*, і *виши́ванка*. А от слово *виши́ваний* завжди має наголос на другому складі.

Вправа 26

1. Прочитайте виразно текст.

Богатирі

Запорожці богатирі були — земля не держала!

У нього, у того запорожця, сім **пудів** голова! А вуса в нього такі, що як візьме було він їх у руки та як

розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і **тройка** коней з возом проскочила б.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вміли на людей і сон насилати, й туман напускати, вміли й у річки переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, що, дивлячись у них, за тисячу **верст** бачили, що воно у світі робиться. Оце як іти куди в **похід**, то той, хто там у них був за старшого, — чи ватажок який, чи сам кошовий, — візьме в руки дзеркало, подивиться в нього та й каже:

— Туди не йдім, бо там вороги йдуть; і туди не йдім, бо й звідти заходять. А сюди йдім, бо тут аж нічогісінько немає...

(Записав Д. Яворницький у II пол.
XIX ст. на Катеринославщині)

2. Поясніть значення виділених слів. Як вони називаються?

Архаїзми — слова, які вийшли з активного вжитку, бо були замінені синонімами.

Історизми — слова, що вийшли з активного вжитку через зникнення понять, які вони називали.

3. Перекажіть текст, використавши три фразеологізми.

4. Запишіть текст переказу.

Вправа 27

1. Прочитайте слова.

Онлайн-урок, локдаун, дистанційка, кіберпартизан, фейк, топовий, лайфхак.

2. Поміркуйте, як давно і чому виникли ці слова. До якої групи слів вони належать?

Неологізми — нові слова, які ще не ввійшли в повсякденне спілкування. Із часом вони втрачають свою новизну.

3. Які зі слів запозичені? Поясніть їхній правопис.
4. Наведіть свої приклади неологізмів.
5. Складіть і запишіть речення із трьома неологізмами на вибір.

Вправа 28

1. Прочитайте слова і поміркуйте, що їх об'єднує.

Кеди, ксерокс, фен, вазелін, локон, скотч, акваланг, одеколон, термос, поролон, унітаз, фломастер.

2. За допомогою дорослих проведіть в інтернеті дослідження щодо слів, походження яких вас зацікавило. Запишіть у зошити інформацію про походження. Яка інформація для вас була новою?

Google

походження слова кеди

Усі

Зображення

Новини

Відео

Покупки

Більше

Інструменти

Приблизна кількість результатів: 13 600 (0,32 с)

Слово «кеди» походить від американської взуттєвої фірми «KEDS», заснованої у 1916 році. Деякі люди можуть плутати кеди і футбольні бутси, але це зовсім різні типи взуття.

Вправа 29

1. Прочитайте уривок з твору Марії Матіос.

— То що ви там, ґаздинько, кажете, зварили?

— А ви спробуйте... — хитро мружиться Матронка, відгортаючи лляний рушник із кулеші.

Жовта — як сонце — мамалиґа парує білим димком. Ніщо так не любить Михайло після тяжкої роботи, як гарячу кулешу з овечою бринзою. Матронка знімає дерев'яною ложкою верх, кладе у виїмку бринзу, майже таку саму жовту, як кулеша, знов накриває, сідає навпроти чоловіка — і обоє чекають, поки масна бринза пустить масло, аж воно почне протікати крізь жовті пори гарячої мамалички.

Мамалиґа — традиційна страва в Румунії, Молдові, на Заході України

2. Чи є в тексті незнайомі для вас слова? Як вони називаються?

Діалектні слова — слова, які вживають не всі носії мови, а лише мешканці певної території.

3. З'ясуйте, що означають незрозумілі слова.

4. Поміркуйте, для чого авторка вживає діалектні слова.

Вправа 30

1. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова».

2. Утворіть фемінітиви від поданих іменників.

Президент, виконавець, лікар, одесит, князь, англієць, переможець, пловець, співак, актор, турок, чиновник, італієць, лектор, філолог, львів'янин, експерт, дописувач.

3. Виділіть суфікси в утворених словах.

Пригадайте частини слова:

корінь

суфікс

префікс

закінчення

основа

Про що говорять слова

Фемінітиви — слова жіночого роду, утворені від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к-, -ес-, -ин-, -ен-, -иц-** та інших. Фемінітиви називають переважно осіб жіночої статі за професією, родом діяльності, національністю чи місцем проживання:

касир — касирка, принц — принцеса, майстер — майстриня, німець — німкеня, радник — радниця.

Зверніть увагу! Від деяких іменників можемо утворити варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: *акторка і актриса.*

Вправа 31

1. Прочитайте слова у двох стовпчиках.

хмарний —

безхмарний

підземний —

надземний

друг — недруг

ручка — ручище

височенький —

височезний

доня — донька — донечка

надважливий —

архіважливий

глибоченний —

преглибокий

найрозумніший —

найбільш розумний

писатиму — буду писати

2. Поміркуйте, чим слова в кожній парі схожі й чим відрізняються.

3. Запишіть слова в зошит, виділіть частини слова.
4. Підготуйте невеличку доповідь про роль частин слова в мові.
5. Пофантазуйте, що могло би бути засобом від переляку № 9.
Запишіть свою версію трьома реченнями.

Пригадайте самостійні частини мови:

іменник — *хто? що?*

прикметник — *який? чий?*

числівник — *скільки? котрий?*

займенник — *хто? що? який? чий? скільки? котрий?*

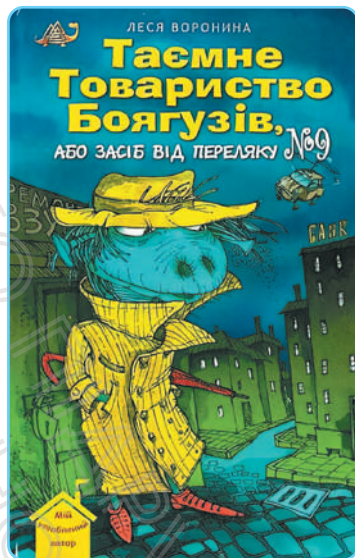
дієслово: *що робити? що зробити?*

прислівник — *як? де? коли? куди? звідки?*

Вправа 32

1. Прочитайте початок твору Лесі Ворониної «Таємне Товариство Боягузів, або засіб від переляку № 9».

Уявіть собі, що одного чудового ранку ви прокидаєтеся й помічаєте, що навколо вас відбуваються фантастичні події. Ось ви біжите знайомою вулицею і раптом провалюєтеся крізь люк у секретний штаб Таємного Товариства Боягузів. А ще дізнаєтеся, що ваша рідна бабуся винайшла часоліт, а Землю от-от мають захопити підступні космічні прибульці, які заразили більшість людей вірусом страху. І порятунок людства залежить тільки від вас!

Обкладинка книжки
Лесі Ворониної
(Сергій Хромов, 2006)

Виявляється, що головне — це вміти здолати свій страх. І тоді найпотужніша зброя перетворюється на пил, а нездоланих космічних завойовників роблять безпорадними... звичайні земні квіти. От тільки треба в слухну мить зуміти скористатися загадковим ЗАСОБОМ ВІД ПЕРЕЛІКУ № 9!

2. Випишіть із тексту по п'ять іменників, прикметників, займенників і дієслів.

Вправа 33

1. Послухайте пісню. Чи знайома вона вам?
2. Перепишіть перший куплет пісні авторів Степана Чарнецького та Григорія Труха.

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну,
Гей, гей, розвеселимо!

3. Підкресліть усі члени речення.

Члени
речення:
підмет
присудок
додаток
означення
обставина

Вправа 34

1. Прочитайте текст допису.

17:25

    93%

Історія пісні «Червона калина» — це історія нашого народу 23 КВІТНЯ 2022

Нині «Червона калина» звучить на цілий світ різними мовами. Пісня із часів козаччини 17-го століття, записана в епоху національного відродження у 19-му, оброблена в часи української революції на початку 20-го століття і співана борцями за свободу в середині цього ж століття. Пісня, яка робить нас

сильними у 21-му столітті, тому що єднає з нашими попередниками, які боролися за волю України протягом попередніх віків.

Уперше пісня прозвучала на передодні Першої світової війни взимку 1914 року у виставі Степана Чарнецького «Сонце руїни». Але Чарнецький насправді створив римейк народної пісні часів Хмельниччини, тобто середини 17 століття.

Давній наспів записали й опублікували у 1875 році відомі збирачі української спадщини та діячі українського національного руху Володимир Антонович та Михайло Драгоманов.

Обробка Чарнецького швидко набула популярності. А особливо коли на початку світової війни її підхопили Українські Січові стрільці — вояки першого у 20 столітті українського військового формування. Для стрільців ця пісня (ще дещо перероблена порівняно із версією Чарнецького) стала одним із гімнів їхньої формації.

(Із колонки Володимира В'ятровича для видання «Історична правда»)

Володимир В'ятрович

Історик. Голова
Українського інституту
національної пам'яті
(2014—2019), народний
депутат України

2. Перекажіть текст, використавши речення із прямою мовою. Використайте схеми:

Володимир В'ятрович зазначив: «...».

«...», — стверджують на сайті «Історична правда».

3. Доповніть розповідь, розказавши про популярність пісні «Червона калина» в наш час.

Вправа 35

Виконайте тестові завдання.

1. Потребує редагування речення в рядку

А Котра година?

Б У житті зустрічаються різні ситуації.

В Протягом двох тижнів ми працювали над проектом.

Г Таке рішення призвело до багатьох проблем.

2. Помилково визначено час 17.45 у рядку

А чверть до шостої

Б за п'ятнадцять хвилин шоста

В без п'ятнадцяти шість

Г сімнадцята сорок п'ять

3. Прочитайте речення.

Золота голова! Світ перевернемо з такою головою!

Виділений фразеологізм у реченні має значення

А створити безлад

Б змінити все, зробивши щось надзвичайне

В здійснити мрію

Г завоювати авторитет

4. Прочитайте речення.

Вона принесла ганчірку й відро з водою й заходилася шкребти, драїти, витирати автомобіль зовні і всередині, а Наталочка з татом їй допомагали.

У реченні немає

А синонімів

Б антонімів

В слова, що має омонім

Г слова, що має паронім

5. На місці пропуску в реченні НЕ можна вжити слово

Ситуація може змінитися в ... момент.

А любий

Б один

В будь-який

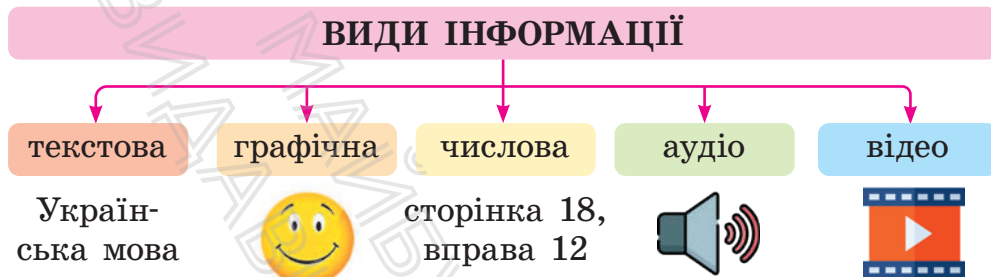
Г цей

§ 3. Інформація. Види та джерела інформації

Вправа 36

1. Пригадайте, які види інформації ви знаєте. За потреби використайте підказку.

2. Погортайте підручник і дослідіть, які види інформації є в ньому.

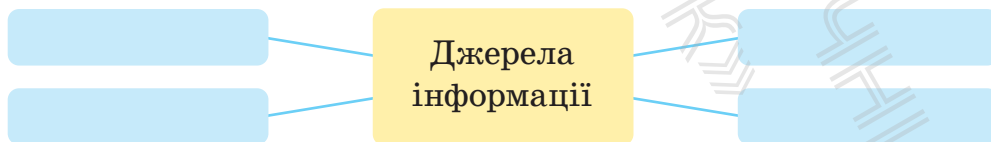
Вправа 37

1. Об'єднайтесь у групи, виконайте завдання на вибір:
 - Пригадайте, як правильно сприймати текстову інформацію. Складіть і запишіть 5 порад щодо того, як треба читати текст.
 - Пригадайте, як правильно сприймати інформацію на слух. Складіть і запишіть 5 порад.
 - Пригадайте, як правильно виконувати вправи. Складіть і запишіть 5 порад для цього виду роботи.
2. Презентуйте результати своєї роботи класу.

Вправа 38

Згадайте, які джерела інформації вам відомі. Складіть у зошиті хмарину тегів.

Вправа 39

1. Що вам відомо про українську абетку? Дайте відповіді на запитання й запишіть у зошити.
 - Скільки літер в українському алфавіті?
 - Скільки з них позначають голосні звуки, а скільки — приголосні?
 - Які літери позначають два звуки?
 - Які літери не позначають звуків?
2. Поміркуйте, із яких джерел вам відома ця інформація.
3. Розгляньте ілюстрацію. Що на ній зображено?

4. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова». Що для вас було вже відоме, а що нове?

Про що говорять слова

Чи знаєте ви, що наша абетка не завжди мала звичний для нас вигляд? Раніше й літер було більше, і писали їх інакше. До того ж назва кожної літери мала певне значення, а вся абетка складалася з важливих для нас понять.

Перша літера мала назву *аз*, що означає «я», друга — *буки* — «букви, письмена». Тому, власне, і маємо назву азбука. Ще були літери *веди* — «відати, знати», *добро*, *люди*, *мислите*, *слово* та інші.

Вправа 40

1. Розшифруйте і запишіть текст.

Якось суботнього ранку ми з моєю сестрою пішли гуляти. Погода була чудова: яскраво світило , повівав легкий , давали затишну тінь. Раптом небо заволокло темними та почалася . Ми мусили терміново тікати в укриття. Треба було попередити батьків, що з нами все гаразд. Відомо, що під час не можна користуватися , тому ми швиденько написали повідомлення:

Виявилося, що нашим повідомленням ми дуже налякали маму.

1. Поміркуйте, що хотіли сказати в повідомленні дівчатка.
2. Припустіть, як могла зрозуміти інформацію мама. Чому?
3. Чи потрапляли ви в подібні ситуації? Поділіться своїм досвідом.
4. Зробіть висновок про те, який засіб передавання інформації є точнішим.

Вправа 41

1. Прочитайте уривок із твору Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі».

А йшлося от про що. У пановій Богдановій квартирі на Русанівці уподобав собі з'являтися один привид, дуже патріотично настроєний. Зазвичай то траплялося в дні національних свят чи після мітингів, бо привид любив обмінятися враженнями з паном Богданом. А це якось він завітав несподівано, украй розхвильований. Розмахував руками й вимагав найрішучіших дій, тому що, наскільки вдалося зрозуміти, дуже цінний, старовинний, безсумнівно вартісний у мистецькому відношенні реліквії загрожувала небезпека.

— Може, то статуетка індіанського божка з чистого золота? — замріяно прошепотіла Наталочка, що начиталася книжок про індіанців.

Але пан Богдан вважав, що йдеться про реліквію українського походження, бо привид-патріот неймовірно хвилювався.

На лихо, привид не вмів пояснити, де шукати цінну річ. Він намагався витлумачити це жестами, адже привиди, як відомо, здебільшого не розмовляють.

— Він спілкується жестами глухонімих? — діловито спитала Наталочка, бо хлопці в школі навчили її двох чи трьох таких жестів, і вона почувалася знавцем.

— У тому й річ, що ні, — відповів пан Богдан. — За життя той привид був звичайною людиною

і мови глухонімих не знав, а після смерті, здається мені, вже нічого не можна навчитися. Тому він часом засто-совує, так би мовити, деякі загальнозрозумілі жести... Однак мені вдалося вияснити, що загадкова реліквія загублена на старому бойовищі, можливо, в замку чи фортеці на заході України.

Ох ти ж! Наталочка облизалася. Відколи вона живе на світі, проте ні фортеці, ні замку не бачила жодного разу.

2. Чому, на вашу думку, було важко порозумітися із приви́дом?
3. Пофантазуйте, про що міг би розказати привид Наталочці.
4. Чи згодні ви твердженням, що мова — важливий засіб передавання і збереження інформації? Поясніть свою думку.
5. Перекажіть текст, використовуючи синоніми та фразеологізми.

Вправа 42

1. Прочитайте фрагмент наукової статті.

Фейками називають фотографії, зроблені у фото/шопі, спец..ально створені в..део/ролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками називають створені ак..аунти вигаданих людей у соц..альних м..режах, через які поширюєт..ся неправдива інформація. Головна мета фейкових повідомлень як інструменту інформац..йної війни — це посіяти сумніви й переконати ауд..тор..ю в правдивості поданої інформац..ї.

(Оксана Пригорницька)

2. Слово *фейк* походить від англійського *fake* «підробка». Чому, на вашу думку, це поняття дістало таку назву?
3. Чи стикалися ви з фейками? Наведіть приклади.
4. Як ви зрозуміли, що це фейк?

5. Поміркуйте, з якою метою було створено фейк:
- пропагувати власне бачення, політику чи позицію;
 - викликати агресію;
 - похитнути позицію людини та змусити її засумніватися;
 - посіяти паніку;
 - змінити думку аудиторії;
 - спонукати по певної дії;
 - зацікавити аудиторію;
 - переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів;
 - залякувати аудиторію.
6. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

Вправа 43

1. Прочитайте цитати.

1) Як правило, найбільшого успіху досягає той, хто краще володіє інформацією (Бенджамін Дізраелі). 2) Колись інформація була нашою здобиччю. Тепер ми — здобич інформації (Ліна Костенко). 3) Недостовірна інформація небезпечніша за кулю (Автор невідомий).

2. Підготуйте доповідь, підтримавши автора однієї із цитат чи заперечивши йому. Скористайтеся схемою нижче.

Я підтримую / не підтримую автора / авторку...

Я так думаю, тому що...

*Для прикладу наведу ситуацію
(з життя, фільму, телепередачі).*

Отже, ...

Проект!

У групах продемонструйте виступи на тему «Краса і гордість України». Оцініть роботу іншої групи.

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. У чому полягає краса звучання української мови?
2. Які основні правила української орфоєпії?
3. Які є звукові повтори? Для чого вони потрібні?
4. У чому полягає ритмічність і наспівна мелодика української мови?
5. Які мовні одиниці забезпечують багатство нашої мови?
6. Як уміння грамотно та красиво говорити впливає на результат спілкування?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 2

Будова слова. Орфографія

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- Із яких значущих частин складається слово.
- Чим відрізняються спільнокореневі слова від форм одного слова.
- Чому закінчення називається змінною частиною слова.
- Для чого потрібні префікси та суфікси.
- Як правильно писати деякі префікси і суфікси.

А також про героїв і героїнь казок, минулого та нашого повсякдення.

§ 4. Будова слова. Корінь слова. Спільнокореневі слова й форми слова

Вправа 44

1. Прочитайте слова у двох стовпчиках.

Україна

України

Україні

Україну

Україною

Україно

Україна

українка

українець

український

праукраїнський

проукраїнський

2. Поміркуйте, чим відрізняються слова у двох стовпчиках. У якому стовпчику подано форми слова, а в якому — спільнокореневі слова?
3. Чим різняться між собою форми одного слова?
4. Чим різняться спільнокореневі слова?
5. Пригадайте, які є значущі частини слова. Для чого вони потрібні?

Слова складаються з найменших значенневих частин, серед яких виділяють **корінь**, **префікс**, **суфікс** і **закінчення**. Кожна частина слова є носієм лексичного, словотвірного або граматичного значення.

Розділ мовознавства, що вивчає будову слова, називаємо **морфемікою**. Назва утворена від давньогрецького слова, що в перекладі означає «вид, форма».

Корінь є носієм лексичного значення слова. Він є спільною частиною для **спільнокореневих** слів (зі *спільним* коренем), наприклад:

Україна, українка, українець.

Спільнокореневі слова можуть бути однією частиною мови (приклад вище) або різними:

Україна — український, по-українськи.

Форми того самого слова відрізняються лише закінченням, що виражає граматичне значення слова (рід, число, відмінок тощо):

українка, українки, українками.

Вправа 45

1. Випишіть із поданих слів ряди спільнокорених. Виділіть корінь.

Правда, перемога, правдолюб, непереможний, **герой,** правдивий, переможець, героїзм, перемагати, героїчний, виправдання, супергерой.

2. Утворіть граматичні форми виділених слів, позначте закінчення.

Проект!

Розгляньте ілюстрації на початку розділу. Поміркуйте, як вони стосуються теми героїзму. Хто, на вашу думку, є сучасним героєм.

Протягом опрацювання розділу «Будова слова. Орфографія» збирайте інформацію про сучасних героїв України. Це можуть бути публічні особи чи ваші знайомі, родичі. Зберігайте історії життя, фото, відеосюжети тощо.

Вправа 46

1. Із кожного ряду випишіть спільнокореневі слова.

Сила, сильний, силач, силою, суперсила, сили, силачка, непосильний.

Вірний, віра, вірянин, вірна, довірливий, вірного.

Могти, могу, могутній, змога, зможемо, могутність.

2. У виписаних словах позначте префікси і суфікси, якими вони відрізняються.

1. Прочитайте текст.

*Вернигора, Вернидуб та Крутивус із казки «Котигорошко» (малюнки
Валентини Мельниченко до видання «Українських народних казок»,
видавництво «Веселка», 1985)*

Сьогодні хочемо поговорити про супергероїв. Ми звикли бачити їх в американських фільмах. Але чи помічали ви, що супергерої є в українських народних **казках**? Наприклад, історія про Котигорошка хіба не супергеройська?!

Більшість казкових **героїв** уже народжується із **суперздібностями** — хай то буде надлюдська фізична сила, або неймовірний розум, або якісь магічні вміння.

Так, Котигорошко — захисник **людей**, переможець лиха й негараздів. У його образі втілено такі риси, як богатирська сила, стійкість у боротьбі проти ворогів, **вірність**, кмітливість. Надздібності мають і вірні друзі Котигорошка — Вернидуб, Вернигора, Крутивус.

(За матеріалами сайту «Pinguin Pro»)

2. Випишіть із тексту слова, спільнокореневі до виділених. Доберіть ще кілька власних прикладів.
3. Згадайте приклади казкових супергероїв. Розкажіть про одного з них, відповідаючи на запитання: *Як його звали? Із якої він казки? Які надздібності мав? Для чого використав свою суперсилу?*

Зверніть увагу! Не всі слова з однаковим коренем є спільнокореневими. Подібні корені можуть бути різними за значеннями. Такі корені називаються омонімічними (однозвучними), порівняйте: *вільний* — *віл*, *лис* — *лисина*, *зносити* — *носик*.

Вправа 48

1. Знайдіть і випишіть третє зайве у кожному ряді слово (корінь якого омонімічний до двох інших слів).

Довіра, вірус, вірний; плач, заплакати, плакат; лікувати, лікоть, лікар; солоний, солити, соло; вода, водити, водій.

2. До виписаних слів доберіть спільнокореневі слова.

Вправа 49

1. Прочитайте слова.

Радий, радити, радість, радник, радощі, радісний, рада, радіти, зраділий, порадник, порадувати, порадити, розрадити.

2. Поміркуйте, чи всі слова спільнокореневі.
3. Розподіліть слова на два стовпчики (самі поміркуйте, за яким принципом). Запишіть їх, виділивши корені.

Зверніть увагу! Інколи один і той самий корінь може зазнавати чергувань голосних або приголосних звуків, тому виглядатиме неоднаково: *зміг* — *змога*, *друг* — *друзі* — *дружити*.

Вправа 50

1. Спишіть слова, виділіть корені.

Сіль, солити; сім, семи; стіл, столи; дзвін, дзвони; терти, витирати; осені, осінній.

Ходити, ходжу; вухо, вушний; хотіти, хочу; порада, раджу; рука, ручка; огородити, огорожа.

Нога, ніжка; бік, на боці; нести, зношений; пекти, піч; ліг, лежень; рід, народження; політ, лечу.

2. Поміркуйте, що відбувається у коренях.

3. Чим відрізняються слова в рядках?

Вправа 51

1. Прочитайте виразно уривок із української народної казки «Мудра дівчина».

— Піди та **скажи** своїй **дочці**: нехай вона прийде до мене в **гості**, та так, щоб ні йшла, ні їхала; ні боса, ні взута; ні з гостинцем, ні без гостинця. А як вона цього не зробить, то буде лихо.

Іде знов батько плачучи додому. Прийшов та й каже дочці:

— Ну що, дочко, будемо робити? Пан загадав так і так. І розказав їй усе. Маруся каже:

— Не журіться, тату,— все буде гаразд. Підіть купіть мені **живого зайця**.

Пішов батько, купив **живого зайця**. А Маруся одну **ногу** взула в **драний черевик**, а друга боса. Тоді **піймала горобця**, взяла **ґринджоли**, **запрягла** в них **цапа**. От **узяла зайця під руку**, одну **ногу** поставила в **санчата**, а другою по **шляху** **ступає** — одну **ногу** **цап** **везе**, а другою **йде**. **Приходить** отак до **пана в двір**, а пан, як **побачив**, що вона так **іде**, та й каже своїм **слугам**: «**Прицькуйте її собаками!**»

Ілюстрація Валентини
Мельниченко до казки
«Мудра дівчина»

Ті як прицькували її собаками, а вона й випустила їм зайця. Собаки погнались за зайцем, а її покинули. Вона тоді прийшла до пана в світлицю, поздоровкалась та й каже:

— Ось вам, пане, гостинець. — Та й дає йому **горобця**. Пан тільки **хотів** його взяти, а він — пурх та й **вилетів** у відчинене **вікно**!

2. Випишіть виділені слова, доберіть до них спільнокореневі чи змініть форму слова так, щоб звуки в корені чергувалися, наприклад: *скажи — казати*.
3. Поміркуйте, яку суперсилу має Маруся. Чи цінується така надздібність у нашому житті?

Ви вже знаєте, що для зв'язку речень у тексті використовують різні мовні засоби: займенники, сполучники, повтори слів тощо.

Спільнокореневі слова також є засобом зв'язку речень у тексті, наприклад: ***Летять** вони та й **летять**. Нарешті **прилітають** до орлова брата.*

Вправа 52

1. Прочитайте фрагменти українських народних казок.

Є у вас, тату, у Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі!

Обійняв його цар, привітав. І царівна рада — який у неї гарний чоловік буде.

Якщо вилікуеш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі. Ще й дочку свою віддам за тебе.

Жили дід та баба, і було в них два розумних сини, а третій дурний. Розумників вони жалують, а дурника тільки лають.

Цар побачив, що нічого не вдіє, покликав дурня до себе. А той став такий, що й не впізнати: шапочка золота, сам гарний, що й не сказати.

Той перстень і розсипався пшом — так і порозкочувалось по усій хаті. А одна пшонина закотилася під ноги царівні.

2. Назвіть засоби зв'язку речень у тексті.
3. Випишіть речення, у яких засобом зв'язку є спільнокореневі слова, виділіть корінь.

Ілюстрація Валентини
Мельниченко до казки
«Летючий корабель»

Вправа 53

Спишіть текст і продовжте думку, використовуючи спільнокореневі слова як засіб зв'язку в тексті (дивіться для прикладу три перші речення). Зауважте: слово, до якого треба дібрати спільнокореневе, виділене шрифтом у кожному попередньому реченні.

Героями українських народних **казок** часто є люди з надприродними здібностями. **Казкові супергерої** зазвичай дуже **сильні**. Їхня **сила** служить інтересам **добра**. Попри (*прикметник*) наміри, на шляху героя трапляється багато **перешкод**. Але нічого не може (*дієслово*) в реалізації мети, якщо думки по-справжньому **чисті**, а вдача **шляхетна**. (*іменник*) помислів та (*іменник*) мети — це

те, що завжди на часі та не має залишатися лише в казках. Творімо (*прикметник*) реальність разом.

Вправа 54

1. Напишіть твір-опис персонажа або персонажки за ілюстрацією. Зробіть акцент на тому, як портрет відображає характер героя.
2. Проаналізуйте, які засоби зв'язку ви використали у своєму творі.
3. Чи є у тексті спільнокореневі слова?

Вправа 55

Виконайте тестові завдання.

1. Спільнокореневими є слова в рядку
А воднораз, водний
Б плато, плаття
В роса, зрошений
Г метушливий, мета
2. Форми одного слова наведено в усіх рядка, ОКРІМ
А перемогти, перемога
Б голова, голови
В іде, ідемо
Г зелений, зелена
3. Спільнокореневим до слова *ніжка* є
А ніжний
Б ніж
В нога
Г сніжка
4. Спільнокореневими до слова *вік* є всі слова, ОКРІМ
А вічність
Б вікно
В вікувати
Г повік
5. Спільнокореневим до слова *програма* є слово
А гра
Б грам
В програти
Г програміст

§ 5. Незмінні й змінні слова. Основа та закінчення

Вправа 56

1. Прочитайте слова й запишіть їх.

надсміливий
надсмілива
надсміливого
надсміливий

2. Розгляньте ілюстрації. Кого із зображених персонажів може характеризувати слово в кожному з рядків? Як ви це визначили?
3. Поміркуйте, це спільнокореневі слова чи форми одного слова?
4. Виділіть змінну частину. Пригадайте, як вона називається.
5. Як називається незмінна частина? Чи можна поділити її на менші частини слова? Які? Позначте їх графічно.

Змінні слова (які можуть *змінити* граматичну форму — рід, число, відмінок тощо) мають закінчення.

Закінчення — це *змінна* частина слова (постійно *змінюється*), що виражає його граматичне значення (дивіться приклади у вправі вище). Закінчення виражають граматичні значення роду, числа й відмінка.

Щоб визначити закінчення, необхідно утворити кілька форм цього слова: та частина, яка змінюється, і буде закінченням.

Частина змінного слова без закінчення називається основою.

Основа — це незмінна частина слова, яка є носієм його лексичного значення. В основу обов'язково входить корінь, а також префікс і суфікс, якщо вони є.

Вправа 57

1. Спишіть слова.

Ріка, ріки, рікою; річковий, річкова, річковою; плаваю, плаваєте, плавали; сім, семи, сімом; наш, наша, наших.

2. Визначте закінчення слів та основу.
3. Визначте, до яких частин мови належать слова.
4. Продовжте думку:

Закінчення мають слова, які належать до таких частин мови: ...

Вправа 58

1. Спишіть слова, визначаючи закінчення та основу.

Літературний, історія, розуміємо, одному, комікси, харизматичний, версія, цікавлять, якого.

2. Назвіть частини мови, до яких належать слова.

Запам'ятайте! Якщо слово змінне, воно обов'язково має закінчення, яке може бути вираженим у звуках або нульовим:

комікс□ — коміксом□ — комікси□.

Лише основу мають **незмінні** слова — такі, що не змінюються і не мають граматичних форм.

До них належать:

- 1) невідмінювані іменники іншомовного походження (основа слова складається тільки з кореня): *худі, відео, метро*;
- 2) неозначена форма дієслова (питання *що робити? що зробити?*): *думати, радіти*;
- 3) прислівники: *вгору, натхненно*;

- 4) аббревіатури (утворення з перших літер, що входять до складу назви): ЗСУ (Збройні сили України), ООН (Організація Об'єднаних Націй);
- 5) службові частини мови: *понад, хоча, тільки*;
- 6) вигуки: *овва! бувай!*

Вправа 59

Спишіть слова, виділіть основу та закінчення. Доведіть, що в цих слів є закінчення, дібравши форми слів.

Зразок: *гаджет* (*гаджета*, *гаджетом*).

Хоробрий, принциповість, справедлива, оповідання, такий, прибічник, подолав, світ, відчайдушна, пальто.

Вправа 60

1. Спишіть слова, виділяючи основу.

Поважати, нарешті, ЄС (Європейський Союз), ой, над, обороняти, таксі, і, практично, пані, геть, НУШ (нова українська школа).

2. Доведіть, що в цих словах немає закінчення (скористайтеся правилами вище). Над кожним словом надпишіть номер пункту з правила.

Вправа 61

1. Випишіть слова, що мають закінчення.

Абсолютно, летовище, серед, вирішити, ідея, хіба, турбота, понад, аніме, всесвітньо, ерудиція, розумник, манга (комікси), аватар, геть, текст, читати, безліч, улюблений, ЗВО (заклад вищої освіти), цікавезно, радість, сучасно, автор.

2. Із перших літер виписаних слів складіть слово, прочитайте його.
3. Доведіть наявність закінчення у словах, що мають нульове закінчення.
4. З'ясуйте, до яких груп незмінюваних слів належать невиписані слова.

Вправа 62

1. Прочитайте огляд книжок із трилогії Сергія Оксеніка «Лісом, небом, водою».

Інколи для того, щоб герой як слід проявив себе, йому чи їй доводиться діяти у справді надзвичайних обставинах. Наприклад, у постакаліптичному світі, де дуже мало можливостей, зі зброї — ніж і лук, а от ворогів не перелічити. Все, на що лишається розраховувати в цьому світі — це власна інтуїція. Але якщо доля буде прихильною, за ядучими кущами ховатиметься не ще одна загроза, а несподіваний друг. Такий, яким для Лисого стала Леля.

Лисий — підліток, якого два роки тренували для довгої подорожі, сповненої небезпек. Він знає, чого варто остерігатися, знає, як захистити себе від різних ворогів, — та при цьому Лисий навіть не здогадується, що йому доведеться відповідати не лише за себе.

Леля — дівчина-воїн. Вона розумна, вправно стріляє з арбалета, а також уміє подбати про дітей, що залишилися без батьків. А ще, як читач згодом дізнається, дівчина певним чином пов'язана із живою водою. До речі, ми забули сказати, що при всьому цьому Леля ще й дуже вродлива. Та не це ж є головним для супергероїв, чи не так?

(Із інформаційного ресурсу «BaraBooka»)

2. Із першого абзацу випишіть незмінювані слова.

Обкладинка першої книжки трилогії (видавництво «Смолоскип», художник Олександр Міхнушов)

3. Визначте тему, підтеми (мікротеми), ключові слова та основну думку тексту.
4. Напишіть розповідь про свого улюбленого літературного героя (5—7 речень). Розкажіть про нього в класі.

Тема тексту — те, про що в ньому йдеться.
Ідея тексту — це те, що автор намагається донести до людей.

Вправа 63

1. Прочитайте фрагмент коміксу.

2. Чи читали ви комікси? Чи подобаються вам такі твори?
3. Іноді над коміксом працює одна людина, яка і придумує сюжет твору та пише репліки персонажів, і створює зображення. А іноді в цьому процесі беруть участь письменник і художник. Хто з них, на вашу думку, більшою мірою створює персонажа?
4. Пофантазуйте і створіть свого персонажа коміксу. Опишіть його, за бажання намалюйте.

§ 6. Корінь, суфікс, префікс

Вправа 64

1. Прочитайте слова. Поміркуйте, чим вони відрізняються.

Ліс, праліс, лісок, лісовий.

2. Спишіть слова, виділіть основу та закінчення.
3. Виділіть корінь, префікс і суфікс.

Як ми вже знаємо, в основу слова входять усі частини слова, окрім закінчення: корінь, суфікс, префікс. Про корінь ми з вами вже поговорили.

Частину слова, що стоїть перед коренем і служить для творення нових слів, рідше форм слів, називають **префіксом** (у перекладі з латинської мови означає «прикріплений спереду»). Наприклад: *герой* — *супергерой* (префікс надає значення найвищої якості), *шкільний* — *пришкільний* (розташування поряд зі школою).

Підказка. Щоб визначити префікс, треба дібрати слова з різними коренями, що мають однаковий префікс, і порівняти значення слів, які утворюються завдяки йому, наприклад: *супергерой* — *супермаркет* — *суперсила* — *суперефектний*, *пришкільний* — *приміський* — *прибережний* — *присадибний*.

Вправа 65

1. Утворіть слова із запропонованими префіксами та запишіть їх.

Дід (*пра-*), дорогий (*пре-, не-*), їхати (*при-, до-, ви-, за-, пере-, від-, з-, під-*), читати (*по-, до-, про-, недо-, з-, ви-*), важливий (*над-, не-*), друг (*не-, супер-*).

2. Поміркуйте, чим відрізняються слова. Чи належать твірні слова та нові до однієї частини мови?

Вправа 66

1. Спишіть слова.

- 1) Співбесіда, співучасть, співак, співпраця. 2) Зробити, здати, зорати, зловтішатися. 3) Премудра, прем'єрський, пресильний, преглибокий. 4) Передмова, переддень, передувати, передісторія. 5) Противитися, прочитати, прослухати, прогортати.

2. Виділіть корені та префікси, знайдіть зайве слово в кожному ряді.

Вправа 67

1. Спишіть речення.

Анна Ярославна з Києва — прабабуся майже 30 французьких королів.

Григорій Сковорода — не лише видатний поет, філософ і співак, його називають неформалом свого часу.

Степан Бандера — один із найвідоміших українських політиків.

Вірші Тараса Шевченка й сьогодні звучать надзвичайно актуально.

Роксолана, безперечно, є однією з найбільш впливових жінок в історії.

2. Знайдіть слова, що мають префікси, виділіть у них корені та префікси.

Анна Ярославна
(невідомий художник,
XIX ст.)

Частину слова, що стоїть після кореня перед закінченням і служить засобом творення нових слів або форм слів, називають **суфіксом** (у перекладі з латинської мови означає «прикріплений»). Так, у слові *героїня* суфікс надає значення жіночого роду (уже згадували фемінітиви).

Підказка. Для того щоб правильно визначити суфікс, треба дібрати слова з різними коренями, що мають однаковий суфікс, і порівняти значення слів, які утворюються завдяки йому, наприклад: *героїня* — *мисткиня* — *графиня* (за допомогою суфікса *-ин-* утворено назви осіб жіночої статі), *донечка* — *кружечка* — *сонечко* (суфіксом *-ечк-* утворюємо зменшено-пестливі назви).

Вправа 68

1. Утворіть слова із запропонованими суфіксами та запишіть їх (не забудьте додати й закінчення, де це потрібно).

Телефон (*-н-, -чик-, -ува-*), доня (*-к-, -ечк-, -ин-*), хата (*-ин-, -к-, -н-*), читати (*-анн-, -к-, -ач-, -ан-*).

2. Поміркуйте, чим відрізняються слова.
3. Чи належать твірні слова та нові до однієї частини мови?

Вправа 69

1. Спишіть слова, виділіть у них корені, закінчення та суфікси.

Стежка, стежина, стежечка; дорогий, дороженький, дорогесенький; тегати, тегнути; написати, написаний, написавши.

2. Поміркуйте, як суфікси змінюють значення слів.

Вправа 70

1. Доберіть до поданих слів спільнокореневі.

Зразок: *швидкий* — *надшвидкий, швидкість*.

Рятувати, чудо, враження, перемога, сильний.

2. Виділіть усі частини слова.

Вправа 71

Банкнота номіналом
1000 грн із портретом
Володимира Вернадського

вих персонажів, на лицьовому боці наших банкнот зображено портрети видатних **українців** — діячів історії та літератури, яких можна вважати справжніми героями. На грошах України різного номіналу ми бачимо Володимира Великого, Івана Мазепу, Богдана Хмельницького, Івана Франка, Михайла Грушевського, Тараса Шевченка, Лесю Українку, Григорія Сковороду, Володимира Вернадського.

2. Виділіть суфікси у виділених словах.

3. Поясніть правопис великої літери у словах.

4. Підготуйте цікаву розповідь про одного зі згаданих діячів.

5. Поміркуйте, чий портрет ви порадили б розмістити на банкноті. Чому?

1. Спишіть текст.

Усім вам випадало тримати в руках **українські** гривні. А чи знаєте ви, у чому унікальність нашої валюти? Якщо на грошах інших країн можна побачити портрети президентів, зображення міст, квітів, тварин, птахів чи навіть **казко-**

Банкнота номіналом
200 грн із портретом
Лесі Українки

Вправа 72

1. Прочитайте текст.

Іван Сила — **найсильніша людина світу XX століття**
Іван Фірцак — український самородок, про якого європейці складали легенди. У народі його називали Іваном Силою, а весь світ запам'ятав його циркове прізвисько — Кротон.

Про закарпатського богатира говорили змалечку. То почують, що юнак сам запряг себе у плуг, то побачать, як на плечах несе теля. Батьки розуміли, що сина біля себе тримати не варто й вирішили відправити Івана до Чехії.

Спочатку йому жилося несо-
лодко і зірок із неба він не хапав.
Працював Іван Фірцак то на за-
воді, то вантажником на вокзалі,
аж доки не почув вихваляння ман-
дрівного силача, який запевняв,
що переможе кожного. «Чому б не
спробувати?» — подумав украї-
нець. Він спробував і здобув пере-
могу, після якої тренери помітили
його талант.

У 23 роки Іван Фірцак став чем-
піоном із важкої атлетики, 70 разів
перемагав у змаганнях із гирьо-
вого спорту. Але спорт не прино-
сив великих заробітків, і україн-
ський силач вирішив спробувати
свою силу в цирку. Долонею Іван прибирав дубову дошку
20-сантиметровими цвяхами, а потім зубами їх витягу-
вав. Вигинав серце із металевої арматури та виконував
багато інших цікавих трюків. Подивитися на це видо-
вище приходив і президент Чехословаччини, і навіть ко-
ролева Британії.

Із «Герцферт-цирком» Іван Фірцак об'їздив пів світу,
полонивши своєю майстерністю Угорщину, Болгарію,
Грецію, Румунію, Францію, Данію, Нідерланди, Польщу,
Канаду, США та багато інших країн. Загалом виступав
у 64-х країнах світу, і скрізь його виступи приймали
з оваціями.

Іван Фірцак і Ружена
Зіклова виконують
цирковий номер
1931 року в Парижі

Тріумфальний історичний виступ відбувся в США, де Іван Сила вразив американців своїм трюком, коли лягав на землю, а машина переїжджала колесом через його горло. Цей виступ приголомшив аудиторію, а керівництво заводу «Форд» за здійснення цього неймовірного трюку подарувало українцеві іменний автомобіль. До речі, коли Іван Фірцак повернувся на Батьківщину, місцева адміністрація хотіла конфіскувати автомобіль, але Іван взяв кувалду та розтrophив американський подарунок. За такий вчинок він був покараний: його посадили до в'язниці й побили.

Іван Фірцак 70 разів перемігав у змаганнях із гирьового спорту, став переможцем конкурсу краси тіла в Парижі. За його феноменальну силу, трюки й унікальні рекорди світова громадськість нарекла Фірцака ім'ям античного героя Кротона. У 1928 році українець був визнаний найсильнішою людиною планети. Деякі силові трюки Івана Фірцака-Кротона досі ніхто не може повторити.

(За матеріалами сайту «Львів. Місто натхнення»)

2. Поміркуйте, яка основна думка тексту.
3. Визначте ключові слова.
4. Скориставшись алгоритмом, складіть план тексту.

Пам'ятки та інструкції

Як скласти план тексту

1. Поділіть текст на змістові частини (зазвичай вони збігаються з абзацами).
2. Визначте мікротему кожної частини.
3. Доберіть підзаголовки до кожної частини.
4. Запишіть підзаголовки як назви пунктів.

Вправа 73

Виконайте тестові завдання.

1. Незмінними є обидва слова в рядку
А відчуття, наперед
Б кіно, аквамен
В перегляд, хоча
Г турне, какаду
2. Змінними є всі слова в рядку
А дуже сміливий воїн
Б наділений надприродними силами
В багато інших персонажів
Г має унікальне хобі
3. Префікс є у всіх словах, ОКРІМ
А праліс
Б практика
В праслов'янський
Г прабабуся
4. Суфікса немає у слові
А рука
Б ручка
В рученька
Г ручище
5. Префікс і суфікс мають усі слова, ОКРІМ
А прадавній
Б поробка
В дочитаний
Г надійний

§ 7. Написання префіксів З-, ЗІ-, С-

Вправа 74

1. Порівняйте слова.

ЗРОБИТИ СФОТОГРАФУВАТИ ЗІСТАВИТИ

2. Спишіть слова, виділіть у них префікси.
3. Поміркуйте, чи однакові префікси за значенням.
4. Спробуйте прочитати всі слова так, ніби всі вони мають префікс *з-*. А потім із *с-* та *зі-*. Поміркуйте, чим зумовлений вибір префікса?

Префікси *з-*, *с-*, *зі-* є звуковими варіантами одного префікса. Вибір варіанта залежить від наступного звука чи звуків.

З-	С-	ЗІ-
Пишемо зазвичай, окрім випадків, коли префікс стоїть перед к, п, т, ф, х : <i>зробити, з'ясувати</i>	Перед буквами на позначення глухих приголосних к, п, т, ф, х : <i>скріпити, спересердя, сфотографувати, схотіти, стишити</i>	Перед коренем, що починається кількома приголосними: <i>зібрати, зіштовхнутися, зів'янути [з'ів'янути]</i>
Згадайте! В усному мовленні префікс <i>з-</i> перед глухим оглушується (<i>зсунув</i> — [с:]унув), а перед шиплячим уподібнюється до нього (<i>зшити</i> — [ш:]ити)	Запам'ятати ці приголосні можна у фразі: <i>кафе «Птах»</i>	Цей варіант префікса є засобом милозвучності: він дозволяє уникнути складного для вимови збігу приголосних

Вправа 75

1. Спишіть слова, розподіливши їх на три стовпчики: зі префіксом *з-*, *с-* та *зі-* відповідно.

Збагатіти, зізнатися, скаменіти, зібрати, зламати, зіпсувати, сплачений, збалансованість, сфотографувати, схопити, здригатися, збентежений, скисати, зберегти, складений, сформулювати, зготувати, стверджувати, схарактеризувати, збадьорити, зігріти.

2. Виділіть префікси. Поясніть вибір префікса в кожному стовпчику.

Вправа 76

1. Розгляньте малюнок. Для чого він створений? Згадайте, як називаються такі малюнки.

4. Поміркуйте, чим схожі приголосні з мему. Чому саме перед ними маємо префікс *с-*?

Вправа 76

1. Від поданих слів утворіть нові з префіксами *з-*, *с-* чи *зі-*.

..біг, ..керувати, ..скочити, ..жалитися, ..палахнути, ..дивуватися, ..плеск, ..лякатися, ..ставлення, ..легка, ..догад, ..тікати, ..будник, ..фокусувати, ..жовклий, ..стрибнути, ..худнути, ..тримувати, ..ходинка, ..гадати.

2. Виділіть префікси, поясніть правила.
3. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.
4. Поміркуйте, чим відрізняються за змістом запропоновані слова та утворені.

Вправа 77

1. Спишіть речення, виділіть префікси та корені у словах.

1) Знайомий знавець зоряних знаків зачудувався зірками, задумався, зіштовхнувся із зеброю, зітхнув і згараючу з'їв здоровенну здобу. 2) Старанний студент схилився над статтею зі сфотографованим старовинним сувоєм, стиснув смартфон і сказав: «Супер! Справжня сенсація!»

2. Виділіть префікси, де вони є. Поясніть правопис префіксів.

Вправа 78

1. Від запропонованих утворіть нові слова з префіксами *з-*, *с-* чи *зі-*, запишіть їх, розподіливши їх на три стовпчики.

..більшити, ..казаний, ..нищити, ..повільненість, ..близька, ..хвалити, ..скочити, ..падати, ..бгати, ..гіркий, ..повзти, ..добути, ..говоритися, ..тертий, ..штовхнутися, ..*лити*, ..хилити, ..лізти, ..нижати, ..тягувати, ..долати, ..пиляти, ..клеїти, ..гнути.

2. Виділіть префікси. Поясніть вибір кожного.

3. Поміркуйте, омонім із яким значенням є у виділеного слова. Чи буде в нього префікс? Складіть речення з обома омонімами.

Вправа 79

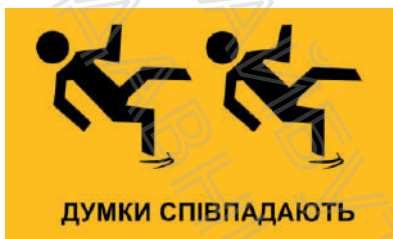
1. Прочитайте текст.

Мені подобаються сильні загартовані люди. Тато казав, що для того, аби мати міцне тіло й сильні м'язи, треба систематично виконувати фізичні вправи. Учора я нарешті вирішив *пробувати* серйозно займатися спортом. Я *робив* вправи на прес, присідання, підтягування. Я розумів, що працювати треба кожного дня, щоб *форму-вати* звичку. Тато *фотографував* мене і *творив* колаж зі світлин.

2. Поміркуйте, як зміниться оповідь, якщо до виділених дієслів додати префікси *з-*, *с-* чи *зі-*.
3. Запишіть текст, додавши до виділених дієслів префікси *з-*, *с-* чи *зі-*. Поясніть правопис.

Вправа 80

1. Розгляньте малюнки, прочитайте підписи. Які помилки в них допущено?

2. Доберіть правильні варіанти, складіть із ними речення (за потреби скористайтесь довідкою).

Довідка: думки ..бігаються, ..'їхати з глузду.

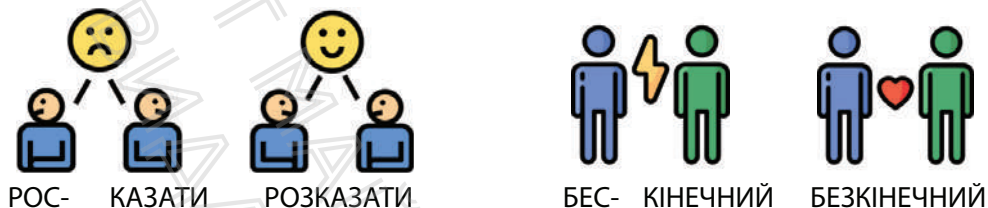
3. Поясніть правопис префіксів у дібраних фразеологізмах.

§ 8. Написання префіксів РОЗ-, БЕЗ-

Вправа 81

1. Прочитайте слова та розгляньте ілюстрації.

2. Поміркуйте та висловіть припущення: у чому ідея цих малюнків?

Префікси **роз-**, **без-** завжди пишуться із з: *розповісти, безкрай*.

Зверніть увагу! В усному мовленні оглушення відбувається у префіксі **роз-** перед наступним глухим (*ро[сп]овісти*), а також у префіксах **роз-**, **без-** маємо уподібнення [з] до наступного шиплячого приголосного (*ро[ж:]алувати, бе[ж:]алісний*).

Вправа 82

1. Прочитайте слова. Спишіть їх у три стовпчики, розподіливши іменники, прикметники та дієслова, виділіть префікси.

Ро..багатіти, бе..проблемний, ро..їхатися, бе..пека, ро..клад, бе..водний, бе..робітний, ро..діл, ро..друкувати, ро..жарити, бе..іменний, бе..кінечність, ро..гойдати, ро..дум, бе..страшний.

2. Зробіть висновки, які префікси більше властиві іменникам, прикметникам та дієсловам.
3. Виділене слово запишіть фонетичною транскрипцією.

Вправа 83

1. Від поданих слів утворіть нові із префіксом *без-*.

Хмарний, водний, звучний, *шумний*, законний, зоряний, крайній, радісний.

2. Поміркуйте, як відрізняються нові слова від запропонованих за значенням.
3. Слова, утворені від виділених, запишіть фонетичною транскрипцією.

Вправа 84

1. Від поданих слів утворіть нові із префіксом **роз-**.

Малювати, копати, казати, в'язати, *кидати*, плести, фарбувати, *шити*.

2. Поміркуйте, чим відрізняються нові слова від запропонованих.
3. Слова, утворені від виділених, запишіть фонетичною транскрипцією.

Вправа 85

1. Поясніть правопис префіксів у словах.

Сказати — розказати, зробити — розробити, скидати — розкидати, скутий — розкутий, звантажити — розвантажити, звести — розвести.

2. Випишіть пари слів, які є антонімами.

Вправа 86

1. Учень чи учениця шостого класу однієї зі шкіл виконали на дошці вправу. Знайдіть слова з помилками, запишіть їх правильно.

Розгорнути, сказати, розкласти, безсонний, зфотографувати, розділ, розкидати, бездоріжжя, слізти.

2. У виписаних словах виділіть префікси, поясніть їхній правопис.
3. Складіть речення з кожним із виписаних слів.

Вправа 87

1. За лексичним значенням з'ясуйте слова (вони повинні мати префікс *з-/с-/зі-, роз-* або *без-*).

Зразок. *Давати щось кільком людям — роздавати. Василь роздав усім нам інтернет.*

Такий, що не має проблем; поставити запитання; обмінювати великі грошові знаки на відповідну кількість дрібніших одиниць; стати диким; той, що не має води; з правого чи лівого боку; той, що не має крил; гнути, надати чому-небудь форми дуги.

Вправа 88

1. Запишіть прислів'я та приказки, заповнивши пропуски.

1) Віра в героїзм ..творює героїв. 2) Героєм впадеш — піднімуть, боягузом впадеш — ро..чавлять. 3) Можливе ..робить кожен, неможливе — тільки відважний. 4) У хоробрих є тільки бе..смертя. 5) Без відваги зазнаєш ..неваги (*Народна творчість*).

2. Оберіть один із фразеологізмів і розкажіть, як ви розумієте його значення.
3. Розгляньте світлини. Доберіть до кожної фразеологізм, що стосується героїзму, сили, відваги тощо.

Вправа 89

1. Прочитайте уривок із допису, який активно поширюють у соціальних мережах.

Як гадаєте, що Сірко робив у Франції, чекаючи оплати від Мазаріні?

От як гадаєте? Пиячив? Гульдебасив?

І отут я був шокований відкриттям.

Іван Сірко читає в Сорбоні лекції латиною з історії Польщі та Руси-України.

Лекції!! Латиною!! В Сорбонні!! Учить французьких студентів.

Сірко Іван Дмитрович (1610—1680) — найславніший кошовий отаман Запорозької Січі родом із м. Мерефи сучасної Харківської області (за іншою версією — з Поділля).

Талановитий полководець лускав неприступні фортеці як насіння.

П'ять років !! французи не могли повернути собі фортецю Дюнкерк. Найняли Сірка з козаками за високу плату. Два дні козаки ходили навколо фортеці, вивчали місцевість і розробляли план. На третій день козаки взяли фортецю за кілька годин без єдиного пострілу і повернули її французам.

2. Пригадайте, що вам відомо про джерела достовірної інформації. Чи є надійним джерелом текст невідомого автора, поширений великою кількістю людей? Висловіте припущення, чи є в дописі про Івана Сірка неправдива інформація, і якщо так, то яка саме.
3. Прочитайте уривки зі статті з ресурсу «StopFake», присвяченого спростуванню неправдивої інформації. Чи справдилися ваші припущення?

...Володимир Голобуцький зосередив свою увагу на історіографії цього питання. Історик проаналізував публікації, а також джерела, на які посиляються їхні автори,

STOP FAKE .ORG

і дійшов висновку, що використані авторами джерела не дозволяють стверджувати, що козаки Війська Запорізького брали участь у битві під Дюнкерком.

...Історик Артем Папакін вважає малоімовірним твердження про викладацький досвід Івана Сірка в Сорбонні: «У європейських університетах мали право викладати тільки особи, які самі отримали університетську освіту і мали ступінь бакалавра або магістра. Отже, щоб викладати в Паризькому університеті, Іван Сірко мусив здобути освіту в одному з європейських університетів. Незважаючи на мізерні відомості про Івана Сірка до 1653 року, ми можемо впевнено стверджувати, що такої освіти він не отримував».

4. Роздивіться картину Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (1880—1991). На ній зображений, зокрема, й отаман Іван Сірко.

5. Опишіть настрій зображених козаків, використовуючи наведені слова: *бе(з/с)перечно, (з/с)дається, ро(з/с)ташовано, ро(з/с)сміявся, можна (з/с)казати, (з/с)розуміло, (з/с)малював, бе(з/с)сумнівно, ро(з/с)казують.*
4. Підготуйте допис для соціальних мереж про Івана Сірка чи іншу видатну особу, використавши лише достовірну інформацію.

§ 9. Написання префіксів ПРЕ-, ПРИ-, ПРИ-

Вправа 90

1. Прочитайте слова, вставляючи голосні звуки, літери на позначення яких пропущено.

ПРЕ..СИЛЬНИЙ ПРЕ..МОРСЬКИЙ

2. Поміркуйте, однаковий чи різні звуки пропущено в словах.
3. Як ви вважаєте, чи можна перевірити правопис літери на позначення голосного у префіксі?

В українській мові маємо префікси **пре-, при-, прі-**, які відрізняються правописом і значенням.

ПРЕ-	ПРИ-	ПРІ-
<u>пре</u> великий (дуже великий), <u>пре</u> чудовий (дуже чудовий)	Надає значення наближення чи просторового прилягання: <u>при</u> їхати, <u>при</u> йти, <u>при</u> шкільний	Пишемо лише у словах <u>прі</u> звище, <u>прі</u> звисько, <u>прі</u> рва
У словах церковного вжитку: <u>пре</u> освящений, <u>пре</u> стол, <u>пре</u> зирливий, <u>пре</u> подобний, <u>пре</u> велебний	Надає значення приєднання: <u>при</u> чепити, <u>при</u> бити	
	Надає значення неповноти дії: <u>прі</u> сісти, <u>прі</u> чинити, <u>прі</u> старкуватий	

Вправа 91

1. Спишіть слова.

Превеселий, предивно, презавзятий, преподобіє, преклоніння, прекрасно, милий, преображення, претихо.

Прибудова, прибулець, привіконний, привласнити, пригаслий, пригостити, приймач, приготований, пригріти, пригрозити, приїзд, приазовський.

Прізвище, прізвисько, прірва.

2. Виділіть префікси, поясніть їхній правопис.

Вправа 92

1. Прочитайте слова та випишіть ті з них, що мають префікси.

Презент, предмет, преосвященний, предок, президент, прецирий, прем'єр, премія, препарат, преса, пресувати, пресумний, презентація.

Приватний, приварити, привид, приз, призабути, призьба, призвук, приземлення, прикриття, прикро, призер, призма, прилеглий, прилив.

2. Поясніть правопис виписаних слів.
3. Поміркуйте та поясніть, як можна перевірити правопис інших слів.

Вправа 93

1. Спишіть слова, виділіть префікси.

Зів'янути — прив'янути,
зачинити — причинити,
зігнути — пригнути,
загладити — пригладити,
заглушити — приглушити,
згоріти — пригоріти.

Причиніть,
будь ласка,
двері!

2. Порівняйте значення слів, визначте відмінності між ними. Поясніть, за яким правилом пишемо префікс *при-* в наведених словах.

Вправа 94

1. Перепишіть слова, вставляючи пропущені літери *е, и*.

Пр..добрий — пр..добритися, пр..старий — пр..старкуватий, пр..красний — пр..крашати, пр..бідний — пр..біднятися, пр..малий — пр..меншити, пр..тихий — пр..тишити, пр..глухий — пр..глушити, пр..соромно — пр..соромити, пр..хороший — пр..хорошитися, пр..світлий — пр..світити.

2. Над кожним словом напишіть, якою частиною мови воно є.

Вправа 95

1. Запишіть запропоновані слова, додавши префікс ПРЕ- чи ПРИ-. Поясніть вибір.

Товстий, міський, розумний, битий, теплий, чудовий, вчити, сміливий, складно, в'язати, хитрий, шкільний, бідний, вітати.

2. Виділіть префікси.

ПРИ-?
ПРЕ-?

Вправа 96

Перепишіть, уставляючи пропущені літери *е, и, і*.

Пр..мудрий, пр..купити, пр..цінитися, пр..нишклий, пр..ручити, пр..голомшений, пр..мерзлий, пр..чаїтися, пр..пізнитися, пр..звище, пр..будувати, пр..думати, пр..милий, пр..буття, пр..погано, пр..брати, пр..звище, пр..крите, пр..ходити, пр..глядатися, пр..рва, пр..садибний, пр..м'яти, пр..сушити, пр..варити, пр..палити, пр..єднати.

Вправа 97

Спишіть речення, вставивши пропущені літери.

1) Він був елегантний і модний до неможливості, зачесаний так гладесенько, що волосся лежало, мов

пр..лизане (З. Мензатюк). 2) Той, кого назвали Іванком, лише пр..зирливо хмикнув (Н. Довгопол). 3) Вда-
лині ..блиснуло ш..роке плесо річки і дівчинка пр..швид-
шила крок (В. Коляда). 4) Він цього і не помічав, що
він підспівує і пр..танцюває, захоплений купальськими
ігрищами (Ю. Логвин). 5) І їм часто доводиться печали-
тись, бо в їхньому бе..кінечному житті одні люди пр..хо-
дять, другі відходять (І. Жиленко).

Вправа 98

1. Згадайте, які частини мови називаються прикметником, прислівником та прийменником. Чому вони так називаються? Зверте свої міркування з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».
2. Правопис назв яких частин мови можна пояснити вивченими правилами вживання префікса *при-*?
3. Поміркуйте та поясніть значення слів *прислів'я* та *приказки*.

Вправа 99

1. Прочитайте текст.

У всі часи й епохи ..палахують на небосхилі історії люди, імена та пр..звища яких передають із покоління в покоління. Герої цементують ідеї в народній пам'яті, ..творюють цілі епохи й дають надію у смутні часи. Без героїв не існує нація, але саме нація народжує героїв.

Прості, звичайні в житті люди роблять те, що повинні ..робити саме в потрібний момент, те, що підказує їм серце, те, що шепочуть у їхній свідомості вікові народні образи. Самопожертва заради Батьківщини

Плакат Марії Кінович
«Герої України» (2022)

та свого народу є однією з вершин людського духу. Здатність і бажання ..робити більше, ніж роблять інші — невід’ємна риса відзначених іскрою долі. Здатність перебороти страх та вагання, невтомно захищати власний спосіб життя і майбутнє наступних поколінь відрізняють кращих із нас.

Справжні герої не мають пафосу та чванливості, адже героїзм бере свій початок в чистому та полум’яному серці. Щирість до людей та відданість своєму народу не потребують винагороди. Але забути про власних героїв — це злочин для суспільства. Герої пр..пиняють народжуватися там, де втрачається народна пам’ять.

(Із блогу Ірини Фріз на сайті «Укрінформ»)

2. Випишіть слова з пропусками, вставивши потрібну літеру згідно з вивченими орфограмами.
3. Дайте тексту назву. Складіть план тексту.
4. Чи згодні ви з думкою автора щодо визначення поняття «герой»? Розкажіть, як ви уявляєте героїв та героїнь.

Про що говорять слова

Чи помічали ви, що в українській мові назви термінів часто є підказками?

Іменник називає *ім’я* особи чи предмета; прикметник — *прикмету*, ознаку; числівник — *число*; займенник — *замість* іменника, прикметника, числівника; дієслово називає *дію*, прислівник стоїть *при дієслові*. Прийменник стоїть *при імені* та уточнює його значення; сполучник *сполучає*; частка додає *частинку* значення. Вигук ми *вигукуємо* як вияв емоцій.

Вправа 100

Виконайте тестові завдання.

1. Префікс **с-** є у слові
А скеля
Б схотіти
В скафандр
Г скверний
2. Із префіксом **з-** на місці пропуску треба писати обидва слова в рядку
А ..дійснити, ..повнюватися
Б ..псувати, ..мити
В ..гасити, ..формувати
Г ..садити, ..заду
3. На місці пропуску треба вставити **с** в одному зі слів рядка
А ро..жати, бе..перервний
Б ..нищити, ро..дати
В ро..каятися, ..казати
Г бе..межний, ро..ливати
4. Префікс **при-** треба писати в усіх словах, ОКРІМ
А пр..мітка
Б пр..красний
В пр..чинити
Г пр..бігти
5. Помилку допущено в рядку
А примиритися, розщедриться
Б бессилля, преглибокий
В роздавач, спресовано
Г змилюватися, прибережний

§ 10. Правила написання букв Е, И, І в іменникових суфіксах

-ЕЧОК- чи -ИЧОК-? -ЕЧК- чи -ИЧК-?

Вправа 101

1. Прочитайте слова.

ТИСТ..ЧКО
ТИСТ..ЧОК

ПАЛ..ЧКА
ПАЛ..ЧОК

2. Поміркуйте, чи однаково ми вимовляємо звук, що позначає пропущена літера.
3. Чи треба перевіряти правопис цих слів?

В українській мові існує багато слів зі зменшено-пестливим значенням. Деякі з них утворено за допомогою суфіксів **-ечок-**, **-ечк-** чи **-ичок-**, **-ичк-**.

Зазвичай у суфіксах зі зменшено-пестливим значенням пишемо **е**: **-ечок-**, **-ечк-**, наприклад *вершечок*, *річечка*, *тістечко*.

Ці суфікси потрібно відрізнати від суфіксів **-ичок**, **-ичк-** у словах, що походять від іменників із суфіксом **-ик-**, **иц(я)**: *котичок* — від *котик*, *вуличка* — від *вулиця*, *паличка* — від *палиця*.

-ЕЧОК-, -ЕЧК-	-ИЧОК-, -ИЧК-
Пишемо зазвичай у словах зі зменшено-пестливим значенням	Пишемо у словах, що походять від іменників із суфіксами -ик- , -иц(я)
<i>вершечок, річечка</i>	<i>котичок, вуличка</i>

Зверніть увагу! Якщо корінь слова закінчується на **й**, то графічно суфікс записуємо **-єчк-**, **-єчок**, адже звуки [йе] позначаємо літерою **є**: *Софієчка, краєчок*.

Вправа 102

1. Прочитайте слова.

Віконечко, словечко, часничок, паляничка, кошичок, ножичок, мішечок, піріжечок, водичка, стежечка, копієчка, розумничка, паличка.

2. Поміркуйте, чи в усіх словах потрібно застосовувати вивчене правило написання суфіксів.
3. Випишіть слова із суфіксами **-ичок**, **-ичк-** та слова, від яких вони утворені. Виділіть суфікси в усіх записаних словах.

Зразок: *часни^чок* — *часни^к*.

Вправа 103

1. Запишіть слова, вставивши пропущені літери **е**, **є** чи **и**.

Книж...чка, літ...чко, розумн...чка, стеж...чка, петруш...чка, пшен...чка, вогн...чок, вул...чка, пал...чка, гач...чок, кра...чок, кач...чка, ча...чка, сон...чко, сун...чка, гнізд...чко.

2. Виділіть суфікси.

Вправа 103

1. Знайдіть слова, записані з помилками. Перепишіть їх правильно.

Віконечко, п'ятикласничка, стрічичка, кішечка, конечок.

2. Поясніть орфограму у виписаних словах. Складіть із ними речення.

Вправа 105

Спишіть речення, вставляючи пропущені літери.

1) Оз...рнувшись навкруги, чи ніхто не дивиться, він шв...денько шуснув протоптаною стеж...чкою в бур'яни (С. Васильченко). 2) Але із розбитого вщент вікна

висунувся дяд..чко — може, вчитель фізкультури — й весело гукнув: «Молодець!» (А. Костецький). 3) Міліціонер кинувся навтіки, бе..сило вимахуючи вже не потрібною смугастою пал..чкою (Л. Воронина). 4) Зад..ржися хвил..чку, маю тобі щось ..казати (І. Франко). 5) Було дуже приємно пити каву біля столика, на який сі..явся і сіявся сніг, і його весь час доводилося ..гортати рукав..чкою (І. Жиленко). 6) За пів години каструля свіжого червоного борщику з м'якенькими пампушками, які смачно пахли часн..чком, опинилася у хлопчачих животях (С. Гридін). 7) Ніби витираючи рушн..чком пил зі спортивних снарядів, він пот..хеньку підкрався до в..ликого вікна (І. Будз).

Вправа 106

1. Прочитайте текст.

Був звичайний день. *Літо* вже добігало кінця, але *сонце* палило нещадно. *Трава* на *вулицях* нашого міста геть посохла. Тому *Марія* зранку сиділа на веранді й читала *книгу*. Раптом вона почула пронизливий нявкіт. Високо на дереві, аж на *вершку*, сиділа руденька *кішка*. Дівчинка була *розумницею*, тому вирішила, що самій лізти так високо небезпечно. Але вона знала, що робити.

2. Спишіть текст, додавши до виділених слів суфікси **-ечок-, -ечк-** чи **-ичок, -ичк-**. Як, на вашу думку, змінилася оповідь?
3. Розкажіть, яка функція зменшено-пестливих суфіксів. Підкресліть два слова, у яких є інші зменшено-пестливі суфікси.
4. Допишіть продовження історії.

-ИНН(я), -ІНН(я) чи -ЕНН(я)?

Вправа 107

1. Прочитайте слова.

БАЧ..**НН**Я
НАТХН..**НН**Я

2. Поміркуйте, чи однаково ми вимовляємо звук, що позначає пропущена літера. Чому?
3. Правопис якого слова треба перевірити?

В іменниках середнього роду пишемо суфікси **-инн(я)**, **-іnn(я)**, якщо наголос падає на суфікс: *начі́н-ня*, *ході́ння*.

Суфікс **-енн(я)** маємо в іменниках середнього роду з наголосом на корені: *звѐрнення*, *підне́сення*.

-ИНН(я), -ІНН(я)	-ЕНН(я)-
В іменниках середнього роду, якщо наголос падає на суфікс: <i>начі́ння</i> , <i>ході́ння</i>	В іменниках середнього роду з наголосом на корені: <i>звѐрнення</i> , <i>підне́сення</i>

Вправа 108

1. Прочитайте слова.

Картоплиння, ластовиння, напруження, удосконалення.

2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією.
3. У яких словах суфікс звучить нечітко?
4. Поясніть правопис суфіксів.

Вправа 109

1. Запишіть слова у два стовпчики: 1) із суфіксами **-инн(я)**, **-іnn(я)**, 2) із суфіксом **-енн(я)**.

Гарбуз..ння, ліпл..ння, лушп..ння, сид..ння, змужн..
ння, зауваж..ння, схвал..ння, вез..ння, нас..ння, до-
слідж..ння.

2. Позначте наголос у словах і виділіть суфікси.

Вправа 110

1. Випишіть слова із суфіксом **-енн(я)**.

Громов..ння, кресл..ння, картопл..ння, ріш..ння,
звільн..ння, свідч..ння походж..ння, кукурудз..ння,
бадил..ння, укріпл..ння, приверн..ння, розсел..ння, при-
знач..ння.

2. Виділіть суфікси та поясніть орфограму.

Вправа 111

Від поданих слів утворіть і запишіть іменники із су-
фіксами **-инн(я)**, **-інн(я)** або **-енн(я)**.

Зразок: *звернутися* — *звернення*.

1) Запросити, уточнити, управляти, спростити.

2) Морква, соняшник, гарбуз, павутина, буряк.

2. Поміркуйте, чим відрізняються за значенням слова, утворені в рядках
1 і 2.

3. Підкресліть слова, у яких відбулося чергування приголосних.

Вправа 112

Спишіть речення, вставляючи пропущені літери.

1) Прочитавши цю книжку, занотуй свої враж..ння
про неї, зазнач незрозумілі місця та подай загальні за-
уваж..ння (*Майк Йогансен*). 2) В мені вона бачила
тільки ластов..ння, руде волосся, ніс бараболею (*Олесь
Бердник*). 3) Якесь дивне заглибл..ння в стіні... (*Л. Пись-
менна*). 4) Після закінч..ння матчу хлопці обмінюва-
лися думками, пожвавлено коментували хвилюючу гру
(*В. Росін*). 5) Петько аж підстрибував від задовол..ння

(А. Давидов). 6) Попередж..ння пролунало вчасно: іще мить — і наша капсула розлетілася б на друзки (Л. Воронина). 7) Потім, схиливши голову, довго дивився, як, відбиваючись від води, виграє на чорному просмоленому борту тонке сонячне павут..ння (В. Нестайко). 8) Лузає задачки, тільки лушп..ння летить! (А. Дімаров).

Вправа 113

1. Спишіть текст, уставляючи пропущені літери.

Коли батьки повернулися з відрядж..ння, *тета* заявила, що тепер вона швидше відгукнеться на оголош..ння в газеті і поїде бавити чужих дітей до Канади, ніж прийме запрош..ння опікуватися цими *лайдаками*, *шибениками* і *байдикунами*. Мала на увазі Квітку і Павлика. Вони, уявляєте собі, на цілих пів дня ув'язнили її, рідну тету, у ванній кімнаті. Зачинили на замок.

Ілюстрація Володимира Хорошенка

(О. Сенатович)

2. За допомогою тлумачного словника, мережі «Інтернет» чи консультацій з дорослими з'ясуйте значення виділених слів. До яких груп лексики вони належать?

Пригадайте! Діалектні слова — слова, які вживають не всі носії мови, а лише мешканці певної території.

Письменницькі новотвори — нові слова, які створила одна людина і які вживаються лише в її творах.

3. Запишіть незнайомі слова до свого словничка.
4. Поміркуйте, що могло передувати описаній ситуації.
5. Чи можна, на вашу думку, схарактеризувати професію вчителя чи вихователя дітей як героїчну? Чому?

Вправа 114

1. Поміркуйте, представники яких професій є героями нашого часу.
2. Усно опишіть одну з героїчних професій, використавши три слова із запропонованих нижче.

Відрядж..ння, побач..ння, поверн..ння, закінч..ння, провед..ння, продовж..ння, враж..ння.

3. Запишіть текст (4—5 речень).

Про що говорять слова

Коли ми прощаємося, часто вживаємо слово *до побачення*. Правопис літери на позначення ненаголошеного [е] в суфіксі ви вже можете пояснити. А те, що цей прислівник пишемо окремо, варто запам'ятати: *до побачення*. Аналогічно пишемо синоніми *до зустрічі, на добраніч*.

Вправа 120

1. Прочитайте текст допису.

Для того, щоб стати героєм, не обов'язково треба (з/с)дійснити подвиг чи (з/с)творити щось неймовірне. Героїзм часто непр(е/у)мітний, а пр(і/у)звища героїв невідомі широкому загалу. Сучасні герої — це і наші воїни, які бе(з/с)трашно захищають країну, і волонтери, про яких ро(з/с)повідують неймовірні історії, і всі люди, які працюють на благо України, і діти, що пр(е/у)красними усмішками надихають дорослих.

2. Спишіть текст, виправивши помилки на вивчені орфограми.
3. Чи згодні ви з думкою автора? Доведіть або спростуйте думку автора, скориставшись схемою на с. 42.

§ 11. Букви Е, О, И в прикметникових суфіксах

-ОВ- чи -ЕВ- (-ЄВ-)?

Вправа 121

1. Прочитайте слова.

КЛЕН — КЛЕНОВИЙ

ЯБЛУНЯ — ЯБЛУНЕВИЙ

НАСІННЯ — НАСІННЄВИЙ

2. Поміркуйте, чи однакову функцію виконують суфікси.

Під час утворення прикметників від іменників використовують суфікси **-ов-** або **-ев-**. Вибір суфікса залежить переважно від останнього приголосного основи іменника, від якого утворюємо прикметник.

Якщо твірний іменник має основу, що закінчується твердим приголосним, додаємо суфікс **-ов-** (*роли[к]* — *роликовий*).

Якщо твірний іменник має основу з кінцевим м'яким або шиплячим, додаємо **-ев-** (*взіре[ц']* — *взірцевий*, *зам[ш]а* — *замшевий*). Цей суфікс пишемо також, якщо прикметник утворено від іменника середнього роду на **е**: *місце* — *місцевий*.

Суфікс **-ев-** графічно позначаємо як **-єв-**, якщо останній приголосний основи [й] або якщо перед суфіксом стоїть подовжений м'який приголосний (*со[й]а* — *соєвий*, *чу[т':а]* — *чуттєвий*).

Якщо в утвореному прикметнику наголос падає на закінчення, то він має суфікс **-ов-** незалежно від того, на який приголосний закінчується основа: *вольовий*.

-ОВ-	-ЕВ-	-ЄВ-
1. Якщо прикметник утворено від іменника, основа якого закінчується на твердий нешиплячий приголосний: <i>роликовий</i>	1. Якщо прикметник утворено від іменника, основа якого закінчується на м'який або шиплячий приголосний, і при цьому наголошено основу прикметника: <i>взірцевий, замшевий</i>	1. Якщо прикметник утворено від іменника, що закінчується на й : <i>соевий</i>
2. Якщо утворений прикметник має наголос на закінченні, незалежно від того, який приголосний передє суфіксу -ОВ- : <i>вольовий</i>	2. Якщо прикметник утворено від іменника середнього роду на е : <i>місцевий</i>	2. Якщо перед суфіксом стоїть подовжений м'який приголосний: <i>чуттєвий</i>

Запам'ятайте! Деякі прикметники мають паралельні варіанти з різними суфіксами:

борщевий і борщовий

дієвий і дійовий

лицевий і лицовий

взуттєвий і взуттьовий

життєвий і життьовий

миттєвий і миттьовий

грошєвий і грошовий

кінцєвий і кінцьовий

пальцевий і пальцьовий

бездощєвий і бездощовий (але тільки дощовий)

Вправа 122

1. Прочитайте слова.

Рядковий — прикінцевий, фруктовий — овочевий, кварцовий — ситцевий, соєвий — крайовий, конвалієвий — гайовий, бузковий — помаранчевий, лицевий — лицьовий.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 123

1. Запишіть слова, заповнивши пропуски.

Перц..вий, черепах..вий, плюш..вий, яйц..вий, уривк..вий, фарш..вий, м'яз..вий, черепиц..вий, серц..вий, фаз..вий, бой..вий, поршн..вий, ді..вий.

2. Поясніть орфограми.

Вправа 124

1. Запишіть прикметники, заповнивши пропуски.

Оливк..вий колір, глянц..вий журнал, митт..ва реакція, пластик..вий посуд, тунц..вий салат, стільник..ва мережа, парник..вий ефект, розрахунк..овий рахунок, житт..ва ситуація, кінц..вий результат.

2. Підкресліть прикметники, у яких можливі варіанти суфіксів.

Вправа 125

Від запропонованих іменників утворіть прикметники за допомогою суфіксів **-ов-** або **-ев-** (**-єв-**).

1) Словник, випадок, насіння, шавлія, парча, дощ, груша, матч, щавель магній, сіль, мармур.

2) Сталь, яблуня, марш, форель, стіл, взуття, межа, борщ, промінь, липа, гелій, значення.

Вправа 126

Спишіть речення, вставляючи пропущені літери.

1) Тому не думай, що твій житт..вий шлях уже визначився, що ти вже кіноактор (*В. Нестайко*). 2) Але й його ледве помітиш у цьому степ..вому морі (*П. Супруненко*). 3) Вранці запитав, що воно таке, у діда Валька, місц..вого ветеринара (*А. Топачевський*). 4) Та ніде не сказано, щоб чоловік здобував собі хліб потом вол..вим, чи кон..вим, чи осл..вим, чи верблюд..вим (*І. Франко*). 5) Передавали з рук у руки алюміні..вий кухлик, напивалися досхочу (*Д. Ткач*). 6) Учні висипали з класів під ласкаві промені лагідного вересн..вого сонця (*Є. Доломан*). 7) Дядько Кузя по дорозі на пошту зайшов у взутт..вий магазин і приглядає чобітки для своїх трьох дівчаток (*І. Жиленко*).

Правопис суфіксів у прикметниках зі значенням належності

Вправа 127

1. Прочитайте слова.

Тетяна — Тетянин

Іван — Іванова

Софія — Софіїна

Василь — Василева

2. Поміркуйте, чим схожі та чим відрізняються прикметники.

Прикметники, що позначають належність комусь і відповідають на питання *чий? чия?*, утворюємо за допомогою кількох суфіксів.

Якщо іменник має закінчення **-а, -я**, прикметник утворюємо за допомогою суфікса **-ин/-ін-**: *Микола — Микол^ин*, *Катруся — Катрус^ин*. Суфікс **-ін-** графічно

позначаємо як **-їн-**, оскільки його додаємо до іменників, основа яких закінчується на [йа]: *Анастасі[йа]* — *Анастасі^нн*.

Від іменників, що закінчуються на приголосний або мають закінчення **-о**, прикметники утворюємо суфіксами **-ів** / **-їв**, що переходять в **-ов**, **-ев** / **-єв**:

Євген — *Євгені^вв*, *Євгенова*; *Василь* — *Василі^вв*, *Василева*; *Андрій* — *Андрі^вв*, *Андрієва*.

-ин-/-їн-	-ів/-їв, -ов-, -ев-/єв-
Від іменників чоловічого та жіночого роду, що мають закінчення -а , -я : <i>Миколина мрія</i> , <i>Катрусин щоденник</i> , <i>Анастасі^нн скутер</i>	від іменників, що закінчуються на приголосний або мають закінчення -о : <i>Євгені^вв самокат</i> і <i>Євгенова думка</i> , <i>Василі^вв проект</i> і <i>Василева бейсболка</i> , <i>Андрі^вв рюкзак</i> і <i>Андрієва книга</i>

У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин(ий)**: *бджолі^нний*, *голубі^нний*, *горобі^нний*, *качі^нний*, *орлі^нний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-їн(ий)**: *змі^їний*, *слов'ї^їний*.

Вправа 128

1. Прочитайте речення.

1) Ех ви, мамусині донечки! — вигукнула Макароніна (*В. Нестайко*). 2) За перелазом біліла сорочка і блищали сині Тарасові очі (*С. Васильченко*). 3) Чомусь на Михасевому обличчі відобразився подив (*М. Рибалко*). 4) І її, Маринина, місія на цьому буде вважатися завершеною (*Ірен Роздобудько*). 5) І раптом зрозуміла, що для мене

означає Маріїна розповідь (*І. Потаніна*). 6) А отой, хто чхав, іще трішки пововтузився під Сергієвим ліжком і затих (*А. Костецький*). 7) Наставала Христинина черга здвигати плечима, бо в тому пункті з татом годі було сперечатись, він стояв на своєму (*О. Донченко*). 8) У Андрієвого батька голосище!.. (*В. Кава*).

2. Випишіть прикметники зі значенням належності, виділіть суфікси.

Зверніть увагу! Прикметники зі значенням належності, утворені від власних назв, пишемо з великої літери.

Вправа 129

1. Від поданих іменників утворіть прикметники зі значенням присвійності у формі жіночого роду однини.

Зразок: *Кирило* — *Кирилова*.

- 1) Микола, Ярина, бабуся, Інна, Юлія, Юля, Віра, Микита, стюардеса.
- 2) Сергій, батько, Василь, Семен, Остап, учитель, Антон, Данило, директор, Назар.

Вправа 130

Від поданих іменників утворіть прикметники зі значенням присвійності у формі жіночого роду однини.

Мирослава, Мирослав; Євгенія, Євген; Олександра, Олександр; Ярослава, Ярослав; Вікторія, Віктор.

Зверніть увагу! Під час творення прикметників зі значенням присвійності можуть відбуватися зміни звуків у коренях, наприклад: *Ольга* — *Ольжин*, *Оленка* — *Оленчин*, *сваха* — *свашин*, *Федір* — *Федорів*.

Вправа 131

1. Прочитайте речення.

1) Дуже його зворушила Лисиччина побожність (*І. Франко*). 2) Та яку шкоду мачушині діти не зроблять, все на батькових звертають (*О. Іваненко*). 3) І тоді пан Богдан сказав таке, від чого Наталоччина душа затрепетала (*З. Мензатюк*). 4) Ніну мучило те, що вона не може знайти заперечень проти Марійчиних слів (*О. Донченко*). 5) Невже все отак у хащах ховатиметесь, білоччиними запасами харчуватиметесь? (*В. Нестайко*).

2. Випишіть прикметники зі значенням присвійності, запишіть іменники, від яких вони утворені.

Зразок: *Софійчин — Софійка.*

Вправа 132

1. Від поданих іменників утворіть прикметники зі значенням присвійності у формі чоловічого роду однини.

Зразок: Ганна — Ганнин, Ганнуся — Ганнусин.

Ганна, Ганнуся; Наталія, Наталка, Наталочка; Марія, Марійка, Марієчка, Маруся; Тетяна, Тетянка; Катерина, Катруся.

2. Поміркуйте, як утворити подібні прикметники від імен *Маша, Катя, Таня, Ваня*. А від імен *Марійка, Катруся, Тетянка, Івась*? Які, на вашу думку, звучать краще? Чому?

Вправа 133

1. Замініть іменники прикметниками зі значенням присвійності.

Зразок: *планшет Остапа — Останів планшет.*

Мудрість бабусі, обіцянки Максима, гребінець Аліси, книга вчителя, пенал Анастасії, зошит Тихона.

-ИЧН-, -ІЧН- чи -ЇЧН-?

Вправа 134

1. Пригадайте, у чому полягає правило «дев'ятки». До яких слів його застосовуємо?
2. Запишіть слова, вставивши пропущені літери.
ІСТОР..ЧНИЙ, МАГ..ЧНИЙ, ГЕРО..ЧНИЙ
3. Поясніть правопис цих слів.

Суфікси **-ичн-**, **-ічн-** та **-їчн-** служать для творення прикметників від іменників іншомовного походження. Вибір суфікса залежить від попереднього звуку і регулюється правилом «дев'ятки»:

- після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** пишемо **-ичн-** (*демократ**и**чний*);
- після літер на позначення інших приголосних — **-ічн-** (*географ**і**чний*);
- після літери на позначення голосного — **-їчн-** (*проза**і**чний*).

-ИЧН-	-ІЧН-	-ЇЧН-
Після букв д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р	Після літер на позначення інших приголосних	Після букви на позначення голосного
<i>демократичний</i>	<i>географічний</i>	<i>прозаічний</i>

Вправа 135

1. Спишіть словосполучення, вставивши пропущені літери.

Ортопед..чний салон, археолог..чні розкопки, істор..
чний музей, академ..чний театр, демократ..чний режим,
синтакс..чний розбір, граф..чний дизайн, симфон..чний
оркестр, моза..чна підлога.

2. Виділіть суфікси, поясніть правопис.

Вправа 136

1. Спишіть слова, вставивши пропущені літери.

Категор..**ч**ний, пол..**т**..**ч**ний, анатом..**ч**ний, соц..**олог**..**ч**ний, орган..**ч**ний, фіз..**ч**ний, грамат..**ч**ний, юр..**д**..**ч**ний, мед..**ч**ний, океан..**ч**ний, пер..**од**..**ч**ний, фабр..**ч**ний, сим..**етр**..**ч**ний, акробат..**ч**ний

2. Згадайте, які правила регулюють правопис іншомовних слів.
3. Виділіть суфікси, поясніть правопис.

Вправа 137

Від поданих іменників утворіть прикметники за допомогою суфіксів **-ичн-**, **-ічн-** чи **-їчн-**.

Гуморист, алергія, метал, паразит, анекдот, біологія, фемініст, реаліст, пандемія, олігарх.

Вправа 138

Спишіть речення, вставивши пропущені літери.

1) Мила й симпат..**ч**на вона була неймовірно (*В. Нестайко*). 2) Вони виходили з косм..**ч**ного корабля на поверхню абрикоса-гіганта, перелякано мружачись і підбгавши довгі рожеві хвости (*Л. Вороніна*). 3) Але найбільше будить Васильків поет..**ч**ний дар дідусь Федір (*М. Павленко*). 4) Я ж так мріяв усе життя зробити щось геро..**ч**не! (*В. Нестайко*). 5) Довгими вечорами сиділи вони гуртом, гортали довідники, не раз відвідували зоолог..**ч**ний та ботан..**ч**ний музеї (*А. Давидов*).

Вправа 139

1. Спишіть текст, уставивши пропущені літери.

Лікарі — герої! | День медика 2022

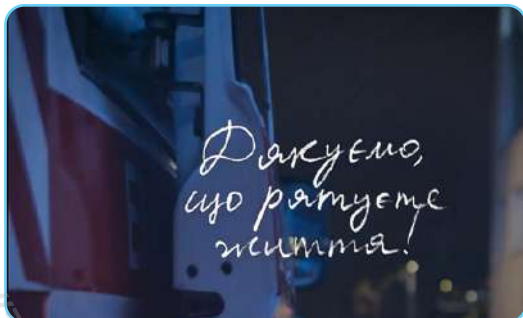
У справжніх героїв немає довгих плащів, спеціальної броні, чарівної пал..**ч**ки чи вм..**н**ня літати.

Справжні герої носять мед..чні халати. У них мозолі від скальпелів, шрами від захисних масок та респіраторів, пр..добрі очі та пр..великі серця. Їхня суперсила — щодня бе..перервно рятувати людей. Вони не люблять про це ро..казувати.

Ми не знаємо усіх імен і пр..звищ, але дякуємо кожному лікареві, який ціною власного життя та здоров'я рятує нас із вами, особливо зараз.

Наші лікарі — мужні воїни, які рятують життя мільйонам на передовій, у мобільних госпіталях, у мирних містах і навіть дистанційно через кілометри.

Дякуємо вам, лікарі!

(Із фейсбук-сторінки кіно- і телестудії «FILM.UA Group»)

2. Поясніть орфограми.
3. Поміркуйте, представників яких професій можна вважати героями. Обґрунтуйте думку.
4. Напишіть есе про представників і представниць однієї з героїчних професій сучасності, скориставшись планом:
 - 1) Яку професію я вважаю героїчною
 - 2) Чому я так думаю.
 - 3) Чим представники цієї професії допомагають людям.
 - 4) Приклад із життя.
 - 5) Висновки.

Вправа 140

Виконайте тестові завдання

1. Літеру **и** треба вставити на місці пропусків у всіх словах рядка
А сон..чко, вул..чка
Б зар..во, міс..во
В запрош..ння, бадил..ння
Г квітн..чок, прян..чок
2. Неправильно утворено прикметник зі значенням присвійності в рядку
А Степанова ідея
Б Миколова ручка
В Денисова творчість
Г татова гордість
3. За допомогою суфікса **-ов-** можна утворити прикметник від іменника в рядку
А магнолія
Б герань
В акація
Г тюльпан
4. На місці пропусків треба писати **и** в обох словах рядка
А гімназ..чний, косм..чний
Б арха..чний, праістор..чний
В драмат..чний, дієт..чний
Г хрон..чний, космет..чний
5. Помилку допущено в реченні
А Усе виявилось набагато прозаїчнішим.
Б Якимось незбагненим акробатичним стрибком він встиг вискочити на капот.
В Він механічно сунув знахідку в кишеню.
Г Вони обігали величезним колом гігантський зал з мозаїчною підлогою.

§ 12. Антонімічні префікси й суфікси

Вправа 141

1. Прочитайте слова.

ЗСИПАТИ — РОЗСИПАТИ
МОРОЗЕЦЬ — МОРОЗИЩЕ

2. Поміркуйте, чим відрізняються слова в кожній парі.
3. Що зумовлює зміну значення в словах?
5. Які між собою за значенням виділені префікси та суфікси?
6. Пригадайте, що таке антоніми.

Ми вже знаємо, що є антоніми — протилежні за значенням слова. Антонімію можна спостерігати й на рівні префіксів і суфіксів: вони надають спільнокореновим словам протилежного значення або відтінків значення. Порівняйте:

*ходити — заходити / виходити,
хмара — хмарка — хмарище.*

Зверніть увагу! Антонімічні префікси зазвичай утворюють антоніми (занести — винести). Натомість антонімічні суфікси переважно утворюють синоніми, тому що надають словам емоційних відтінків значення, зокрема пестливості та згрубілості (вовчик — вовчисько).

Вправа 142

1. Спишіть слова, виділивши префікси та суфікси.

Відпливти — припливти, відкритий — закритий,
вдихнути — видихнути, заміський — передміський, заводити — виводити, вхід — вихід.

Козаченько — козарлюга, вітерець — вітрище, ручка — ручище, дощик — дощача, гарненька — гарнезна, вовчик — вовчисько.

2. Складіть зі словами речення (усно).

3. Поясніть значення антонімічних префіксів і суфіксів.

Вправа 143

1. Утворіть слова, додаючи до поданих слів запропоновані в дужках префікси та суфікси.

Сипати (з-, роз-), нести (за-, ви-), вести (при-, від-), вітамін (анти-, про-).

Кіт (-ик, -ищ-), розумний (-еньк-, -юч-), нога (-к-, -ищ-), складно (-уват-, -езн-), глибокий (-еньк-, -енн-).

2. Чи є антонімами слова першого рядка? А другого? Поясніть думку.

Вправа 144

Доберіть до кожного дієслова спільнокореневий антонім.

Принести, відчепити, накрити, заселитись, зіскочити.

Вправа 145

1. Об'єднайте запропоновані префікси в антонімічні пари (може бути кілька варіантів).

Пере-, з-, ви-, недо-, за-, роз-.

2. Доведіть антонімічність префіксів, дібравши приклади слів із ними.

3. Запишіть дібрані слова, виділіть префікси.

Вправа 146

1. Запишіть речення, обравши префікс чи суфікс із запропонованих у дужках.

1) І, здається, вона (роз-/за-)гадала всі-всі мої думки (Л. Смілянський). 2) Тікайте хутчій, бо йде страшний вовч (-ик/ищ-е)! (Нар. творчість). 3) Важко (пере-/недо-)оцінити рослини і як лікарську сировину (А. Давидов).

4) Трохи вели(к-уват-/ч-езн-)ий, та це не біда (А. Дімаров). 5) Я сказав, що (ви-/в'-)їжджаю на цілий місяць у село (А. Кізя). 6) Лише (від-/під-)бігши на чималу відстань, він наважився озирнутися (Н. Забіла).

Вправа 147

1. Прочитайте речення з різними варіантами префіксів.

1) Як же (уві-/віді-)мкнути зв'язок? 2) Мама (с-/роз-)кладає речі. 3) Спробуй (при-/від-)клеїти скотч. 4) Оленко, ти нарешті (при-/ви-)їхала? 5) Суп я таки (недо-/пере-)солила.

2. Поміркуйте, як зміниться зміст речення.

Вправа 148

1. Прочитайте текст. Чи була вам відомою ця інформація? Що нового ви дізналися?

Видатна українська художниця Марія Примаченко майже все життя прожила в селі, а її картини підкорювали світ — Париж, Варшаву, Софію, Монреаль, Прагу і навіть Пекін. Вона створювала казкові світи в напрямі наївного мистецтва, або примітивізму. Це стиль спрощених форм, «чистих» кольорів. За змістом картини часто пов'язані з фольклором, а зовнішньо нагадують дитячі малюнки. Центром творчості Примаченко були фантастичні звірі, квіти та сюжети із життя селян.

(За матеріалами інтернет-видання «Захід.нет»)

2. Розгляньте картину. Прочитайте її назву. Яке враження справляє на вас картина? Чи подобається вона вам? Чому?

3. Прочитайте текст.

Дивовижний талант Марії Примаченко припав до душі відомій фінській дизайнерській компанії «Marimekko», яка виробляє речі для дому. Із 2007 року фірма використовувала на своїх виробках малюнок, дуже

Марія Примаченко.
Щур у дорозі (1963)

схожий на роботу Марії Примаченко «Щур у дорозі». Завдяки пильній увазі журналістів авторитетного фінського видання «Helsingin Sanomat» у кінці травня 2013 року вибухнув мистецький скандал через те, що відома компанія взяла за основу зображення нашої художниці без дозволу рідних.

Компанія «Marimekko» та її дизайнер Крістіна Ізола вибачилися за цей інцидент. Тоді скандал із плагіатом викликав різке зростання інтересу до творчості української художниці з боку фінів.

(За матеріалами онлайн-видання «Artslooker»)

4. Висловіть свої думки про цю історію. Ви вважаєте цю ситуацію негативною (використання картини без дозволу) чи позитивною (поширення інформації про українську художницю)? Проведіть дискусію на цю тему.
5. Напишіть за картиною твір-розповідь.

§ 13. Складні слова

Вправа 149

1. Прочитайте слова.

українська мова — українськомовний
музичний і танцювальний — музично-танцювальний

2. Поміркуйте, чим відрізняються слова в кожному рядку.

За кількістю коренів слова поділяються на прості та складні.

Простими називаємо слова, що мають один корінь: *тиша, ранішній, розхвилюватися*.

При цьому прості слова можуть мати кілька префіксів і суфіксів: *на-в-з-до-гін, по-від-пис-ува-ти, по-роз-кид-а-н-ий, як-най-глиб-ш-ий*.

Слова з двома чи більше коренями називаються **складними** (складаються з кількох). Складні слова створюються складанням двох або більше основ за допомогою сполучних голосних [о] чи [е] (*загальноукраїнський, зорепад*) або ж без них (*перекотиполе, інтернет-книгарня*).

Складні слова пишемо разом або з дефісом, про ці правила ми поговоримо пізніше.

Вправа 150

1. Спишіть слова, виділіть корені.

Дикобраз, видноколо, ліворуч, жовто-блакитний, місяцехід, Івано-Франківськ, вічнозелений.

2. Назвіть слова чи словосполучення, від яких утворилися складні слова.

Зразок: *босоніж* — *босими ногами*.

Вправа 151

1. Випишіть складні слова. У дужках запишіть слова, від яких утворилося складне слово.

Зразок: *виконувати мимоволі* — *мимоволі (мимоволі)*.

Треба повернути ліворуч, фізико-математичний клас, користуватися інтернет-ресурсами, фотографії з аквапарку, солодко-кисле морозиво, відвідати півострів, п'ятиденний робочий тиждень, повсякденні справи, подарували самокат.

Вправа 152

1. Прочитайте слова та їхні тлумачення.

Вітрогін — нерозсудливий хлопець, чоловік. Дармовис — брелок, підвіска. Суходіл — материк, суша. По-всякчас — постійно, завжди.

2. Поміркуйте, що закладено в коренях слів.
3. Складіть із двома словами на вибір речення.
4. Згадайте приклади цікавих складних слів. Поділіться ними з однокласниками й однокласниками.

Вправа 153

1. Випишіть складні слова, виділіть у них корені.

1) І той начальник мотається вдень і вночі на всюди у сорокаградусний мороз, у пургу й заметіль

(В. Нестайко). 2) Але Тарас відчував на собі повсякденно і повсякчасно лише один пункт із того контракту (О. Іваненко). 3) Прогалина плутала то ліворуч, то праворуч і далі спускалася в глибокий яр (П. Бабанський). 4) Великі, напрочуд гарні, пишні квіти відтворювали всі відтінки від світло-жовтого, майже білого, до темно-червоного: кремовий, жовтогарячий, ніжно-рожевий... (М. Рибалко).

2. У складних словах виділіть корені.

3. Визначте, які слова утворилися за допомогою сполучного голосного, а які без нього.

Вправа 154

1. Прочитайте вірш Грицька Бойка.

У стоніжок Всі сто милися.
по сто ніжок. Всі стомилися.

2. Знайдіть і випишіть складне слово. Які омоніми є в тексті?

Вправа 155

1. Прочитайте текст у рубриці «Про що говорять слова». Випишіть подані в ній слова, виділіть корені. Поміркуйте, як утворилися ці слова.

2. Поміркуйте: слова в кожній парі є синонімами, омонімами, антонімами чи паронімами.

3. Складіть і запишіть речення із наведеними словами.

Про що говорять слова

Мимохіть — те саме, що *мимоволі*. **Мимохідь** — проходячи мимо кого-, чого-небудь; по дорозі.

Листопад — назва місяця; процес опадання листя.

Падолист — процес опадання листя.

1. Прочитайте текст. Розкажіть, які емоції він у вас викликав.

Засновниця бренду рослинної косметики Інна Скаржинська *ро..вивала* сімейний бізнес у Бучі. Мала лабораторію з офісом, власний фірмовий магазин із косметикою та продуктами здорового харчування. У перший день війни з родиною виїхала з міста, а повернувшись після деокупації, застала *ро..громлене* виробництво.

Волонтери допомогли вивезти залишки виробництва у Львів, а партнер надав необхідне *обладнан..я* з *відтермінуван..ям* платежу, що дало можливість швидко *ро..почати* роботу.

Фото Ірини Скаржинської зі сторінки її бренду в соціальній мережі

«Ця надзвичайна ситуація показала, що найбільша допомога для бізнесу йде від людей, — поділилася Інна Скаржинська. — Нам одразу почали писати наші клієнти з *прохан..ям* продовжувати роботу. Ми керувалися не цифрами, а *прагнен..ям* допомагати своїй країні та людям у цей час. Вважаємо себе соціально відповідальним бізнесом, який не просто продає, а дає людям те, що їм допоможе».

Ще одним поштовхом для компанії було *розумін..я*, що вона також може допомагати захисникам і захисницям. Компанія безоплатно передала вже дві тисячі наборів косметики військовим. До пакунка вкладають лист зі словами підтримки та дитячі малюнки для героїв.

(За статтею Марії Беляєвої в онлайн-виданні «ZN,UA»)

2. Випишіть виділені слова, вставивши пропущені літери.
3. Поміркуйте та висловіть свою думку: у чому полягає героїзм українських підприємців і підприємців, які продовжують працювати під час війни?
4. Складіть план, як ви можете сприяти розвитку нашого суспільства (наприклад: сортувати сміття; віддати нужденним одяг, із якого ви виросли; намалювати підбальорливі малюнки для захисників і захисниць; бути уважними до близьких тощо).
5. Оберіть 5 слів зі свого плану та розберіть їх за будовою.

Проект!

Підготуйте доповідь і розкажіть у класі про героїв сьогодення, інформацію про яких ви знайшли (можна об'єднатися в групи). Підготуйте постери з інформацією, покажіть відеоролики тощо.

Вправа 157

1. Прочитайте оголошення з фейсбук-сторінки Комунального закладу «Підліткові клуби за місцем проживання» Рівненської міської ради.

Запрошуємо всіх охочих узяти участь у патріотичному та творчому проекті **«Сучасні супергерої України»!**

У нас завжди були супергерої: Котигорошко, Кирило Кожум'яка, Іван Сірко, Іван Побиван, козак Мамай. Вони всі були наділені магічно-фантастичними здібностями, які допомагали їм боротися з ворогами України. Створімо своїх супергероїв із суперздібностями, які допомагають нашим воїнам.

Потрібно придумати ім'я, суперсилу, суперздібності, суперісторію та суперпригоду для героя.

Картина «Козак-бандурист» невідомого автора (XIX ст.)

Створіть цей образ власноручно за допомогою різнофактурних матеріалів (паперу, тканини, шкіри, ниток тощо). Очікуємо від вас неймовірної розповіді про свого супергероя, а також фотографії. Отже, вперед! Творіть! Роботи надсилайте на нашу електронну адресу.

2. Випишіть складні слова, виділіть у них корені.
3. Розгляньте малюнки, надіслані на конкурс. Яке враження вони на вас справили? Обговоріть, у яких ситуаціях могли б бути корисними ці герої. Чи хотіли би ви взяти участь у такому конкурсі?

Це Вогнебій. Його придумав і намалював Влад Глущенко (8 років). Цей герой уміє літати і повеліває вогнем.

Це Мрія. Вона українка, вільна, сильна, незалежна. Мрія стоїть на сторожі та захищає Україну. Її придумала й намалювала Ольга Поліщук (12 років).

Проект!

Опишіть свого супергероя: його ім'я, який він на вигляд, які суперздібності має тощо. Удома за бажання намалюйте героя.

Вправа 158

Виконайте тестові завдання.

1. Антонімічні суфікси є в словах рядка
А тоненький, тонесенький
Б глибоченний, глибочезний
В Маринин, Петрів
Г розумненький, розумнючий
2. Антонімічні префікси є в словах усіх рядків, ОКРІМ
А застрибнути, зістрибнути
Б надважливий, архіважливий
В недоварити, переварити
Г підійти, відійти
3. Просте слово є в рядку
А пароплав, тимчасово
Б праворуч, місяцехід
В світло-голубий, найтемніший
Г працелюбний, чимдуж
4. Складного слова НЕМАЄ в реченні
А Крізь завісу снігопаду виднілася постать.
Б Це було сказано привселюдно.
В Андрій втомлено скинув з плечей яскраво-зелений рюкзак.
Г Багато води сплигло з тих часів.
5. Антонім до слова *зібраний* можна утворити за допомогою префікса
А *ви-* **Б** *на-* **В** *розі-* **Г** *о-*

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Із яких значущих частин складається слово?
2. Чим відрізняються спільнокореневі слова від форм одного слова?
3. Чому закінчення називається змінною частиною слова?
4. Для чого потрібні префікси та суфікси?
5. Які правила правопису префіксів і суфіксів ви знаєте?
6. Чим відрізняються прості та складні слова?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 3

Словотвір. Орфографія

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- Як утворюються слова.
- Які існують способи словотворення.
- Як писати складні слова.
- Які зміни відбуваються в частинах слова під час словотворення.
- Що таке словотвірний ланцюжок.

А також про те, як це — бути людиною й жити серед людей.

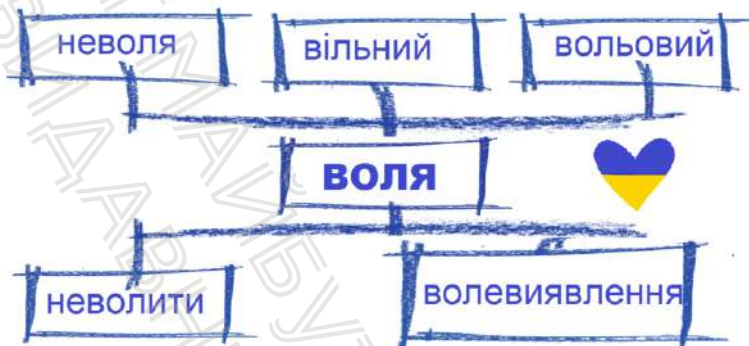

§ 14. Словотвір. Твірне слово

Вправа 159

1. Прочитайте й перепишіть слова.

2. Виділіть частини слова.
3. Поміркуйте, як утворено нові слова.
4. Як змінилося значення нових слів?

Словотвір — це розділ мовознавства, що вивчає способи творення слів. Словотвір є джерелом збагачення мови.

Слово, від якого утворено нове слово, називається **твірним**. Наприклад, слово *воля* є твірним для різних слів: *неволя*, *вільний*, *вольовий*, *неволити*, *волевиявлення*, тому що саме до його основи додаємо частини слова для творення нового слова.

Новоутворене слово називається **похідним**.

Зверніть увагу! Лексичне значення похідного слова обов'язково відрізняється від лексичного значення твірного. Твірне та похідне слова є спільнокореневими, але не формами одного й того ж слова.

Вправа 160

1. Випишіть пари твірних і похідних слів. Поясніть свій вибір.

Людина, людство; людина, люди; історичний, історична; історія, історичний; суспільство, суспільством; суспільство, суспільний; факт, фактично; факти, фактами; різний, різних; різні, різниця.

2. У виписаних словах виділіть частини слова.
3. Визначте твірні слова, намалюйте стрілки до похідних.

Проект!

Розгляньте ілюстрації на початку розділу. Поміркуйте, які людські якості вони ілюструють. Об'єднайтеся в групи, обговоріть якості, якими має володіти людина. Створіть свої списки, які будете доповнювати впродовж вивчення розділу «Словотвір. Орфографія».

Вправа 161

1. У запропонованих парах слів визначте твірне та похідне слово, запишіть їх за зразком: *школа* → *школяр*.

Комп'ютерний, комп'ютер; прибігти, бігти; міркувати, розмірковувати; джерело, джерельний; місцевий, місце; громада, громадянин; різний, по-різному.

2. Виділіть частини слова, за допомогою яких утворено похідні слова.

Вправа 162

1. Випишіть пари твірних і похідних слів, ігноруючи зайве слово.

Рік, річний, роки; життя, жити, живуть; касир, каса, каси; культура, культурологія, культурою; традиція, традиційний, традиційного.

2. Поясніть, за яким принципом визначили зайве слово.
3. Виділіть частини слова, за допомогою яких утворилися похідні слова.

Вправа 163

1. До запропонованих слів доберіть твірні.

Сильний, незалежність, міжнародний, людський, інформувати, неймовірно, пам'ятка, уважний, розказати, фейковий.

2. Запишіть твірні та похідні слова парами, виділіть частини слова.

Вправа 164

1. Від запропонованих твірних слів утворіть нові слова.

Книга, ділитися, таємниця, закон, автор, творити, родина.

2. Поміркуйте, чи можливі варіанти.

Вправа 165

1. Прочитайте оповідання Василя Сухомлинського.

Важко бути людиною

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежав у долині за кілька кілометрів до села. Втомлені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Зайшли в крайню хату, попросили води. Із хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили. Відійшли на кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Що ж... — каже Роман, — це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

Варто,— наполягає Марійка.— Хіба тобі самому не соромно перед собою, Романе?

Роман усміхнувся. Видно, що йому не соромно.

— Ви як хочете,— каже Марійка,— а я повернуся й подякую...

— Чому? Скажи, чи ж обов'язково це зробити? — питає Роман.— Адже ми так потомилися.

— Бо ми люди. Якби ми були телята, можна було б і не вертатися.

Вона рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

— Важко бути людиною,— сказав він.

2. Випишіть виділені в тексті слова, доберіть до них твірні.

3. Сформулюйте основну думку тексту.

4. Випишіть ключові слова.

5. Поміркуйте, як би ви вчинили в такій ситуації. Підтримайте думку Марійки чи Романа або ж висловіть свою позицію щодо описаного, почавши словами: *Я підтримую думку..., тому що...*

6. Перекажіть текст. Запишіть стислий переказ, додайте власні міркування щодо питання.

Вправа 166

Виконайте тестові завдання.

1. Словотвір вивчає

А способи творення слів

Б будову слова

В лексичне значення слова

Г правопис слова

2. Твірним до слова *тривалий* є запропоноване в рядку

А три

Б тривати

- В нетривалий
Г тривала (прикметник)
3. Твірні та похідні слова подано в усіх рядках, ОКРІМ
А ліс, праліс
Б карта, картка
В поміч, помічниця
Г мета, метушливий
4. Слово *здобний* утворено від
А здобувати
Б здоба
В здобрений
Г здобич
5. Слово *учити* є твірним для всіх слів, ОКРІМ
А учень
Б учений
В учитель
Г учитатися

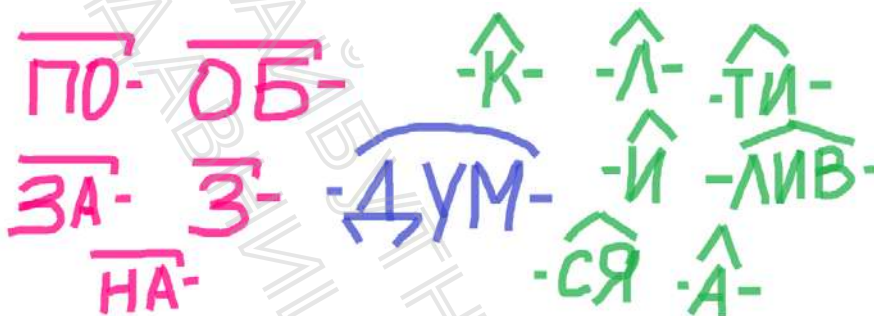
§ 15. Основні способи словотворення

Префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний способи словотворення

Вправа 167

1. Із поданих частин слова сформууйте різні слова. За потреби скористайтесь довідкою.

Довідка: дума, думка, думати, одуматися, подумки, задумливий, задума, надумали, обдумали, здумали.

2. Поміркуйте, чи всі подані слова утворено за допомогою однакових частин слова.
3. Яке слово із запропонованих, на вашу думку, було утворено першим?

Слова утворюються в різний спосіб, додаванням до твірного слова певних частин слова. Існують різні **способи словотворення**.

Щоб визначити, у який спосіб утворено слово, треба знайти те слово, від якого воно утворилося. Це **твірне слово**, а утворене від нього — **похідне**. Та частина слова, якої немає у твірному слові, але є в похідному, і визначає спосіб словотворення.

Наприклад:

праліс ← ліс — префіксальний,

лісок ← ліс — суфіксальний,

узлісся ← ліс — префіксально-суфіксальний.

Зверніть увагу! За префіксально-суфіксального способу словотворення до твірної основи одночасно додаємо префікс і суфікс (адже немає слів «узліс» чи «лісся», до яких би додали тільки префікс чи тільки суфікс).

Вправа 168

1. Від поданих слів утворіть нові за допомогою префіксів, поданих у дужках.

Зразок: простіший (*най-*) → найпростіший.

Рахувати (*роз-*), тоді (*від-*), фотографувати (*с-*), писаний (*при-*), залежність (*не-*), єднати (*з-*), друг (*не-*), швидкий (*пре-*), скочити (*зі-*), ідейний (*без-*).

2. Визначте способи словотворення.
3. Поясніть правопис префіксів, про які ви вже знаєте.

Вправа 169

1. Спишіть слова, виділіть префікси.

Зайти, вийти, відійти, перейти, увійти, підійти, дійти; змалювати, домалювати, перемалювати, намалювати, надмалювати, прималювати; прегарний, негарний, архігарний; оголосити, проголосити, виголосити, заголосити.

2. До кожного ряду слів доберіть твірне.
3. Поміркуйте, яку функцію виконують префікси. Як змінюється лексичне значення слова залежно від префікса?
4. У рядах спільнокореневих слів знайдіть антоніми та синоніми.
5. Складіть речення за малюнком до вправи, використавши якомога більше з наведеного передіку слів.

Вправа 170

1. Від поданих слів утворіть нові за допомогою суфіксів, поданих у дужках.

Зразок: день (-н-) → денний

Уміти (-инн-), народ (-н-), історія (-ик), Валентина (-ин-), записати (-к-), пекти (-ув-), тривалий (-ість), година (-ник), частина (-к-), сяяти (-єв-), сонце (-ечк-), Ігор (-ів).

2. Визначте способи словотворення.
3. Поясніть правопис суфіксів, про які ви вже знаєте.
4. Підкресліть слова, у яких спостерігали зміну звуків.

Вправа 171

1. Спишіть слова, виділіть суфікси.

Україна, українець, українка, український; Микола, Миколка, Миколін; великий, великуватий, величезний, величний; ніс, носик, носище, носовий; держава, державність, державний.

2. Поміркуйте, яку функцію виконують суфікси. Як змінюється лексичне значення слова залежно від суфікса?

Вправа 172

1. До поданих слів доберіть твірні. Запишіть парами твірні та похідні слова.

Зразок: *припічок* ← *піч*.

Припічок, вручити, нарукавник, заземлити, спорожнити, попросту, по-українському.

2. Виділіть префікси та суфікси.
3. Визначте спосіб словотворення. Поясніть, чому спосіб творення наведених слів не можна назвати суфіксальним або префіксальним.

Вправа 173

1. Прочитайте слова, визначте способи словотворення.

Залізниця, розглянути, упорядкування, безпам'ятство, розпорядження, надзвичайно, інформаційний, наплічник, перевищити, дослідження, допотопний.

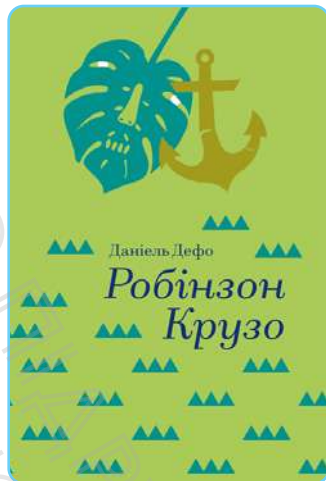
2. Розподіліть і запишіть слова у три стовпчики відповідно до способу словотворення: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний.
3. Поміркуйте, як утворилося останнє слово. Що воно означає? Чому воно має таке значення?
4. Звірте свої міркування з інформацією з рубрики «Про що говорять слова». Пригадайте структуру словникової статті.

Вправа 174

1. Прочитайте анотацію до книги «Робінзон Крузо».

«Робінзон Крузо» — роман англійського письменника Данієля Дефо, написаний як вигадана автобіографія, проте заснований на реальних подіях. Ці події сталися з шотландським моряком Александром Селкірком, який провів чотири роки на безлюдному острові. Герой роману Робінзон Крузо врятується після кораблетрощі та проживе на безлюдному острові понад двадцять років. Це книга про мужність і волю до життя, про завзяття і дружбу, мудрість і оптимізм.

2. Випишіть із тексту по три слова, утворені префіксальним і суфіксальним способами.
3. Розкажіть, чи відома вам історія про Робінзона Крузо.

Обкладинка книжки від видавництва «Книголав» (2018), дизайн Романи Романишин і Андрія Лесіва

Уявіть, що ви опинилися на прекрасному безлюдному острові. Пофантазуйте про життя наодинці із собою. Чи хотіли б ви опинитися в такій ситуації. Чому?

4. Напишіть твір-роздум на тему «Чи зможу я прожити без людей?»

Про що говорять слова

ДОПОТОПНИЙ, а, е. 1. Який існував ще до біблійного потопу. *Якась комаха, допотопний метелик, міг зберегтися у буриштині* (Л. Костенко); *Допотопні тварини.*

2. Дуже давній, старовинний. *Думка послухала мене і полинула в давній час у допотопний дикий бір* (О. Маковей); *Глиняні, криті солом'ю, допотопні хатки, виявилось, зовсім не боялися бомб* (І. Багрянний); *З другого боку дзвіниці в супроводі дітей з'являється з якоюсь допотопною зброєю дід Євмен* (М. Стельмах).

Безафіксний спосіб словотворення

Вправа 175

1. Поміркуйте, як утворилися слова.

ПОШУК ← ПОШУКАТИ

РАНЬ ← РАНІЙ

2. Як би ви назвали такий спосіб словотворення?

Ми вже знаємо, що нові слова можна утворити за допомогою додавання префіксів і суфіксів (їх ще називають **афіксами**). Тепер познайомимось зі способом словотворення, який передбачає усікання частин слова. Його називають **безафіксним**.

У такий спосіб утворено багато іменників від дієслів чи прикметників, наприклад: *підпис* ← *підписати*, *вись* ← *високий*.

Зверніть увагу! Іменник *підпис* утворено безафік-
сним способом, а не префіксальним, тому що префікс
є і в твірному слові *підписати*.

Вправа 176

1. Прочитайте і спишіть словотвірні пари.

1) Відвар ← відварити, зліт ← злітати, опис ← опи-
сати, здогад ← здогадатися, заплив ← запливати,
огляд ← оглядати. 2) Даль ← далекий, солод ← солод-
кий, тиша ← тихий, південь ← південний.

3. Виділіть значущі частини слів.

4. Висловте міркування, чим схожі пари слів у кожному рядку.

Вправа 177

Від поданих слів утворіть іменники безафіксним способом.

1) Бігати, випускати, оповідати, блищати, заходити,
тріскати, вступати, гнітити. 2) Запальний, північний,
синій, зелений.

Вправа 178

1. До поданих слів доберіть твірні.

Пуск, клич, запал, блакить, відмова, заклад, вись.

2. У твірних словах виділіть суфікси, які були усічені.

Вправа 179

Випишіть слова, утворені безафіксним способом сло-
вотворення, запишіть словотвірні пари.

Схід, закид, осінній, обнова, перегляд, підвіконня,
відхід, винахід, ноша, переробити, запит, напис, наказ.

Вправа 180

1. Поміркуйте, як утворилися слова *привид* і *привід*.

2. У чому різниця між значеннями слів?
3. Перевірте свої міркування за рубрикою «Про що говорять слова».

Про що говорять слова

Привід — підстава (справжня або вигадана), причина яких-небудь дій, учинків. Спільнокореневі слова: *водити, приводити* тощо.

Привид — персонаж народних казок, легенд і т. ін., який уособлює дух померлого. Спільнокореневі слова: *привідитися, видимий* тощо.

Складання слів або основ. Аббревіатури

Вправа 181

1. Прочитайте слова.

всукраїнський ← вся Україна

синьо-жовтий ← синій і жовтий

п'ятсот ← п'ять сотень

2. Згадайте, як називаються слова, що мають по два корені. Як вони утворилися? Як би ви назвали цей спосіб словотворення?

Складні слова творяться **складанням** кількох **слів** чи **основ**, тому цей спосіб так і називається. Складання слів чи основ може відбуватися за допомогою сполучних голосних, переважно [e], [o], або без них, порівняйте: *різнОвид* ← *різні види*, *південь* ← *пів дня*.

Вправа 182

До поданих слів доберіть твірні, запишіть за зразком.

Зразок: *самовиховання* ← *виховувати самому*.

Країнознавство, крайнебо, політико-економічний, двохтисячний, всюдихід, чотирикутник.

Вправа 183

1. Відгадайте складні слова за лексичним значенням та частиномовною належністю. Запишіть їх.

Зразок: *що має вісім ніг (іменник) — восьминіг.*

Що має три поверхи (*прикметник*), з правого боку (*прислівник*), що дає загальну освіту (*прикметник*), зал для показу кіно (*іменник*).

2. Виділіть в утворених словах корені.
3. Підкресліть букви на позначення сполучних голосних, де вони є.

Вправа 184

1. Доберіть синоніми до слова *горизонт*. Зверніться до рубрики «Про що говорять слова» і доповніть синонімічний ряд.
2. З'ясуйте, які із синонімів є складними словами.
3. Доберіть твірні слова, підкресліть букви на позначення сполучних голосних, де вони є.

Вправа 185

1. Спишіть речення.

1) З кожним подихом вітру його засипало яскраво-жовтим листям, але він не помічав живої краси навколо, листопад навіть дратував його (*М. Рибалко*). 2) Із часом козак Мамай став типовим представником славного запорозького козацтва, втіленням народного характеру з його волелюбністю, героїзмом, кмітливістю, гумором (*П. Супруненко*). 3) — Вертолiт ! — закричала красуня в самісіньке вухо Суперагентові, та він і не поворухнувся (*Л. Воронина*). 4) І той начальник мотається вдень і вночі на всюдиході в сорокаградусний мороз, у пургу й помітив (*В. Нестайко*).

2. Підкресліть складні слова, виділіть у них корені. Поміркуйте та розкажіть, як утворилися слова.
3. Знайдіть по два слова, утворені префіксальним та суфіксальним способом.

Про що говорять слова

Чи знаєте ви, що в українській мові слово *горизонт* має більш як десять синонімів? Ось вони: *виднокруг, видноколо, виднокрай, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, обрій, небозвід, небосхил, небокрай, овид*.

Краєвид у Бердянську
Запорізької області
(фото Lana Sly, 2020)

Різновидом словотвору є **аббревіація** — скорочування слів і словосполучень, унаслідок якого з'являються аббревіатури.

Аббревіатурами називаємо утворення з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття.

Види аббревіатур

1. Ініціальні аббревіатури утворюються скорочуванням словосполучень до початкових букв чи звуків:
ЗМІ ← *засоби масової інформації*, *ЗСУ* ← *Збройні сили України*.
2. Складноскорочені слова утворюються усіченням основ кількох слів: *спортмайданчик* ← *спортивний майданчик*, *укрзалізниця* ← *українська залізниця*.

Вправа 186

Прочитайте аббревіатури. Поясніть, як вони утворені.

МВС ← Міністерство внутрішніх справ, ХТЗ ← Харківський тракторний завод, ЧАЕС ← Чорнобильська атомна електростанція, педуніверситет ← педагогічний університет, спецзавдання ← спеціальне завдання, турбаза ← туристична база, медперсонал ← медичний персонал.

Вправа 187

Утворіть ініціальні абrevіатури. За потреби скористайтесь довідкою.

Невизначений летючий об'єкт, Сполучені Штати Америки, Організація Об'єднаних Націй, зовнішнє незалежне оцінювання, автоматична телефонна станція, Українські телевізійні новини, Театр юного глядача.

Довідка: ТЮГ, АТС, НЛО, ЗНО, ООН, УТН, США.

Вправа 188

Прочитайте складноскорочені слова, доберіть твірні слова до них, запишіть.

Зразок: соцстрах ← соціальне страхування.

Спецвипуск, інформцентр, Кабмін, медінститут, облвиконком, мультфільм, нардеп, завкафедри.

Вправа 189

1. Прочитайте абrevіатури.

1) НБУ ← Національний банк України, Нацбанк ← Національний банк України. 2) ЗВО ← заклад вищої освіти, виш ← вища школа.

2. Поміркуйте, яким способом утворилися абrevіатури.

3. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова» в кінці теми. Обговоріть, чи стикалися ви з помилковим уживанням абrevіатур і скорочень.

4. Розгляньте світлину в рубриці «Про що говорять слова», прочитайте підпис до неї. Якими абrevіатурами зі згаданих у рубриці можна назвати заклад на фото? Утворіть абrevіатуру від його власної назви, наведеної в підписі.

Вправа 190

1. Спишіть уривок твору Всеволода Нестайка.

Звідси видно пів Києва. Праворуч багатоповерхові будинки. Ліворуч універмаг склом на сонці виблискує. Далі здоровенницька десятиповерхова міськрада (скільки ж то у ній людей радиться — така велика!). Десь за міськрадою вежа телевізійна небо аж у космос проштрикує.

2. Підкресліть складні та складноскорочені слова.
3. З'ясуйте спосіб словотворення підкреслених слів.

Вправа 191

Розкажіть про своє місто, використавши запропоновані слова на вибір. Додайте ініціальні абревіатури, пов'язані з вашим містом (ХНУ імені В. Н. Каразіна, ОНАТОБ, Київзеленбуд тощо).

Облрада, медзаклади, міськрада, будмайданчик, драмтеатр, райвно, профспілка, елітжитло, Укртелеком.

Вправа 192

1. Прочитайте текст.

ДЕРЖПРОМ

Держпром у Харкові — візитівка міста. Його урочи-сто відкрили 1928 року. Тут розмістили кілька десятків трестів, які керували промисловістю України, тому гігант дістав назву Будинок Державної промисловості, а скорочено — Держпром. Пізніше тут розташувалися структури облвиконкому, а зараз — проектні організації, різні установи, офіси приватних фірм тощо.

Будівля Держпрому

І хоча нині, у світі розвинених технологій, 13-поверховим хмарочосом нікого не здивуєш, це був один із перших в Україні висотних будинків та один із найвищих на території Європи.

Держпром зводили прогресивним на той час методом будівництва, і він є фактично залізобетонним монолітом. Будівля мала найсучасніше для тих років технічне оснащення. У ній були автономна система опалення, механічна вентиляція з підігрівом повітря, автономні водогін, каналізація, сміттєпровід, а також ліфти, електричне освітлення, радіоточки в усіх кабінетах, власна телефонна станція з міжнародним зв'язком, телеграф, телетайп.

2017 року будівлю внесено до попереднього списку ЮНЕСКО.

(За матеріалами вікіпедії)

2. Випишіть складні та складноскорочені слова, визначте спосіб словотворення.
3. Складіть план тексту. Напишіть переказ.
4. Напишіть твір-опис будівлі Держпрому за фото.

Про що говорять слова

У побутовому спілкуванні ми можемо натрапити на помилкове вживання аббревіатур, що тягнеться з радянських часів. Наприклад, аббревіатура *вуз* не має підстав для існування в українській мові, оскільки називає *заклад вищої освіти*, скорочено — *ЗВО*. Неофіційно такі заклади ще називають *виш* (скорочення від *вища школа*).

До помилкових скорочень належить і кальковане слово *завуч*, яке розшифровувалося як «завідувач навчальної частини». На сьогодні відповідна посада має назву *заступник директора навчального закладу*.

Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка

Перехід слів з однієї частини мови в іншу

Вправа 193

1. Прочитайте речення.

Журнали лежать в *учительській* кімнаті.

Журнали лежать в *учительській*.

Діти, ким ви мрієте стати в *майбутньому* житті?

Діти, ким ви мрієте стати в *майбутньому*?

2. Яке речення з кожної пари ви обрали б у спілкуванні? Чому?
3. Поставте питання до виділених слів. Якими частинами мови, на вашу думку, є ці слова?

Ще одним способом словотворення є перехід слів із однієї частини мови в іншу, переважно прикметників в іменники. Новоутворені слова ніби вбирають значення цілого словосполучення. Вони належать до тієї частини мови, якою було головне слово у словосполученні:

яка?
↓ ↓
учительська кімната = *учительська*

Зверніть увагу! Твірне і похідне слова зазвичай паралельно вживаються в мові.

Вправа 194

1. Прочитайте словосполучення.

Військовий службовець, *чергова* лікарка, *набережна* вулиця, *наречений* хлопець, *дільничний* офіцер, *знайома* дівчина.

2. Складіть речення, у яких виділені слова буде вжито як іменники.

Вправа 195

1. Із кожним із запропонованих слів складіть по два словосполучення. В одному слово має бути прикметником, а в другому іменником.

Зразок: *учений* — *учений (прикм.) ступінь, видатний учений (ім.).*

Приїжджі, операційна, прохідна, подорожній, слідча, пряма.

Вправа 196

1. Випишіть речення, у яких виділені слова є іменниками.

1) Декому краще вдаються *приголосні*, декому *голосні* (С. Жадан). Назвіть усі *голосні* звуки. 2) До речі, яка тут *ванна* кімната? (І. Роздобудько). В усій квартирі найбільше мені сподобалися *ванна* і балкон (В. Нестайко). 3) Якби ж поряд зі мною були *рідні* та друзі! (Л. Воронина). *Рідні* звуки линули до нього з неба (О. Іваненко).

Вправа 197

1. Запишіть українські назви місяців.
2. Доберіть твірні слова та визначте спосіб словотворення кожної назви.
3. Перевірте свої міркування за рубрикою «Про що говорять слова».

Вправа 198

1. Прочитайте, знайдіть помилки.

Веселі дівчинки, моделірування літаків, сильне впливання, підсумковуючи сказане, наслідки безлюдності, не може ні в чому відказати, ліс залишився далеко взаду, виховуючий заклад.

2. Поміркуйте, чим зумовлені помилки. Перепишіть, виправляючи їх.
3. Визначте способи творення виправлених слів.

Походження українських назв місяців пов'язане з природними явищами чи господарською діяльністю. *Січень* «січе» рік навпіл, адже це середній місяць зими, або ж мороз січе. У *лютому* люті морози, у *березні* оживає береза, у *квітні* зацвітають квіти, у *травні* зеленіє трава. У червні *червоніють* ягоди, *липень* — час цвітіння липи та збирання липового меду. *Серпень* — від слова *сєрп*, що вказує на час жнив. *Вересень* — час цвітіння вересу, у *жовтні* жовтіє листя, у *листопаді* листя опадає. Назва *грудень* походить від слова *груда* (мерзла колія на дорозі).

Вправа 199

Виконайте тестові завдання

1. Префіксальним способом утворено слово
А історичний
Б пошук
В розробити
Г діловодство
2. Суфіксальним способом утворено обидва слова в рядку
А верховний, президентський
Б гарненький, ухвала
В свободолюбний, математичний
Г врахувати, Маринчин
3. Безафіксним способом утворено всі слова, ОКРІМ
А переклад
Б заява
В збори
Г зарядка

4. Прочитайте речення.

Не щодня на їхній город залітають прибульці на космічних млинцях, аби поповнити запаси *пального* (О. Дерманський).

Визначте спосіб творення виділеного слова.

А суфіксальний

Б префіксальний

В префіксально-суфіксальний

Г перехід з однієї частини мови в іншу

5. Прочитайте речення.

До XIV століття основною грошовою одиницею на Русі була гривня. Слово «рубль» (1)з'явилося в (2)давньоруських пам'ятках з XIII століття. Спочатку воно не стосувалося грошової одиниці, а позначало «обрубок», «цурка». Під час (3)монгольської (4)навали срібні гривні стали ділити, рубаючи їх навпіл. Так з'явилися рублі (від слова «рубати», тобто «обрубок гривні»).

Увідповідніть слово і спосіб словотворення (цифра позначає наступне слово).

А безафіксний

Б суфіксальний

В складання основ

Г префіксально-суфіксальний

Д префіксальний

§ 16. Правопис складних слів разом, із дефісом, окремо

Вправа 200

1. Прочитайте і спишіть слова.
добродій ← діє добром
українсько-польський ← український і польський
2. Виділіть корені.
3. Визначте спосіб словотворення.

Як ви могли зауважити, складні слова пишемо разом або з дефісом. Перевірити їхній правопис зазвичай можна за допомогою твірних слів.

РАЗОМ пишемо	З ДЕФІСОМ пишемо
слова, утворені від словосполучень із головним та залежним словом: <i>крайнебо</i> (край чого? неба), <i>п'ятдесятиріччя</i> (років скільки? п'ятдесят)	складні слова, утворені від сполучень слів, між якими можна поставити сполучник <i>і</i> : <i>кисло-солодкий</i> (кислий і солодкий), <i>сіро-рожевий</i> (сірий і рожевий). Винятки: <i>жовтогарячий, червоногарячий, глухонімий, хитромудрий, зловорожий</i>

Вправа 201

1. Прочитайте слова, порівняйте їхній правопис.

Машинно-тракторний — машиноремонтний, синьо-зелений — вічнозелений, жовто-червоний — жовтогарячий, західноукраїнський — південно-західний, чорно́слив — чорно-червоний, темно-синій — синьоокий.

2. Письмово обґрунтуйте правопис, дібравши твірні слова.

Зразок: машинно-тракторний — машинний і тракторний, машиноремонтний — ремонтувати (що?) машини.

Вправа 202

1. Запишіть слова разом або з дефісом.

Культурно/історичний, готельно/ресторанний, цукро/ завод, марно/слів'я, літературо/знавчий, дво/крапка, благо/устрій, свіжо/спечений, тепло/обмінний, барвисто/зелений, повно/цінний, соціально/економічний, давньо/грецький, дво/ярусний.

2. Поясніть правопис, дібравши твірні слова.

Вправа 203

Запишіть слова у два стовпчики: разом чи з дефісом.

Холодно/кровний, історико/філологічний, навчально/виховний, південно/західний, звіро/бій, низько/рослий, свіжо/зораний, семи/мільярдний, лісо/степ, біло/сніжний, музично/танцювальний, темно/вишневий, правдо/подібний, контрольно/пропускний, смагляво/лиций.

Вправа 204

1. Спишіть слова, виправляючи помилки у правописі.

Фізико-математичний, сімдесятиріччя, північносхідний, густо-заселений, темно-бордовий, край-небо, жовто-гарячий, середньовіччя, військово-полонений, сільськогосподарський, теплообмін.

2. Поясніть правопис складних слів.

Вправа 205

1. Прочитайте текст.

Державні символи України

Герб, прапор і гімн — це основні державні символи, які мають захопливу історію.

Три/зуб — дуже давній символ. Він пройшов довгий тернистий шлях, і лише 1992 року Верховна Рада України затвердила зображення золотого *три/зуба* на синьому тлі як малий Державний Герб України. Щодо значення *три/зуба* існують різні теорії: його розуміють як зображення сокола, якоря, блискавки, шукають у ньому слово «воля», символ *три/єдності* життя. Але жодна з теорій не є *загально/визнаною*, тож значення герба лишається нерозгаданим.

Державний Прапор України — це стяг із двох *рівно/великих* горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Українське *синьо/жовте* колірне сполучення — одне з найдавніших серед сучасних національних прапорів. *Жовто/блакитні* барви символізували Київ-

ську Державу ще до християнізації Русі.

До найбільших святинь будь-якого народу належить і гімн — урочиста пісня. Понад *сто/ліття* тому поет Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла Україна». Він покладений на музику Михайлом Вербицьким. Ця пісня/гімн утілює споконвічну мрію народу стати суверенним, здобути волю, виражає незламну віру у відродження України.

(Із сайту наукової бібліотеки Чернігівського колегіуму ім. Т. Г. Шевченка)

2. Випишіть складні слова, поясніть їхній правопис.
3. Пригадайте, що ви знаєте про державні символи України. Які ще символи нашої країни ви знаєте?
4. Напишіть переказ тексту або есе на тему «Символи моєї країни» (можна описати всі три, один на вибір із запропонованих або ж інший символ України — калину, вишиванку, писанку тощо).

На початку теми ви ознайомилися із загальним правилом правопису складних слів. Проте для грамотного письма знадобляться й інші правила. Деякі з них вам уже відомі (як-от правопис слів з іншомовними частинами), а інші стануть новими.

РАЗОМ пишемо	З ДЕФІСОМ пишемо
1. Складні слова з першими запозиченими частинами <i>авіа-, авто-, біо-, віце-, гідро-, екс-, екстра-, зоо-, кіно-, макро-, максі-, мета-, метео-, мікро-, мілі-, міді-, міні-, моно-, нео-, полі-, псевдо-, радіо-, соціо-, стерео-, супер-, теле-, термо-, турбо-, фоно-, фото-</i> та подібними: <i>фотоапарат, аеропорт, мікропроцесор, віцепрезидент, міліметр, мінігольф, зоопарк, поліфонія, екстраординарний</i>	1. Іменники, утворені з двох самотійних іменників без сполучного голосного: <i>бізнес-план, заєць-русак, інженер-програміст, інтернет-магазин, піар-кампанія, фан-клуб</i>
2. Складноскорочені слова та похідні від них: <i>мультфільм, Святвечір, спортмайданчик, інформповідомлення, держустанова</i>	2. Слова, утворені: • повторенням одного слова чи поєднанням спільнокоренових (один-однісінький); • поєднанням синонімів (гомонить-бринить), антонімів (вхід-вихід) • поєднанням слів, що разом становлять одне поняття (хліб-сіль)

3. Слова *військовополонений, військовозобов'язаний* (ці слова перейшли в розряд іменників)

3. Слова з першою частиною *військово-, воєнно-: військово-морський, військово-повітряний, воєнно-стратегічний*

Вправа 206

1. Спишіть слова, розподіливши їх на два стопчики: ті, які пишемо разом і з дефісом.

Суші-бар, контраргумент, смс-повідомлення, водолаз, пін-код, інтернет-видання, стереоекран, супергерой, купівля-продаж, мінімаркет.

2. Поясніть правопис слів. Складіть речення із двома словами на вибір.

Вправа 207

Запишіть слова разом чи з дефісом. Поясніть правопис слів

Біо/йогурт, супер/маркет, фото/сесія, міні/програма, кіно/фестиваль, компакт/диск, псевдо/патріот, міні/гольф, мікро/організм, прем'єр/міністр, країна/інвестор, теле/зірка, бізнес/план, екс/президент, метео/станція, етно/гурт.

Вправа 208

1. Спишіть речення, знявши ризик та заповнивши пропуски, де це потрібно.

1) Петько нагвинчував на фото/ап..арат теле/об..ектив (А. Давидов). 2) Її голос, підсилений потужною ауд..о/ап..аратурою, заgrimів по цілій залі і, відбиваючись від метал..евих стін, примусив Супер/агента затулити вуха долонями (Л. Воронина). 3) Колись давно, коли ми тільки вселилися у львівську квартиру і у нас був позичений чорно/білий авто/моб..льний теле/в..зор,

ми з дочкою дивились чеський мул..т/сер..ал про паро/возик, який нам страшенно подобався (Г. Пагутяк).

- Поясніть правопис складних слів, а також інші правила написання запозичених слів.

Написання слів із ПІВ

Вправа 209

- Прочитайте слова.

ПІВРІЧЧЯ — ПІВ РОКУ

ПІВОСТРІВ — ПІВ ОСТРОВА

- Поміркуйте та висловіть припущення, у чому різниця між словами, які пишемо з *пів* разом і окремо?

ОКРЕМО пишемо	РАЗОМ пишемо
<i>Пів</i> зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною або власною назвою у формі родового відмінка однини: <i>пів (чого?) години, пів (чого?) міста, пів (чого?) Києва</i>	<i>Пів</i> із наступним іменником у формі називного відмінка (в початковій формі), коли вони становлять одне поняття і <i>пів</i> не виражає значення половини: <i>півострів, півзахист, півовал</i>
<i>Пів</i> у фразах на визначення часу: <i>пів на сьому, пів на восьму</i>	

Вправа 210

1. Запишіть слова разом чи окремо, порівняйте їхній правопис і значення.

Пів/аркуша — пів/аркуш, пів/місяця — пів/місяць,
пів/оберт — пів/оберта, пів/острова — пів/острів.

Вправа 211

1. Спишіть слова, знявши ризик.

Напів/фабрикат напів/зігнутий, пів/Франції, напів/
забутий, пів/школи, пів/на сьому, напів/темрява, пів/
години, напів/автомат.

2. Поясніть правопис.

Вправа 212

1. Спишіть речення, записавши слова, подані через скісну риску, разом, із дефісом чи окремо.

1) Знайшли сторінку, де руко/пис добре зберігся, і я почав пів/голосом читати (*О. Огульчанський*). 2) Зі старої осики, що росла на краю галявини, звисала напів/відчакнута товста гілляка (*Л. Письменна*). 3) Не минуло й пів/години, як довкола майдану нагромадилося звірів і птахів видимо/невидимо (*І. Франко*). 4) Не забудь, початок о пів/на/восьму (*В. Росін*). 5) У давнину на пів/дні України росло чимало багато/вікових дерев (*П. Супруненко*).

Вправа 213

Виконайте тестові завдання.

1. Разом треба писати всі слова в рядку

А літ/студія, пів/школи

Б епідем/ситуація, три/кутник

В крає/вид, інженер/програміст

Г бізнес/проект, міні/футбол

2. З дефісом треба писати всі слова в рядку
- А лісо/смуга, укр/залізниця
 - Б танц/майданчик, пів/мільйона
 - В інтернет/видання, соціально/побутовий
 - Г купівля/продаж, швидко/плинний
3. Складного слова НЕМАЄ в реченні
- А Більшість із нас не раз чула назву села Чорнобаївка.
 - Б Історія цього села сягає сивої давнини.
 - В За легендою, його назва походить від імені отамана Чоноброва, якого ще називали Чорним баєм (володарем).
 - Г Тут завжди панували щира праця, козацькі вольності та доброзичливі людські стосунки.
4. Орфографічну помилку допущено в рядку
- А Словотвір вивчає способи творення слів.
 - Б Нарешті відкрили новий супермаркет.
 - В Ось так виглядає аеромобіль.
 - Г Недалеко від нас розташований навчальнометодичний центр.
5. Разом із *пів* треба писати слово в рядку.
- А Зустрінемося пів/на шосту.
 - Б Він зупинився на пів/слові.
 - В Вони об'їздили пів/міста.
 - Г Хлопцям залишилося ще пів/кілометра

§ 17. Зміни приголосних при словотворенні

Особливості творення іменників із суфіксами -СТВ-(О), -ЗТВ-(О), -ЦТВ-(О) та прикметників із суфіксами -СЬК-, -ЦЬК-, -ЗЬК-

Вправа 214

1. Прочитайте слова.

Париж → париЗЬКий

Кременчук → кременчуЦЬКий

Сиваш → сиваСЬКий

2. Визначте, яким способом утворено прикметники.

3. На вашу думку, суфікси виконують однакову функцію чи різні?

Ви вже знайомі з правилами милозвучності, за якими ми унікаємо нагромадження складних для вимови приголосних. Цей закон діє й під час творення деяких іменників і прикметників за допомогою суфіксів. Так буває, коли корінь закінчується на один із приголосних [г], [ж], [з], [к], [ч], [ц], [х], [ш], [с], а після нього у слові суфікси **-ськ-** або **-ств-**. Вимовляти такі поєднання складно, а звучання їх негармонійне, тому відбувається злиття двох приголосних (останнього кореневого та першого суфіксального):

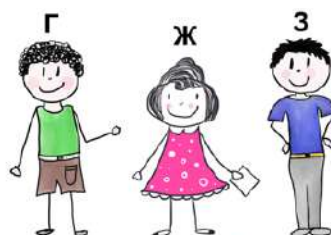
ПраГа + -ськ- → праГСЬКий → праЗЬКий,

Зверніть увагу! У приголосному [з] злилися кореневий і суфіксальний звуки, тому він належить і до кореня, і до суфікса.

Кореневі звуки, яких стосується це правило, можна об'єднати у три групи:

- [г], [ж], [з] переходять у [з],
- [к], [ч], [ц] — у [ц],
- [х], [ш], [с] — у [с].

[Г] —————
 [Ж] ————— + —————
 [З] —————
 бoягуЗ + СьК = бoягуЗьКий
 бoягуЗ + СТВ = бoягуЗТВо

Команда «З»

[К] —————
 [Ч] ————— + —————
 [Ц] —————
 козаК + СьК = козаЦьКий
 козаК + СТВ = козаЦТВо

Команда «Ц»

[Х] —————
 [Ш] ————— + —————
 [С] —————
 товариШ + СьК = товариСьКий
 товариШ + СТВ = товариСТВо

Команда «С»

Зверніть увагу!

- Якщо корінь закінчується на інший, окрім названих дев'яти, приголосний, змін на письмі не відбувається: *люди* — *людський* — *людство*.
- Якщо твірна основа закінчується сполукою «приголосний + [к]», то суфікс **-ськ-** не змінюється, а [к] зникає:

П'ятихатТКи + *СьК* = *п'ятихатСьКий*.

До цього правила існують **винятки**. Ось деякі з них: *меккський, казахський, баскський, тюркський, нью-йоркський, герцогський, шахський, цюрихський, бангкокський*.

Зверніть увагу! Якщо прикметники із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -зьк-** утворені від власних назв, пишемо їх переважно з малої літери.

Вправа 215

1. Спишіть прикметники, розподіливши їх на три стовпчики: із суфіксом **-ськ-, -цьк-** чи **-зьк-**.

Збараж — збаразький, Бахмач — бахмацький, Черкаси — черкаський, узбек — узбецький, Калуський, Прилуки — прилуцький, Кагарлик — кагарлицький, Нью-Йорк — нью-йоркський, Ужгород — ужгородський, Острог — острозький, парубок — парубоцький.

2. Виділіть корені та суфікси.
3. Поясніть правопис суфіксів.

Вправа 216

1. Від поданих слів утворіть і запишіть прикметники із суфіксами **-ськ-, -цьк-** чи **-зьк-**.

- 1) Україна, Овруч, Черкаси, Кавказ, Славутич, Одеса, француз, Тростянець, казах, Чукотка, Славута, чех.
- 2) Кривий Ріг, Східна Європа, Нова Водолага, Західна Україна, Далекий Схід, Великі Луки.

2. Виділіть корені та суфікси.
3. Поясніть правопис складних слів, які ви утворили.

Вправа 217

1. Від поданих слів утворіть прикметники із суфіксами **-ськ-, -цьк-** чи **-зьк-** та іменники із суфіксами **-ств-, -цтв-** чи **-зтв-**.

Птах, козак, керівник, мученик, дивак, агент, товариш, молодець, люди, студент, пророк, брат, юнак, жінка.

2. Виділіть корені та суфікси.

Вправа 218

1. Спишіть слова, вставивши пропущені в суфіксах літери.

Воло..ький горіх, таджи..ький одяг, калу..ький гурт, че..ька мова, Кременчу..ький район, тбілі..ькі вулиці, ри..ький бальзам, гре..ький профіль.

Вправа 219

1. Від поданих слів утворіть і запишіть прикметники із суфіксом **-ськ-**.

Гуцул, Тернопіль, Лопань, Поділля, Оболонь.

2. Поясніть правила правопису м'якого знака перед суфіксом.

Пригадайте!

Перед суфіксом **-ськ-** м'який знак пишемо лише після **л**, і це ніяк не пов'язано з правописом слова, від якого утворено прикметник.

Порівняйте: *гуцул* + *ськ* = *гуцулський*,
Рогань + *ськ* = *роганський*.

Вправа 220

1. Спишіть речення, вставивши пропущені літери.

1) Так і не збулось проро..тво того полковника (М. Білкун). 2) Ох уже це мрійни..тво! (О. Дерманський). 3) Бо ж кому не ганьба зізнаватися у власному боягу..тві? (О. Гаврош). 4) Небо було темне, мов закурене димом, а зорі — гарячі, золоті, мов жагучі юна..ькі очі (С. Васильченко). 5) Це була старовинна моря..ька пісня (О. Іваненко). 6) Бо не лише в багат..тві слава (В. Рутківський). 7) Томаківка досить часто згадується в історії запоро..ького коза..тва (П. Супруненко). 8) Попрошу у пана заступни..тва (О. Гаврош).

Вправа 221

1. Напишіть твір-опис свого міста/села/селища, використовуючи назви області та району.

Зразок:

Я народилася в с. Просяному Нововодолазького району Харківської області. І хоча зараз там буваю рідко, пам'ятаю мальовничі просянські краєвиди. Українські села мають особливу красу...

2. Поясніть правопис прикметників із суфіксами **-ськ-, -цьк-** чи **-зьк-**.

Особливості творення іменників за допомогою суфікса **-ИН(а)** від прикметників на **-СЬК(ий), -ЦЬК(ий)**

Вправа 222

1. Прочитайте слова.

Прапор
Донеччини

Герб Донецької
області

Львівський
герб

ЛьвівСький → ЛьвівЩина
донеЦький → ДонеЧчина

2. Визначте, яким способом утворено іменники.
3. Поміркуйте, які зміни звуків відбуваються під час словотворення. Від чого, на вашу думку, вони залежать?

Під час творення іменників за допомогою суфікса **-ин-** від прикметників із суфіксами **-цьк-, -ськ-** спостерігаємо зміну сполучень приголосних:

-цьк- (-ць-) + -ин- -чч-

хмельницький → *Хмельниччина*

Виняток: *галицький* → *Галичина*

-ськ- + -ин- -щ-

наддніпрянський → *Наддніпрянина*

Вправа 223

1. Прочитайте твірні та похідні слова, проаналізуйте спосіб творення іменників.

Німецький → Німеччина, батьківський → Батьківщина, турецький → Туреччина, угорський → Угорщина, галицький → Галичина, слобожанський → Слобожанщина.

2. Спишіть слова, виділіть суфікси.

Вправа 224

1. Прочитайте назви регіонів України.

Сумщина, Хмельниччина Івано-Франківщина, Полтавщина, Тернопільщина, Херсонщина, Житомирщина, Рівненщина, Одещина.

2. Запишіть їх разом із назвами відповідних областей, виділіть суфікси в усіх словах.

Зразок: Львівщина ← Львівська.

Вправа 225

1. Від поданих назв областей утворіть іменники за допомогою суфікса **-ин-**.

Зразок: Київський → Київщина.

Миколаївська, Чернівецька, Чернігівська, Вінницька, Донецька, Харківська, Луганська, Київська, Черкаська.

2. Роздивіться карту України. Згадайте, де розташовані регіони, про які йдеться у вправах. До якого регіону належить ваше місто/селище/село?

3. Об'єднайтеся в групи та підготуйте розповідь про культуру/звичаї/музику вашого регіону чи інших регіонів України.

Вправа 226

1. Спишіть, заповнивши пропуски.

Ро..з'явивши рота, слухали ми ро..повіді археологів про Запоро..ьку Січ, — про лег..ндарного ватажка коза..ького Івана Сірка, якого п'ятнадцять разів об..рали кошовим отаманом, чого не заслужив жоден кошовий в історії Запоріжжя, і якого «вороги боялися біл..ше вогню, біл..ше бурі, більше пошесті світової»; про останн..ого кошового Запорі..ької Січі П..тра Калнишевс..кого, якого цариця Катерина II заслала до Солове..ького монастиря, де він просидів у с..рій темній холодній ямі аж двадцять п..ять років, але не ..корився, не ..рікся коза..ини і, незважаючи на нелюд..ькі муки, прожив на світі сто двадцять років — такий був богатир.

(В. Нестайко)

3. Поясніть орфограми.
4. Чи відома вам наведена в тексті інформація? Доповніть її розповіддю про інших козаків.

Вправа 227

Виконайте тестові завдання

1. Прикметники із суфіксом **-цьк-** утворюються від усіх іменників у рядку
А Карабах, Черемош
В Донецьк, Кременчук
Б Тростянець, Чикаго
Г Нюрнберг, Запоріжжя
2. Літеру **с** треба писати на місці пропуску треба писати в обох словах рядка
А журналіст..ький, печені..ький
Б гамбур..ький, оде..ький
В кавка..ький, товари..ький
Г полі..ький, сива..ький
3. Прикметники із суфіксом **-зьк-** утворюються від усіх іменників у рядку
А молодець, Прага
В Збараж, герцог
Б пропагандист, боягуз
Г Запоріжжя, Гаага
4. Помилку допущено в рядку
А дивацький, дивацтво
Б юнацький, юнацтво
В товаришський, товариство
Г жіноцький, жіноцтво
5. Правильно написано обидва іменники в рядку
А Харківщина, Галичина
Б Вінничина, Уманщина
В Донеччина, Гуцульщина
Г Сумщина, Кропивничина

§ 18.
Сло

ава 228

Прочитайте слова.

Черкаси → че

-

невих слів заз
рних і похідни
послідовності,
ловотвірним л
нцюжків ви вж

так, щоб утворився
правічний, ві
ий; прочитати
с, веселити.
кожного слова.

- Дош, дощовик, дощовий; правічний, вічний, вік; рід-
несенький, рідний, рідненький; прочитати, читати, про-
читаний; веселий, звеселити, веселити.

- ## Вправа 230

- Утворіть словотвірні ланцюжки від поданих слів.

Вода, земля, синій.

3. Визначте спосіб словотворення кожного слова.

Зверніть увагу! Одне й те саме слово може належати до різних словотвірних ланцюжків.

Вправа 231

Випишіть із кожного ряду спільнокореневих слів по кілька словотвірних ланцюжків.

Вірний, віра, вірити, довіра, довіряти, повірити; чесний, честь, добродісний, чеснота; рід, родина, народжувати, родичі, рідня, родимка.

Пам'ятки та інструкції

Словотвірний розбір слова

1. Запишіть слово в початковій формі.
2. Визначте твірне слово.
3. Визначте префікси та суфікси, за допомогою яких утворено слово (якщо вони є).
4. Визначте спосіб словотворення.

Будьте уважні! Словотвірний аналіз можна застосовувати лише до похідних слів.

Зразок усного розбору

1. Початкова форма — *людство*.
2. Твірне слово — *люди*.
3. Словотвірний суфікс *-ств-*.
4. Суфіксальний спосіб творення.

Зразок письмового розбору

Людство ← *люди*, суфіксальний сп.

Вправа 232

1. Спишіть речення, заповнивши пропуски.

Того ж дня вони поїхали до Максима додому, де Рома із широко відкритими очима споглядав ро..кішну підбірку *спец/літератури*, карти зоряного неба Пів/нічної та Пів/денної пів/куль, вирі..ки з газет і журналів про останні наукові дослідження та відкриття, ро..друківки і фото з інтернету про пол..оти *НЛО* над різними містами та країнами, *найсучасніший* ноутбук і ще багато різної всячини, як сказав Максим (*В. Коляда*).

2. Поясніть орфограми.
3. Виконайте словотвірний розбір виділених слів.

Вправа 233

1. У книзі німецького письменника Бодо Шефера «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей» головна героїня, дванадцятирічна дівчинка Кіра, прихищає пораненого собаку, який відгукується на кличку Мані. Виявляється, що собака вміє розмовляти і добре знається на грошах, тож дає дівчинці багато корисних порад. Прочитайте уривок із книжки в українському перекладі Наталі Іваничук.

— Заробляєш ти гроші чи ні, залежить насамперед не від самої лиш розумної ідеї і не тільки від того, якою доброю та хорошою ти є, а від твоєї само/довіри.

— Від само/довіри? — приголомшено повторила я услід за Мані. — Що тут спільного з зароблянням грошей?

— Само/довіра — це те, чи довіряєш ти сама собі, чи віриш в себе. Якщо ж не віриш у власні сили, то нічого й братися до справи. А якщо не візьмешся до справи, то нічого й не досягнеш.

— Боюся, само/довіри у мене не так уже й багато, — розсіяно мовила я.

— Це правда, — погодився Мані. — Але її можна легко виплекати. Хочеш знати як?

— Звичайно! — підхопилася я.

— Я тобі поясню. Візьмеш чистого зошита або щоденника і назвеш його «Журналом досягнень». Нотуватимеш там усі свої вдалі справи. Записи слід робити регулярно — не менше п'яти особистих досягнень щодня! Це можуть бути навіть щонайменші дрібнички. Можливо, спочатку буде нелегко. Ймовірно, ти запитуватимеш себе, досягнення це чи буденна річ. Та сумнів треба вирішувати на користь досягнень. Ліпше переборщити із само/довірою, аніж відчувати її брак.

2. Зверніть увагу на слово, записане через ризик. У який спосіб його утворено? Як його потрібно писати? Випишіть це слово, сформулюйте його значення.
3. Визначте ідею тексту. Поміркуйте, чи властива вам само/довіра.
4. Який щоденник пес Мані радить вести Кірі? Для чого він потрібен?

Ілюстрація Марини Шутурми до книги «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей» («Видавництво старого лева», 2008)

5. Розпочніть вести свій «Журнал досягнень». Виберіть із нього 5 слів і виконайте їхній словотвірний аналіз. За бажання поділіться своїми досягненнями з однокласниками й однокласницями на наступному уроці. Неодмінно похваліть одне одного!

Вправа 234

1. Розгляньте хмарини тегів та увідповідніть їх із назвами есе.

1 відповідал..ніс..ть громадян..с..ка рол.. суспіл..ство	2 родо/від батьків..ина Хмельни..ина
3 давній/прадавній КОЗА..ИНА учені/історики	4 Велик/день Свят/вечір Покрова

Назви есе:

В ідеальному суспільстві ідеальні люди
Країна, де я народився/народилася
Історія мого народу
Українські свята

2. Поясніть орфограми, представлені у словах-тегах.
3. Напишіть есе на одну із запропонованих тем.

Проект!

У межах групи обговоріть списки якостей, оберіть 10 найголовніших (або за кількістю учасників групи). Підготуйте обґрунтування важливості кожного. Оприлюдніть своє бачення в класі. Обговоріть результати експерименту: Чи багато збігів між групами? Чиє обґрунтування найбільше сподобалося? Чи змінили ви свою думку, послухавши доповіді інших?

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Які слова називають твірним і похідним?
2. Які існують способи словотворення?
3. Розкажіть про кожен спосіб словотворення.
4. Назвіть основні правила написання складних слів.
5. Які зміни відбуваються в частинах слова під час словотворення?
6. Що таке словотвірний ланцюжок?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 4

Морфологія. Орфографія

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- Для чого потрібні частини мови.
- Які частини мови є в українській мові.
- Чому вони так називаються.
- Від чого незалежні самостійні частини мови і чому служать службові.

А також про винаходи й наукові досягнення.

Ігор Сікорський

Марина В'язовська

§ 19. Загальна характеристика частин мови

Вправа 235

1. Спишіть речення.

Завдяки українцям з'явилися винаходи, які зараз відомі в усьому світі.

2. Поміркуйте, чи всі слова в реченні мають лексичне значення.
3. Підкресліть ті, які мають лексичне значення.
4. Поміркуйте, для чого потрібні ті слова, що не мають.
5. Пригадайте, які частини мови є самостійними, а які службовими.

Як ви вже знаєте, усі слова належать до певної частини мови.

Частини мови — це слова, об'єднані в групи за лексичним і граматичним значенням, а також за роллю в реченні.

Наприклад, частина мови *іменник* має значення предметності (лексичне значення), категорії роду, числа й відмінка (граматичне значення); у реченні найчастіше виступає в ролі підмета або додатка (синтаксична функція).

Усі слова мови розподіляють за частинами мови, щоб легше було описати їхні граматичні категорії і вчити правила їхнього вживання.

Слова як частини мови вивчає розділ мовознавства **морфологія**, назва якого в перекладі з грецької мови означає «вчення про форму».

Вправа 236

1. Прочитайте текст.

Поштовий індекс

У 1932 році в Харкові була створена унікальна система маркування листів. Спочатку в ній використовували цифри від 1 до 10, а пізніше формат змінився на число-буква-число. Із початком Другої світової війни цю систему індексації скасували, однак пізніше продовжили використовувати в багатьох країнах світу.

(За матеріалами сайту «Твоє місто»)

2. Поміркуйте, чи всі записані слова належать до частин мови.
3. Випишіть із тексту приклади до кожної частини мови. Чи всі частини мови є в тексті?
5. Розкажіть, чи знаєте ви, що таке поштовий індекс. Де його використовують? За потреби спитайте в дорослих.

Вправа 237

1. Прочитайте слова.

1) верто/л..оту Ігор Сікорський є Винахідником київс..кий ав..а/конструктор.

2) Володимир Мельников еколог..чно Інженер зі Славутича чисте винайшов пал..во.

3) Технолог..ю для пиття опрісн..ння Леонард Смирнов морс..кої води профес..ор Одес..кої державної академ..ї холоду ро..робив.

Ігор Сікорський під час випробувального польоту на гелікоптері VS-300A. 1941

2. Чи зрозумілий вам зміст речень? Чому?
3. Упорядкуйте слова, щоб утворити речення. Запишіть їх, дотримуючись правил орфографії.
4. Поясніть орфограми. Назвіть усі частини мови.

Частини мови поділяються на **самостійні**, що можуть вживатися *самостійно*, оскільки мають лексичне значення, та **службові**, які *служать* самостійним, уточнюють їхнє значення.

Самостійні частини мови	Службові частини мови
мають самостійне лексичне значення (повнозначні слова)	не мають лексичного значення (неповнозначні слова)
відповідають на питання	не відповідають на питання
є членом речення	не є членом речення

Вправа 238

- Доберіть до слів питання і запишіть парами.

Зразок: (скільки?) сім.

винахід

з

науковець

та

оригінальний

по-новому

перший

на

здійснити

наш

Хто?

Що?

Який?

Що зробити?

Як?

Котрий?

- До яких слів неможливо поставити питання? До яких частин мови (самостійних чи службових) вони належать? Складіть із ними речення.

Вправа 239

- Прочитайте речення.

Українська науковиця Марина В'язовська розв'язала одну з найскладніших задач у математиці — задачу про найщільніше пакування куль.

- Запишіть слова у два стовпчики: самостійні та службові частини мови.

§ 20. Самостійні частини мови: загальна характеристика

Вправа 240

1. Прочитайте слова у лівій хмаринці.

дослідник
винайшов
надсучасний

він
оригінально
сім

іменник
прикметник
числівник

займенник
дієслово
прислівник

2. Поміркуйте, чим вони схожі, а чим відрізняються.

3. Знайдіть пару з правої хмарини до кожного слова лівої. Поясніть, за яким принципом ви діяли.

До самостійних частин мови належать повнозначні слова, що мають лексичне значення, відповідають на питання та виконують функцію в реченні. Виділяють шість самостійних частин мови: *іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник*.

Вправа 241

Заповніть таблицю.

Самостійні частини мови			
Назва		Питання	Приклади
1	іменник		
2	прикметник		

3	числівник		
4	займенник		
5	дієслово		
6	прислівник		

Вправа 243

1. Прочитайте речення.

Уродженець Житомира Сергій Корольов відомий далеко за межами нашої країни як конструктор ракетно-космічної техніки й засновник космонавтики. У 1957 році науковець уперше у світі запустив на навколосемну орбіту штучний супутник Землі.

2. Випишіть по два приклади кожної частини мови.
3. Доберіть слова за темою «Наука», які відповідатимуть на запитання *хто? що? як? який? що зробити? як? котрий?*

Вправа 244

1. Прочитайте слова.

Винахід, винахідник, винайти. Світ, світовий, всесвітньо. Заряд, зарядка, заряджати. П'ять, п'ятірка, уп'яте. Потроїти, три, третина.

2. Поміркуйте, що об'єднує слова в кожній групі. Чим вони відрізняються?
3. Визначте частиномовну належність кожного слова. Слів якої самостійної частини мови немає серед наведених?
4. З'ясуйте спосіб творення виділених слів.

Вправа 245

1. Спишіть речення.

Українець Іван Пулюй за 14 років до німця Вільгельма Рентгена сконструював трубку, яка згодом стала

Мурал із зображенням
Івана Пулюя у Львові

прообразом сучасних рентгенівських апаратів. Наш земляк набагато глибше, ніж Рентген, проаналізував природу та механізми виникнення променів, а також на прикладах продемонстрував їхню суть. Саме Іван Пулюй першим у світі зробив рентгенівський знімок людського скелета.

*(За матеріалами
сайту «Еспресо.TV»)*

2. Підкресліть усі члени речення відповідно до функції в реченні.
3. Над усіма словами, що є членами речення надпишіть, якою частиною мови вони є.
4. Чи знали ви цю історію? Дайте свій коментар щодо прочитаного.

Вправа 246

Складіть речення за схемами.

Зразок. Сучасні винаходи полегшують життя.

Займенник дієслово іменник.

Іменник прислівник дієслово.

Іменник дієслово числівник іменник.

Прикметник іменник дієслово іменник.

§ 21. Службові частини мови

Вправа 247

1. Прочитайте текст без слів у дужках. Поміркуйте, чи зрозумілий зміст.

«Reface» — *(це)* додаток *(на)* базі штучного інтелекту, *(у)* якому можна змінювати обличчя *(у)* відео, GIF-файлах *(і)* зображеннях лише *(за)* декілька секунд. *(У)* 2020 році «Reface» став першим AI-додатком *(з)* України, який посів I місце *(в)* топі американського «AppStore», випередивши «TikTok», «Netflix» та «Amazon». *(Крім)* того, його назвали «Додатком року-2020» у «Google Play».

Розробниками додатку є кияни Роман Могильний, Олесь Петрів, Ярослав Бойко, Денис Дмитренко, Кирило Сигида, Дмитро Швець та Іван Алцибеєв.

Станом *(на)* грудень 2021 року «Reface» встановили 180 млн разів, *(а)* його користувачі створили *(понад)* 4 млрд одиниць контенту.

(За матеріалами сайту бізнес-школи «Laba»)

2. Поміркуйте, яку функцію виконують слова в дужках.
3. Пригадайте, які службові частини мови ви знаєте.

Для уточнення змісту речення ми використовуємо службові частини мови — прийменник, сполучник і частку. Це неповнозначні слова, які не називають реалій дійсності, а тільки вказують на відношення між самостійними частинами мови.

Зображення з фейсбук-сторінки додатка «Reface»

Прийменник (стоїть *при імені*) — це службова частина мови, функція якої полягає в тому, щоб уточнювати значення іменних частин мови (іменника, прикметника, числівника, займенника), пов'язувати їх з іншими словами в реченні, порівняйте: *Труда нема плода.* — *Без труда нема плода (Народна творчість).*

Приклади: *на, до, від, у/в/уві, з/із/зі, без, через, про, для, проти, понад, заради, наприкінці з-понад, із-за, з-під, з-посеред, з-поміж, згідно з, відповідно до* тощо.

Вправа 248

1. Прочитайте текст, назвіть прийменники.

«Ajax Systems» — виробник систем безпеки з функціями розумного будинку, що працюють на базі інтелектуальних датчиків. Компанія заснована Олександром Котопським 2011 року та базується в Києві.

(За матеріалами сайту бізнес-школи «Laba»)

2. Прочитайте речення без прийменників. Чи все зрозуміло? Чому?

Вправа 249

1. Доповніть речення прийменниками, щоб вони набули змісту.

Помилки часто приводять ... нових відкриттів.

Розумні вчаться ... своїх помилках, а ще розумніші — ... чужих.

... помилок немає розвитку.

Є люди, що не роблять помилок. Це ті, ... кого думають інші (Х. Ягодзінський).

2. Як ви розумієте наведені твердження?

3. Напишіть есе, обравши за тему одне із тверджень.

Вправа 250

1. Поміркуйте, як зміниться зміст речень із додаванням різних прийменників.

Пошукай *під/над/за* столом.

Рухайся в напрямку *до/від* зупинки.

Люди радіють *без/-* дощу.

2. Зробіть висновки про роль прийменників у реченні.

Вправа 251

1. Виправте помилки в реченнях.

- 1) Ми вивчали цю тему на протязі трьох уроків. 2) Зараз без чверті шоста година. 3) Я пропустив тренування із-за хвороби. 4) Сестра вступила в університет. 5) Контрольна по математиці.

2. Поясніть, чим зумовлена поява помилок.

Вправа 252

Оберіть правильний варіант прийменника, поставте іменник у потрібний відмінок.

Вступити (*в/до*) калюжа, вступити (*в/до*) академія, перемогти (*завдяки/через*) наполегливість, програти (*завдяки/через*) неухажність, ліки (*проти/від*) застуда, лікуватися (*проти/від*) застуда, перебувати (*на протязі/протягом*) година.

Вправа 253

1. Пригадайте формули визначення часу в українській мові. Дайте письмову відповідь на запитання «Котра година?», зазначаючи всі можливі варіанти.

2. Обведіть прийменники.

1. Спишіть речення, обираючи правильний варіант прийменника.

Талановиті українці живуть скрізь: (у/в) Києві, (у/в) Одесі, (у/в) Харкові, (у/в) Львові, (у/в) кожному місті, селищі чи селі України. Багато цікавих винаходів з'являється щодня. Кожен і кожна (з/із) нас має можливість реалізувати свою мрію та покращити життя людства. Треба лише вірити (у/в) себе, боротися (з/із) лінню, розвивати свої здібності.

2. Чим ви керувалися, виконуючи завдання? Згадайте правила милозвучності української мови.
3. Якби ви були винахідником чи винахідницею, що б хотіли створити? Опишіть свій майбутній винахід. Політ фантазії до розмірів Галактики і далі вітається!

Сполучник (від *сполучати*) — службова частина мови, що сполучає однорідні члени речення або частини складного речення, указуючи на змістові відношення між ними, наприклад: Наука та труд добрі плоди дають (Нар. творчість). Праця чоловіка годує, а лінь марнує (Нар. творчість).

Приклади: і, й, та, що, як, щоб, аби, для того щоб, а, але, проте, зате, однак, бо, оскільки, тому що, коли, доки, або, хоч, чи, не то...не то, чи то...чи, дарма що, хоч, хай, як, мов, ніби, наче, неначе тощо.

Вправа 255

1. Прочитайте текст.

Хлопець із Луганська Іван Селезньов представив на міжнародному конкурсі «Intel International Science and Engineering Fair» свій проект «Нове чуття: ультразвукова рукавичка для просторової орієнтації людей з вадами зору». Така річ може стати досить корисною з точки зору орієнтації в просторі. Винахід молодого українця потрапив до трійки кращих винаходів світу 2013 року, а американські інвестори вже ним зацікавилися і пропонують співпрацю. Однак Іван усе ще чекає, коли матиме змогу розвинути проект в Україні.

(За матеріалами сайту «Еспресо.TV»)

2. Випишіть речення зі сполучниками.
3. Визначте, що вони сполучають: однорідні члени речення чи частини складного речення. Обґрунтуйте думку.
4. Випишіть із тексту прийменники. Поясніть, чим вони відрізняються від сполучників.

Вправа 256

1. Спишіть речення, обравши один із варіантів сполучника в дужках.

1) Микола Пирогов започаткував використання анестезії під час оперативних втручань (бо, і, але) вперше в історії світової медицини застосовував гіпсову пов'язку. 2) Петро Прокопович — найвідоміший у світі бджоляр, (коли, тому що, проте) він винайшов втулковий вулик, з якого можна брати мед, не знищуючи бджіл. 3) Володимир Хавкін створив перші в історії вакцини проти чуми (чи, та, окрім) холери.

Петро Прокопович на поштовій марці України

2. Поясніть, чим ви керувалися у виборі сполучника.
3. Визначте, якою є функція сполучника в кожному реченні.

Вправа 257

1. Прочитайте текст, обираючи сполучники з дужок.

Міжнародна група дослідників на чолі з українською астрофізикинею Ольгою Захожай відкрила екзопланету, розташовану на відстані понад 300 світлових років від нас. Екзопланети, тобто планети, що обертаються навколо інших зір, сьогодні дослідники відкривають ледве не щотижня. Але це відкриття важливе (*і/ї/та*) цікаве принаймні з двох причин. Ця екзопланета особлива. Вона наймолодша з планет, для яких науковцям вдалося поміряти масу (*і/ї/та*) радіус. Це робить її особливо цінною з наукового погляду.

Українська дослідниця
Ольга Захожай

(Зі статті Дмитра

Сімонова на сайті «Українська правда. Життя»)

2. Поясніть, чим ви керувалися у виборі сполучника.
3. Обведіть інші сполучники в тексті.
4. З'ясуйте, що з'єднує кожен сполучник.

Вправа 258

1. Прочитайте речення.

На наступному тижні на честь Дня Незалежності України на відкритих майданчиках на Центральній площі відбудуться цікаві заходи, на які запрошуємо всіх охочих. Наступного тижня з нагоди Дня Незалежності України на відкритих майданчиках Центральної площі відбудуться цікаві заходи, відвідати які запрошуємо всіх охочих.

2. Поміркуйте, яку помилку допущено в першому реченні. Як її виправлено у другому?

3. Відредагуйте та запишіть речення, за потреби скориставшись довідкою.

1) Оксана та Микола подивилися цікавий фільм та жваво та захоплено його обговорювали. 2) Сьогодні довелося вийти раніше, бо треба було зайти до бабусі, бо вона просила принести їй книгу. 3) Надворі дощило, але хотілося гуляти, але мама не дозволила. 4) Наша школа розташована біля супермаркету, який побудували прямо біля парку.

Довідка: і/й/та, бо/адже/оскільки/тому що, але/проте/однак, біля/коло/поряд із.

4. Як можна уникнути невиправданого повторення службових частин мови?

Частка — це службова частина мови, яка є засобом утворення граматичних форм або підсилює значення слів у реченні, надає їм смислових відтінків. Порівняйте: *Я винайшла машину часу.* — *Я б винайшла машину часу.* — *Я не винайшла машину часу.*

Приклади: *би, б, хай, нехай, не, ні, ані, невже, хіба, атож, еге, аякже, авжеж, ось, це, ген, он, навіть, лише, тільки, таки, бодай, годі, нумо, буцім, мовляв, мов, немов, нібито, якраз, саме тощо.*

Вправа 259

1. Спишіть речення, підкресліть у них частки.

1) Він же в нас — винахідник! (*О. Донченко*). 2) Остап спочатку навіть не повірив (*П. Супруненко*). 3) Ви лише погляньте, який дотепний винахід! (*Л. Воронина*). 4) Це ж переклад, невже тобі неясно? (*В. Рутківський*). Випадкові відкриття роблять тільки підготовлені розуми (*Б. Паскаль*). 5) Це був саме він, геніальний вчений і винахідник чудодійних біопроменів (*Л. Воронина*).

2. Поміркуйте, яку функцію виконує частка в кожному реченні.

Вправа 260

1. Прочитайте речення.

*Я * виконала * домашню роботу * з математики.

3. Утворіть і запишіть чотири нових речення, додаючи частку *тільки* на місці кожної зірочки. Зробіть висновок про функцію цієї частки в реченні.

Вправа 261

1. Прочитайте текст допису.

Знайомтесь: Ігор Клименко, студент Київського Політеху, а відсьогодні — найкращий студент світу за версією премії «Global Student Prize». Під час тижня ООН у Нью-Йорку, окрім заслуженого визнання та золотої статуетки з рук Президента Клінтона, Ігор отримав 100 тис. доларів на розвиток свого винаходу — «Quadcopter Mines Detector», робота для розмінування.

Створити такого робота Ігор мріяв із 2014 року. А за останні два роки створив перший прототип і презентував його на численних інноваційних виставках. Ви-

нахід Ігоря допоможе зберігати життя мирних людей і військових. Знаю, що Ігор гучно впроваджуватиме позитивні зміни на глобальному рівні, а його перемога ще раз показала світові: Україна — це держава вільних, розумних, нескорених людей, які залишаються драйверами розвитку навіть під час війни.

(Зоя Литвин)

2. Випишіть із тексту усі службові частини мови у три стовпчики.

3. Поясніть, чим схожі та чим відрізняються службові частини мови.

§ 22. Вигук

Вправа 262

1. Прочитайте діалог.

- Агов!
- Овва!
- Ну?
- Тряся...

2. Перекажіть діалог. Чи зрозуміло, про що в ньому йдеться? Чому?

3. Слова якої частини мови використано в діалозі. Згадайте, вона належить до самостійних чи службових?

Існує ще одна частина мови — **вигук**. Основна його функція — виражати емоції, волевиявлення, не називаючи їх, а відтворюючи звуки, які людина вимовляє, *вигукує*. Наприклад: *Ой! Ого! Пхе! Егегей! Агов! Ич! Ось тобі й маєш! Лишенько!* та інші.

Зверніть увагу! Вигук не має лексичного значення, тому не належить до самостійних частин мови, але й не поєднує слова в реченні та не утворює нові форми слова, тому не є службовою частиною мови.

Вправа 263

1. Прочитайте уривок із твору М. Білкуна «Женька Жменька-Едісон».

- Як ти думаєш, Котько, Едісон був великий фізик?
- Ну, він був, той... ну, винахідник.
- Ага. Однак бути великим винахідником — це ще

не значить достеменно все знати і мати з усіх предметів найвищі оцінки.

— Ну-у-у... — спробував був щось заперечити Котя, але де вже йому було сперечатися з Женькою, коли Женька завівся?

А Женька тим часом розвивав свої міркування з історії винаходів.

— Людина тільки тоді щось може винайти, коли вона не все знає і робить все на перший погляд наче й неправильно. От хоча б той Едісон. У школі він вчився лише на двійки.

— Ну-у? — недовіжливо протяг Котя.

2. Випишіть вигуки. Поміркуйте, яку емоцію вони передають. Чи можна однозначно це визначити?
3. Чи згодні ви з думкою Женьки? Об'єднайтеся в групи та поміркуйте, які якості потрібно розвивати людині, щоб стати винахідником. Оприлюдніть свої міркування іншим учням класу.

Вправа 264

Складіть речення з вигуками *еге ж, ой, ого, пхе, алло, ось тобі й маєш*.

Вправа 265

Напишіть диктант, скориставшись електронним додатком.

Вправа 266

Виконайте тестові завдання.

1. До характеристик самостійних частин мови належать усі, ОКРІМ наведеної в рядку
А мають самостійне лексичне значення
Б служать для зв'язку слів у реченні
В відповідають на питання
Г є членом речення
2. Службовою частиною мови є
А прикметник
Б прийменник

В прислівник

Г займенник

3. Прочитайте діалог. Вигук є в репліці

А — Де мій телефон?

Б — Лежить на столі!

В — Овва, точно, дякую!

Г — Будь уважним!

4. У відповідніть слова та назви частин мови

Частина мови

Слово

А іменник

1 швидкість

Б прикметник

2 швидко

В прислівник

3 швидкий

Г займенник

4 пришвидшити

Д дієслово

5. З'ясуйте, якою частиною мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово).

(1)Алло, мамо! Я поверталася додому (2)й зустріла Іринку (3)біля школи. Ми трохи (4)поспілкуємося, бо давно не бачилися.

А дієслово

Б вигук

В прийменник

Г сполучник

Д частка

Розділ 5

Іменник

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого нам потрібні іменники.
- Які іменники спільного роду.
- Чи всі іменники мають форму однини і множини.
- Як пов'язані відміна й відмінок.
- Кого кличе кличний відмінок.
- Як змінюються прізвища.

А також про українську культурну спадщину.

§ 23. Іменник як частина мови

Вправа 267

1. Прочитайте вірш Григорія Фальковича.

УЇКЕНД

Тиша. Сон. Будильник. Ранок.
Мама. Тато. Джек. Сніданок.

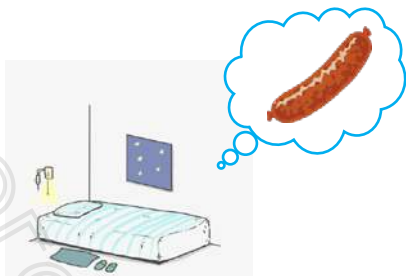
Сумка. Термос. Ковбаса.
Ліфт. Автобус. Шлях. Краса!

Стежка. Ліс. Дуби. Ялиці.
Вуж. Гриби. Пташки. Суніці.
Білка. Небо. Синь. Роса.
Тиша. Термос. Ковбаса.

Комарі. Вогонь. Димок.
Шлях. Автобус. Ліфт. Замок.
Ванна. Мило. Ліжко. Сон.
Джек зітхає, наче слон.
Згадує оту красу —
Запахущу ковбасу.

2. Що цікавого ви помітили у вірші?

2. Розкажіть, що ви пам'ятаєте про іменник із початкової школи.

Іменник (від слова *ім'я*, назва) — самостійна частина мови, що називає особу, істоту, предмет, явище і відповідає на питання *хто? що?* У мовленні іменник виконує номінативну функцію, тобто дає назви явищам дійсності.

Іменники змінюються за числами й відмінками та мають рід.

Наприклад: *традиція* — *традиції* — *традицій*. Іменник *традиція* вжито в трьох різних

формах — називному відмінку однини та множини й родовому відмінку множини. Проте в усіх формах рід іменника залишається незмінним — жіночий.

Вправа 268

1. Прочитайте текст.

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, традиції, свята, що виробилися протягом багатьох століть і освячені часом. Звичаї, традиції, обряди — це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших усенаціональних справах, у повсякденні та у святкові дні. Це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю!

(Із сайту Хмельницької обласної бібліотеки)

2. Випишіть іменники. Поясніть, як ви визначили їхню частиномовну належність.

Вправа 269

1. Із запропонованих рядів спільнокоренових слів випишіть іменники.

Думати, дума, думка, обдуманий; свято, святкувати, святковий; рід, родина, народжувати, народність, народ; цінність, цінувати, ціна, цінний, поціновувач; звичай, звичайний, зазвичай.

2. Поясніть, як ви розмірковували, вибираючи іменники з групи слів.

Зверніть увагу! Інколи до розряду іменників можуть переходити інші частини мови, найчастіше прикметники. У цьому разі вони мають усі ознаки іменника як частини мови. Порівняйте: *Накресліть* (що?) *пряму* АС (з підручника математики). (яка?) *Пряма дорога в Голлівуд на зйомки у фільмах жахів...* (І. Потаніна).

Вправа 270

1. Випишіть речення, у яких виділені слова є іменниками.

1) *Набережна* привела Федю з батьком до порту (*В. Росін*). 2) Понад бухтою півдугою вигнулася *Набережна* вулиця (*Д. Ткач*). 3) І тільки чулася *колискова* пісня (*І. Жиленко*). 5) Та це ж слово в слово мамина *колискова!!!* (*М. Павленко*). 6) Завтра – свято, і три *вихідні* попереду (*І. Роздобудько*). 7) Уперше я їх помітила в холоднуватому, але веселому і забитому вщерть рюкзаками, лижами, санками й людьми «сніговому поїзді», що вирушав на *вихідні* дні у Карпати (*Н. Бічуя*).

2. Пригадайте спосіб творення виділених іменників.

3. Підкресліть їх відповідно до функції в реченні.

Вправа 271

1. Складіть речення, у яких запропоновані слова будуть іменниками.

Черговий, ламана, старий, приїжджі, відповідальна.

2. Підкресліть іменники відповідно до функції в реченні.

Іменники об'єднують у кілька груп за значенням: загальні й власні назви, конкретні й абстрактні, назви істот і неістот. Пригадаймо, у чому відмінність між загальними і власними назвами.

Загальні назви	Власні назви
Позначають багато подібних між собою осіб, явищ, предметів	Є індивідуальними назвами окремих осіб, явищ, предметів. Власні назви пишемо з великої літери
<i>місто, свято, письменник</i>	<i>Ірпінь, Великдень, Іван Франко</i>

Вправа 272

1. Запишіть запропоновані слова у два стовпчики — загальні та власні назви.

Відродження, мрія, Різдво, Чорне море, звичаї, Херсон, Забужко, календар, домівка, обряд, гора Говерла.

2. Поясніть, яким критерієм керувалися при розподілі.

Конкретні назви	Абстрактні назви
Позначають предмети, які ми сприймаємо за допомогою органів чуття та які можемо поррахувати	Позначають явища, процеси, стани, які здебільшого не можемо сприйняти органами чуття й поррахувати
<i>учень, горіх, гаджет</i>	<i>виховання, радість, сон</i>

Підказка. Щоб визначити, до якої групи належить іменник, спробуйте поєднати його із числівником. Якщо це можливо (*два учні*), то іменник належить до конкретних назв, якщо ні (*два виховання*) — до абстрактних.

Вправа 274

1. Спишіть запропоновані слова у два стовпчики — конкретні й абстрактні назви.

Комп'ютер, культура, поведінка, смартфон, програма, маркер, наліпка, почуття, людина, гідність, зошит, школа, вдома, око, уміння, ввічливість, учитель, життя, стіл, шафа, заборона, підручник.

2. Поясніть, як ви міркували, розподіляючи слова на дві групи.

Вправа 275

Доберіть і запишіть по п'ять іменників — конкретних і абстрактних назв. Складіть із ними речення.

Назви істот	Назви неістот
Називають істот (людей, тварин, казкових героїв тощо), відповідають на питання <i>хто?</i>	Називають неістот (предмети, явища тощо), відповідають на питання <i>що?</i>
<i>директор, колібрі, кит</i>	<i>море, селище, тактовність</i>

Вправа 276

Запишіть запропоновані слова у два стовпчики — назви істот і неістот.

Культура, виконавець, покоління, людина, мультиварка, дід, учні, земля, кошеня.

Зверніть увагу! Мовна категорія істот/неістот іноді не збігається із життєвими реаліями. Наприклад, до істот належать назви міфологічних створінь (*мавка, водяник*); назви померлих людей (*небіжчик, покійник*); назви гральних карт, шахових фігур (*валет, король*), назви іграшок (*лялька, ведмедик*) тощо.

До мовної категорії неістот відносимо, серед іншого, назви мікроорганізмів (*вірус, мікроб*) та назви сукупності осіб (*група, рій*).

Підказка. Для того, щоб перевірити, до якої групи належить іменник, поставте його у форму знахідного відмінка й поставте до нього питання: *Знайти* (кого?) *Мавку* (істота). *Знайти* (що?) *вірус* (неістота).

Вправа 277

1. Утворіть форму знахідного відмінка поданих іменників. Визначте групу за значенням істота / неістота.

Домовик, пішак, русалка, табун, натовп, відьма, змій, Нептун, ферзь, група, загін, юрба, зграя, Берегиня.

2. Складіть речення із трьома словами на вибір.

Вправа 278

1. Спишіть текст.

Повсякденне життя українців, а також святкування різних подій часто супроводжують самобутні звичаї, що пройшли крізь віки. Сучасна українська молодь не завжди знайома із традиціями, але сьогодні цікавість до духовної спадщини нашого народу посилюється, обряди та звичаї ніби набувають нового дихання.

(За матеріалами сайту «Любосвіт»)

2. Підкресліть усі іменники відповідно до ролі в реченні.
3. Надпишіть над іменниками групу — істота / неістота.

Святкування Івана Купала в Пирогові

Вправа 279

Розкажіть про відомі вам українські традиції, використовуючи іменники різних груп за значенням: загальні й власні, конкретні й абстрактні, назви істот і неістот.

Зверніть увагу, що кожне слово належить водночас до різних груп за значенням: *Людина* — загальна назва, конкретна, назва істоти. *Дніпро* — власна назва, конкретна, назва неістоти.

§ 24. Велика буква та лапки у власних назвах

Вправа 280

Іллінська церква в селі Суботів
Чигиринського району
Черкаської області

Краєвид у парку «Олександрія»
в місті Біла Церква
Київської області

1. Прочитайте речення.

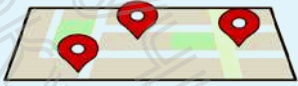
На горі видніє біла церква. Біла Церква — моє рідне місто.

На дереві сидить гарненька білочка. Я люблю цукерки «Білочка».

2. Знайдіть у реченнях омоніми. Поясніть відмінності в написанні цих слів.

Вам уже відомо, що власні назви ми пишемо з великої літери. Розгляньмо докладніше, які групи слів належать до власних назв.

Власні назви	Приклади	
1. Прізвища, імена та імена по батькові людей, псевдоніми, прізвиська	<i>Сергій Жадан, Валерій Федорович, Джамала, Кий, Сірко, Шева</i>	

2. Назви персонажів художніх творів, казок, байок	<i>Лоскотон, Ох, Термінатор, Бамблбі</i>	
3. Імена божеств, міфічних істот, назви релігійних понять	<i>Божа Матір, Бог (у християнстві), Перун, Аллах, Посейдон, Різдво, Рамадан</i>	
4. Назви держав і автономних республік (із великої літери пишемо всі слова)	<i>Україна, Сполучені Штати Америки</i>	
5. Географічні й астрономічні назви (родові назви при них пишемо з малої літери)	<i>Європа, гора Говерла, сузір'я Великий Віз, Чумацький Шлях, планета Земля</i>	
6. Назви вулиць, майданів (родові позначення пишемо з малої літери)	<i>проспект Науки, майдан Незалежності</i>	

7. Найменування історичних подій, знаменних дат, загальнонародних свят (із великої літери пишемо перше слово)	<i>День захисників і захисниць України, Новий рік, Перше вересня</i> Запам'ятайте: <i>День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України</i>	
8. Офіційні назви установ та організацій, партій (із великої літери пишемо перше слово)	<i>Міністерство освіти і науки України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна</i>	
9. Назви вокзалів, залізничних станцій, портів, аеропортів, станцій метро, зупинок наземного транспорту	<i>Південний вокзал, аеропорт «Бориспіль», станція метро «Позняки»</i>	
10. Назви товарних знаків, марок, виробів	<i>тістечко «Смакота», автомобіль «Вольво»</i>	

11. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів (родові позначення пишемо з малої літери)	<i>Десятинна церква, Золоті ворота, Шарівський палац</i>	
12. Назви найвищих державних органів та посад України, найвищих міжнародних організацій	<i>Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Президент України, Організація Об'єднаних Націй</i>	

Вправа 281

1. Прочитайте слова. Поясніть відмінності в написанні слів.

Чудовий день, День Незалежності України; Президент України, президент школи; Західна Європа, західна частина міста; Бог Отець (у християнстві), бог Зевс; червона шапочка, дівчинка на ім'я Червона Шапочка.

2. Випишіть власні назви.

Вправа 282

1. Спишіть, дотримуючись правил написання великої літери у власних назвах.

національна опера України, гора Ельбрус, фільм «Аватар», день соборності України, асоціація стоматологів України, північна Америка, правобережна Україна, ужгородський національний університет, комета Галлея, середземне море.

2. Над кожним словом, написаним із великої літери, поставте номер відповідного правила з таблиці.

Вправа 283

1. Прочитайте речення, знайдіть помилки в написанні власних назв.

1) Першим вищим навчальним закладом у Східній Європі є Острозька Академія. 2) Літній календарний цикл включає такі основні свята: Трійцю, Івана купала, Петра та Павла, а також призабуті нині свята Лади, Ярила та інші. 3) День захисників і захисниць України — державне свято України, що відзначаємо 14 жовтня (водночас зі святами Покрови пресвятої Богородиці та днем українського козацтва); започатковане воно 2014 року указом президента України.

2. Спишіть речення, виправляючи помилки.

Вправа 284

1. Прочитайте текст, поясніть використання великої літери у власних назвах.

Подорожуємо Україною

На околиці Києва, поблизу місцевості під назвою Пирогів, розташований Національний музей народної архітектури та побуту України. Це музей просто неба, або скансен — це слово походить від першого подібного музею «Скансен» у Швеції. Музей у Пирогові — це унікальний архітектурно-ландшафтний комплекс усіх історико-етнографічних регіонів України: Полісся, Слобожанщини та Полтавщини, Карпат, Наддніпрянщини, Поділля та Півдня України.

Ви потрапляєте в село з дерев'яними хатами, шинками, млинами, церквами, які відтворюють давню архітектуру різних частин

нашої країни. Тут можна з користю провести час, дізнатися про традиції нашого народу, скуштувати смачні страви, зробити фотосесію та просто відпочити душею.

Музей почали створювати 1969 року за ініціативи тодішнього голови Товариства охорони пам'яток історії та культури Петра Тронька.

Тут регулярно проходить безліч цікавих подій. Та передусім Пирогів варто відвідати в період релігійних свят — Різдва, Великодня, Івана Купала чи Спаса, адже в цей час у музеї проходять надзвичайно цікаві й колоритні дійства, які відтворюють давні традиції наших предків.

Дістатися до Музею народної архітектури та побуту в Пирогові можна автобусом № 27 від станції метро «Либідська».

Години роботи: музей відкритий щодня, окрім середи, із 10:00 до 17:00.

(За матеріалами туристичного нормалу «IGotoWorld»)

2. Випишіть із тексту власні назви, поясніть їхній правопис. Над кожною назвою надпишіть номер правила, яке регулює написання великої літери (згідно з таблицею вище).
3. Випишіть у словничок незнайомі вам слова.
4. Сформулюйте основну думку тексту.
5. Запишіть ключові слова — теги, за якими би ви шукали інформацію про музей в інтернеті.
7. Стисло перекажіть текст так, щоб розповідь могла зацікавити ваших друзів чи подруг.
8. Скориставшись інформацією нижче, напишіть оголошення, аби розмістити на сторінці вашої школи в соцмережі. Поміркуйте, яку інформацію варто було би ще додати.

Оголошення — це коротке текстове повідомлення, що має на меті поінформувати певне коло осіб про події, пропозиції послуг, товарів тощо.

Оголошення складається з короткого повідомлення (пропозиція, інша інформація) та необхідної контактної інформації.

Як ви вже могли помітити, деякі власні назви не лише пишемо з великої літери, а ще й беремо в лапки. Розберімося, яких саме назв це стосується.

Власні назви	Приклади	
1. Назви будь-яких установ, організацій, гуртів, колективів	<i>гурт «Антитіла», стадіон «Металіст», видавництво «Ранок»</i>	
2. Назви творів мистецтва (музики, літератури, малярства, кінематографії тощо). Зверніть увагу! Назви релігійних книг пишемо без лапок	<i>твір «Тореадори з Васюківки», картина «Чорний квадрат», опера «Наталка Полтавка» Біблія, Псалтир, Коран</i>	

3. Назви станцій метро, аеропортів, зупинок міського транспорту, готелів, ресторанів	<i>станція метро «Перемога», зупинка «Привокзальна площа», кав'ярня «Львівська копальня кави»</i>	
4. Найменування періодичних видань	<i>газета «Дзеркало тижня», часопис «Дивослово»</i>	
5. Символічні назви різних видів транспорту, у тому числі марки машин	<i>велосипед «Україна», автомобіль «Мерседес»</i>	
6. Індивідуальні найменування продукції	<i>вода «Миргородська», торт «Мурашник»</i>	
7. Назви сайтів, мереж, пошукових систем, якщо при них є родове слово	<i>соціальна мережа «Фейсбук», система обміну повідомленнями «Вайбер». Але: фейсбук, вайбер (без родового слова)</i>	

Вправа 285

Поверніться до першої вправи цієї теми. Прочитайте підписи до світлих. Поясніть правопис великої літери та лапок у власних назвах.

Вправа 286

1. Прочитайте, поясніть уживання великої літери та лапок.

Трактор «Слобожанець», знайомий слобожанець; взуття «Крокс», мої крокси; цукерки «Асорті», асорті смаколиків; напій «Живчик», маленький живчик; мрія українців, літак «Мрія»; у пошуковій системі «Гугл», у гуглі; система обміну повідомленнями «Телеграм», у телеграмі; пристрій фірми «Ксерокс», треба знайти ксерокс; станція метро «Хрещатик», вулиця Хрещатик; Верховна Рада України, вчена рада університету; працююча Бджола (*у байці*), цукерки «Шалена бджілка», комаха бджілка.

2. Випишіть власні назви.

Вправа 287

1. Спишіть, поставивши, де потрібно, лапки.

Гурт Без обмежень, мультфільм Мавка, видавництво Фабула, Арабська Республіка Єгипет, Міністерство освіти і науки України, номінація Оскар, футбольний клуб Шахтар, аеропорт Бориспіль, пісня Ой у лузі червона калина..., цукерки Каракум, станція метро Либідська.

Вправа 288

Спишіть речення, дотримуючись правил написання власних назв.

1) Національний музей-заповідник українського гончарства засновано в селі опішному 1986 року за дорученням ради міністрів України.

2) Історико-культурний комплекс запорізька січ побудований на острові хортиця в запоріжжі.

3) Один із найцікавіших музеїв України — музей писанкового розпису в коломиї (неофіційна назва — музей писанка). Його виставкова колекція налічує близько шести тисяч писанок із різних регіонів України, а також із польщі, чехії, пакистану та інших країн.

Вправа 289

1. Виконайте завдання на вибір:

- Пригадайте, у яких музеях ви були. Який вас вразив найбільше? Розкажіть, що цікавого ви там бачили.
- Разом із дорослими відвідайте віртуальну екскурсію в музеї. Для цього можна скористатися сайтами проєкту «Музеї просто неба», музею палеонтології в Києві, музею ретроавтомобілів у Дніпрі, музею космонавтики в Житомирі, Британського музею в Лондоні та багатьма іншими. Поділіться своїми враженнями.

2. Напишіть допис для соцмереж: опишіть музей, наведіть повну назву, адресу розташування, спосіб проїзду тощо. Дайте поради відвідувачам.

3. Визначте, у якому стилі написано текст.

Вправа 290

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва слова є іменниками в рядку

А краса, красивий

В вразити, враження

Б світло, світлина

Г семеро, сімка

2. Виділене слово є іменником у всіх рядках, ОКРІМ

А За п'ять хвилин починався *черговий* кіносеанс.

Б Намалюйте *ламану* АВС.

В Як ви провели *вихідні*?

Г Січчю командував *кошовий*.

3. Неправильно написано власну назву в рядку

А Президент України

В гора Говерла

Б країни Заходу

Г Міністерство Закордонних Справ України

4. Правил уживання лапок у власних назвах дотримано в усіх рядках, ОКРІМ

А аеропорт «Жуляни»

В торт «Пінчер»

Б станція метро «Арсенальна»

Г книга «Біблія»

5. Прочитайте речення.

Станція київського метрополітену (1) *«Золоті ворота»* неодноразово була в списку найкрасивіших станцій не тільки (2) *України*, а й світу. Магічний проект (3) *Миколи Жарікова* сьогодні представлений для жителів і гостей столиці у вигляді райдужних мозаїк із зображеннями князів, символіки та пам'ятних місць (4) *Київської русі*.

Правил правопису власних назв НЕ дотримано щодо назви

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 25. Рід іменників. Іменники спільного роду

Вправа 291

- Прочитайте словосполучення.
парк міський
мода міська
свято міське
- Чому, на вашу думку, прикметник у цих трьох словосполученнях має різні закінчення?
- Пригадайте, що ви знаєте про рід іменників.

Існує три роди іменників:

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
чоловік, екран, кіт	жінка, барва, радість	свято, маля, озеро

Зверніть увагу! До котрогось із родів належать лише ті іменники, які мають форму однини. Якщо іменник не має форми однини, то й категорія роду йому не властива, наприклад: *дреди, окуляри, Прилуки*.

Підказка. У більшості випадків визначити рід іменника досить легко. Для цього треба дібрати до нього займенники: для чоловічого роду — *він, мій (брат, розум, комп'ютер)*, для жіночого — *вона, моя (бабуся, кава, ніжність)*, для середнього — *воно, мое (сонце, немовля, життя)*.

Зверніть увагу! Іменники чоловічого роду, що називають професію чи вид діяльності людини (*професор, програміст, лікар* тощо), можуть називати особу як чоловічої, так і жіночої статі. З такими іменниками прикметники узгоджуємо лише в чоловічому роді, порівняйте: *талановитий програміст Олександр* і *талановитий програміст Яна*.

Водночас в українській мові існують назви професій, що є іменниками жіночого роду: *професорка, програмістка, лікарка*. Ці слова вживаємо на позначення осіб жіночої статі.

Вправа 292

Запишіть слова у три стовпчики залежно від роду (чоловічий, жіночий і середній).

Родина, фіалка, небо, штани, подушка, волосся, ножиці, смартфон, мишка, джинси, міль, механік, чипси, сорочка, середмістя, Чернівці.

Вправа 293

1. Спишіть слова, надпишіть над кожним, до якого роду воно належить.

Кіт, кішка, кошеня; продавець, продавчиня; дівчина, дівчисько, дівча; зал, зала; учень, учениця, учнівство.

2. Складіть речення з останніми трьома словами.

Вправа 294

Подивіться навколо і назвіть предмети: по 5 іменників чоловічого, жіночого та середнього роду. Складіть із ними словосполучення.

Вправа 295

1. Рід деяких іменників варто запам'ятати. Розгляньте таблицю.

Чоловічий рід	Жіночий рід
біль, Дніпро, дріль, дріб, жаль, живі́пис, запис, кір, на́кип, на́пис, на́сип, не́жить, опис, пере́кис, пил, підпис, полин, по́суд, про́даж, руко́пис, собака, степ, степі́нь, сту́пінь, тюль, шампунь, ярмарок	антресо́ль, банде-ро́ль, вуа́ль, га-зель, каніфо́ль, мігрень, не́хво-ро́щ, папоро́ть, пу́ть, розкі́ш

2. Випишіть слова, рід яких вас подивував.
3. З'ясуйте значення незрозумілих слів, випишіть у свої словнички.

Вправа 296

Запишіть словосполучення, утворивши правильні форми прикметників, що є залежними словами.

Кава (*запашний*), Дніпро (*повноводий*), папороть (*зелений*), напис (*розбірливий*), собака (*сусідський*), степ (*широкий*), путь (*далекий*).

Вправа 297

Складіть словосполучення із наведеними словами.

Живопис, нежить, шампунь, полин, каніфоль, продаж, розкіш, папороть, підпис.

Вправа 298

Виправте помилки у словосполученнях, де це потрібно. Обґрунтуйте думку.

Гірка полин, волохатий собака, зубна біль, сильна нежить, великий розкіш, наукова ступінь, високий антресоль, широке Дніпро, неслухняний хлоп'я, відомий професор, безмежний степ.

В українській мові є ще іменники спільного роду — такі, що називають осіб як чоловічої, так і жіночої статі залежно від контексту.

Порівняйте: *Івась* — *відомий стилиага*. *Не переймайся, моя сестра* — *теж стилиага*.

До спільного роду переважно належать іменники, що характеризують когось за дією або за рисами, наприклад: *рева, базіка, шульга, соня, плакса, сирота, білоручка, замазура, заїка, сусіда* тощо.

Зверніть увагу! Не варто плутати іменники спільного роду з іменниками чоловічого роду, що є назвами професій. Порівняйте: *неймовірний базіка Сашко і неймовірна базіка Світланка, наш консультант Олександр і наш консультант Світлана (але наша консультантка Світлана).*

Вправа 299

1. Спишіть речення.

1) І ябеда Люська Бабенчук ніколи на Валеру не «капала» (В. Нестайко). 2) Марго й Елізабет — на медичному факультеті, Сібілла — майбутній журналіст (І. Роздобудько). 3) От невдаха, третього м'яча пропустив (Є. Доломан). 4) Цього чванько ніяк не міг стерпіти (О. Мазур). 5) Тато — інженер якоїсь ремонтної контори, мама — економіст (В. Нестайко).

2. Обведіть іменники спільного роду.

3. Поміркуйте, з текстів якого стилю ці речення. Обґрунтуйте думку.

4. Зробіть висновки про вживання іменників спільного роду.

Вправа 300

1. Із кожним із запропонованих слів складіть по два речення, щоб іменники називали осіб чоловічої та жіночої статі.

Посіпака, недоторка; фахівець, менеджер.

2. Визначте рід іменників.

Вправа 301

1. Прочитайте текст.

Чи знаєте ви, звідки походять назви українських міст і сіл? Нескладно здогадатися, як утворилися назви Івано-Франківськ, Хмельницький, чи, скажімо, Сковородинівка: вони беруть пам'ять про відомих людей свого регіону.

Пам'ятний знак на честь заснування Києва на набережній Дніпра

У подібний спосіб утворено й інші *топоніми*. За легендою з «Повісті минулих літ», Київ заснував полянський князь Кий зі своїми братами Щеком і Хоривом та сестрою Либіддю, тож на честь князя й було названо місто. Назва «Львів» походить від імені Лева Даниловича, який був сином засновника міста, князя Данила Галицького.

Але це далеко не єдиний спосіб творення назв населених пунктів. Якщо дослідити їхнє походження, можна дізнатися багато цікавого про певну територію чи місцевих мешканців.

2. З'ясуйте значення виділеного слова. Запишіть його до словничка незнайомих слів.
3. Випишіть власні назви, визначте рід, пригадайте правила їхнього правопису.
4. Знайдіть цікаву інформацію про одне зі згаданих у тексті міст (розпитайте рідних, знайомих, пошукайте в інтернеті з допомогою дорослих). Розкажіть про це місто, починаючи розповідь фразою на зразок: «Івано-Франківськ відомий...»

Проект!

Об'єднайтесь у групи, дослідіть походження назви свого населеного пункту(обласного чи районного центру, вулиці тощо), підготуйте презентацію, виступіть із повідомленням.

§ 26. Число іменників

Вправа 302

1. Прочитайте іменники.

СВЯТО	СВЯТА
КОЛЯДКА	КОЛЯДКИ
ТРАДИЦІЯ	
	ПІСНІ
РІЗДВО	
	КАНІКУЛИ

- Поясніть, чим іменники в кожному рядку схожі, а чим відрізняються.
- Доповніть порожні чарунки відповідними формами, де це можливо. Чому, на вашу думку, це можливо не завжди?

Для розрізнення кількості названих осіб, істот, предметів, явищ іменники мають числові форми однини та множини.

Однина	Множина
Іменник у формі однини позначає одну особу, істоту, предмет	У формі множини іменник позначає двох і більше осіб, істот, предметів
<i>свято, родич, пампушка</i>	<i>свята, родичі, пампушки</i>

Вправа 304

1. Прочитайте текст.

Румуни — друга за чисельністю після угорців національна меншина *Закарпаття*. Тривалі контакти

з українцями спричинили появу спільних рис в *архітектурі*, одязі та стравах народної кухні. Але водночас румунське населення зберігає та оберігає свої специфічні елементи *культури*.

«Усі традиції, які були за дідів-прадідів, зберігаються. Тобто танці, пісні, обряди, національні костюми. У нас є альтернатива популярному зараз Святому Валентину — Драгобете. Наше свято має дуже давнє коріння і святкувалося задовго до того, як з'явився Валентин», — каже директорка ліцею в селищі Солотвино *Андріяна Поп*.

А ще тут святкують *Мерцішор* — свято зустрічі весни. Свою назву воно отримало через назву специфічних бу-

тоньєрок у вигляді квіточок із білих та червоних ниток, які в цей день одягають жінки та дівчата. Святкувати ці свята почали не так давно — двадцять років тому.

(За статтею

Галини Гички «Музей історії, румунські свята та дерев'яні церкви: слідами румунів на Закарпатті» в онлайн-журналі «Varosh»)

2. Яке враження справив на вас текст? Яку нову інформацію ви з нього отримали? Що вас найбільше зацікавило?
3. Спишіть другий абзац тексту. Над усіма іменниками надпишіть, у якій числовій формі їх вжито.
4. Перегляньте виділені іменники в тексті. Форму якого числа вони мають? Чи можна утворити від них форму іншого числа? Чому ви так вважаєте?

1. Розгляньте світлину. Яку українську традицію на ній зображено?

2. Спишіть подані слова, утворіть від них форму множини.

Переважна більшість іменників мають форми однини та множини. Але є такі, що вживаються у формі тільки одного числа — лише однини чи лише множини. Розгляньмо, які групи іменників до них належать.

Мають лише форму однини	Мають лише форму множини
1. Назви абстрактних понять: <i>щастя, пізнання, ніжність</i> 2. Назви речовин, матеріалів: <i>молоко, залізо, олія, крейда</i> 3. Власні назви: <i>Коломия, Ворскла, Андрій, Коваленко</i>	1. Назви почуттів, емоцій, станів: <i>радощі, веселощі, лінощі</i> 2. Назви речовин, продуктів: <i>ліки, вершки, макарони</i> 3. Власні географічні назви: <i>Суми, Карпати, Афіни</i>

4. Збірні іменники — такі, що позначають сукупність предметів або осіб як неподільне ціле: *волосся, ластовиння, студентство, комашня*.

Зверніть увагу! Ці іменники можуть уживатись у формі множини, якщо:
а) позначають велику кількість чогось: *води Атлантики*;

б) називають сорти або види речовин: *мінеральні води*;

в) виражають кількість осіб: *у нашому класі чотири Анастасії*.

4. Назви сукупності чогось: *фінанси, копальни, джунглі*

5. Назви парних предметів: *окуляри, двері, терези*

6. Назви обрядів, звичаїв, ігор, тривалих чи повторюваних процесів: *хрестини, іменини, шахи, піжмурки, канікули, вибори*

Запам'ятайте! До множинних належать іменники *двері, ліки, меблі*

Підказка. Щоб визначити, має іменник форму лише однини, лише множини чи обидві, спробуйте поєднати його з числівниками *три* або *один/одна/одне*. Якщо іменник поєднується з обома числівниками, то він має форми і однини, і множини, наприклад: *один день — три дні, одна учениця — три учениці*.

А от «*три канікули*» звучатиме дивно, отже, цей іменник має лише форму множини. Так само ми не скажемо «*один дред*», бо *дреди* — це множинний іменник.

До речі, кількість парних предметів можна позначити або за допомогою збірних числівників (*двоє штанів, троє окулярів*), або описово (*дві пари штанів, чотири пари окулярів*).

Запам'ятайте! Іменники на зразок *радощі, лінощі, труднощі* тощо є множинними й не мають форми однини. Натомість від іменників *радість, лінь, трудність* неможливо утворити форму множини. Отже, іменники *радість і радощі, лінь і лінощі* та подібні є різними словами, а не формами одного слова.

Вправа 305

Запишіть іменники у три стовпчики: 1) ті, що мають форми однини і множини; 2) ті, що вживаються лише в однині; 3) множинні іменники.

Урок, математика, косичка, дреди, корабель, ніжність, стрічка, гора, Карпати, дівчинка, Юлія, прикраса, золото, задача, чипси, шоколад, шоколадка, земля, поле, надра, юзер, Покрова, серце, лижі, ковзани, смаколики.

Збірні іменники особливі тим, що мають лише форму однини, а позначають множину істот чи неістот. Вони часто утворені суфіксальним способом, і їх можна впізнати за такими суфіксами: **-от(а), -н(я), -ин(а), -инн(я), -як, -ник, -ств(о), -цтв(о), -зтв(о), -в(а), -ор(а), -ур(а)** тощо.

Вправа 306

1. Із поданих слів доберіть приклади до перелічених у правилі суфіксів.

Жіноцтво, вишняк, бурячиння, городина, комашня, апаратура, птаство, мушва, кукурудзиння, дітвора, дрібнота, терник, лущиння, учительство, професура.

2. Спишіть слова, виділіть суфікси.

Вправа 308

1. Від поданих слів утворіть форму множини і збірний іменник.

Зразок: професор — професори, професура.

Учень, жінка, козак, юнак, людина, парубок.

2. У збірних іменниках виділіть суфікси.

До різних груп за наявністю форм однини і множини належать іменники *цибуля — цибулина, лушпиння — лушпина* й подібні. Перші слова в цих парах є речовинними або збірними іменниками і мають лише форму однини. Натомість слова із суфіксом **-ин(а)** позначають одиницю із цієї сукупності або речовини. Їх уживаємо у формах як однини, так і множини, наприклад: *цибулина — три цибулини, лушпина — три лушпини*.

Вправа 310

Із кожної пари слів выпишіть збірні іменники. Виділіть у них суфікси.

Квасоля, квасолина; морква, морквина; картопля, картоплина; волосся, волосина; горох, горошина; насіння, насінина; колосся, колосок.

Вправа 311

1. Прочитайте речення. Знайдіть у них помилки.

1) Я вже з'їла два виногради. 2) За рецептом, треба додати дві картоплі, одну моркву та пів цибулі. 3) На нашому подвір'ї росте аж п'ять горішників. 4) Господиня занесла до будинку оберемок гілляч для розпалювання каміна.

2. Поясніть, у чому полягають помилки. Запишіть відредаговані речення.

Вправа 312

1. Прочитайте текст.

Коли все життя наших предків було пов'язане зі змінами в природі, вони святкували Новий рік навесні. Адже в цей час пробуджується природа, розпускаються квіти, світ народжується заново. «Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка...» — ця пісня прийшла до нас іще з тих далеких часів. Ластівки навесні повертаються з вирію і, співаючи, вітають настання нового року. А першого новорічного ранку люди проводили магічний обряд посівання, бо готувалися до справжньої сівби.

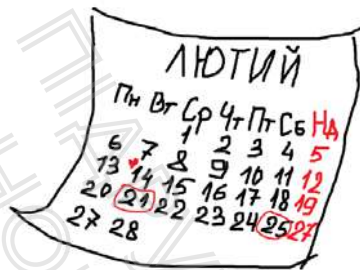

2. Випишіть іменники, що мають лише форму однини.
3. Поясніть уживання великої літери в словах. Поміркуйте, чому є два варіанти написання: *Новий рік* і *новий рік*.
4. Випишіть із тексту ключові слова — іменники.
5. Перекажіть текст, дайте йому назву.
6. Розкажіть, яку нову інформацію ви отримали з тексту.

Вправа 313

1. Запишіть назви українських свят, дотримуючись правил уживання великої літери.

різдво христове, великдень, день соборності України, масляна, покрова пресвятої богородиці, день українського козацтва, купала, день захисника України, день збройних сил України, чистий четвер.

2. Підкресліть слова, які мають лише форму однини. Які з них збірні?

3. Пригадайте, коли святкуємо ці свята. Які з названих у вправі свят припадають на один день?
4. Розкажіть про своє улюблене свято за планом:
 - 1) Як свято я люблю найбільше.
 - 2) Чому я його люблю.
 - 3) Які цікаві традиції до цього свята (народні чи родинні).
 - 4) Випадок із життя/фільму, що трапився під час цього свята (можна фантазувати).

Вправа 314

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва іменники жіночого роду в рядку

А пил, біль	Б папороть, путь
В плакса, пані	Г купівля, продаж
2. Редагування потребує словосполучення в рядку

А десяткова дріб	Б мій собака
В величні Карпати	Г малий нечупара
3. Лише форму однини має іменник у рядку

А страва, танець	Б обряд, звичай
В гуляння, свято	Г розвага, народ
4. Збірні іменники подано в усіх рядках, ОКРІМ

А учнівство	Б рідня
В мускулатура	Г перекази
5. Редагування потребує речення в рядку.

А Міфічну папороть шукають на свято Купала.
Б Моя бабуса — нереальна трудяга.
В Мене просто вразила ця італійська мебля.
Г А ви куштували рисові чипси?

§ 27. Відмінки іменників

Вправа 315

1. Якого птаха зображено на малюнку? Пригадайте українську народну пісню, у якій згадується цей птах. До якого жанру народної творчості вона належить?
2. Прочитайте речення, утворивши доречні форми слова *щедрівка*.
(*Щедрівка*) лунає. Із сусіднього обійстя чути (*щедрівка*). У (*щедрівка*) бажають щастя. Діти зайшли до хати зі (*щедрівка*).
3. Поміркуйте та висловіть свої думки: чому в цих реченнях один і той самий іменник ужито в різних формах?

Коли іменник поєднується з різними словами в реченні, він *змінює* свою граматичну форму, тобто *відмінюється*. Це виявляється у зміні закінчення (пригадайте попередню вправу).

Існує сім **відмінків** іменника. До всіх, окрім кличного, ми можемо поставити питання. Початкова форма іменника — називний відмінок, його називають **прямим**. Усі інші відмінки **непрямі**.

Розгляньте наведену далі таблицю та пригадайте, які існують відмінки та на які питання відповідають іменники у формах цих відмінків.

Назва відмінка	Скорочення	Питання	
Називний	Н.	<i>хто?</i>	<i>що?</i>
Родовий	Р.	<i>кого?</i>	<i>чого?</i>
Давальний	Д.	<i>кому?</i>	<i>чому?</i>
Знахідний	Зн.	<i>кого?</i>	<i>що?</i>

Орудний	Ор.	<i>ким?</i>	<i>чим?</i>
Місцевий	М.	(на, у) <i>кому?</i>	(на, у) <i>чому?</i>
Кличний	Кл.	<i>немає питання</i>	<i>немає питання</i>

Підказка. Самі назви відмінків допомагають запам'ятати питання до них:

- називний — називаємо (це *(хто?)* людина, це *(що?)* предмет);
- родовий — із роду *кого? чого?* (або немає *кого? чого?*)
- давальний — давати *кому? чому?*
- знахідний — знаходити *кого? що?*
- орудний — орудувати *ким? чим?*
- місцевий — міститися *на (у) кому? на (у) чому?*

Зверніть увагу! Від назв істот і неістот форми знахідного відмінка утворюються по-різному.

Вправа 316

Прочитайте. Визначте відмінок виділеного слова.

З нагоди *свята*, насолоджуємося *святom*, радіємо на *святі*, завдячуємо *святу*, очікуємо *святom*; чуємо *пісню*, *пісня* лунає, рідна *пісне*, насолоджуємося *піснею*, слова *пісні*; звичаї *народу*, разом із *народом*, мій *народе*, відомий *у народі*.

Вправа 317

1. Прочитайте речення.

1) Віддавна традиційним святом кримських греків-християн та материкових греків, святкувати яке збиралися усі представники спільноти, було храмове свято Панаїр.

2) Кримські татари сповідують іслам, а отже, відзначають більшість свят мусульманського світу, серед яких — Ораза-байрам. 3) Караїми, разом із кримськими татарами і кримчаками, є корінним народом України. Перше, що караїми будували, оселяючись на нових землях, — молитовний будинок — кенасу.

(Із сайту суспільно-культурного українознавчого проєкту «Ukrainer»)

2. Що об'єднує ці речення? Яку нову інформацію ви дізналися? Що було для вас цікавим?
3. Випишіть із речень іменники, поставте до них питання, визначте відмінок.
Зразок. *святом* — чим? *Ор.* в.
4. Поясніть уживання великої літери.

Вправа 318

1. Прочитайте текст.

Дідух

Щедро прикрашена ялинка із яскравою восьмикутною зіркою на верхівці — незамінний атрибут Різдва Христового, головного християнського свята року.

Але так в Україні було не завжди. Народні традиції святкування Різдва сягають корінням далеко в дохристиянську епоху. Це свято посідало найпочесніше місце відтоді, як люди почали розуміти циклічність руху Сонця і його значення для всього живого.

Ще на початку ХХ ст. в українських селах на Різдво ставили не ялинку, а дідух — сніп-оберіг, зв'язаний із колосся, який символізував добрий врожай, сімейний добробут, мир і злагоду в родині, зв'язок між поколіннями роду та вічне відродження світла. Також дідух є пожертвою кращого снопа силам природи.

(За статтею Аліси Смагіної в онлайн-виданні «Рубрика»)

2. Із першого речення выпишіть іменники і, поставивши до них запитання, визначте відмінок кожного.
3. Розкажіть, чи бачили ви коли-небудь дідух.
4. Визначте тему та ідею тексту.
5. Складіть план тексту.
6. Розкажіть, яка інформація для вас виявилася новою.
7. Ознайомтеся із технологією виготовлення дідуха. Поміркуйте, чи могли б ви його зробити.

Крок 1	Підготуйте необхідні матеріали: пшеничні та/або житні, вівсяні колоски (кількість має бути кратною семи), міцну нитку (шпагат).	
Крок 2	Посортуйте колоски за розміром у маленькі снопики по 7 штук. Перев'яжіть їх ниткою.	
Крок 3	Зберіть снопики східцями, починаючи від найменшого. Туго перев'яжіть ниткою під самими снопами та посередині дідуха.	
Крок 4	Розділіть низ дідуха на 3 або 5 «ніг». Кожну з них перев'яжіть у двох місцях: біля основи та внизу.	

2. Перекажіть послідовність створення дідуха.
3. Поцікавтеся, як виглядав дідух у вашій місцевості. Знайдіть фото, намалюйте або зробіть модель, користуючись схемою.

§ 28. Кличний відмінок

Вправа 319

1. Прочитайте уривки українських колядок.

Добрий вечір тобі, **пане господарю!**
Радуйся! Ой, радуйся, земле,
Син Божий народився!

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, **дядьку**, п'ятака.

2. Яку функцію, на вашу думку, виконують у реченнях виділені іменники? Визначте, у якому відмінку їх ужито. Чому ви так вважаєте?

Звертаючись до особи, ми вживаємо іменники у формі **кличного відмінка**: *дорогий друже, пані Інно*.

Цей відмінок вирізняється серед інших, його унікальність полягає в тому, що

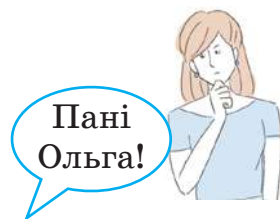
- він властивий лише іменникам;
- іменники в кличному відмінку не відповідають на жодне питання;
- такі іменники позначають особу або уособлені предмети, явища тощо, на які спрямоване мовлення в реченні.

У множині форми кличного відмінка тотожні формам називного. Виняток — іменник *пан*: Н. в. мн. — *пани*, Кл. в. мн. — *панове*. Наприклад: *Шановні пані та панове!*

Вправа 320

1. Прочитайте слова та словосполучення.

Добродійко, добродійка;
добродій, добродію;
пан Євген, пане Євгене;
пані Оксано, пані Оксана;
панно Ганно, панна Ганна;
шановна громада, шановна громадо;
Тамара Іванівна, Тамаро Іванівно;
Іване Вікторовичу, Іван Вікторович.

2. Яку форму ви оберете, звертаючись до особи?
3. Випишіть форми звертань. Усно складіть із ними речення.

В офіційному мовленні рекомендовані певні варіанти звертання до особи, що мають переважно форму кличного відмінка.

Форма звертання	Тип відмінювання	Приклад
На рольове слово (<i>пане, колего, друже, добродію</i> тощо) та ім'я чи прізвище	Обидва слова мають форму кличного відмінка	<i>панно Тетяно, друже Остапе, пане Іваненку, пані Барвінська</i>
Дві загальні назви	Рекомендовано обидва слова вживати у кличному відмінку	<i>пане президенте, пані голово</i>
На ім'я та ім'я по батькові	Обидва слова мають форму кличного відмінка	<i>Володимире Олексійовичу, Маріє Іллівно</i>

Зверніть увагу! Прикметники та займенники у складі звертання мають форму називного відмінка: *шановний, вельмишановний, високоповажний, високошановний, наш* тощо. Наприклад: *шановний пане, наш дорогий колего.*

На письмі звертання виділяємо комами або знаком оклику.

Вправа 321

Знайдіть і скоригуйте звертання, які не відповідають нормам.

Тетяна Павлівно, Семене Петровичу, пан Юрію, пані Маріє, вельмишановне добродіє, Ганно Олександрівно, пане президент, панно Галино, Ванько.

Вправа 322

Запишіть літературні відповідники просторічних форм імен у формі кличного відмінка.

Зразок. *Таня — Тетянко.*

Маша, Міша, Настя, Петя, Саша, Лена, Вася, Ваня, Алєся, Нікітка.

Вправа 323

1. Прочитайте діалог, виправте помилки у звертаннях.

— Тьотя Света, а ви ходили в дитинстві колядувати?

— Так, Дмитрику! Це було весело!

— А Ви, дядь Петь?

— Так, ми збиралися всією вулицею і влаштовували цілий вертеп. І твоя мама з нами ходила.

— Ма, а чому ти мені ніколи не розказувала?

— Та ти не питав, синок.

2. З'ясуйте значення слова *вертеп*. Запишіть його до свого словничка.

Виконайте тестові завдання.

1. Іменник в українській мові має відмінків

А 5 В 7 Б 6 Г 8

2. Не має запитання відмінок

А називний
Б знахідний
В місцевий
Г кличний

2. Прочитайте речення.

Життєва мудрість українців збережена в народних звичаях.

У реченні немає іменника у формі відмінка

А називного
Б родового
В орудного
Г місцевого

3. Іменник у кличному відмінку є в усіх реченнях, ОКРІМ

А Шановні пасажери, щасливої дороги!
Б Любий читачу, ми раді нашій зустрічі!
В Відвідувачам аквапарку слід дотримуватися правил поведінки.
Г Пані й панове, видовище розпочинається!

4. Прочитайте діалог.

(1) — Добрий день, діти!
(2) — Добрий день, пані Олено!
(3) — Іване, витри, будь ласка, з дошки.
(4) — Олена Іванівна, можна, я це зроблю?

Помилку у звертанні допущено в репліці

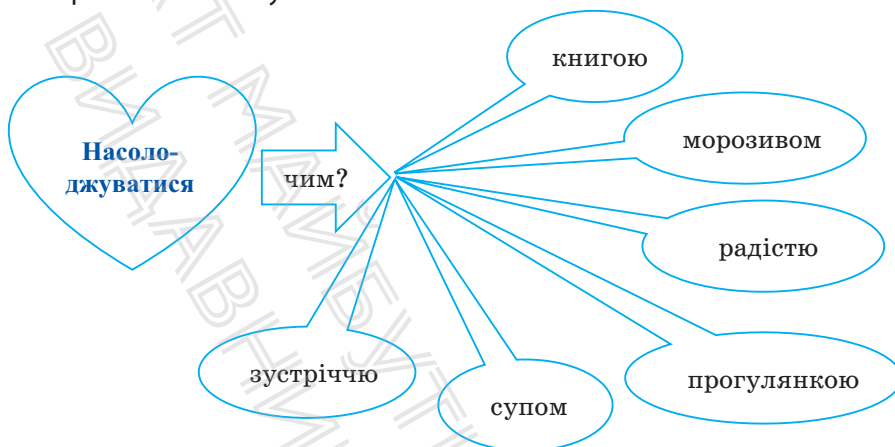
А 1 Б 2 В 3 Г 4

§ 29. Відміни та групи іменників

Вправа 325

1. Утворіть словосполучення.

2. Визначте відмінок іменників.
3. Згрупуйте іменники з однаковим закінченням. Поміркуйте, які ще спільні ознаки вони мають.
4. Як ви вважаєте, чому іменники мають різні закінчення у формі одного й того самого відмінка?

Іменників в українській мові дуже багато, і, звичайно ж, неможливо вивчити, яке закінчення має кожен із них у кожному відмінку. Тому їх умовно поділяють на типи — **відміни**.

Іменники однієї відміни мають однотипні закінчення у відмінкових формах. Порівняйте закінчення іменників у родовому відмінку: *мами, Ганни, України; Івана, батька, смартфона; ночі, Січі, печі; дитяти, лоша́ти, ягня́ти*.

Увага! Аби визначити відмінну іменника, треба з'ясувати його рід і подивитися на закінчення в називному відмінку однини.

В українській мові є чотири відміни іменників. Розгляньмо їх у таблиці.

I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
- Іменники чоловічого та жіночого роду із закінченням -а/-я; - іменники спільного роду із закінченням -а/-я	- Іменники чоловічого роду із закінченням -о або нульовим; - іменники середнього роду із закінченням -о, -е, -я	- Іменники жіночого роду з нульовим закінченням; - іменник <i>мати</i>	Іменники середнього роду із закінченням -а/-я, у яких під час відмінювання з'являються суфікси -ат/-ят-, -ен
<i>музика, пісня, забіяка</i>	<i>співак, Андрій, море</i>	<i>любов, сіль, мати</i>	<i>ім'я, козень, дівча</i>

Підказка. Іменники кожного роду належать до двох відмін: чоловічого — до I і II, жіночого — до II і III, середнього — до II і IV.

Вправа 326

Поміркуйте, що об'єднує слова *відміна, відмінок, відмінювання*. Як вони утворилися? Визначте спосіб словотворення кожного.

Вправа 327

1. Розподіліть іменники за відмінами, запишіть їх у чотири стовпчики.

День, подія, життя, народ, почуття, струна, бандура, віолончель, контрабас, ніжність, грім, речитатив, створення, книга, підручник.

2. Виділіть закінчення іменників.

Вправа 328

Розподіліть іменники за відмінами, запишіть у стовпчики.

Україна, українець, українка, дівчина, дівка, дівчисько, дівча, хлопець, хлопчик, хлопча, хлопчєня, хлоп'я, співак, співачка, дитина, дитя, дитятко, дитинча, жираф, жирафа, жирафєня, жираф'ятко.

Вправа 329

1. Прочитайте текст.

Чи замислювалися ви, хто пише народні пісні? Усі люди разом? Чи одна людина?

Авторами й авторками пісень завжди були талановиті люди, які в мить натхнення чи під впливом сильних емоцій (печалі або радості) складали текст пісні та створювали мелодію до неї. Ми знаємо про кобзарів, бандуристів, лірників та інших музикантів давніх часів. Існують перекази про легендарну піснярку Марусю Чурай. Почувши від автора чи авторки красиву пісню, її переспівували інші люди й часом змінювали якісь деталі. Так виникали варіанти пісень.

Імена авторів нам у переважній більшості невідомі, тому пісні називаємо народними.

2. Випишіть іменники, розподіліть їх за відмінами.

Бандурист Степан Щербак
(фото Анастасії Мазурок)

В українській мові існують і такі іменники, що не належать до жодної відміни. Перш за все це незмінювані іменники:

- слова іншомовного походження: *кіно, авокадо*;
- слова-аббревіатури: *ЗСУ, ООН, ЄС*.

Серед відмінюваних іменників до відмін не належать такі групи:

- множинні, оскільки вони відмінюються за зразками форм множини всіх чотирьох відмін: *двері, ножиці, вибори*;
- іменники, що мають форму прикметників, тому й відмінюються, як прикметники: *ламана, майбутнє, військовий*.

Вправа 330

1. Випишіть іменники, що не належать до жодної відміни.

Фламінго, мікрофон, нота, вправа, авеню, хлоп'я, ключ, сопрано, волосся, голос, спів, вчитель, полин, какао, поні, пюре, пюпітр, староста.

2. Поясніть вибір кожного іменника.

Вправа 331

1. Спишіть речення.

1) Позазирала в магазини, постояла на площі, де дітвора каталася на поні, посиділа в кав'ярні за морозивом (*О. Думанська*). 2) Кілька секунд я осмислювала почуте (*І. Потаніна*). 3) Сойка була величенькою пташкою кольору какао з молоком, а на крилах мала блакитні пір'їни (*Г. Пагутяк*). 4) Хлопець вийшов у сіни, тихесенько причинив двері в хату (*С. Васильченко*).

2. Знайдіть іменники, над кожним надпишіть відміну.

3. Обведіть іменники, які не належать до жодної відміни.

4. Підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

Поділ на групи іменників I та II відмін

Іменники I та II відмін розподіляємо ще й за групами залежно від останнього приголосного основи: **тверда, м'яка й мішана групи**. Саме від групи іменника залежить, яке закінчення він матиме в певній формі, порівняйте: *Ганни — Анастасії, Семена — Андрія*.

Мішана група має таку назву, бо деякі відмінкові форми іменників у ній утворюються за твердим типом, а інші — за м'яким.

	Тверда	М'яка	Мішана
	Іменники, основа яких закінчується на твердий нешиплячий приголосний	Іменники, основа яких закінчується на м'який приголосний + іменники середнього роду із закінченнями -я та -е	Іменники, основа яких закінчується на шиплячий приголосний (окрім іменників середнього роду із закінченням -я)
I відміна	<i>Ганна, Микола, зануда</i>	<i>Анастасія, сім'я, земля</i>	<i>межа, круча, теща</i>
II відміна	<i>Максим, син, батько</i>	<i>Василь, знання, поле</i>	<i>товариш, сторож, плече</i>

Вправа 332

Випишіть іменники I та II відмін, визначте групу кожного.

Швець, пуца, насип, собака, степ, путь, гречка, режюме, чорнило, колосся, слонення, рева, пісня, Чернівці, роззява, Дніпро, нежить, ненависть, мати, знам'я, історія, площа, маестро, туш, двері, учений, декан, немовля.

Вправа 333

- Прочитайте уривок із української народної пісні.

Несе Галя воду,
Коромисло гнеться,
За нею Іванко,
Як барвінок, в'ється.
— Галю, ж моя Галю,
Дай води напиться,
Ти така хороша —
Дай хоч подивиться.
— Вода у ставочку,
Той піди напийся,
Я буду в садочку —
Прийди подивися
— Прийшов у садочок,
Зозуля кувала,
А ти ж мене, Галю,
Та й не шанувала.

Картина української художниці
Світлани Стародубцевої
«Несе Галя воду»

- Пригадайте правила вимови слів *гнеться, в'ється, напиться, подивиться*.
- Випишіть спочатку іменники I відміни, розподіливши їх за групами, а потім другої.

Тверда група	М'яка група	Мішана група
<i>I відміна</i>		
<i>II відміна</i>		

- Наведіть приклади іменників тих відмін і груп, яких немає в уривку.
- Які емоції викликає у вас поведінка персонажів пісні? Як ви гадаєте, чому вони так поводяться? Проведіть дискусію за питаннями:

Чи можлива в сучасному світі ситуація, подібна до описаної в пісні? На вашу думку, це добре чи погано? Підтвердьте свої думки прикладами із життя чи змодельованими ситуаціями.

Вправа 334

1. Згадайте свою улюблену українську народну пісню.
2. Випишіть із неї всі іменники.
3. Надпишіть над кожним відміну, над іменниками I і II відмін надпишіть групу.
4. Послухайте або заспівайте пісню.
5. Опишіть свій емоційний стан під час прослуховування або виконання пісні.

Вправа 335

Виконайте тестові завдання.

1. До IV відміни належать обидва іменники в рядку

А дитинча, дитя	В хлопчик, хлоп'я
Б дитятко, дитина	Г дівчатко, дівча
2. До жодної відміни не належать обидва іменники в рядку

А парасолька, фламінго	Б КПШ, чудо
В пані, солодощі	Г нечупара, бізе
3. До м'якої групи відмінювання належить іменник у рядку

А музикант	Б соліст
В співак	Г виконавець
4. Іменники жіночого роду належать до відмін

А I і II	Б I і III	В II і III	Г II і IV
-----------------	------------------	-------------------	------------------
5. Прочитайте речення.

Нагадай ім'я хлопця, що зараз виконує соло на гітарі.

У реченні є іменники всіх відмін, ОКРІМ

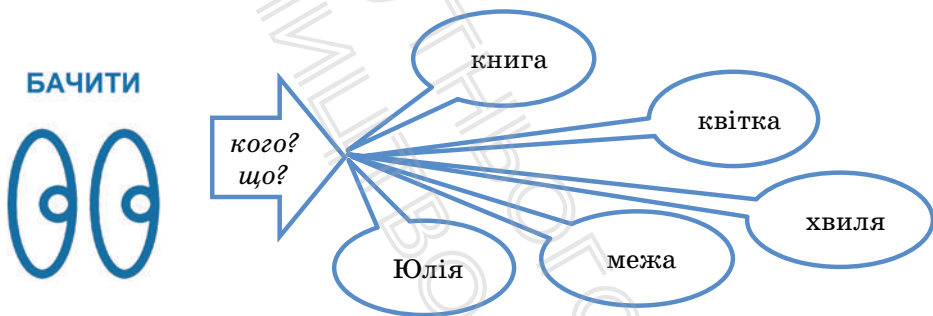
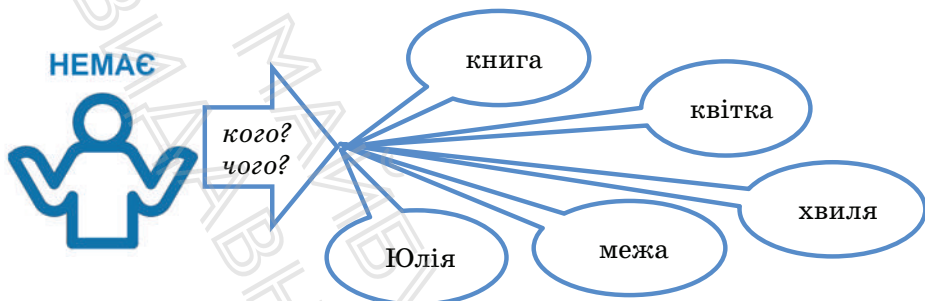
А I	Б II	В III	Г IV
------------	-------------	--------------	-------------

§ 30. Відмінювання іменників І відміни

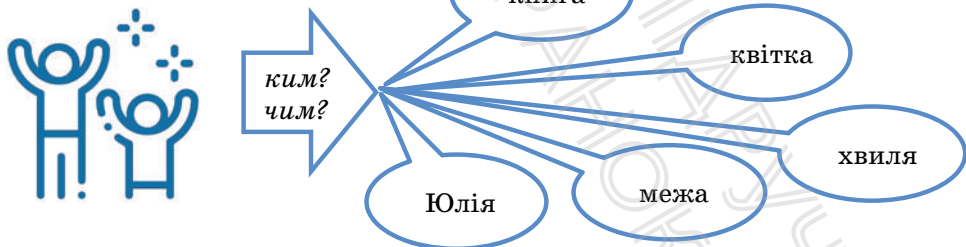

Вправа 336

1. Утворіть словосполучення, поставивши іменники в потрібний відмінок. Запишіть їх, виділіть закінчення.

ЗАХОПЛЮВАТИСЯ

2. Що ви помітили? Чи однакові закінчення іменників? Чому?
3. Згадайте, до якої відміни належать подані іменники.

Іменники І відміни, тобто іменники **чоловічого, жіночого та спільного** роду, що в називному відмінку однини мають закінчення **-а/-я**, в інших відмінках також мають однотипні закінчення, які дещо різняться залежно від групи.

Розгляньмо зразки відмінювання таких іменників.

Відмінювання іменників І відміни в однині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>мама</i>	<i>зірка</i>	<i>красуня</i>	<i>зоря</i>	<i>миша</i>	<i>вежа</i>
Р.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Д.	<i>мамі</i>	<i>зірці</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Зн.	<i>мamu</i>	<i>зірку</i>	<i>красуню</i>	<i>зорю</i>	<i>мишу</i>	<i>вежу</i>
Ор.	<i>мамою</i>	<i>зіркою</i>	<i>красунею</i>	<i>зорею</i>	<i>мишею</i>	<i>вежею</i>
М.	<i>(на) мамі</i>	<i>(на) зірці</i>	<i>(на) красуні</i>	<i>(на) зорі</i>	<i>(на) миші</i>	<i>(на) вежі</i>
Кл.	<i>мамо</i>	<i>зірко</i>	<i>красуне</i>	<i>зоре</i>	<i>мишо</i>	<i>вежо</i>

Зверніть увагу! Якщо основа іменника закінчується на [г], [к], [х], то відбувається чергування цих приголосних зі звуками [з'], [ц'], [с']: *нога* — *нозі*, *рука* — *руці*, *муха* — *мусі*.

Відмінювання іменників І відміни у множині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Р.	<i>мам</i>	<i>зірок</i>	<i>красунь</i>	<i>зір</i>	<i>мишей</i>	<i>веж</i>
Д.	<i>мамам</i>	<i>зіркам</i>	<i>красуням</i>	<i>зорям</i>	<i>мишам</i>	<i>вежам</i>

Зн.	<i>мам, мамів</i>	<i>зірки</i>	<i>красунь</i>	<i>зорі</i>	<i>мишей</i>	<i>вежі</i>
Ор.	<i>мамами</i>	<i>зірками</i>	<i>красу- нями</i>	<i>зорями</i>	<i>мишами</i>	<i>вежами</i>
М.	<i>(на) мамах</i>	<i>(на) зірках</i>	<i>(на) красунях</i>	<i>(на) зорях</i>	<i>(на) мишах</i>	<i>(на) вежах</i>
Кл.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>

Зверніть увагу! Форма знахідного відмінка множини збігається з формою називного для назв неістот і з формою родового для назв істот. Але правильні обидва варіанти: *пасти вівці й овець, бачу бджіл і бджоли*.

Вправа 337

1. Розгляньте закінчення іменників у наведених вище таблицях. Поясніть назви груп: тверда, м'яка та мішана.
2. Яка різниця між відмінковими закінченнями іменників назв істот і неістот?

Вправа 338

1. Прочитайте текст української народної пісні.

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,
Срібнії юрочки,
Що в'язали снопочки.
Добрії були женці —
Дівчата й молодиці.
Дівчата — косаті,
А хлопці — вусаті,
Молодиці — білолиці.

Наталія Рибак.
Панно «Жнива» (2014)

2. Випишіть іменники І відміни, провідмініюйте їх в однині та множині.
3. Чи відома вам ця пісня? До якої групи народних пісень вона належить?

Вправа 339

1. Поставте іменники у форму давального відмінка однини та запишіть їх.

1) Відпустка, глядачка, посіпака, фізика, онука, завідувачка, слобожанка, харківка, веселка, смужка, виставка, вишивка, застібка.

2) Дорога, подруга, напруга, хитрюга, чолов'яга, лісосмуга, стиляга, фільга, сьомга, одвага, засмага, курага, тайга.

3) Вередука, черемха, невдаха, ведмедиха, ковалиха, панчоха, їжачиха, сваха, стріха, реготуха.

2. Який звуковий процес спостерігаємо під час відмінювання?
3. Підкресліть іменники спільного роду.

Вправа 340

1. Спишіть текст.

Чи чули ви про Марусю Чурай — напівлегендарну українську народну співачку та поетесу часів Хмельниччини, яка, за переказами, жила в Полтаві у XVII столітті? Їй приписують авторство низки відомих у народі пісень.

2. Підкресліть іменники І відміни. Надпишіть над ними відмінок і число.
3. Розкажіть, що ви знаєте про Марусю. Які пісні вона, за переказами, написала?
4. Попросіть допомоги дорослих і знайдіть інформацію про те, які авторські твори вважають народними піснями.

Іван-Валентин Задорожний. Маруся Чурай (1976—1977)

Вправа 341

1. Поставте іменники у форму давального й орудного відмінків однини та запишіть їх.

Доня, донька, донечка; стежка, стежина, стежечка; мама, матуся; дівчина, дівчинка, дівка; книга, книжка, книжечка; подруга, подружка.

2. Поясніть відмінності в закінченнях іменників.
3. Поміркуйте, у яких лексичних відношеннях перебувають слова в кожній групі (до крапки з комою).

Вправа 343

1. Прочитайте і запам'ятайте паралельні форми іменників.

Р.в. мн.: баб і бабів, губ і губів, легень і легенів, воєн і війн, сосен і сосон, крихт, крихт і крихот, мам і мамів.

Ор.в. мн.: сльозами і слізьми, свинями і свиньми.

2. Складіть речення з тими формами, які для вас незнайомі.

Іменники І відміни в кличному відмінку мають такі закінчення:

Тверда група	М'яка та мішана групи
Закінчення -о: <i>мамо, Мико, старосто.</i> Запам'ятайте! Закінчення -о в кличному відмінку мають усі жіночі імена по батькові: <i>Олексіївно, Сергіївно, Петрівно</i>	• Закінчення -е (-є): <i>судде, земле, Маріє, круче, душе;</i> • закінчення -ю для пестливих імен і назв: <i>бабусю, Настусю, Катрусю.</i> <i>Але: Насте, Катре</i>

Вправа 344

Поставте імена у форму кличного відмінка. Запишіть їх.

Панна Яна, пані суддя, голова зборів, колега Микола, подруга Оксана, Інна Миколаївна, Стефанія Григорівна.

Вправа 345

1. Поставте імена у форму кличного відмінка. Запишіть їх.

Оксана, Оксанка; Тетяна, Тетянка; Микита, Микитка; Катерина, Катруся, Катря; Марія, Марійка, Маруся; Анастасія, Настуся, Настя; Микола, Миколка; Юлія, Юля, Юлька; Галина, Галя, Галинка.

2. Чи однакові закінчення будуть мати іменники у відмінкових формах? Чому?

Вправа 346

1. Згадайте імена ваших однокласниць, однокласників, учительок і вчителів.

2. Запишіть ті з них, що є іменниками І відміни, у кличному відмінку.

§ 31. Відмінювання іменників II відміни

Вправа 347

1. Прочитайте діалог.

- Я зустрічалася сьогодні з Олександром.
- А я бачилася з Олександром.
- А вчора я спілкувалася з Євгенією.
- А я з Євгеном.

2. Про кого йдеться в діалозі? Як ви зрозуміли?

Розгляньмо зразки відмінювання іменників II відміни, тобто іменників **чоловічого роду** із закінченням **-о** або **нульовим** та **середнього роду** із закінченням **-о**, **-е**, **-я**. Пам'ятаємо про поділ іменників цієї відміни на групи.

Відмінювання іменників II відміни в однині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>співак</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавець</i>	<i>поле</i>	<i>товариш</i>	<i>плече</i>
Р.	<i>співака</i>	<i>озера</i>	<i>виконавця</i>	<i>поля</i>	<i>товариша</i>	<i>плеча</i>
Д.	<i>співаку (ові)</i>	<i>озеру</i>	<i>виконавцю(еві)</i>	<i>полю</i>	<i>товаришу(еві)</i>	<i>плечу</i>

Зн.	<i>співака</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавця</i>	<i>поле</i>	<i>товариша</i>	<i>плече</i>
Ор.	<i>співачом</i>	<i>озером</i>	<i>виконавцем</i>	<i>полем</i>	<i>товаришем</i>	<i>плечем</i>
М.	(на) <i>співачу(ові)</i>	(на) <i>озері</i>	(на) <i>виконавці(еві)</i>	(на) <i>полі</i>	(на) <i>товариші(еві)</i>	(на) <i>плечі</i>
Кл.	<i>співаку</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавцю</i>	<i>поле</i>	<i>товаришу</i>	<i>плече</i>

Зверніть увагу!

1. У давальному й місцевому відмінках назви істот мають паралельні закінчення.

2. Із прийменником *по* для вираження просторового значення вживають іменники з паралельними закінченнями *-у/-ю* та *-і/-ї*: *по Дніпру* й *по Дніпрі*.

3. Перед закінченням *-і* кінцеві приголосні основи [г], [к], [х] у більшості іменників чергуються із [з'], [ц'], [с']: *на порозі, на боці, у горосі*.

Відмінювання іменників II відміни у множині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>співачи</i>	<i>озэра</i>	<i>виконавці</i>	<i>поля</i>	<i>товариші</i>	<i>плéчі</i>
Р.	<i>співачів</i>	<i>озер</i>	<i>виконавців</i>	<i>полів, піль</i>	<i>товаришів</i>	<i>плечей, пліч</i>
Д.	<i>співачам</i>	<i>озерам</i>	<i>виконавцям</i>	<i>полям</i>	<i>товаришам</i>	<i>плечам</i>

Зн.	<i>співа- ків</i>	<i>озéра</i>	<i>вико- навців</i>	<i>поля́</i>	<i>товари- шів</i>	<i>плéчі</i>
Ор.	<i>співа- ками</i>	<i>озе- рами</i>	<i>виконав- цями</i>	<i>полями</i>	<i>товари- шами</i>	<i>пле- чима</i>
М.	<i>(на) співа- ках</i>	<i>(на) озерах</i>	<i>(на) ви- конав- цях</i>	<i>(на) полях</i>	<i>(на) то- варишах</i>	<i>(на) пле- чах</i>
Кл.	<i>співачи</i>	<i>озера</i>	<i>вико- навці</i>	<i>поля</i>	<i>товариші</i>	<i>плечі</i>

Вправа 348

1. Розгляньте таблицю з прикладами відмінювання іменників II відміни.
2. Прокоментуйте відмінності в закінченнях.
3. Поміркуйте, чому стоїть знак наголосу над формами *óзера* — *озéра*, *по́ля* — *поля́*, *плéчі* — *(на) плечі́*.

Вправа 349

1. Прочитайте уривок із пісні Володимира Івасюка «Червона рута».

Ти признайся мені,
Звідки в тебе ті чари,
Я без тебе всі дні
У полоні печалі.
Може, десь у лісах
Ти чар-зілля шукала,
Сонце-руту знайшла
І мене зчарувала?
Приспів:
Червону руту
Не шукай вечорами, —
Ти у мене єдина,

Роман та Надія Федіни. Червона рута

Тільки ти, повір.
Бо твоя врода —
То є чистая вода,
То є бистрая вода
З синіх гір.

2. Пригадайте правила вимови слова *зчарувала*.
2. Випишіть іменники II відміни й визначте відмінок і число.
3. Провідмініюйте всі іменники II відміни.

Вправа 350

1. Визначте відмінок іменників, запишіть їх у початковій формі (називний відмінок однини).

Зразок. *Танцем* — *танець*.

Танцем, женців, кашлю, столами, гості, на б́ерезі, гравцями, коня, січня, Києве, молодців, соколи, козаче, Тернополя, журавлів.

2. Поміркуйте, чим відрізняється початкова форма від поданої, окрім закінчення. Який звуковий процес спостерігаємо?

Вправа 351

1. Поставте іменники у форму давального відмінка однини. Запишіть обидві форми.

Іван, Степан, Василь, Януш, Сергій, Ігор, Максим, Мілош, Ярослав, Юрій, Єгор, Євген, Євгеній.

Поділ на групи іменників II відміни з кінцевим -р

Окремо варто поговорити про іменники II групи з кінцевим **-р**. Здавалося б, іменники з однаковим кінцевим приголосним основи повинні й відмінюватись однаково, проте іменники на **-р** належать до різних груп і мають різні закінчення. Порівняйте: *касир* — *касира* — *касиром*, *лікар* — *лікаря* — *лікарем*.

Тверда група	М'яка група	Мішана група
Слова з наголосом на -ар, -яр, -ир , якщо під час їх відмінювання наголос залишається на основі слова: <i>ювіля́р — ювіля́ра — ювіля́ром</i> . Винятки: <i>до́лар — до́лара — до́ларом, кома́р — комарá — комаро́м</i> (хоча <i>комарі</i>), <i>па́нцир — па́нцира — па́нциром, сто́ляр — сто́ляра — сто́ляром</i>	Слова на -ар, -ир , якщо: 1) -ар, -ир завжди ненаголошені: <i>апте́кар — апте́каря — апте́карем</i> ; 2) -ар, -ир у називному відмінку наголошені, але під час відмінювання наголос переходить на закінчення: <i>перука́р — перука́ря — перука́рем</i>	Слова на -яр , у яких під час відмінювання наголос переходить на закінчення. Переважно це назви людей за видом діяльності: <i>каменя́р — каменя́ра — каменя́рем</i>

Запам'ятайте! Іменники на **-ер, -ір, -ор, -ур, -юр** належать до твердої групи: *директор, кондитер, абажур*.

Але: *егер* (мисливець, який керує полюванням), *Ігор, кучер* (пасмо волосся), *лобур* (ледача людина), *якір* належать до м'якої групи.

Підказка. Щоб відрізнити іменники твердої групи від іменників м'якої чи мішаної груп, треба утворити форму множини. В іменників твердої групи ця форма матиме закінчення **-и**: *ювіляри, долари*. У м'якій та мішаній — **-і**: *аптекарі, перукарі, каменярі*.

Вправа 352

1. Запишіть іменники у три стовпчики відповідно до групи.

Кальмар, призер, нектар, кондитер, маляр, режисер, ювелір, кухар, професор, зброяр, лікар, санітар, сухар.

2. Провідмініайте по одному іменнику з кожного стовпчика. Запишіть відмінкові форми всіх поданих іменників в орудному відмінку однини.

Вправа 353

1. Спишіть речення, заповнивши пропуски.

1) Вболівал..ники «Шахтар..» обрали найкращого гравця команди. 2) За календар..м скоро весна. 3) Дивіт..ся інтерв..ю з найвідомішим банк..р..м. 4) Чи варто боротися з комар..ми? 5) Щоб буде з дол..ар..м? 6) Пропонуємо (з/с)куштувати наш ф..рмовий салат з кальмар..м! 7) С..огодні спілкуємося з ветеринар..м із Ки..ва.

2. Поясніть орфограми. Обведіть іменники II відміни, вкажіть відмінок.

Закінчення -а/-я в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни

Іменники чоловічого роду II відміни з нульовим закінченням у початковій формі в родовому відмінку однини набувають закінчень **-а (-я)** або **-у (-ю)**. Вибір одного з цих закінчень залежить від значення іменників.

-А (-Я)	-У (-Ю)
Іменник позначає щось конкретне, чітко окреслене, обчислюване, те, що, як правило, можна побачити, почути, відчути, зокрема:	Іменник позначає щось абстрактне, нечітко виражене, необчислюване, те, що часто не можна побачити (охопити поглядом), почути, відчути, зокрема:
1. Назви істот, власні імена та прізвища: <i>учня, Данила Конончука, слона</i>	1. Назви сукупності когось або чогось: <i>колективу, товару, народу. Але: табуна</i>

2. Назви чітко окреслених предметів: <i>помідора, підручника, телефона</i>	2. Назви абстрактних понять, зокрема емоцій, почуттів, ігор: <i>суму, футболу. Але: гопака, козачка</i>
3. Назви машин, деталей, пристроїв: <i>тролейбуса, гаджета, планшета</i>	3. Назви установ, закладів, приміщень, споруд: <i>університету, коледжу, будинку. Але: бункера, гаража, монастиря, тамбура</i>
4. Назви дерев і квітів: <i>дуба, проліска</i>	4. Назви трав'янистих рослин: <i>очерету, кропу. Але: хліба, вівса</i>
5. Назви одиниць вимірювання (ваги, довжини, часу тощо): <i>кілометра, долара, гігабайта</i>	5. Назви речовин, матеріалу, явищ природи: <i>кисню, меду, снігу, вітру, дощу</i>
6. Назви відрізків часу, днів тижня і місяців: <i>дня, тижня, місяця, вівторка, січня. Але: року, віку</i>	7. Назви віртуальних (соціальних та ін.) мереж: <i>інстаграму, телеграму, фейсбуку, ютубу</i>
7. Назви населених пунктів (міст, сіл, селищ) із суфіксами <i>-ськ-, -цьк-, -ець-,</i> а також частинами <i>-бург-, -град-, -піль-, -мир-, -слав-, -фурт-:</i> <i>Бердянська, Піттсбурга, Миргорода, Тернополя, Франкфурта;</i>	7. Назви населених пунктів (крім зазначених ліворуч): <i>Амстердаму, Лондону, Парижу.</i> Ці іменники можуть мати і варіантне закінчення <i>-а (-я): Амстердама, Лондона, Парижа.</i>

назви населених пунктів та інші географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами -ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач- (-яч-), -ич-: <i>Дніпра́, Дністра́, Киє́ва, Харкова́, Батури́на, Га́дяча</i>	Складені назви населених пунктів: <i>Зелено́го Гаю́, Криво́го Рогу́</i> Назви географічних об'єктів (країн, гір, хребтів, річок тощо): <i>Криму́, Єгипту́, Нілу́</i>
8. Терміни (мовознавчі, математичні): <i>ві́дмінка, суфі́кса, кону́са</i>	8. Терміни (літературознавчі): <i>ро́ману, сю́жету, жанру́. Але: ві́рша, со́нета</i>
9. Іменники зі зменшено-пестливими суфіксами -ок (-к), -ик: <i>са́дка, лі́ска, ку́щика</i>	10. Іменники на позначення дерев сукупності дерев: <i>са́ду, лі́су, чага́р-нику́</i>

Зверніть увагу! Кілька слів української мови вживаються з обома закінченнями без впливу на значення (але зі зміною наголосу): *мо́ста — мо́сту, парканá — парка́ну, плота́ — плóту, стола́ — сто́лу.*

Вправа 354

1. Запишіть іменники у формі родового відмінка однини.

Учитель, проект, *тиждень*, талант, університет, директор, слухач, секретар, ґрунт, лист, інтерес, мінімум, момент, буревій, град, дощ, сніг, туман, ремонт, *біль*, запал.

2. Поясніть, що відбувається в коренях виділених слів.

Зверніть увагу! В іменниках-омонімах і багатозначних словах закінчення в родовому відмінку може бути різним залежно від значення слова:

апарата (прилад) — *апарату* (установа),
бала (одиниця виміру) — *балу* (святковий вечір),
блока (у техніці) — *блоку* (політичне об'єднання),
звука (термін в музиці і лінгвістиці) — *звуку* (слухове відчуття),
інструмента (одиничне) — *інструменту* (збірне),
листопада (місяць) — *листопаду* (процес),
рахунка (документ) — *рахунку* (дія),
телефона (апарат) — *телефону* (номер),
терміна (слово) — *терміну* (часова категорія).

Вправа 355

Визначте закінчення родового відмінка наведених багатозначних слів та омонімів, урахувуючи їхнє значення. Уведіть їх у речення.

Борщ — борщ (*прізвище, страва*), Бурштин — бурштин (*селище, матеріал*), тур (*етап, тварина*), ріг (*кістковий наріст на голові тварин, музичний інструмент, матеріал, кут будинку*), папір (*документ, матеріал*), гранат (*плід, дерево, мінерал, камінь*).

Вправа 356

1. Спишіть речення, поставивши іменники у правильну форму.

1) Ми поїдемо в Карпати першого листопад(*а/у*).
2) Не варто давати номер свого телефон(*а/у*) незнайомим людям. 3) Микола ніяк не встигне здати роботу до кінця зазначеного термін(*а/у*). 4) Пропонуємо набір інструмент(*а/у*) для ремонт(*а/у*) вашого комп'ютер(*а/у*).

2. Поясніть вибір закінчення.

Закінчення іменників II відміни у кличному відмінку однини

Тверда група	М'яка група	Мішана група
1. Закінчення -е для безсуфіксних іменників: <i>Петре, студенте, пане, друже. Але: тату, сину, діду.</i>	1. Закінчення -ю для більшої частини іменників: <i>лікарю, вчителю, добродію, Ігорю.</i>	1. Закінчення -е для більшості іменників: <i>стороже, Довбуше, пісняре</i>
2. Закінчення -у для іменників із суфіксами -к, -ик, -ок та іншомовних імен на г, к, х : <i>синку, батьку, Людвігу, Фрідріху. Запам'ятайте! Ім'я Олег має дві форми: Олегу й Олеже</i>	2. Закінчення -е для іменників із суфіксом -ець : <i>женче, шевче, хлопче. Але: бійцю, знавцю, місяцю, мудрецю</i>	2. Закінчення -у для деяких іменників: <i>слухачу, викладачу, читачу, товаришу Запам'ятайте! Закінчення -у в КЛ. в мають усі чоловічі імена по батькові: Олеговичу, Петровичу, Віталійовичу</i>

Вправа 357

Запишіть подані слова та словосполучення у кличному відмінку.

Пан президент, добродій Іван, пан Олександр, пані Олександра, вельмишановний пан, Віра Павлівна, Микола Дмитрович, пан адвокат, колега Павло, Євген Володимирович, дорогий друг, пані лекторка.

Закінчення іменників II відміни у родовому відмінку множини

У родовому відмінку множини іменники II відміни мають кілька варіантів закінчень.

Закінчення -ів / -їв	Нульове закінчення	Закінчення -ей
Для іменників чоловічого роду та деяких іменників середнього роду на -е, -я : <i>шляхів, батьків, відкриттів, морів, подвір'їв</i>	Для всіх іменників середнього роду на -о й більшості на -е, -я , а також іменників чоловічого роду, які в множині втрачають суфікс -ин (-їн) : <i>озер, облич, громадян, селян, болгар.</i> Але: <i>грузинів, осетинів</i>	Для деяких іменників чоловічого та середнього роду: <i>гостей, коней, очей, плечей</i>

Зверніть увагу! Деякі іменники мають паралельні закінчення: *кіловатів і кіловат, татів і тат, сердець і серць, очей і віч, плечей і пліч, вух і ушей, піль і полів, чоловік (у значенні особи) і чоловіків (у значенні статі).*

Вправа 358

Запишіть подані іменники у формі родового відмінка множини (усі можливі варіанти).

Помідор, серце, апельсин, гігабайт, товариш, плече, татарин, грузин, чоловік, вікно, сузір'я, пальто.

Вправа 359

Виправте помилки. Запишіть скориговані словосполучення.

П'ять мільйон, їхати по містам, розумітися на техніці, радіти перемозі, кілограм помідор, цікавих подорожів, добродішних громадянів, смачною кашою, запалення легенів.

Вправа 360

1. Спишіть речення, заповнивши пропуски.

1) Старі фотограф.. на стіл.. ро..клади, дитячі істор.. смішні ро..кажи, і ..правжнім друз.., не забудь, по-дзвони, бо добре чи зле, з тобою завжди вони (А. Кузьменко). 2) Стефані.. мам.., мам.. Стефані..! Розквітає пол.., а вона сивіє (О. Псюк). 3) В темному мор.. ми не одні: на відстані рук.. з нами небесні ліхтар.. (Ю. Санина). 4) Чому мені сниться, як знову і знову гуляєм з тобою по рідному Львов..?.. Там пахне весн.. і сонц.. сідає на берез.. річк.., якої немає... (С. Вакарчук).

2. Знайдіть іменники І і II відмін. Надпишіть над ним відміну, відмінок і число, виділіть закінчення.

3. Пригадайте свої улюблені сучасні пісні. Розкажіть, до якого стилю вони належать, чим вам подобаються.

4. Обговоріть свої уподобання в класі. Візьміть участь у дискусії.

Вправа 361

Виконайте тестові завдання.

1. Чергування приголосних у місцевому відмінку відбудеться в усіх словах усіх рядків, ОКРІМ

А волошка, мак

В чепуруха, монолог

Б мальва, невістка

Г піаністка, комаха

2. Закінчення **-у** в родовому відмінку будуть мати обидва слова в рядку

- А туман, батон
- В сумнів, відмінок
- Б авітаміноз, суп
- Г гопак, полк

3. Помилково утворено кличну форму в рядку

- А Іване Семеновичу
- В панна Ксеніє
- Б Марино Сергіївно
- Г добродію Мирославе

4. Редагування не потребує речення

- А Розумні вчаться по книжкам.
- Б Українці дуже шанують грузинів.
- В Ми їздили на відпочинок усією сім'єю.
- Г «Kalush Orchestra» стали переможцями конкурса «Євробачення».

5. Прочитайте речення.

«Щедрик» — найпопулярніша українська (1)*щедрівка*, відома в усьому (2)*світі* в музичній (3)*обробці* українського (4)*композитора* Миколи Леонтовича. Англomовна (5)*версія* має назву «Carol of the Bells», вона стала (6)*саундтреком* до багатьох голлівудських (7)*фільмів*, у тому числі «Міцний горішок», «Сам удома», «Гаррі Поттер».

До І відміни належать іменники, марковані цифрами (цифра позначає наступне слово).

- А 1, 2, 5
- Б 3, 5, 7
- В 1, 3, 5
- Г 2, 4, 6

§ 32. Відмінювання іменників III відміни

Вправа 362

1. Прочитайте уривок із пісні «Журавлі» гурту «The HARDKISS» (слова Юлії Саніної).

Буду **тінню**,
 Ти **світанком** будь,
 В моїх стінах мальви зацвітуть,
 І згадаю, знай,
 Наші ночі чорні, як вуаль...
 А журавлі летять у синю даль
 І знають вони,
 Де є моя і де твоя печаль...

Юлія Саніна в кліпі
на пісню «Журавлі»

2. Визначте відмінок виділених іменників. Чому в них різні закінчення?
3. Знайдіть у тексті іменники III відміни. З'ясуйте, у формі якого відмінка їх ужито.

Відмінювання іменників III відміни в однині

Н.	<i>тінь</i>	<i>радість</i>	<i>мати</i>
Р.	<i>тіні</i>	<i>радості(и)</i>	<i>матері</i>
Д.	<i>тіні</i>	<i>радості</i>	<i>матері</i>
Зн.	<i>тінь</i>	<i>радість</i>	<i>матір</i>
Ор.	<i>тінню</i>	<i>радістю</i>	<i>матір'ю</i>
М.	<i>(на) тіні</i>	<i>(на) радості</i>	<i>(на) матері</i>
Кл.	<i>тіне</i>	<i>радосте</i>	<i>мати</i>

Зверніть увагу!

1. Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь* можуть мати закінчення **-і** чи **-и**: *радості* чи *радости*, *любіві* чи *любови*.

2. У формі орудного відмінка однини перед закінченням **-ю** може відбуватися подовження приголосного звука, якщо основа іменника закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: *ніччю, миттю*. Подвоєння не відбувається, якщо основа закінчується двома приголосними або приголосними [б], [п], [в], [м], [ф] (губні) та [р]: *ніжністю, любов'ю*.

Відмінювання іменників III відміни у множині

Н.	<i>тіні</i>	<i>матері</i>
Р.	<i>тіней</i>	<i>матерів</i>
Д.	<i>тіням</i>	<i>матерям</i>
Зн.	<i>тіні</i>	<i>матерів</i>
Ор.	<i>тіней</i>	<i>матерями</i>
М.	<i>(на) тінях</i>	<i>(на) матерях</i>
Кл.	<i>тіні</i>	<i>матері</i>

Вправа 363

1. Дослідіть різницю закінчень іменників у знахідному відмінку однини і множини в поданих вище таблицях. Чим її можна пояснити?
2. Як ви гадаєте, чому не наведено форми множини іменника *радість*?

Вправа 364

Провідмініуйте слова *зустріч* і *совість*, запишіть усі можливі форми.

Вправа 365

1. Поставте іменники в орудний відмінок однини. Запишіть їх у два стовпчики: з подовженням приголосних і без нього.

Ніч, нена́висть, Керч, верф, Січ, мить, нехворощ, магістраль, кров, мати, глибочінь, сталь, подорож.

Вправа 366

1. Провідмініюйте слова *далечина, далеч; глибина, глибінь; молодь, молодість*.
2. Поміркуйте, чому правопис синонімів різний.

Вправа 367

1. Спишіть речення, поставивши виділені курсивом слова у потрібний відмінок.

1) Кімнатні птахи мовчать перед *заметіль* (В. Скуратівський). 2) Він теж поспішав до *молодь*, щасливий, веселий, як ніколи (О. Іваненко). 3) Про звичаї й побут козаків-запорожців пишуть очевидці, що були на *Січ*, таке (А. Лотоцький). 4) Як людина працює з *любов* — один результат (О. Бердник). 5) Він би й стежив, але, стоячи за *ніч*, нічого не бачив (С. Іванюк).

2. Над зміненими іменниками надпишіть відмінок і число.
3. Підкресліть їх відповідно до функції в реченні.

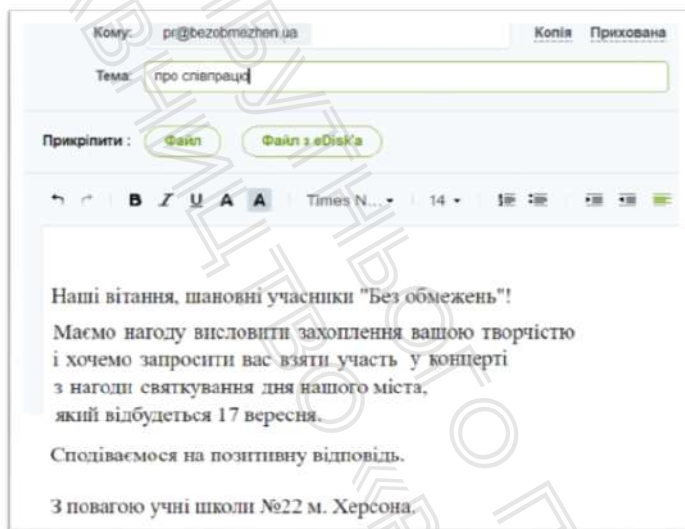
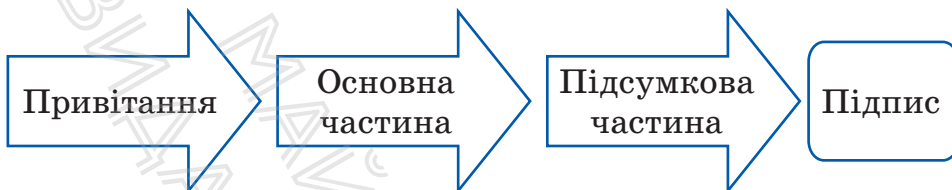
Вправа 368

1. Назвіть своїх улюблених сучасних співаків і співачок чи музичні гурти. Розкажіть, чим вони вам подобаються.
2. Уявіть, що вас уповноважили написати листа до улюблених виконавців і запросити їх провести концерт у вашому місті. Скористайтеся підказками нижче.

Вимоги: чітко, лаконічно, грамотно, структуровано.

Структура електронного листа

Тема: коротко про що лист (зазначаємо у відповідній чарунці).

§ 33. Відмінювання іменників IV відміни

Вправа 369

1. Прочитайте уривок із пісні «У мене немає дому» гурту «Один в каное» (слова Ірини Швайдак) та розгляньте сцену з кліпу на цю пісню. Як ви гадаєте, що зображено на скриншоті?

Я згадаю з якого я **племені**.

Пригадаю з якого **міста**,

Я чекаю на своє Греммі,

В мене просто нема де сісти

Написати свою промову.

2. Визначте відмінок виділених іменників. Чому, на вашу думку, вони мають різні закінчення?

До іменників IV відміни (**середнього** роду із закінченням **-а/-я**, у яких під час відмінювання з'являються суфікси **-ат/-ят-**, **-ен**) належать назви маленьких істот чи пестливі назви предметів, а також такі іменники, як *ім'я, тім'я, сім'я, вим'я*.

Розгляньмо зразки відмінювання цих слів.

Відмінювання іменників IV відміни в однині

Н.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>
Р.	<i>дівчати</i>	<i>імені</i>
Д.	<i>дівчаті</i>	<i>імені</i>
Зн.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>
Ор.	<i>дівчам</i>	<i>ім'ям / іменем</i>
М.	<i>(на) дівчаті</i>	<i>(на) імені</i>
Кл.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>

Зверніть увагу!

- У формі орудного відмінка немає суфіксів **-ат-** / **-ят-**: *дівчам, ягням*.
- Орудний відмінок іменників із суфіксом **-ен-** має паралельні форми: *ім'ям — іменем, тім'ям — тіменем, вим'ям — вименем*.

Відмінювання іменників IV відміни у множині

Н.	<i>дівчата</i>	<i>імена</i>
Р.	<i>дівчат</i>	<i>імен</i>
Д.	<i>дівчатам</i>	<i>іменам</i>
Зн.	<i>дівчат</i>	<i>імена</i>
Ор.	<i>дівчатами</i>	<i>іменами</i>
М.	<i>(на) дівчатах</i>	<i>(на) іменах</i>
Кл.	<i>дівчата</i>	<i>імена</i>

Вправа 370

1. Прочитайте слова, випишіть іменники IV відміни.

Ведмідь, ведмедиця, ведмежа, ведмежатко; хлопець, хлоп'я, хлоп'ятко, хлопчик; козлик, козеня, козенятко; гусак, гуска, гусеня, гуся, гусенятко; дівка, дівчина, дівчатко, дівча.

2. Провідмініуйте виписані іменники.

Вправа 371

Запишіть іменники у формах родового та орудного відмінків однини.

Курча, ягня, порося, тім'я, тигреня, ім'я.

Вправа 372

1. Спишіть речення, поставивши виділені курсивом слова у потрібні форми числа та відмінка.

1) Весь санаторій знав про те, що роль *бісενя* у казці виконуватиме надзвичайно талановитий хлопчик з дивацьким іменем Бухтик (*В. Рутківський*). 2) І Лисий розповідав казку про того чоловіка з химерним *ім'я*, який жив на острові (*С. Іванюк*). 3) І всі вони мріяли потрапити між *коліща* кіноіндустрії (*І. Роздобудько*). 4) А *мишеня* й далі граються (*Нар. творчість*). 5) У дворі до мене підійшла Маринка з *дівча* (*Д. Ткач*).

§ 34. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини

Вправа 373

1. Прочитайте допис.

Оксана Квітка

Під час зимових канікул ми були в Карпатах. Таких хащів я в житті не бачила, іноді здавалося, що потрапили у справжні джунглі.

Але потім усіх дітей і дорослих розпирали гордощі, і ми весело танцювали гопака. І подерті штани не затьмарили radoщів, бо такі емоції за гроші не купиш.

2. Випишіть іменники, що мають лише форму множини.
3. Визначте відмінок і виділіть закінчення.

Відмінювання іменників, що мають лише форму множини

Н.	гроші	джинси
Р.	грошей	джинсів
Д.	грошам	джинсам

Зн.	<i>гроші</i>	<i>джинси</i>
Ор.	<i>гроші́ма/ грі́шми</i>	<i>джинсами</i>
М.	<i>(на) гро́шах</i>	<i>(на) джинсах</i>
Кл.	<i>гроші</i>	<i>джинси</i>

Зверніть увагу! У деяких відмінках іменники мають паралельні форми: родовий відмінок — *граблів* і *грабель*, *ночв* і *ночов*, орудний відмінок: *грішми* і *грошима*, *ворітьми* і *воротами*, *дверми* і *дверима*, *саньми* і *санями*, *штаньми*, *штанами* і *штанями*.

Вправа 374

1. Випишіть іменники, що мають лише форму множини.

Окуляри, уроки, терези, штани, сани, танці, Суми, сходи, фінанси.

2. Провідмінійте три перші виписані іменники.

Вправа 375

1. Спишіть речення, поставивши множинні іменники в потрібну форму.

1) За місяць *канікули* його русяве волосся віросло, а широкі брови зовсім вигоріли (А. Давидов). 2) Працював Валериків батько в *Чернівці* на взуттєвій фабриці (Д. Ткач). 3) А ще засунули в рюкзак Льоні Кучеренку дві пачечки *чипси* (В. Нестайко). 4) Та раптом завмерла: назустріч їй, поважно ступаючи *сходи* піднімався великий, ростом з неї, зелений папуга в смугастому піджаку, в капелюсі й *окуляри* (І. Жиленко).

2. Над усіма іменниками надпишіть відмінок.

Вправа 376

1. Прочитайте текст.

Гопак — найвідоміший український танець. Назва танцю походить від вигуку «гоп!» під час його виконання, а також слів «гопати», «гупати», «гопкати».

Гопак виник у середині 17 століття на Запорозькій Січі. Це був масовий чоловічий танець, під час якого козаки змагались у виконанні складних танцювальних епізодів. Пізніше з'явилися варіанти гопака у виконанні чоловіків і жінок, між якими теж виникало змагання на вправність.

Наприкінці 20 століття українські дослідники бойових мистецтв заснували «Школу бойового гопака». У своїй техніці бою вони використали елементи народних танців, подібні до бойових прийомів. На фото ви бачите сучасних юнаків, що виконують бойовий гопак у шароварах — широких чоловічих штанах.

2. Знайдіть іменники, що мають лише форму множини.

3. Випишіть із тексту ключові слова.

4. Чи знали ви, що на основі гопака створено бойове мистецтво?

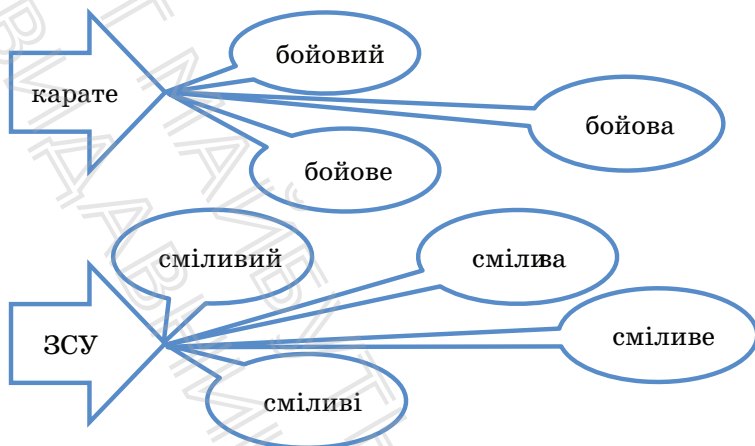
5. Чи бачили ви, як танцюють гопак? Пригадайте, як це було, або перегляньте разом із дорослими відео чи світлини в мережі «Інтернет». Напишіть есе на тему «Чому гопак — це модно» (або «не модно», якщо такою є ваша думка).

§ 35. Рід незмінюваних іменників

Вправа 377

1. Оберіть правильний варіант словосполучення.

2. Чи легко вам було зробити вибір? Чим ви керувалися?

3. Пригадайте, які слова називаємо незмінними. Що таке аббревіатури?

Існують іменники, рід яких неможливо визначити звичними нам способами. Це передусім **незмінювані** іменники іншомовного походження, а також аббревіатури. Для них існує окреме правило, в основі якого — значення цих іменників.

Групи іменників	Правила та приклади
Назви осіб	Належать до іменників • жіночого роду, якщо позначають особу жіночої статі: <i>знайома пані</i>; • чоловічого роду, якщо позначають особу чоловічої статі або є назвами професій: <i>талановитий конференсьє</i>

Назви тварин і птахів	Належать до іменників чоловічого роду: <i>величезний шимпанзе, розумний какаду, яскравий колибрі</i>. Але: <i>цеце</i> (муха), <i>івасі, пугасу, фугу, гурами</i> (назви видів риб) — жіночий рід
Назви неістот	Належать до іменників середнього роду: <i>міцне еспресо, корисне авокадо, різноманітне меню</i>. Але: • <i>кольрабі</i> (капуста), <i>саламі</i> (ковбаса), <i>гінді, бенгалі, пушту, урду, фарсі, есперанто</i> (назви мов), <i>авеню</i> (вулиця), <i>боржомі</i> (вода), <i>страдиварі</i> (скрипка) — жіночий рід; • <i>торнадо, сироко</i> (назви вітрів), <i>пенні</i> (грошова одиниця), <i>сулугуні</i> (сир) тощо — чоловічий рід
Географічні назви	Належать до іменників того роду, який мають загальні назви географічних об'єктів, співвідносних із власними назвами: <i>Велична Конго</i> (річка), <i>незабутнє Акапулько</i> (місто), <i>мальовниче Онтаріо</i> (озеро). Зверніть увагу! Наведене правило поширюється лише на незмінювані іменники іншомовного походження. Рід змінюваних назв визначаємо звичним способом — за допомогою займенників: <i>Харків</i> — <i>він, мій</i>, отже, це чоловічий рід, <i>Вінниця</i> — жіночий, <i>Запоріжжя</i> — середній рід тощо.

Абревіатури	Належать до іменників того роду, який має основне слово абревіатури: <i>пильна СБУ (Служба безпеки України), місцевий ЗСО (заклад середньої освіти)</i>
-------------	---

Запам'ятайте: іменники *пальто* й *ситро* в українській мові змінювані: *прийшов у пальті, випила ситра*.

Вправа 378

1. Запишіть іменники у три стовпчики залежно від роду.

ЄС, колєе, авеню, шимпанзе, пані, ампула, США, рефері, мадемуазель, денді, бароко, салями, НЛО, Токіо (місто).

2. З'ясуйте значення незрозумілих слів, скориставшись тлумачним словником. Запишіть їх у свої словнички незнайомих слів.

Вправа 379

1. Прочитайте словосполучення, знайдіть у них помилки. Обґрунтуйте свою думку.

Повновода Міссісіпі, всесвітня ООН, різнокольорова конфеті, гітарний соло, маленький поні, морквяне пюре, солоне івасі, смачний бізе.

2. Спишіть словосполучення, виправляючи помилки, де це потрібно.

Вправа 380

1. Прочитайте назви міст, визначте їхній рід, де це можливо. Розкрийте дужки, запишіть словосполучення.

Зразок: Одеса (*веселий*) — весела Одеса.

Херсон (*сонячний*), Вінниця (*затишний*), Тбілісі (*старовинний*), Суми (*привітний*), Кам'янець-Подільський (*стародавній*), Баку (*колоритний*), Запоріжжя

(козацький), Торонто (неймовірний), Чернівці (мальовничий), Полтава (гостинний).

2. Для яких слів ви не змогли визначити рід? Чому?
3. Допишіть назву свого міста, села чи селища, схарактеризуйте його, використовуючи прикметники.

Вправа 381

Спишіть текст, поставивши прикметники в потрібну форму.

Приємно посидіти (в затишний) кафе й випити (гарячий) какао. (Дбайливий) бармен Карина ще й намалює на ньому (гарненький) какаду. Я люблю ще замовити (полуничний) желе або ж (невагомий) суфле. Долинають звуки (український) радіо. Ми спілкуємося про (цікавий) кіно, у якому улюблена акторка грає (вишуканий) пані.

Вправа 382

1. Прочитайте виразно уривок із твору Лесі Ворониної «Суперагент 000 — таємниця золотого кенгуру».

Гриць побачив, що з підступною старою впоратись буде не так легко. Але дарма він щоранку виконував комплекс йогівських вправ, дарма вперто й наполегливо вигострював свою спортивну майстерність.

Його супротивниця, певно, не знала, що Гриць Мамай мав чорний пасок майстра карате, а крім того, володів усіма секретами ушу, дзю-до, кун-фу, вільної боротьби, кікбоксингу, опанував магічну боротьбу індіанського племені крі, а що найголовніше, розшифрував таємні прийоми давньоукраїнської боротьби, замасковані в народному танці гопак.

І тепер Гриць присів навпочіпки, закрутився на одній нозі, мов дзиґа, потім рвучко підскочив і, перекутившись у повітрі на 2,5 оберта, намотав на ліву ногу нунчак оторопілої бабці-ніндзя.

2. Випишіть незмінювані іменники. Визначте і надпишіть рід кожного.
4. Випишіть усі назви бойових мистецтв і визначте, де це можливо, відміну іменників.

Вправа 383

1. Ознайомтеся зі схемою розбору іменника як частини мови.

Схема розбору іменника як частини мови

1. Іменник, його загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Назва істоти чи неістоти, загальна чи власна.
2. Рід, число, відмінок.
3. Відміна, група (для I і II відмін).
4. Синтаксична роль.

Я ступав по сухій траві легко й ритмічно, неначе танцював замріяний *вальс* (В. Бичко).

Зразок усного розбору

Вальс — іменник, означає різновид танцю, відповідає на питання *що?* Початкова форма — *вальс*. Назва неістоти, загальна. Іменник чоловічого роду, ужитий у знахідному відмінку однини. Друга відміна, тверда група. У реченні є додатком.

Зразок письмового розбору

Вальс — ім., означає різновид танцю, що?; п. ф. — вальс, неіст., заг.н, чол. р., Зн. в. одн., II в., тв. гр., дод.

Вправа 384

1. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

Пр(и/е)ход..те до нас у студ(и/у)ю танцю! Наші заняття дозволяють.. не лише пі..тримати здоров..я і (с/з) міцнити кістки та м..язи, а ще покращують настрій. У нас ви можете знайти (с/з)правжніх друзів!

2. Випишіть іменники, зробіть повний морфологічний розбір.
3. Розкажіть, чи займаєтеся ви танцями або якимось видом спорту.
4. Напишіть есе про своє хобі.

Вправа 385

Виконайте тестові завдання.

1. Подовження приголосних відбудеться у формі орудного відмінка обох слів рядка
А осінь, незалежність
Б Русь, гідність
В мати, Умань
Г Січ, подорож
2. Помилково вжито форму іменника *курча* в рядку.
А курчат **Б** курчами
В курчам **Г** на курчатах
3. Редагування потребує речення
А Запрошуємо на танцювальні курси в Чернівцях!
Б Працюємо як із молоддю, так і з людьми старшого віку.
В Зараз багато людей захоплюються нашою культурою.
Г Серед усесвітньо відомих танцюристів є українці.

Прочитайте текст і виконайте завдання 4—5 до нього.

Музичний супровід для *хіп-хопу* — *реп*. Одяг може бути будь-яким, але найчастіше це широкі (1)футболки, худі, (2)*джинси*, кеди, (3)кросівки, бейсболки, (4)*реперки* та все, що підходить під цей стиль.

4. Незмінюваним є іменник
А хіп-хоп **Б** реп **В** худі **Г** джинси
5. Іменник, що має лише форму множини, маркований цифрою
А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4

§ 36. Творення та відмінювання імен по батькові. Відмінювання прізвищ іменникового типу

Вправа 386

1. Пригадайте імена по батькові ваших учителів і учительок.
2. Чи можете ви сказати, як звали їхніх батьків? Звідки ви це знаєте?
3. Поміркуйте, як утворилися імена по батькові.

У сучасній українській мові **ім'я по батькові** вживаємо в офіційному мовленні як один із варіантів називання особи, а також як увічливе звернення. Імена по батькові утворюємо від імені батька суфіксальним способом.

Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
основа чоловічого імені + -ович- : <i>Назарович, Ігорьович, Сергійович</i>	основа чоловічого імені + -івн- / -ївн- ([й+і]вн) : <i>Назарівна, Ігорівна, Сергіївна.</i>

Зверніть увагу! Від варіантів деяких імен утворюються відповідні варіанти імен по батькові: *Євген — Євгенович, Євгенівна; Євгеній — Євгенійович, Євгеніївна*

Винятки: *Григорій — Григорович, Григорівна;*

Ілля — Ілліч, Іллівна;

Кузьма — Кузьмович і Кузьміч, Кузьмівна;

Лука — Лукіч, Луківна;

Микола — Миколайович і Миколович, Миколаївна і Миколівна;

Сава — Савич і Савович, Савівна;

Хома — Хомович і Хоміч, Хомівна;

Яків — Якович, Яківна.

Вправа 387

Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові від імен.

Валентин, Василь, Олексій, Анатолій, Іван, Яків, Зіновій, Орест, Геннадій, Кирило, Євген, Євгеній.

Вправа 388

Знайдіть помилково утворені імена по батькові, виправте помилки і запишіть правильні варіанти.

Миколович, Миколівна, Юрієвич, Юріївна, Остапович, Остапівна, Олегович, Олеговна, Андрійович, Андрієвна, Тимурович, Тимурівна, Назарович, Назарівна.

Імена по батькові відмінюємо точно так само, як іменники: жіночі — як іменники І відміни (адже вони мають закінчення -а), чоловічі — як іменники II відміни (адже закінчення нульове).

Н.	<i>хто?</i>	Остап Ігорьович	Ольга Ігорівна
Р.	<i>кого?</i>	Остапа Ігорьовича	Ольги Ігорівни
Д.	<i>кому?</i>	Остапу(ові) Ігорьовичу	Ользі Ігорівні
Зн.	<i>кого?</i>	Остапа Ігорьовича	Ольгу Ігорівну
Ор.	<i>ким?</i>	Остапом Ігорьовичем	Ольгою Ігорівною
М.	<i>(на) кому?</i>	(на) Остапі(ові) Ігорьовичі	(на) Ользі Ігорівні
Кл.	—	Остапе Ігорьовичу	Ольго Ігорівно

Вправа 389

Складіть і запишіть речення з іменами та іменами по батькові ваших учителів і вчительок, використовуючи подані нижче конструкції.

Зустрітися з ..., попередити..., повідомити ..., поінформувати ..., згадати про ..., порадитися з ...

Вправа 390

Прочитайте загадки. Знайдіть відгадки й поясніть свою думку.

1) Зустрілися близькі родичі: Іван Петрович, Максим Іванович і Юрій Максимович. Хто наймолодший? 2) Дитина Тимура, але не Тимурович. Як таке може бути? 3) Син Жені має по батькові Олександрович. Як таке може бути?

Наші прізвища первісно утворилися як назви осіб або як характеристики особи:

Хто? — *Коваль, Гарбуз* тощо.

Який? — *Гладкий, Чернівецький* тощо.

Логічно, що й відмінюються вони за зразком відповідних частин мови. Якщо в називному відмінку чоловіче та жіноче прізвища мають однакову форму, це прізвище **іменникового** типу, тобто воно змінюється за зразком іменника. Наприклад: він і вона *Сковорода*, він і вона *Костенко*.

Такі прізвища відмінюються за двома зразками: як іменники І чи II відміни.

Прізвища із закінченнями -А, -Я

Чоловічі та жіночі прізвища із закінченнями -а, -я відмінюємо як іменники І відміни: *Майборода, Ступка, Бубка, Сорока, Обама, Пороша, Тополя* (як іменники *музика, рідня, межа* тощо). Відмінкові форми чоловічих і жіночих прізвищ тотожні.

Н.	Притула Іван	Притула Марина	<i>музика</i>
Р.	Притули Івана	Притули Марини	<i>музики</i>
Д.	Притулі Івану(ові)	Притулі Марині	<i>музиці</i>
Зн.	Притулу Івана	Притулу Марину	<i>музику</i>
Ор.	Притулою Іваном	Притулою Мариною	<i>музикою</i>
М.	(на) Притулі Івані(ові)	(на) Притулі Марині	<i>(на) музиці</i>
Кл.	Притуло Іване	Притуло Марино	<i>музико</i>

Зверніть увагу! Залежно від кінцевого приголосного основи (твердий, м'який чи шиплячий) маємо варіанти закінчень: *Теліга — Теліги, Гмиря — Гмирі, Кваша — Кваші.*

Прізвища цього типу при відмінюванні мають чергування голосних і приголосних: *Кисіль — Киселя, Мурашка — Мурашці.*

Прізвища з нульовим закінченням та -О

Чоловічі прізвища з **нульовим** закінченням та **-о** відмінюємо за зразком іменників II відміни (твердої, м'якої та мішаної груп): *Андрухович, Вакарчук, Жадан, Трамп, Цукерберг, Ярош, Рябокінь* (як іменники *козак, батько, син, кінь, товариш* тощо).

Увага! Жіночі прізвища на приголосний та **-о** НЕ відмінюємо, бо до II відміни не належать іменники жіночого роду, тому для них немає закінчень.

Н.	Король Василь	Король Ірина	<i>король</i>
Р.	Короля Василя	Король Ірини	<i>короля</i>
Д.	Королю(еві) Василю(еві)	Король Ірині	<i>королю(еві)</i>
Зн.	Короля Василя	Король Ірину	<i>короля</i>
Ор.	Королем Василем	Король Іриною	<i>королем</i>
М.	(на) Королі(еві) Василеві	(на) Король Ірині	(на) <i>королі(еві)</i>
Кл.	Королю Василю	Король Ірино	<i>королю</i>

Невідмінювані прізвища

1. Прізвища на **-их-** — ні чоловічі, ні жіночі: *Рижих, Барських, Каменських.*

2. Деякі прізвища **іншомовного** походження (грузинські, французькі, італійські), переважно із кінцевим голосним: *Дюма, Гонгадзе, Гюго, Боккаччо, Барб'є, Данте.*

Вправа 391

Розкрийте дужки, запишіть прізвища, імена та по батькові в потрібному відмінку.

- Відвідати (*Ключник Володимир Семенович, Ключник Галина Семенівна*);
- доручити (*Сидоренко Сергій Миколайович, Сидоренко Ольга Миколаївна*);
- домовитися із (*Нетреба Леонід Григорович, Нетреба Оксана Григорівна*);
- побачити (*Деркач Іван Ігорьович, Деркач Валентина Ігорівна*);

- розмовляти з (*Рідних Степан Євгенович, Рідних Ганна Євгенівна*);
- записати (*Сірко Василь Тихонович, Сірко Віра Тихонівна*).

Вправа 392

1. Визначте, хто з учнів та учениць вашого класу має прізвища іменникового типу.
2. Запишіть їх у два стовпчики: 1) із закінченнями **-а/-я**, 2) із нульовим закінченням чи **-о**.
3. Складіть із виписаними прізвищами речення, використовуючи фрази типу: «хочу зустрітися з...», «треба поговорити з ...», «зустрів ...», «готувати завдання разом із...», «радіти ...» тощо.

Запам'ятайте! Тип відмінювання прізвищ залежить не від походження, а від граматичної форми. Тому навіть схожі прізвища можуть відмінюватися по-різному залежно від типу.

	Прізвища із закінченнями -А, -Я	Прізвища із закінченнями -О та нульовим	
	<i>Чоловіче = жіночому</i>	<i>Чоловіче</i>	<i>Жіноче</i>
Н.	Гречка	Гречко	Гречко
Р.	Гречки	Гречка	Гречко
Д.	Гречці	Гречку(ові)	Гречко
Зн.	Гречку	Гречка	Гречко
Ор.	Гречкою	Гречком	Гречко
М.	(на) Гречці	(на) Гречку(ові)	(на) Гречко
Кл.	Гречко	Гречку	Гречко

Вправа 393

Поставте прізвища, імена та імена по батькові в потрібний відмінок. Запишіть речення.

1) Ми вчора приїхали до (*Дудка Олександр Петрович, Дудка Олександра Петрівна, Дудко Кирило Ілліч, Дудко Катерина Іллівна*).

2) Хочемо допомогти (*Шапка Катерина Едуардівна, Шапка Максим Микитович, Шапко Таїсія Макарівна, Шапко Макар Ілліч*).

3) Щиро пишаємося (*Мурашко Григорій Олегович, Мурашко Олена Олегівна, Мурашка Карина Сергіївна, Мурашка Сергій Павлович*).

Аби уникнути немилозвучних повторів закінчень, пам'ятайте про варіативні закінчення іменників II відміни та відповідних прізвищ у давальному відмінку **-у/-еві, -ю/-еві**. Їх варто використовувати як засіб милозвучності української мови, по чергово змінюючи у випадках нагромадження однотипних слів, наприклад: замість *професору Іваненку Семену Петровичу* — *професорові Іваненку Степанові Петровичу*.

Вправа 394

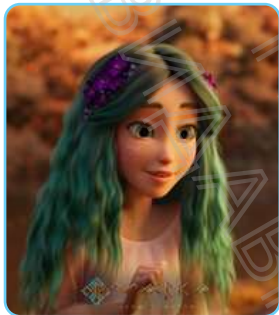
Прочитайте словосполучення та запишіть їх у формі давального відмінка.

Ректор університету професор Потапенко Іван Ігорьович, директор металургійного заводу Свищ Микола Дмитрович, начальник відділу освіти Симоненко Маргарита Степанівна, нотаріус Редька Микола Григорович, відповідальний секретар Онищук Семен Петрович.

Вправа 395

1. Прочитайте повідомлення.

Анімаційна стрічка «Мавка. Лісова пісня» вийде в український прокат у березні 2023 року. Мультфільм створено за мотивами «Лісової пісні» Лесі Українка.

Анімаційні герої заговорили головами українських зірок: Артема Пивоварова, Олени Кравець, Юлії Саніної та Дзідзьо. Головна героїня має голос української актриси Наталки Денисенко, а пісні Мавки почуємо у виконанні Христини Соловій.

За словами режисера мультфільму Олега Маламуж, у відео представлений світ лісу, на який творців мультфільму надихнули праліси Карпат.

(За матеріалами «Суспільне. Культура», авторка Катерина Крупенко)

2. Випишіть прізвища та псевдоніми, виділені курсивом, поставивши їх у потрібний відмінок.
3. Який український мультфільм вам подобається найбільше? Чому?
4. Напишіть розповідь про улюблений мультфільм, ключовими словами до якої будуть: *улюблений мультфільм, яскраві емоції, якісна анімація, цікавий сюжет.*

Вправа 396

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково утворено ім'я по батькові в рядку

- А Олексій Григорійович
- Б Марина Володимирівна
- В Давид Тарасович
- Г Єлизавета Сергіївна

2. Відмінюємо жіноче прізвище, наведене в рядку
- А Квітченко
 - Б Квітка
 - В Квітко
 - Г Квіт
3. НЕ відмінюємо чоловіче прізвище
- А Данте
 - Б Дантес
 - В Данилець
 - Г Данченко
4. Граматичну помилку допущено в реченні
- А Усі харківці люблять сад імені Тараса Шевченко.
 - Б Звучить пісня «Крила» на слова Ліни Костенко.
 - В Ви чули останнє інтерв'ю Ілона Маска?
 - Г Я в захваті від пісень Тараса Тополі.
5. Однаково відмінюємо чоловічий і жіночий варіанти прізвища, наведеного в рядку
- А Падалка
 - Б Пальнюк
 - В Пальчик
 - Г Пальченко

§ 37. НЕ з іменниками

Вправа 397

1. Прочитайте речення.

Якось із нами трапилася *не/приємність*. Ми з друзями пішли на прогулянку й потрапили в шалену *не/году* прямо посеред лісу. Чесно сказати, всі ми виявилися *не/уками* й уявлення не мали, що робити в такій ситуації. Наші *не/вміння* та *не/згоди* трохи не довели нас до *не/нависті*. На щастя, нам допомогли *не/знайомці*, і все обійшлося легким *не/житем*. Ми вирішили, що труднощі — *не/біда*, а поштовх до самовдосконалення.

2. Поміркуйте, як треба писати слова, подані зі скісною рисою. Від чого залежить їхній правопис?

3. Прочитайте правила нижче.

4. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

НЕ з іменниками пишемо разом	НЕ з іменниками пишемо окремо
1. Якщо іменник не вживається без не : <i>негода</i> , <i>нежить</i> , <i>неук</i>	1. Якщо є протиставлення чи заперечення в реченні: <i>не проблема</i> , <i>а задача</i> .
2. Якщо іменник із часткою означає одне поняття і до нього можна дібрати синонім без не : <i>незгода</i> (розбіжність), <i>недоля</i> (біда), <i>неправда</i> (брехня)	2. Якщо частка не стосується іменника, який у реченні виступає присудком: <i>реальність</i> — <i>не гра на комп'ютері</i> .
3. Якщо частка не є частиною префікса недо- : <i>недооцінка</i> , <i>недокрів'я</i> , <i>недорід</i> .	

Вправа 398

Спишіть слова, поясніть правопис кожного правилом. Якщо можливо, доберіть до слів синоніми без **не**.

Недоїдки, немовля, нена́висть, неук, нероба, невіль-
ник, неволя, небезпека, невдаха, небилиця, небіж.

Вправа 399

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Життя на казку схоже, чи ж *не/диво?* (Н. Краси-
ткіна). 2) Один дуб у полі — *не/ліс* (Нар.тв.). 3) Випав
не/догризок олівця, задзвенів п'ятак, покотившись по
підлозі, заторохтіли два каштани, а на долоні в мене
був тільки шарикопідшипник, який я знайшов у порту
(Д. Ткач). 4) Коли звір хоче вашої ласки, то це його по-
треба, а *не/бажання* вам догодити (Г. Пагутяк).

2. Поясніть правопис іменників із часткою **не**.

Вправа 400

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Він яскраво демонстрував чорну *не/вдячність*
(О. Донченко). У її очах була *не /вдячність*, а повний
захват. 2) Гірше за все на світі *не/воля* (В. Нестайко).
Мир — то ще *не/воля*. 3) Ти мені *не/друг*, а я тобі *не/*
товариш! (В. Читай). Звичайно, у місті були й інші
персони, за якими стежив Макс, але його давній *не/друг*
Даг цікавив сищика в першу чергу (І. Будз).

2. Визначте відмінності між словами, які пишемо з часткою разом і окремо.

Вправа 401

Складіть речення з поданими словами так, щоб продемонструвати на-
писання іменників із **не** разом і окремо (для зразка дивіться речення
з попередньої вправи).

Недогляд і не догляд, недовіра і не довіра, неврожай
і не врожай.

§ 38. Правопис складних іменників

Вправа 402

1. Прочитайте розмову в чаті.

Друзі, хто йде сьогодні в кінотеатр? 🏠
Показуватимуть науково-фантастичний фільм. ⚡

15:28

Іван

Я збираюся.

15:53

Марина

І я.

15:54

Сашко

Чудово! Схоже, там буде пів класу. Можемо потім зайти суши-бар.

16:00

Іван

У мене в планах інтерактивний музей.

16:07

Галинка

Я не можу, зібралися з мамою в супермаркет. З вас фотозвіт.

16:09

Дарина

Ловіть світлини з нашої фотосесії.

21:08

Іван

Ну прямо телезірки!

21:12

Дарина

2. Випишіть складні слова.

3. Пригадайте правила правопису складних слів.

Вправа 403

Сформулюйте правила правопису складних іменників так, щоб вони відповідали наведеним у таблицях прикладам. За потреби скористайтеся правилами на сторінках 109—113.

Складні іменники пишемо РАЗОМ, якщо	
1...	<i>чорнозем, двохсотріччя, перекотиполе</i>
2...	<i>відеофільм, автомагістраль, радіодиктант</i>
3...	<i>півострів, півкуля, напіватомат</i> Але: <i>пів острова, пів кулі</i>
4...	<i>райвиконком, мультфільм, спортклуб</i>
5...	<i>військовополонений, військовозобов'язаний</i>

Складні іменники пишемо З ДЕФІСОМ, якщо	
1...	<i>інженер-програміст, секретар-референт</i>
2...	<i>купівля-продаж, вхід-вихід</i>
4...	<i>бізнес-проект, інтернет-видання, фітнес-клуб</i>

Вправа 404

Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Сиро/їд, чорно́/слив, високо/гір'я, піар/кампанія, носо/ріг, шлако/блок, кіно/прокат, Лисичка/Сестричка, вело/пробіг, гольф/клуб, перекоти/поле, бізнес/проект.

Вправа 405

Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Напів/фабрикат, пів/фабрики, пів/захист, пів/кола, пів/коло, пів/Луцька, пів/місяць, пів/місяця, пів/дня, пів/день.

Вправа 406

1. Спишіть текст, знявши ризик та поставивши прізвища в потрібний відмінок.

Обов..язково завітайте в музей «Становлення української нації». Це ун..кальний про..кт, аналогів якому не було за всі часи існування України як незалежної держави. Тут ви можете ознайомитися з істор..єю України в захопливому мульти/мед..йному форматі.

На вас чекає понад 100 фігур видатних українців від княгині Ольги до Джамали в повний зріст. Також можете побачити Григорія Сковорода, Тараса Шевченко, Івана Франко, Івана Мазепу, Пилипа Орлика та інших.

Усі фігури зібрані в 25 сюжетів. Кожну інсталяцію супроводжує інтерактивний аудіо- та відео/контент у поєднанні зі спецефектами, що занурює глядача в атмосферу відповідної епохи.

(Із сайту музею)

2. Поясніть орфограми.
3. Яких відомих осіб згадано в тексті. Кого з них ви знаєте? Чим вони знамениті? Пригадайте інших культурних і державних діячів України.
4. За можливості разом із дорослими відвідайте описаний у тексті віртуальний музей. Напишіть відгук.

Вправа 407

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково написано слово в рядку
А пів гігабайта, радіосигнал
Б соцмережа, інтернет-ресурс
В кінофільм, бізнес-проект
Г пів оберт, соціологія
2. З дефісом треба писати слово в реченні.
А Пропонуємо медіа/гідів вісьмома мовами.
Б Учора святкували п'яти/річчя моєї сестрички.
В Концерт відбувся в парку на танц/майданчику.
Г Інформація надіслана смс/повідомленням.
3. Без не можемо вжити іменник
А необхідність
Б неповноліття
В ненависть
Г небіж
4. Іменник пишемо окремо з не в рядку
А Дід закашлявся, і Санько випірнув з не/буття.
Б Отак він вичекав, поки минула страшна не/безпека.

В Помилка — не/вирок, а стимул до навчання.

Г Оксен підписав документи про не/виїзд.

5. Прочитайте речення.

Різним історико(1)етно(2)графічним регіонам України властивий само(3)бутній і своє(4)рідний архітектурний стиль.

Дефіс треба писати на місці цифри

А 1

Б 2

В 3

Г 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити іменники від інших частин мови?
2. Скільки родів має іменник?
3. Чи всі іменники мають однину і множину?
4. Чи всі іменники відмінюємо однаково?
5. На яке питання відповідає кличний відмінок?
6. Незмінні іменники зовсім не змінюються?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 6

Прикметник

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого в мові потрібні прикметники?
- Чому вони так називаються?
- Які є розряди прикметників за значенням?
- Що таке ступені порівняння?
- Як писати прикметники?

А ще поговоримо про ефективне спілкування.

§ 39. Прикметник як частина мови

Вправа 408

1. Прочитайте діалог.

- **Добрий** день, наші **любі** діти.
- Привіт, тату! Привіт, мамо!
- Привіт усім!
- У нас для вас **чудова** новина!
- Яка?

— Ми на **весняних** канікулах вирушаємо в **неймовірну** подорож — **піший** похід у **чарівні** Карпати!

— Я дуже **рада**! Давно мріяла туди потрапити! Але ж похід... Там **високі круті** гори, **холодні швидкі** річки...

— Клас! І зараз там ще лежить **глибокий** сніг...

— Ми впевнені, що ви витримаєте! Ви ж **сильні** та **сміливі** діти!

2. Пригадайте, до якої частини мови належать виділені слова.

3. Прочитайте діалог без них. Що змінилося?

4. Поміркуйте, чому прикметники так називаються.

Прикметник (від слова *прикмета*, ознака) — це самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета й відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чий?*

Вправа 409

1. Прочитайте слова, випишіть прикметники.

Білий, білизна, біліти, білуватий; дідусь, дідівський, дідусів; золото, золотий, позолотити, золотавий; місто, міський, містяни; гарний, гарненький, прегарний, гарно; віра, вірний, віряни, Віра, Вірин; інформація, інформувати, інформаційний, інформатор.

2. Над кожним прикметником надпишіть питання, на яке він відповідає.

Вправа 410

1. Спишіть текст, додавши на місці пропусків прикметники до виділених слів. За потреби скористайтеся довідкою.

Життя людини без емоцій До всіх предметів і явищ у нас є ... ставлення, яке виявляється в переживаннях. Читаючи книгу, слухаючи музику, відповідаючи урок або спілкуючись із друзями, ми відчуваємо ... емоції — радість чи сум, піднесення чи засмученість.

Якщо відбувається щось ..., у нас виникають ... емоції (щастя, радість, впевненість, захоплення, задоволення тощо), які спонукають до ... діяльності. ... емоції (страх, злість, смуток, жах, незадоволення, недовірливість, розпач, зневіра тощо) погано впливають не тільки на наші стосунки з оточенням і ставлення до життя, а навіть на здоров'я.

Довідка: негативні, неможливе, позитивні, приємне, активної, певне, різні.

2. Поміркуйте, що змінилося в тексті. Яку інформацію дають прикметники? Чи можна було би без них обійтися?

Прикметник змінюється за **родами, числами й відмінками**, узгоджуючись з іменником чи займенником, від яких він залежить, наприклад:

дівчинка (яка?) розумна, дівчинки (якої?) розумної; хлопчик (який?) розумний, хлопчику (якому?) розумному; дитя (яке?) розумне, дитям (яким?) розумним; вони (які?) розумні, їх (яких?) розумних.

Як бачимо, рід, число й відмінок прикметника цілком вито залежать від роду, числа й відмінка означуваного слова (того, від якого залежить прикметник у реченні).

У реченні прикметник виконує функцію **означення**, рідше **присудка**. Порівняйте: *Ми дивилися новий фільм. Цей фільм новий.*

Вправа 411

1. Поєднайте слова в пари так, щоб вони утворювали словосполучення; визначте граматичні категорії за зразком.

Зразок. Книга (яка?) цікава — ч.р., одн., Н.в.

книга	грайливим
комп'ютером	рідної
болю	цікава
чаєм	довгим
(на) Дніпрі	трав'яним
записи	прекрасному
собакою	зубного
України	персональним
колібрі	яскравий
волоссям	облікові

2. Пригадайте, як визначати рід незмінюваних іменників.
3. Складіть речення із трьома словосполученнями, які для вас виявилися несподіваними.

Вправа 412

1. Спишіть речення.

1) Гарячий діловий діалог довелось припинити, бо з'явилися небажані свідки (О. Думанська). 2) Познайомтесь із ким завгодно в нашому новому чаті, уявіть, що ви щасливі, заможні, завзяті (А. Хливнюк). 3) Цього разу його тон не залишав анінайменших шансів на подальший діалог (І. Потаніна). 4) Крім натхненної, справжньої науки мистецтва, це ще значило велику дружбу між учителем і учнем, спільні інтереси, спільні, наповнені

наполегливою працею дні, вечори і ночі в палких суперечках, розмовах, ліричних спогадах, інколи в шумних молодих розвагах (О. Іваненко).

2. Над прикметниками надпишіть рід, число, відмінок; поставте стрілочку до прикметника від означуваного слова.
3. Підкресліть усі прикметники відповідно до їхньої ролі в реченні.

Вправа 413

1. Прочитайте текст, додавши прикметники із довідки 1, а потім із довідки 2.

Побачивши однокласника, Михайло відчув ... емоції.
Одразу згадав ... спілкування, ... погляд, ... слова.

Довідка 1. Приємні, цікаве, дружній, зворушливі

Довідка 2. Негативні, напружене, різкий, образливі.

2. Поміркуйте, чим відрізняються тексти.
3. Зробіть висновки про роль прикметників у мовленні.

Вправа 414

1. Доберіть прикметники, що характеризують емоційний стан на фото.

1

2

3

4

5

6

2. Поміркуйте, як ви визначили емоційний стан людини за фото.
3. Пригадайте, що таке міміка та жести. Звірте свою думку з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».
4. Спробуйте винятково мімікою та жестами показати різні емоції: зацікавленість, нудьгу, радість, подив, обурення, роздратування, захват тощо.
5. Об'єднайтесь у команди для гри. Правила: одна команда демонструє якусь емоцію мімікою та жестами, а друга має розгадати. Потім навпаки.

Пригадайте: прикметники мають здатність переходити в іменники, перебираючи значення цілого словосполучення. Наприклад: *зустріти знайому дівчину* — *зустріти знайому*.

Вправа 415

1. Прочитайте речення, Спишіть їх.

1) Дитина була ще дуже *мала*, аби зрозуміти батька (П. Супруненко). І ти, *мала*, що в сад пішла ранковою порою, не рви квіток, не псуй гілок, не будь, *мала*, козою (П. Воронько).

2) Уривками виринали в пам'яті картини *минулого* (П. Бабанський). А то буде нам, як і *минулого* року, що сором було людям в очі глянути! (Остан Вишня)

3) Я боялася, що *класна* знову розпочне розмову про мою маму, натомість вона викликала Тараса підбити підсумки минулого уроку (О. Луцевська). Ти *класна* дівчина, але дуже прошу, хоч ти не верзи дурниць! (І. Роздобудько).

2. Виділені курсивом слова підкресліть відповідно до їхньої ролі в реченні. Надпишіть над кожним, якою частиною мови воно є — іменником чи прикметником.
3. Назвіть емоції, із якими асоціюється у вас кожне з речень. Знайдіть та обведіть у реченнях два слова, що безпосередньо називають емоції.

Вправа 416

Складіть речення з наведеними словами так, щоб вони були прикметниками та іменниками (з кожним словом по два речення).

Голосний, приїжджі, новенький, пожежний, протилежне.

Про що говорять слова

Міміка (від грец. *mimikos* — наслідуваний, акторський) — рухи м'язів обличчя, що виражають почуття і психічний стан людини.

Жест (від лат. *gestus* — рух тіла) — рух тіла людини або його частини, що має певне значення: передає емоцію чи інформацію.

Вправа 417

Виконайте тестові завдання.

1. Прикметниками є обидва слова в рядку

А математика, математичний

Б чудово, чудовий

В молодий, молоденький

Г цікавий, такий

2. Редагування потребує словосполучення в рядку

А зелений авокадо

Б розкішна папороть

В особистий підпис

Г всесвітня ООН

3. Прикметник виконує роль присудка в реченні.

А Психологічні дослідження свідчать, що до 40% інформації ми передаємо жестами та мімікою.

Б Мова жестів багата на способи вираження емоцій.

В Вважається, що деякі етнічні групи використовують жести частіше за інші.

Г Знання мови жестів полегшує міжособистісне спілкування.

4. Прикметник є в реченні

А Ситий голодного не розуміє.

Б Битий небитого везе.

В Не той дурний, хто не знає, але той, хто знати не хоче.

Г Рівняння — це рівність, яка містить невідоме.

5. Прочитайте речення.

І поки ви будете розглядати цю картину, приємний баритон професора Чудлика перенесе вас у далеке (1) *минуле*: «Колись, багато мільйонів років тому, територію (2)*сучасної* України населяли добрі, (3)*простодушні* та веселі істоти — (4)*волошкові* квітозаври (А. Мухарський).

Прикметниками є всі виділені слова, ОКРІМ

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 40. Групи прикметників за значенням

Вправа 418

1. Прочитайте словосполучення.

2. Поставте питання до прикметників.

3. Поміркуйте, яку інформацію дає кожен прикметник.

Усі прикметники об'єднуємо в три групи за значенням: якісні, відносні та присвійні.

Якісні	Відносні	Присвійні
<i>який? яка? яке? які?</i>		<i>чий? чия? чие? чий?</i>
виражають ознаку безпосередньо, без відношення до інших предметів; ця ознака може виявлятися більшою або меншою мірою: <i>стіл (який?) зручний, піжама (яка?) велика</i>	передають ознаку через відношення до інших предметів, явищ: <i>стіл (який?) комп'ютерний, піжама (яка?) бавовняна</i>	виражають ознаку за належністю людині або тварині: <i>стіл (чий?) Яринин, піжама (чия?) синова</i>

Вправа 419

1. Запишіть прикметники в три стовпчики: якісні, відносні та присвійні.

Дерев'яний, весняний, кошачий, цікавий, веселий, настільний, теплий, домашній, братів, шкільний, старанний, спортивний, математичний, швидкий, відповідальний, мамин.

2. Поясніть, як ви визначили групу прикметника за значенням.

Вправа 420

Доберіть по п'ять прикметників кожного виду, запишіть словосполучення з ними.

Деякі **якісні** прикметники можуть утворювати повну й коротку форми, наприклад: *повний* і *повен*, *зелений* і *зелен*. Короткі форми можливі тільки в називному та знахідному відмінках однини чоловічого роду. Такі форми прикметників на сьогодні мало вживані й характерні переважно для фольклору та творів художньої літератури, наприклад: «*Ой рад би я, матусенько, скоріше вернуться, та щось мій кінь вороненький в воротах спіткнувся*» (Нар. тв.), «*Повен щирої радості, глянув Захар на схід*» (І. Франко).

Вправа 422

1. Спишіть речення.

1) Хлопець був не рад, що взагалі встряв у цю розмову (В. Довжик). 2) Звісно, містяни відмовляли і хутко посилали якогось жвавого хлопчину за героєм-богатирем, що допіру гуляв у чистім полі (А. Мухарський). 3) Михась ладен був провалитися крізь землю (К. Штанко).

4) Людей було повен автобус (*В. Нестайко*). 5) Не рад явір хилитися — вода корінь мие; не рад козак журитися — так серденько ние! (*Нар.тв.*). 6) Згоден, це справді може здатися дивним (*І. Роздобудько*).

2. Підкресліть усі прикметники відповідно до ролі в реченні.
3. Обведіть прикметники, ужиті в короткій формі. Запишіть повну форму кожного. Надпишіть над прикметниками відмінок.
4. Поміркуйте, із текстів яких стилів узято речення.

Відносні прикметники завжди похідні, тобто утворені від інших слів: *срібний* → *срібло*, *осінній* → *осінь*.

Словосполучення відносного прикметника з іменником здебільшого можна переробити на словосполучення з двох іменників: *срібні прикраси* — *прикраси зі срібла*; *осінній день* — *день осені*.

Зверніть увагу! Прикметники із суфіксом **-ськ-, -цьк-, -зьк-** є відносними: *полтавські вулиці*, *козацька пісня*.

Вправа 423

Випишіть словосполучення з відносними прикметниками, переробіть їх на словосполучення з двох іменників.

Зразок. *Пластиковий посуд* — *посуд із пластику*.

Пластиковий посуд, красивий посуд, цікаві уроки, шкільні уроки, канцелярські товари, корисні товари, молочний відділ, новий відділ, книжковий магазин, великий магазин, харківські вулиці, широкі вулиці, командний рядок, рівний рядок.

Присвійними є лише ті прикметники, які утворені від назв осіб або тварин. Вони відповідають на

питання *чий? чия? чие? чий?* та утворюються за допомогою суфіксів. Ми вже говорили про спосіб творення таких прикметників. Згадаймо суфікси та особливості правопису.

Назви осіб		Назви тварин
від іменників I відміни -ин- / -їн-	від іменників II відміни -ів / -їв, -ов, -ев / -єв	-ач- / -яч-, -ин- / -їн-, Ø
<i>Маринчина</i> <i>стрічка, Софіїн</i> <i>гребінець</i>	<i>Назарів план —</i> <i>Назарова ручка,</i> <i>Андріїв гама-</i> <i>нець — Андрієва</i> <i>ідея.</i>	<i>собача буда,</i> <i>куряче яйце, зо-</i> <i>зулине кування,</i> <i>зміїна шкура, вед-</i> <i>межа послуга</i>

Зверніть увагу!

1. Якщо основа іменника I відміни закінчується на [г], [к], [х], ці звуки чергуються із [ж], [ч], [ш], наприклад: *Ольга — Ольжин, Марійка — Марійчина.*

2. У присвійних прикметниках, що утворюються від іменників II відміни, у суфіксі маємо чергування [і] з [о] або [е]: *батьків — батькова, учителів — учительова, Сергіїв — Сергієва.*

3. Присвійні прикметники, утворені від власних імен, пишемо з великої літери: *Микола — Миколин, Шевченко — Шевченків.* З малої літери пишемо такі прикметники, що перейшли в розряд загальних назв і стали фразеологізмами чи термінами: *петрів батіг, ахіллесова п'ята.*

Вправа 424

Утворіть присвійні прикметники від слів.

1) Прикметники у формі чоловічого роду: Софія, Інга, мама, сестра, Світланка, баба, Солоха, подруга, Даринка.

2) Прикметники у формах чоловічого та жіночого роду: Сергій, Василь, Олексій, тато, брат, дід, Олег, друг.

Вправа 425

1. Утворіть присвійні прикметники від слів.

Марія, Марійка, Андрій, Андрійко, Наталія, Наталка, Юрій, Юра, Юрко, Катерина, Катруся, Ярина, Яринка.

2. Поясніть відмінності у творенні прикметників.

Вправа 426

Утворіть присвійні прикметники від іменників.

Зразок. *Квіти мамі — мамині квіти.*

Рецепт бабусі, допис тітки, журнал учителя, крісло сестри, проєкт менеджера, записи племінника, яйця курки, блог Степана.

Вправа 427

1. Спишіть прикметники, де потрібно, замінивши малу літеру на велику. шевченкові твори, шевченківські дні, шевченківська премія; дніпрова хвиля, дніпровська хвиля, хрестоматія «дніпрова хвиля»; петрів нотатник, петрів батіг; ахіллесова мама, ахіллесова п'ята.

2. Поясніть написання великої літери у власних назвах.

Вправа 428

1. Запишіть словосполучення, виправивши помилки.

Івановий блокнот, Микитова шапка, Юліни книжки, Ольгині олівці, Сергійова куртка, Тетянин стілець, Остапина усмішка, Катін кіт.

2. Поясніть, у чому були помилки.
3. Ознайомтеся з інформацією з рубрики «Про що говорять слова». Обговоріть тему.

Вправа 429

1. Спишіть текст.

Коли говорять про етикет, згадують конкретні ситуації: у школі, в магазині, в їдальні. А чи важливо дотримуватися правил поведінки в повсякденному спілкуванні з найближчим оточенням — рідними батьками, найкращими друзями, сусідами по під'їзду, бабусиною подругою тощо? Чи вони й так нас люблять і все стерплять?

2. Знайдіть прикметники, підкресліть їх відповідно до функції в реченні, надпишіть групу за значенням.
3. Напишіть продовження тексту (від трьох речень), висловивши свої міркування щодо теми, використайте не менше п'яти прикметників, надпишіть їхню групу за значенням.

Вправа 430

1. Прочитайте текст допису.

Привіт, друзі!

Сьогодні нарешті ділюся з вами неймовірним бабусиним рецептом смачнющих вергунів 😊

- Кисле молоко — 250 мл,
- цукор — 4 столові ложки,
- сода — 1 чайна ложка,
- соняшникова олія — 2 столові ложки,
- пшеничне борошно — 400—450 г,
- сіль харчова — 0,5 чайної ложки
- курячі яйця — 1 шт.
- ванільний цукор і цукрова пудра за бажанням.

Перегляньте покрокову відеоінструкцію нижче та готуйте смаколики! Чекаю на вашу реакцію та фото 🌟😊

2. Випишіть із тексту допису всі прикметники. Над кожним прикметником надпишіть групу за значенням.
3. Поміркуйте, чим відрізняється текст допису та виклад інформації у відеоінструкції.
4. Де мовлення усне, а де писемне? Пригадайте, чим вони відрізняються.

Прикметники в переносному значенні можуть переходити з одного розряду в інший. Наприклад:

якісний відносний: м'який килим і м'який знак;

відносний якісний: залізний інструмент і залізні нерви;

присвійний відносний: заяча нора і заячий характер (боязкий);

присвійний якісний: ведмежа лапа і ведмежа послуга (безглузда, невдала).

Але такий перехід не обов'язковий: солодке яблуко і солодке зітхання — обидва прикметники якісні.

Вправа 431

Прочитайте наведені вище приклади переходу прикметників із однієї групи в іншу. Обговоріть значення слів.

Вправа 432

1. Прочитайте словосполучення.

Легка валіза, легка атлетика; золотий кулон, золоте серце; лисяча здобич, лисяча шапка (із лисячого хутра), лисяча вдача; вовчий хвіст, вовчий погляд (хижий); левова територія, левова частина.

2. Визначте розряд прикметників у словосполученнях.

Про що говорять слова

У повсякденному спілкуванні ми часто використовуємо кальковані пестливі варіанти імен на кшталт *Катя, Таня, Петя, Вася* тощо. Дещо неприродно звучать і присвійні прикметники, від них утворені: *Катин, Танин, Петин, Серьожин*. (Згадаймо, що для творення присвійних прикметників суфікс *-ін-* відсутній). Ситуацію можна виправити, вживаючи українські пестливі форми: *Катруся — Катрусин, Тетянка — Тетянчин, Петрик — Петриків, Василько — Васильків* тощо.

Вправа 433

Виконайте тестові завдання.

1. Якісний прикметник є в словосполученні

- А м'яке крісло
- Б шкіряне крісло
- В татове крісло
- Г розкладне крісло

2. Відносні прикметники є в усіх словосполученнях, ОКРІМ

- А родинні зв'язки
- Б сімейний стан

В повсякденне спілкування

Г найтепліші побажання

3. Помилково утворено присвійний прикметник у рядку

А Данилова, Оксанчин

Б Оліна, Микитин

В Ганнусина, Олегів

Г Миколчина, Оленин

4. Короткий прикметник є в реченні

А Так спати хочу, що готов і стоячи заснути.

Б Вечеря вже готова.

В Усе було готове для подорожі.

Г Будь ласка, завжди готові допомогти.

5. Прочитайте полілог.

(1) — Добрий день, любі друзі!

(2) — Мої найщиріші вітання шановному панству!

(3) — Радий вас бачити!

(4) — Добридень, вельмишановні!

Прикметника немає в репліці

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 41. Ступені порівняння якісних прикметників

Вправа 434

1. Прочитайте текст.

На сьогодні в мене є три справи: важлива, важливіша та найважливіша. Психологи радять робити найпершою або ту справу, що вимагає найменшої кількості часу, або

найважливішу, тому що вона потребує найбільшої концентрації. Далі черга менш важливої справи. І на остаток слід залишити найменш важливу справу.

А як вибудовуєте пріоритети ви?

2. Випишіть якісні прикметники. Що ви помітили у цих прикметниках?

Якісні прикметники здатні утворювати ступені порівняння, тому що вони позначають ознаку, інтенсивність вияву якої може змінюватися, тобто посилюватися, або, навпаки, зменшуватися: *важливий* — *важливіший* / *більш важливий* / *менш важливий* — *найважливіший* / *найбільш важливий* / *найменш важливий*. Але таку здатність мають не всі якісні прикметники.

Запам'ятайте! НЕ утворюють ступенів порівняння такі групи якісних прикметників:

1) які називають абсолютну ознаку; вона виражена максимально, тому її неможливо виміряти: *сліпий*, *глухий*, *німий*, *кривий*, *порожній*, *хворий*, *живий*, *косий* тощо;

2) назви мастей тварин: *буланий* (світло-рудий), *вороний* (чорний), *гнідий* (темно-коричневий), *мурий* (рябий), *чалий* (сірий);

3) які мають префікси **пре-**, **над-**, **пра-**, **за-**, **ультра-**, **архі-** або суфікси **-ав-** / **-яв-**, **-уват-** / **-юват-**, **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-юсіньк-**, **-езн-**, **-енн-**, **-ущ-** / **-ющ-**, оскільки ці частини слова вже вказують на певну міру вияву ознаки: *пречудовий*, *архіважливий*, *ультратонкий*, *худющий*, *чорнявий*, *довжелезний*;

4) складні слова: *світло-зелений*, *жовтогарячий*, *кисло-солодкий*;

5) які позначають відтінки кольорів через відношення до інших реалій: *салатовий*, *каштановий*, *бордовий*. За походженням такі прикметники є відносними.

Зверніть увагу! У повсякденному спілкуванні конструкції на зразок «ця лінія кривіша за попередню» доволі вживані. У такий спосіб ми посилюємо виразність та емоційність мовлення. З погляду логіки такі фрази недоречні, адже лінія може бути або кривою, або рівною.

Вправа 435

1. Прочитайте прикметники. Випишіть ті, які можуть утворювати ступені порівняння.

Цікавий, солонуватий, порожній, бордовий, білосніжний, апельсиновий, учнівський, вороний, дрібний, чемний, популярний, досконалий, свіжий, кисло-солодкий, чалий, козацький, слизький, салатовий, білявий, заячий, живий, медовий, самотній, рожевий, смачний, високий, гіркий, русий.

2. Поясніть, чому решта з поданих прикметників не може утворювати ступені порівняння.

Якісні прикметники (окрім винятків, які ми обговорили раніше) мають два ступені порівняння: **вищий** і **найвищий**. Вони потрібні для того, аби показувати ступінь вияву ознаки. Кожен ступінь має дві форми:

- **проста форма** виражена одним словом, утворюється за допомогою префіксів та суфіксів;
- **складена форма** складається з кількох слів.

	Проста форма	Складена форма
Вищий ступінь	Основа або корінь прикметника + суфікси -іш- або -ш- : <i>важливіший, молодший</i>	<i>Більш / менш</i> + початкова форма прикметника: <i>менш важливий, більш молодий</i>
Найвищий ступінь	Префікс най- + форма вищого ступеня: <i>найважливіший, наймолодший</i>	<i>Найбільш / найменш</i> + початкова форма прикметника: <i>найменш важливий, найбільш молодий</i> . <i>Або</i> форма вищого ступеня + <i>від усіх, над усе, за всіх</i> : <i>важливіший від усіх, молодший за всіх</i>

Вправа 437

Утворіть усі можливі форми та ступені порівняння від запропонованих слів.

Сухий, злий, голосний, розумний, смачний, стислий, цікавий, гарний.

1. Прочитайте речення, випишіть прикметники у складеній формі ступенів порівняння.

1) Довкола запанувала така тиша, якої ще ніколи не було в нашому класі, що вважався найбільш галасливим і недисциплінованим у всій школі (*Л. Смілянський*).

2) Вони, обійнявшись, направились до входу в сусідню харчівню, яка мала не менш красномовну назву — «Котячі бутерброди» (*І. Будз*). 3) Це найбільш вірогідне припущення, зважаючи на те, що Коміренко завжди був *дуже високої думки* про приладобудівний таланти Губченка (*С. Іванюк*). 4) Я ж казала: найменш помітне те, що стирчить у вас перед самісіньким носом! (*Л. Воронина*).

2. Спробуйте переробити складні форми на прості. Чи завжди це вдається? Поміркуйте, чому.
3. Зверніть увагу на виділене словосполучення. Чи є воно формою ступеня порівняння прикметника? Поясніть думку.

Під час творення форм ступенів порівняння відбуваються такі звукові зміни:

1) суфікси **-к-, -ок-, -ек-** випадають: *тонкий* — *тонший*, *глибокий* — *глибший*, *далекий* — *дальший*;

2) **с, ст + ш** → **щ [шч]**: *високий* — *вищий*, *товстий* — *товщий*;

3) **г, ж, з + ш** → **жч**: *дорогий* — *дорожчий*, *важкий* — *важчий*, *близький* — *ближчий*; *але*: *довший*, *легший*.

Зверніть увагу!

1. Від деяких прикметників ступені порівняння утворюємо за допомогою інших коренів: *великий* — *більший*, *малий* — *менший*, *гарний* — *кращий*, *поганий* — *гірший*, *добрий* — *ліпший* (але й *добріший*).

2. Деякі прикметники мають паралельні форми вищого ступеня: *тихий* і *тихіший*, *тонкий* і *тонкіший*. Інколи ці форми мають різні відтінки значень, наприклад: *товщий* (про книгу, двері) та *товстіший* (про людину), *старший* (про вік або звання / посаду) і *старіший* (лише про вік).

3. Інколи префікс **най-** у формах найвищого ступеня порівняння може доповнюватися підсилювальними частками **як-** і **що-**: *якнайкращий*, *щонайсильніший*.

Вправа 439

1. Утворіть усі можливі форми та ступені порівняння від запропонованих слів.

Вузкий, малий, широкий, короткий, довгий, солодкий, слабкий, далекий, красивий.

2. Прокоментуйте звукові зміни й інші особливості.

Запам'ятайте! Неправильними є словосполучення з використанням слова *самий* або поєднання простої та складеної форм вищого ступеня. Отже, правильними є форми *найкрасивіший* і *більш красивий*, а не *самий-красивий*, *більш красивіший*.

Вправа 440

Де потрібно, виправте помилки у творенні ступенів порівняння. Запишіть скориговані варіанти.

Давніший, найбільш старанний, самий більший, красивіший над усе, активніший, найбільш сміливий, самий глибокий, важчий від усіх, більш чистіший, менший, якнайкращий, дуже дотепний, світло-рожевіший, пречудовий, розумніший, більш корисніший, вищий від усіх, щонайдобріший, більш жовтогогарячий, найзнайоміший, менш складний, прегарніший.

Запам'ятайте! Використовуючи вищий ступінь порівняння прикметника в реченні, пам'ятайте, що між ним і наступним словом має бути прийменник *за, від, проти* або сполучник *ніж*, наприклад:

Наш клас світліший, ніж інші. Моя чашка яскравіша за твою.

Окрім цього, форма вищого ступеня має узгоджуватися в роді й числі з іменником, від якого залежить: *клас (який?) світліший, чашка (яка?) яскравіша*. Неправильним є речення *«Наш клас світліше іншого»* чи *«Наш клас світліше, ніж інші»*.

Вправа 441

Виправте помилки. Запишіть відредагований варіант.

1) Читання корисніше гри на комп'ютері. 2) Ця контрольна легша попередньої. Мій брат молодший мене на п'ять років. 3) Наш клас дружніше паралельного. 4) Немає нічого смачніше морозива. 5) Планшет зручніше смартфона. 6) Сьогодні погода краще вчорашньої.

Вправа 442

Виправте помилки в рекламних текстах. Запишіть відредаговані варіанти.

1. Прочитайте текст.

Що таке техніка планування «Pomodoro» та навіщо вона потрібна?

Зараз Франческо Чирілло — власник «Cirillo Consulting», сертифікованого провідника в систему «Pomodoro». А ось у 80-ті роки ХХ століття він був студентом і хотів витратити мінімум часу на навчання. Франческо вирішив провести експеримент: поділити роботу над домашнім завданням на однакові короткі часові відрізки. Для самоконтролю він узяв кухонний таймер у вигляді помідора, що заводився на 10 хвилин. Чирілло зауважив, що так йому легше концентруватися на задачі, адже він знав, що за десять хвилин зможе відпочити. Так Франческо створив основу техніки таймменеджменту «Pomodoro». Свою назву техніка отримала від помідорного таймера: *potodori* в перекладі з італійської означає «помідор».

Згодом Франческо розвинув «Pomodoro» до повноцінної системи: наприклад, відрізки часу роботи збільшилися до 25 хвилин.

У простому варіанті техніка «Pomodoro» працює так:

1. Складіть список завдань, які необхідно зробити найближчим часом (наприклад, на тиждень). Такі завдання називають активними.

2. і списку активних завдань виберіть найважливіші — ті, які хочете зробити сьогодні. Додайте їх до списку завдань на день.
3. Укладіть список завдань на день за пріоритетністю.
4. Увімкніть таймер на 25 хвилин. Починайте роботу! Пройшло 25 хвилин — зробіть перерву на 5—10 хвилин. Через 4 помідори зробіть повноцінну перерву на 15—20 хвилин.
5. Повторюйте пункти 4—6, доки не виконаєте всі завдання зі списку на день.

2. З'ясуйте значення незрозумілих слів, запишіть у словничок.
3. Виділіть основну інформацію в тексті.
4. Яка інформація є другорядною? Чому ви так вважаєте?
5. Спробуйте сьогодні своє домашнє завдання виконувати за технікою «Pomodoro». Поділіться враженнями на наступному уроці української мови.

Вправа 444

Виконайте тестові завдання.

1. Ступені порівняння мають обидва прикметники в рядку
 - А ультратонкий, активний
 - В важкий, темно-червоний
 - Б босий, синій
 - Г цікавий, сильний
2. Правильно утворено форму ступеня порівняння в рядку
 - А більш складніший
 - В дуже відомий
 - Б якнайтепліший
 - Г самий розумний

3. Прикметник у формі ступеня порівняння є в рядку

А Лід на ріці був ще дуже міцний.

Б Проте сьогодні настрої у нього був пречудовий.

В Беріть усе найнеобхідніше.

Г Петрові випало архіважливе завдання.

4. Неправильно побудовано речення в рядку

А Кожне покоління вважає себе розумнішим попереднього і мудрішими наступного.

Б Друг-боягуз гірший за ворога.

В Ранній сон миліший за все.

Г Маленька праця краща за велике безділля.

5. Прочитайте речення.

(1) Сьогодні все актуальнішим стає таймменеджмент — наука про ефективне використання часу. (2) Люди, які вміють продуктивно керувати своїм часом, живуть більш насиченим і повним життям. (3) Вони виконують свою роботу з мінімальними часовими витратами. (4) А можливість робити те, що їм справді подобається, стає більш реальною.

Прикметники у формі ступенів порівняння є в усіх реченнях, ОКРІМ

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 42. Відмінювання прикметників

Вправа 445

1. Прочитайте діалог у крамниці.

— Добрий день, чим можу допомогти?

— Я шукаю оригінальний подарунок для мого кращого друга. Він любить цікаві комікси.

— Є різні жанри: фантастичні, пригодницькі, гумористичні, історичні та інші. Який бажаєте?

— Друг віддає перевагу супергеройським, але хотілося б українського видавництва.

— Тоді візьміть «Привид Києва».

— Дякую за чудову пораду! Те, що треба.

2. Знайдіть прикметники, випишіть їх разом із означуваними іменниками.

3. Визначте граматичну форму прикметників – рід, число, відмінок.

Прикметники змінюються за шістьма відмінками, відмінюємо їх за двома типами — **твердим і м'яким**, що залежать від кінцевого приголосного. У більшості форм закінчення обох типів збігаються. Єдина відмінність полягає в тому, що у відмінкових формах прикметників твердої групи основа закінчується на твердий приголосний, а у формах м'якої групи — на м'який.

Відмінювання прикметників твердої групи

	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	<i>цікавий</i>	<i>цікава</i>	<i>цікаве</i>	<i>цікаві</i>

Р.	<i>цікавого</i>	<i>цікавої</i>	<i>цікавого</i>	<i>цікавих</i>
Д.	<i>цікавому</i>	<i>цікавій</i>	<i>цікавому</i>	<i>цікавим</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р
Ор.	<i>цікавим</i>	<i>цікаву</i>	<i>цікавим</i>	<i>цікавими</i>
М.	(на) ціка- вому, (на) цікавім	(на) цікавій	(на) ціка- вому, (на) цікавім	(на) цікавих

Зверніть увагу! Прикметники чоловічого і середнього родів у місцевому відмінку мають паралельні форми із закінченнями **-ому** та **-ім**, наприклад: на *цікавому* і на *цікавім* заході.

Відмінювання прикметників м'якої групи

	Однина			Мно- жина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	<i>синій</i>	<i>синя</i>	<i>сине</i>	<i>сині</i>
Р.	<i>синього</i>	<i>синьої</i>	<i>синього</i>	<i>синіх</i>
Д.	<i>синьому</i>	<i>синій</i>	<i>синьому</i>	<i>синім</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.
Ор.	<i>синім</i>	<i>синьою</i>	<i>синім</i>	<i>синіми</i>
М.	(на) синьому, (на) синім	(на) синій	(на) си- ньому, (на) синім	(на) синіх

Більшість прикметників відмінюємо за твердим типом. Значно менша кількість прикметників має м'який тип відмінювання. У формі називного відмінка однини чоловічого роду вони здебільшого закінчуються на **-ній** після приголосного (тобто на **-дній, -тній, -жній, -шній** та ін.): *давній, торішній, братній, середній, суботній, освітній, мужній, справжній, художній*.

До м'якого типу також належать прикметники на **-ій**: *довгоший, безкрай. Але: природний*.

Інколи від типу відмінювання й закінчення залежить значення прикметників, що є паронімами, порівняйте: *дружний клас і дружній тон*.

Вправа 446

Провідмініуйте в усіх родах і числах спочатку прикметники твердої групи, а потім м'якої.

Зимовий, весняний, літній, осінній.

Вправа 447

Запишіть словосполучення, поставивши прикметники в потрібну форму.

З (веселий) другом, (приємний) перегляду, (любі) друзям, (чудова) співрозмовниці, (важлива) інформацією, (сенсаційний) фактом, (дивне) відчуттям, на (цікавий) уроці.

Вправа 448

1. Згадайте, чим схожі й чим відрізняються прикметники *дружний* і *дружній*.
2. Зверте свої міркування з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».
3. Провідмініуйте обидва прикметники, порівняйте закінчення.

За мішаним типом відмінюються прикметники на *-лиций*, зокрема *білолиций, круглолиций, повнолиций* і подібні.

Відмінювання прикметників за мішаним типом

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н.	<i>смагляво-лиций</i>	<i>смагляво-лиця</i>	<i>смагляво-лице</i>	<i>смагляво-лиці</i>
Р.	<i>смагляво-лицього</i>	<i>смагляво-лицьої</i>	<i>смагляво-лицього</i>	<i>смагляво-лицих</i>
Д.	<i>смагляво-лицьому</i>	<i>смагляволицій</i>	<i>смагляво-лицьому</i>	<i>смагляво-лицим</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.
Ор.	<i>смагляво-лицим</i>	<i>смагляво-лицьою</i>	<i>смагляволицим</i>	<i>смагляво-лицими</i>
М.	<i>(на) смагляво-лицьому, (на) смагляволицім</i>	<i>(на) смагляволицій</i>	<i>(на) смагляво-лицьому, (на) смагляво-лицім</i>	<i>(на) смагляво-лицих</i>

Вправа 449

Провідмінійте прикметник *білолиций* в усіх родах і числах.

Вправа 450

1. Спишіть словосполучення, де потрібно, виправивши помилки.

Цікава розмова, зворушливою промовою, у великім місті, круглолицьої дитини, завтрашнім днем, освітнього

закладу, квітучею вишнею, маминої сукні, на відкритому місці, повнолицього місяця, дружній клас, суботним вечором, у новім кінотеатрі, природній талант.

2. Над кожним прикметником надпишіть рід, число, відмінок і групу.

Вправа 451

1. Прочитайте й запишіть форми мовленнєвого етикету.

Доброго ранку, щасливої дороги, вдалого дня, усього найкращого, радий познайомитися.

2. Визначте відмінок прикметників.
3. Пригадайте й запишіть інші форми мовленнєвого етикету, що містять прикметники. Складіть із ними речення.
4. Поміркуйте, чому в етикетних формулах прикметники мають позитивне значення.

Зверніть увагу! В українській мові закріпилися формули: *добрий день / добридень, добрий вечір / добридень, але доброго ранку.*

Вправа 453

1. Долучіться до створення порад «Як поводитися в колективі». Перепишіть речення, додавши прикметники, що відповідають за змістом (за потреби скористайтеся довідкою; форму прикметника можна змінювати).

Пам'ятки та інструкції

1. Щиро й доброзичливо стався до всіх однокласників. Умій поважати їх, бачити ... сторони, будь...
2. Будь ... у стосунках. Якщо тобі щось не подобається, знайди в собі сили та сміливість відкрито заявити про це.
3. Не нав'язуй свої думки іншим, добери аргументи, щоб довести свою позицію.

4. Доводячи щось іншим, ясно, точно й аргументовано викладай свої думки.
5. Якщо ти помилився, відкрито визнай це перед однокласниками.
6. Допмагай і захищай тих, хто ... за тебе.
7. Перш ніж когось засуджувати, спробуй виявити причини ... вчинку, поведінки.
8. Виявляй ініціативу, бери ... участь у колективних справах.

Довідка: позитивний, негативний, щирий, слабший, привітний, активний.

2. Чи згодні ви з рекомендаціями? Поміркуйте, які пункти варто додати.
3. Чи існують у вашому класі подібні правила?

Проект!

Узагальніть досвід, створіть «Кодекс поведінки в класі».

Вправа 454

Ознайомтеся зі схемою та зразками розбору прикметника як частини мови.

Схема розбору прикметника як частини мови

1. Слово для розбору.
2. Частина мови (прикметник), на яке питання відповідає, загальне значення.
3. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
4. Група за значенням: якісний, відносний, присвійний. Для якісних: чи має ступінь порівняння, який.
5. Рід, число, відмінок, група за кінцевим приголосним основи: тверда чи м'яка.
6. Синтаксична роль.

Тільки спільними зусиллями можна досягти мети.

Зразок усного розбору

Спільними — прикметник, означає ознаку предмета, відповідає на питання *якими?* Початкова форма — *спільний*. Це якісний прикметник. Ужитий у формі множини орудного відмінка, належить до твердої групи. У реченні є означенням.

Зразок письмового розбору

Спільними — прикметник, ознака предмета, *який?*; п.ф. — *спільний*, якісн., мн., Ор. в., тв. гр., означ.

Вправа 455

1. Прочитайте прислів'я та приказки про спілкування.

1) Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш. 2) Від теплого слова і лід розмерзається. 3) Де слова рідкісні, там вони вагу мають. 4) Гостре словечко коле сердечко. 5) Язик довгий, думки короткі.

2. Виконайте розбір прикметників за схемою.

Про що говорять слова

Інколи від типу відмінювання й закінчення залежить значення прикметників, що є паронімами, порівняйте:

Дружний — пов'язаний дружбою, взаємною прихильністю, довірою, відданістю, згодою (*дружний клас*).

Дружній — який виражає прихильність, довіру, дружлюбність; приятний, приятельський (*дружнє слово*).

§ 43. Відмінювання прізвищ прикметникового типу

Вправа 456

1. Прочитайте допис із проханням про допомогу.

Кому: _____

✨ ✨ ✨

Будь ласка, допоможіть!

У мене є друзі — три пари братів і сестер: Барва Андрій і Надія, Барвінок Микита й Ольга та Барвінські Тимур і Маргарита. Привезла їм сувеніри з подорожі, хочу підписати. І зовсім заплуталася((((

2. Допоможіть Олександрі: утворіть необхідні форми імен і прізвищ її друзів та подруг.
3. Пригадайте, до якого типу належить кожне прізвище. Які особливості відмінювання цих прізвищ?

Ми вже знаємо, як відмінювати прізвища іменникового типу.

Прізвища прикметникового типу відрізняються від іменникових тим, що чоловічі та жіночі в називному відмінку мають різні закінчення: *Хорунжий* / *Хорунжа*, *Кобилянський* / *Кобилянська*. Такі прізвища в чоловічому роді закінчуються на **-ий, -ій, -ов, -ев(єв), -ів(-їв), -ин(-їн)**.

Прізвища прикметникового типу відмінюємо так, як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду: *Капустяний* / *Капустяна*, *Барвінський* / *Барвінська*

(як *молодий / молода, київський / київська*); *Мельників / Мельникова, Дорофеев / Дорофеева* (як *братів / братова, Василів / Василева*); *Дячишин / Дячишина* (як *мамин / мамина*) тощо.

Вправа 457

Розкрийте дужки, запишіть прізвища, імена та по батькові в потрібному відмінку.

Відвідати (*Орлянський Данило, Орлянська Ксенія*);
доручити (*Водолазький Тихін, Водолазька Поліна*);
домовитися із (*Львов Лев, Львова Марта*);
побачити (*Грошовитий Степан, Грошовита Юлія*);
розмовляти з (*Саприкін Віктор, Саприкіна Вікторія*);
запропонувати (*Єрохов Артем, Єрохова Катерина*);
записати (*Хомин Владислав, Хомина Владислава*).

Вправа 458

1. Запишіть прізвища прикметникового типу всіх учнів вашого класу в чоловічому та жіночому варіантах.
2. Складіть із ними речення, використовуючи фрази типу: *пропоную (кому?) ..., записую (кого?)..., хочу зустрітися з (ким?)..., треба поговорити з (ким?) ..., зустрів (кого?) ..., готувати завдання разом із (ким?)..., радіти (кому?) ...* тощо.

Вправа 459

1. Провідмініуйте усно жіночі та чоловічі прізвища.

Боса/Босий, Босов/Босова; Супрун, Супрунов/Супрунова; Дроб'язка, Дроб'язко, Дроб'язков/Дроб'язкова; Квітка, Квітко, Квітков/Квіткова.

2. Поясніть різницю типів відмінювання.

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково утворено форму родового відмінка однини прикметника в рядку
А природнього
Б художнього
В давнього
Г пізнього
2. Правильно утворено словосполучення
А розікласти по столам
Б Васильова думка
В у синім морі
Г співочему народу
3. Прикметник *дружній/дружня* може сполучатися з усіма іменниками, ОКРІМ
А тон
Б погляд
В колектив
Г порада
4. Жіноче прізвище прикметникового типу наведено в рядку
А Кондра
Б Бандура
В Стасишина
Г Набока
5. Прочитайте фрагмент тексту, у якому пропущено окремі слова.
Однією з ... навичок сучасної людини є ... спілкування.
Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків
А самих важливих, ефектне
Б найважливіших, ефективне
В найбільш важливіших, ефективно
Г найбільш важливих, ефектне

§ 44. Творення прикметників

Написання -Н- і -НН- у прикметниках

Вправа 461

1. Прочитайте пари слів.

телефон	⇒	телефонний	сині очі	⇒	синьоока
гарний	⇒	прегарна	без меж	⇒	безмежне
вигадувати	⇒	вигадливий	учень	⇒	учнівське
		сьогодні	⇒		сьогоднішній

2. Визначте, як утворилися прикметники.

Прикметники утворюємо різними способами, але переважає суфіксальний. Суфіксів для творення прикметників існує багато: **-н-, -ив-, -к-, -ок-, -ськ-, -цьк-, -зьк-, -ичн-, -ющ-, -уват-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -езн-, -енн-, -ач-(-яч-), -ущ-(-ющ-), -ав-(-яв-), -уват-(-юват-), -аст-(-яст-), -ан-(-ян-), -ов-, -ев-(-єв-), -ичн-, -ічн-(-їчн-), -арн-(-ярн-), -ивн-, -тивн-, -альн-(-яльн-)** та інші.

Твірними словами для прикметників можуть бути різні частини мови: *правда* → *правдивий*, *чорний* → *чорнявий*, *колоти* → *колючий*, *один* → *одинокий*, *сам* → *самотній*, *вчора* → *вчорашній*.

Вправа 462

1. Спишіть прикметники, доберіть до них твірні слова.

Зразок: фізичний ← фізика.

Фізичний, кінний, хворобливий, об'єктивний, геніальний, говіркий, мідний, гречаний, пшоняний, історичний, гуманітарний.

2. Виділіть суфікси.

Вправа 4523

Спишіть прикметники, доберіть до них твірні слова.

Мережевий, мережаний; правдивий, праведний; квітковий, квітчастий; зубний, зубастий; жорсткий, жорсткий; боязкий, боязливий; сонний, сонливий; синюватий, синющий.

2. Прокоментуйте відмінності між спільнокореновими прикметниками.

Вправа 464

1. Пригадайте, як називаються слова, подані в парах.

Ефективний, ефектний; громадський, громадянський; музичний, музикальний; освічений, освітлений; сердечний, серцевий; особовий, особистий.

2. Поміркуйте, як утворилися ці слова.
3. Запишіть їх разом із твірними словами, виділіть суфікси.

Вправа 465

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Правда, зима, сон, вирішити, зуб, прогрес, геній, мідь, математика, квітка.

2. Визначте, прикметники якого типу утворили (якісні, відносні, присвійні).

Вправа 466

1. Від поданих прикметників утворіть інші прикметники за допомогою одного із суфіксів **-езн-, -енн-, -ач-(-яч-), -ущ-(-ющ-), -ав-(-яв-), -уват-(-юват-)**.

Зразок: злий → злющий.

Злий, старий, здоровий, добрий, синій, чорний, гіркий, білий, червоний.

2. Поміркуйте, якого відтінку значення додали суфікси.

Вправа 467

1. Від поданих прикметників утворіть інші прикметники за допомогою одного із суфіксів **-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-**.

Зразок: тонкий → тоненький.

Тонкий, гарний, розумний, довгий, смачний.

2. Поміркуйте, якого відтінку значення додали суфікси.
3. Чи можна утворити від кожного слова кілька прикметників? Чим вони будуть відрізнятися?
4. Складіть речення із трьома створеними прикметниками на вибір.

Вправа 468

Від поданих слів утворіть присвійні прикметники.

Термінатор, Олег, Ольга, Михайло, Михась, спірозмовниця, директорка, стюардеса, адвокат.

Велика кількість відносних прикметників утворена за допомогою суфіксів **-ов-, -ев-, -єв-**, уживання яких залежить, як ви вже знаєте, від кінцевого приголосного основи твірного іменника й наголосу утвореного прикметника. Пригадаймо ці правила.

-ов-	-ев-	-єв-
1. Якщо прикметник утворено від іменника твердої групи: <i>випадковий</i> (від <i>випадок</i>)	Якщо прикметник утворено від іменника м'якої або мішаної групи і при цьому наголошено основу прикметника: <i>ма́тчевий</i> (від <i>матч</i>), <i>фо-ре́левий</i> (від <i>форель</i>)	1. Якщо прикметник утворено від іменника на -й: <i>магнієвий</i> (від <i>магній</i>)
2. Якщо утворений прикметник має наголос на закінченні, незалежно від того, який приголосний передувє суфіксу -ов: <i>ключові́й</i>		2. Якщо перед суфіксом стоїть подовжений м'який приголосний: <i>сутте-вий</i>

Зверніть увагу! Деякі прикметники мають паралельні варіанти з різними суфіксами:

бори́цевий і *бори́товий*, *ді́євий* і *дійові́й*, *лице́вий* і *лицьові́й*, *взутт́євий* і *взуттьові́й*, *житт́євий* і *життьові́й*, *митт́євий* і *миттьові́й*, *гроше́вий* і *грошові́й*, *кінце́вий* і *кінцьові́й*, *па́льцевий* і *пальцьові́й*, *бездо́щевий* і *бездощові́й* (але тільки *дощові́й*).

Вправа 469

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Бере́за, порше́нь, ста́ль, яблуня́, ма́рш, ста́л, взуття́, сі́ль, ме́жа, житт́я, кварц, груша́.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 470

1. Прочитайте пораду із книги Луї Стовелла «Життя онлайн» у перекладі Тетяни Кузьменко.

Інколи здається, ніби всі мають більше за тебе друзів чи підписників у соціальних медіа. Та навіть мільйон людей у контактах, якщо насправді в реальному житті ти

спілкуєшся лише з десятком із них. Поміркуй, із ким тобі справді хотілося б ділитися своїми думками, почуттями і настроєм, і додавай лише їх. Велика кількість контактів у соціальних медіа може перетворитися із розваги на важку повинність.

2. Випишіть прикметники, поміркуйте, як вони утворені.
3. Поміркуйте, яких друзів у вас більше: в реальному житті чи онлайн.
4. Обговоріть переваги й недоліки віртуальної дружби. Поміркуйте, чи завжди дружба онлайн безпечна.
5. Поділіться на дві команди: прихильники віртуального спілкування та противники. Кожна команда має навести переконливі аргументи на користь своєї думки, використовуючи прикметники. За кожен доречний аргумент — 3 бали, за кожен ужитий прикметник — 1 бал.
6. Після обговорення проаналізуйте комунікативну ситуацію: кому вдалося дібрати переконливіші аргументи, хто поведився більш емоційно, чи дотримувалися учасники спілкування етикету тощо.

У прикметниках, утворених суфіксальним способом, у деяких випадках треба писати подвоєні **-нн-**. Найчастіше — якщо прикметник утворено за допомогою суфікса **-н-** від іменника з основою на **-н**: *день* → *денний*, *осінь* → *осінній*.

Вправа 471

1. Спишіть слова, виділіть корені та префікси.

Мікрофонний, пісенний, машинний, шампінйонний, нечленний, монотонний, чавунний, безпардонний, законний, уклінний, невинний, розчинний, пельменний.

2. Поясніть написання подвоєних **-нн-**.

Вправа 472

Від поданих слів утворіть прикметники за допомогою суфікса **-н-**, запишіть їх.

Бульйон, закон, кардамон, вагон, резон, карантин, родина, тканина, талісман, рідина, корінь, серпантин.

Подвоєні **-нн-** пишемо також у прикметниках, утворених суфіксами **-ённ-** і **-я́нн-/я́нн-**, що надають слову значення перебільшеної ознаки або неможливості виконання дії: *глибоченний* (= дуже глибокий), *невблаганний* (= не можна вблагати).

Запам'ятайте: такі суфікси в прикметниках наголошені.

До цієї групи належать також прикметники церковного вжитку: *благословённий, блажённий, свящённий, огнённый, ока́янный, страждённий*, а також *божественний*.

Зверніть увагу! Якщо у прикметника наголошений суфікс, але немає значення перебільшеної ознаки чи неможливості виконання дії, приголосні в суфіксі не подвоюємо: *дерев'яний, варёний, печёний, довгожданий, жаданий, шалёний*.

Підказка. Іноді важко відрізнити прикметники, у яких **-ённ-, -я́нн-, -я́нн-** мають значення перебільшеної ознаки, від прикметників із **-ен-, -ан-, -ян-**.

Наприклад: *здоровénний* і *шалéний*. У деяких випадках можемо перевірити, дібравши до прикметника відповідник без цього суфікса: *здоровénний* — пишемо з **-нн-**, бо є слово *здоровий*; до слова *шалений* такого відповідника немає, тому суфікс пишемо без подвоєння.

Не варто плутати прикметники з подібними словами, що позначають не перебільшену ознаку, а ознаку через дію: *нескінчénний* — *нескінчений*, *неподолáнний* — *неподóланий*.

Вправа 473

1. Спишіть слова, де потрібно, заповнивши пропуски.

Ворон..**ий**, римован..**ий**, широчен..**ий**, незбагнén..**ий**, гречан..**ий**, священ..**ий**, зорян..**ий**, шален..**ий**, повітрян..**ий**, непримирén..**ий**, кам'ян..**ий**, приземлен..**ий**, смирén..**ий**, поган..**ий**, отакén..**ий**, силén..**ий**.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 474

1. Складіть речення, щоб продемонструвати правопис слів.

Зразок. *Нездійснénна мрія з'їсти все морозиво у світі* (фізично не можна виконати). *Нездійснена мрія купити морозива* (можна це зробити).

Нездійснénний — нездійснений, незчислénний — незчísлений, невблагáнний — невблáганий, незрівня́нний — незрівняний, нескінчénний — нескінчений.

Вправа 475

1. Спишіть слова, де потрібно, заповнивши пропуски.

Півтарогодин..**ий**, бездон..**ий**, силен..**ий**, струн..**ий**, семитон..**ий**, вікон..**ий**, товстен..**ий**, нескінчен..**ий**, павути..**ий**, безупин..**ий**, четвертин..**ий**, одноймен..**ий**.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 476

1. Спишіть речення, де потрібно, заповнивши пропуски.

1) Так і жило воно все літо, аж виріс з н..ого цілий *здоровен..ий* заєць (*Майк Йогансен*). 2) Він був пр..красний у своєму смугастому піджаку, в окулярах та ще з таким *пр..вабливим* закордон..им акцентом (*І. Жиленко*). 3) Ал..оша занепокоївся і, пр..тиснувшись до теплої стіни, яка не встигла охолонути після ден..ої спеки, об..р..жно виз..рнув (*В. Росін*). 4) Та кіт щосили вчепився зубами у медаль..он і так і не випустив його до кінця нашого шален..ого пол..оту (*Л. Воронина*). 5) Т..хен..ко мугикаючи собі під ніс якусь піс..ню, вона поралася біля клумби вогнен..о-ч..рвоних жоржин (*В. Росін*).

2. Поясніть орфограми.
3. Зробіть повний розбір виділених прикметників.

Вправа 477

1. Напишіть есе на одну з тем: «Нові часи вимагають нових форматів спілкування», «Чи можлива дружба онлайн?», «Ризики віртуального спілкування».
2. Випишіть ключові слова до вашого есе.

Вправа 478

Виконайте тестові завдання.

1. Префіксальним способом утворено прикметник
А безжальний
В бездоганий
Б безпорадний
Г бездоказовий
2. Правильно утворено всі прикметники, ОКРІМ
А матчевий
Б прикінцевий

- В мережовий
- Г тестовий

3. Подвоєння НЕ відбувається у слові рядка

- А невблаган..ою заметіл..ю
- Б нескінчен..ою спірал..ю
- В туман..ою далеч..ю
- Г шален..ою височін..ю

4. Помилку допущено в рядку

- А Хлопець спершу не повірив у несподіваний і такий жаданий успіх.
- Б Мої барабанні перетинки ледве витримали цей шум.
- В Блажена усмішка з'явилася на обличчі.
- Г Дівчата здавна були непримиренними суперницями.

5. Прочитайте речення

Вже кілька разів він перечитав інструкцію про оформлення (1) грошових переказів, ознайомився із тарифом (2) міжміських (3) телефонних розмов, вивчив таблицю вартості (4) рекомендованих листів, телеграм, пакунків, бандеролей (В. Росін).

Помилку допущено в слові (цифра позначає наступне слово).

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

§ 45. Написання НЕ з прикметниками

Вправа 479

1. Прочитайте текст.

Деякі не/розсудливі люди дозволяють собі ображати інших. Така поведінка не/безпечна та може призвести до не/бажаних наслідків. Не/вдалий жарт зумовлює не/вдоволення людей, і не/далекоглядного жартівника чекають не/втішні наслідки, якщо натрапить на не/боязкого противника. А натрапить обов'язково.

2. Поміркуйте, чи викликає у вас питання правопис слів із часткою НЕ.
3. Які правила ви вже знаєте?

Частку **не** з прикметниками пишемо разом чи окремо.

НЕ з прикметниками пишемо разом

1. Якщо прикметник не вживається без **не**: *невгамонний, невтолений*.

2. Якщо прикметник із часткою означає єдине поняття і до нього можна дібрати синонім без **не**: *неймовірний* (чудовий), *небоязкий* (сміливий).

3. Якщо частка **не** є частиною префікса **недо-**: *недобачений, недостиглий*.

НЕ з прикметниками пишемо окремо

1. Якщо є протиставлення чи заперечення в реченні: *не боязкий, а сміливий*.

2. Якщо частка **не** стосується прикметника, який має залежне слово або в реченні є присудком: *Зайшла нікому не відома жінка. Мій друг не (є) боязкий*.

Вправа 480

1. Спишіть слова, поясніть правопис кожного правилом.

Не/завидний, не/злобний, не/грамотний не/рухомий, не/апетитний, не/актуальний, не/вблаганний, не/долугий не/бачений, не/вгомонний, не/видимий, не/безпідставний, не/відворотний, не/забутній не/виправний, не/здоланний, не/благонадійний, не/близький, не/важкий, не/довготривалий, не/припустимий.

2. Якщо можливо, доберіть до слів синоніми без **не**.

Вправа 481

1. Спишіть слова, виділіть префікси.

Недобрий, недовчений, недоспілий, недосвідчений, недоброзичливий, недоброякісний, недовговічний, недопечений, недовірливий, недогадливий, недоказовий, недоконаний, недорогий.

Вправа 482

Складіть речення із поданими прикметниками так, щоб його треба було писати з **не** разом і окремо.

Зразок. Шкода, що нам трапився такий негречний попутник. Наш попутник не гречний.

Не/гречний, не/активований, не/вдячний, не/вибагливий, не/говіркий, не/виправданий, не/дешевий.

Вправа 483

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Це що, був чийсь не/вдалий жарт? (*І. Будз*).
2) А Данко відчував, як його ноги відриваються від землі і він, безтілесний і не/вагомий, піднімається вгору, до нових горизонтів, нових звершень і нових снів... (*В. Юдов*). 3) Він буцматий, круглоголовий, чоло у нього і не/високе і не/вузьке, звичайне (*М. Білкун*).

2. Поясніть орфограми.

Вправа 484

1. Прочитайте текст із сайту «Сватове.City».

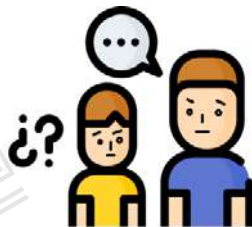
Бул..інг — це прояв не/терпимості до прав людини і форма насил..ства, що суперечить таким базовим поняттям, як толерантність, права людини, взаємо/повага. Жертвами цькування можуть стати як діти, так і вчителі.

Слово *бул..інг* походить від англійс..кого *bullying*, що в перекладі означає «цькування». Бул..інг у школі — це дії або бездіял..ність учасників освітн..ого процес..у щодо малолітн..ої чи не/повнолітн..ої особи, унаслідок чого може бути заподіяна шкода психічному або ф..зичному здоров..ю.

В Україні діє закон про бул..інг, за яким до відповідальності можуть бути притягнені діти, їхні батьки, вчительство та керівництво школи.

Дитина, яку переслідують у школі, має розповісти про все батькам. Вона може також звернутися по допомогу до директора школи, класного керівника чи шкільного психолога. Діти й батьки мають змогу зателефонувати до служби у справах дітей при рай/держ/адм..н..страції, а також до поліції за номером 102 або за мобільними телефонами.

Дитяча лінія: 116-111 або 0-800-500-225
(з 12.00 до 16.00).

Гаряча телефонна лінія з питань протидії булінгу:
116-000.

Гаряча лінія з питань запобігання насильству:
116-123 або 0-800-500-335.

2. Випишіть слова із пропусками, поясніть орфограми.
3. Випишіть ключові слова (теги), за якими цю інформацію можна було б знайти в інтернеті.
4. Складіть план тексту і запишіть його в зошит.
5. Користуючись планом, детально перекажіть текст.
6. Яка інформація для вас виявилася новою?
7. Розгляньте інфографіку. Чи відомий вам такий жанр?

Інфографіка — це добірка зображень, діаграм і мінімального обсягу тексту, що роблять огляд теми легко зрозумілим. Зазвичай в інфографіці використовують яскраві візуальні елементи для швидкого та зрозумілого подання інформації.

§ 46. Написання складних прикметників разом і з дефісом

Вправа 485

1. Прочитайте текст.

Завдяки інтернету ми отримали велику/превелику кількість бонусів, у тому числі можливість віртуального спілкування, зокрема з мало/знайомими людьми. До знайомств у соц/мережах треба ставитися обережно й дотримуватися загально/відомих правил безпеки.

2. Назвіть складні слова. Як їх правильно записати?

Вправа 486

Сформулюйте правила правопису складних прикметників так, щоб вони відповідали наведеним у таблицях прикладам. За потреби скористайтеся правилами на сторінках 109, 111.

Складні прикметники пишемо РАЗОМ, якщо	
1...	мікрохвильовий, ультрамодний
2...	західноукраїнський, загальноосвітній
3...	двадцятиповерховий, одинадцятирічний

Складні прикметники пишемо З ДЕФІСОМ, якщо	
1...	суспільно-політичний, сиро-ковбасний
2...	кисло-солодкий, синьо-жовтий Але: жовтогарячий, червоногарячий, глухонімий, хитромудрий, зловорожий
3...	військово-морський, воєнно-стратегічний Але: військовополонений, військовозобов'язаний (це прикметники, що перейшли в розряд іменників)
4...	чорний-чорний, великий-превеликий
5...	20-поверховий, 11-річний

Вправа 487

1. Запишіть пари прикметників, порівняйте правопис.

Будівельно/ремонтний — вагоно/ремотний, червоно/чорний — черво-но/гарячий, південно/східний — східно/український, жовто/зелений — жовто/гарячий — вічно/зелений, чорно/сірий — чорно/бровий, електро/хі-рургічний — електронно/цифровий, кисло/молочний — м'ясо/молочний.

2. Поясніть правопис слів у парах.

Вправа 488

1. Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Загально/доступний, зоо/ветеринарний, зовнішньо/політичний, легко/атлетичний, кисло/солодкий, мовно/стильовий, молочно/промисловий, висо-ко/врожайний, сліпучо/білий, радій/радісінький, народно/господарський, молочно/білий, право/бережний, сільсько/господарський, темно/фіолетовий, синій/синій.

2. Письмово обґрунтуйте правопис, дібравши, де можливо, твірні слова.

Складні прикметники, утворені від складних іменників, пишемо так, як і твірні іменники: *лісостеп* → *лісостеповий*, *угро-фіни* → *угро-фінський*.

Вправа 489

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Чорнозем, м'ясозаготівля, монголо-татари, радіофізика, самохід, теплообмін, соціал-патріот.

2. Поясніть правопис твірних іменників і похідних прикметників.

Вправа 490

1. Від поданих власних назв утворіть прикметники.

Нова Водолага, Івано-Франківськ, Пуща-Водиця, Біла Церква, Кам'янець-Подільський, Горішні Плавні.

2. Поясніть орфограми. Згадайте, із якої літери треба писати прикметники.

Вправа 491

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Паруси були вже не/сірі, а білі/білі (О. Іваненко).
2) Від обрію до обрію через південно/західний край неба тягнувся хмарний фронт, осяяний спалахами блискавиць (Р. Росіцький). 3) Поширена спорадично в право/бе-режних лісових та лісо/степових районах (А. Давидов).
4) Усі приготувалися чекати довго/очікуваного гостя (Г. Малик). 5) Великі, напрочуд гарні, пишні квіти відтворювали всі відтінки від світло/жовтого, майже білого, до темно/червоного: кремовий, жовто/гарячий, ніжно/рожевий... (М. Рибалко).

Поясніть орфограми.

Вправа 493

1. Спишіть текст, знявши ризик.

Сьогодні поняття «кібер/булінг», на жаль, стало загально/відомим. Кібер/булери можуть бути жахливо/дошкульними. Складність спілкування з ними в тому, що ти не можеш просто піти додому і хряснути перед ними дверима.

Запам'ятай: коли хтось псує тобі життя, слід попросити про допомогу в когось із дорослих: батьків, старшого брата чи сестри, спортивного тренера, шкільного

психолога тощо. Якщо ж відчуваєш, що не можеш поговорити ні з ким із них, звернися до служби підтримки.

В Україні звернутися по допомогу ти можеш на гарячу лінію за номером 0 800 500 225 та 116 111 (дзвінки безкоштовні).

(За книжкою Луї Стовелла «Життя онлайн», переклад Тетяни Кузьменко)

2. Пояснить орфограми.
3. Підготуй пам'ятку для класу чи школи про «Як запобігти кібербулінгу». Оформлення може бути різним, головне стисло та чітко подати потрібну інформацію. Проведіть обговорення пам'яток у класі. Створіть колективну пам'ятку й розмістіть її на дошці оголошень.

Вправа 492

1. Розгляньте інфографіку.

2. Запишіть сім правил поведінки в інтернеті. Додайте свої.
3. Підкресліть прикметники.
4. Виконайте повний розбір двох прикметників на ваш вибір.

Вправа 494

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва слова можна вжити без префікса *не* в рядку
 - А небувалий, невтоленний
 - В невагомий, незламний
 - Б невідомий, недосконалий
 - Г недотепний, недремний
2. ОКРЕМО треба писати прикметник із часткою *не* в реченні
 - А Він став просто таки не/впізнаний.
 - Б Степан був досі не/жонатий.
 - В Інформацію взято з не/достовірних джерел.
 - Г Знов не/виграшний квиток!
3. Разом треба писати обидва прикметники в рядку
 - А вантажно/розвантажувальний, воле/любний
 - Б східно/слов'янський, смітте/очисний
 - В гіркувато/ солоний, жовто/блакитний
 - Г світло/поглинальний, жовтувато/рожевий
4. Помилку допущено в реченні
 - А Вікна були затулені світло-кавовими порт'єрами.
 - Б Завдяки цьому я підвищував свій загально-освітній рівень.
 - В Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми.
 - Г Він учить її всіх хитромудрих слів, які сам знає.
5. Прочитайте речення.

Якщо вам випало стати жертвою кібербулінгу, відчувати *не/гативні* емоції, зокрема гнів, це цілком нормально. Немає нічого *не/природного* в тому, щоб

реагувати на *не/приємні речі*. Головне, щоб у цій ситуації ви були *не/самотні*.

Окремо треба писати *не* з прикметником

- А не/гативні
- В не/приємні
- Б не/природного
- Г не/самотні

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити прикметники від інших частин мови?
2. Для чого нам потрібні прикметники?
3. Від чого залежить рід, число і відмінок прикметника?
4. Скільки типів відмінювання має прикметник?
5. За скількома відмінками змінюється прикметник?
6. Які орфограми щодо прикметника ви знаєте?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 7

Числівник

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого в мові потрібні числівники?
- Які є розряди числівників за значенням і за будовою?
- Як правильно відмінювати числівники?
- Як поєднувати числівники з іменниками?

А також про те, наскільки важлива математика в нашому житті.

§ 47. Числівник як частина мови

Вправа 495

1. Прочитайте діалог.

— Мої вітання! Як справи?

— Привіт! Добре, що ми зустрілися. Вже три дні до тебе не можу додзвонитися.

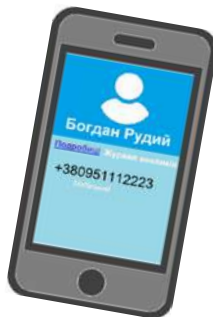
— Я поміняв номер телефону. Запиши: +380951112223. А що ти хотів?

— Скажи, скільки гігабайтів пам'яті на твоєму пристрої?

— 64. А що?

— Хотів купити такий самий. Ти зараз додому?

— Так, чекаю 20-й трамвай. Мені їхати п'ять зупинок.

2. Назвіть числівники. Поміркуйте, яку функцію вони виконують.

3. На прикладі ілюстрацій доведіть, що числівники є невід'ємною частиною нашого повсякденного спілкування.

Числівник (від *число*) — це самостійна частина мови, що означає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання *скільки? котрій? котра? котре? котрі?*

Числівники змінюються за відмінками, а деякі — за родами й числами, наприклад: *сім* — *семи*, *обидва* — *обидві*, *другий* — *друга* — *другі*.

Числівники можуть бути як головними, так і другорядними членами речення, зокрема підметом, присудком, означенням, додатком, обставиною: *Чи є нуль натуральним числом? Номер пожежно-рятувальної*

служби — сто один. Зустрінемося пів на сьому. Розпочинається другий урок. Поділіть суму заданих чисел на сорок дев'ять.

Зверніть увагу! Не варто плутати числівники з іншими частинами мови, утвореними від числівників, а саме: з іменниками (*п'ятірка, сотня, третина*), прикметниками (*восьмигодинний, п'ятиповерховий*), дієсловами (*подвоїти, роздвоїтися*), прислівниками (*учетверо, натроє*).

Вправа 496

1. Випишіть числівники.

Дев'ять, дев'ятка, дев'ятиповерхівка, удев'ятеро, дев'ятий; п'ять, п'ятірка, п'ятеро, п'ятдесят, п'ятиповерховий, по-п'яте; третина, потроїти, три, натроє, утретє, третя; сто, сотня, сотий, двісті.

2. Поставте питання до кожного й надпишіть.
3. Поміркуйте, що об'єднує слова в кожному ряді.

Вправа 497

1. Спишіть речення. Підкресліть числівники відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

1) А зараз ходімо за тими двома, що пройшли попереду (*Л. Письменна*). 2) Вісімдесят — не вісім і навіть не п'ятдесят вісім... (*В. Нестайко*). 3) І скажу вам відверто: краще, що голос у нього пропав зараз, у вісім років, ніж пропав би у шістнадцять-сімнадцять, бо він пропадає в цьому віці у більшості маленьких співаків (*І. Жиленко*). 4) Це був досить стрункий юнак, років, мабуть, чотирнадцяти, хоч на вигляд йому можна було б дати набагато більше (*А. Дімаров*). 5) Знайдіть добуток двадцяти і семи.

1. Прочитайте текст.

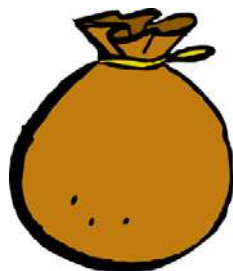
Походження назв деяких числівників

Цікавою є історія виникнення назв деяких чисел. Учені вважають, що числівник *п'ять* походить від іменника «п'ясть» (рука), тобто трактується як «п'ять пальців п'ясті».

Широко вживаним є число *сім*: *сім днів тижня, сім чудес світу, у казках — сім господинь, семеро козенят, сім сестер*. Виявляється, що число *сім* відповідає обсягу короткотривалої пам'яті людини, тобто це та кількість предметів, ознак, яку ми спроможні запам'ятати відразу на більш-менш тривалий час.

Числівник *сорок* спочатку був іменником, який мав значення «мішок». Це й справді був мішок, у який уміщалося рівно 40 шкірок соболів чи білок, бо саме стільки їх потрібно було на пошиття однієї шуби. Зшитий і запечатаний сорок із зазначеною кількістю шкірок за часів Київської Русі служив грошовою одиницею.

2. Перекажіть текст.
3. Яка інформація виявилася для вас новою?

Запам'ятайте правила наголошування деяких числівників:

1. Кількісні числівники другого десятка в називному відмінку мають наголос на складі **НА**: *оди-на́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять*.

У непрямих відмінках наголос може зміщуватися на закінчення: *одина́дцять* — *одинадцятьо́х*.

2. Кількісні числівники на позначення десятків наголошуємо на другому корені: *сімдеся́т*, *вісімдеся́т*.

3. Числівник *один, одно (одне)* у формах непрямих відмінків має наголос на останньому складі: *одно́го, одно́му, на одні́м, одні́м*.

Вправа 499

1. Назвіть числівники, що відповідають цифрам.
11, 12, 13, 14, 15, 60, 70, 80.
2. Запишіть їх, позначте наголос. Випишіть ті числівники, наголошування в яких числівниках вас здивувало.
3. Складіть із ними речення.
4. Запишіть фонетичну транскрипцію числівників, що позначають виділені шрифтом цифри.

Проект!

Разом із дорослими складіть план подорожі вашої мрії. Визначте, яка кількість людей візьме в ній участь. Розробіть маршрут, з'ясуйте, які види транспорту вам потрібно буде використати, скільки коштують квитки, скільки часу знадобиться на пересування. Визначте, де ви зможете зупинитися, які пам'ятки чи заклади хотіли б відвідати, як будете харчуватися тощо. Складіть бюджет вашої подорожі.

Будьте готовими прокоментувати, які числівники ви використали у своєму плані, їхні розряди за значенням та будовою, граматичні форми, правопис.

§ 48. Розряди числівників за значенням

Вправа 501

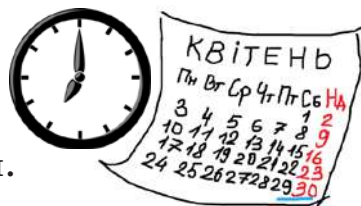
1. Прочитайте речення.

Сьогодні 30 квітня.

30 днів залишилося до літа.

На дорогу ми витратили 7 годин.

На годиннику 7 година ранку.

2. Поясніть вибір числівника. Поставте питання до кожного.

Залежно від значення та питання, на яке відповідають числівники, розподіляємо їх на дві групи: кількісні та порядкові. Цей поділ нам потрібен, щоб розуміти, як їх відмінювати й писати.

Кількісні	Порядкові
<i>скільки?</i>	<i>котрій? котра? котрє? котрі?</i>
Означають кількість предметів, поділяються на такі розряди: власне кількісні: <i>дев'ять, тридцять</i> дробові: <i>сім сотих, чотири десятих</i> збірні: <i>шестеро, п'ятнадцятеро</i>	Означають порядок предметів при лічбі або місце предмета в ряду інших подібних: <i>третій, сьомий, двадцять перший</i>

Зверніть увагу на наголоси в назвах дробові та порядкові, а також у питаннях до порядкових — *котрій? котра? котрє? котрі?*

Зверніть увагу! Саме порядкові числівники використовуємо в датах та на позначення годин, визначаючи час: *перше січня дві тисячі двадцять четвертого року, сьома година.*

Вправа 502

1. Запишіть числівники у два стовпчики: кількісні й порядкові.

Обидва, п'ятеро, сотий, півтора, дві десятих, десятеро, шістнадцятий, тридцять один, сімнадцята.

2. Біля кількісних напишіть розряд за значенням.

Вправа 503

1. Запишіть речення із числівниками.

1) Новий рік починається 1-го січня. 2) Літні канікули тривають 3 місяці, а зимові — 2 тижні. 3) Міжнародний день рідної мови відзначаємо 21-го лютого. 4) Відділення «Нової пошти» № 119 розташоване за адресою проспект Перемоги, будинок 70. 5) Моє тренування завершується о 17-й годині.

2. Над числівниками надпишіть групу за значенням.

3. Поміркуйте, для чого потрібні закінчення біля деяких цифр.

Власне кількісні числівники означають цілі числа: *десять, двадцять один, сто.*

Дробові числівники означають кількість частин, виділених у складі цілого. Дробові числівники переважно називають скорочено, випускаючи слово *частина*: *дві цілі (частини), три десяти (частини).* До дробових належать також числівники *півтора/півтори (= 1,5), півтора (= 150).*

Зверніть увагу! Іменники *половина, третина, чверть* не утворюють дробових числівників.

Вправа 504

1. Назвіть числівники.

7; $7\frac{2}{6}$; 2; 2,5; 141; $41\frac{5}{12}$; 52; 52,03; 52,003

2. Запишіть числівники словами.

Вправа 505

Запишіть цифрами числівники.

Дві шостих; сім тридцятих; двадцять дві шістдесятих;
тридцять чотири сорок третіх; тридцять дев'ять сотих.

Збірні числівники позначають кількість істот або предметів як сукупність, єдине ціле, порівняйте: *шість хлопців і шестеро хлопців*. Збірні числівники утворюємо за допомогою суфіксів **-ой-** (*двоє, троє*) та **-ер-** (*шестеро, десятеро*). Вони становлять невелику групу — від *двоє, обоє* до *двадцятеро + тридцятеро*.

До збірних відносимо також числівники *обидва* та *обидві*, що мають категорію роду.

Збірні числівники **сполучаємо** не з усіма іменниками, а лише:

1) з іменниками чоловічого роду, що позначають істот: *трое друзів, четверо однокласників*;

2) з іменниками середнього роду: *двоє вікон, п'ятеро хлоп'ят*;

3) із множинними іменниками: *четверо ножиць, двоє окулярів*.

Тобто збірні числівники **не сполучаємо** з іменниками жіночого роду (окрім числівника *обидві*) й назвами неістот чоловічого роду.

Збірні числівники не властиві офіційному мовленню, їх уживають у розмовному та художньому стилях.

Вправа 506

1. Випишіть збірні числівники і складіть із ними словосполучення (доберіть слова, які можуть сполучатися зі збірними числівниками).

Два, двоє, три, троє, обидва, обоє, четверо, чотири, п'ятеро, п'ять, дев'ятнадцятеро, дев'ятнадцять.

2. Складіть усно речення із трьома збірними числівниками.

Вправа 507

Запишіть збірні числівники, що відповідають наведеним кількісним, якщо це можливо.

Два, три, чотири, сімнадцять, тридцять п'ять, сто, тисяча, двадцять.

Вправа 508

Запишіть словосполучення, обравши правильний варіант із запропонованих.

Троє учнів/учениць, шістнадцятеро гусенят/гусок, одинадцятеро малят/вихователюк, десятеро іграшок/качень, обидві/обидва подруги, п'ятеро гаджетів/саней, чотири/четверо ручок, восьмеро старост/відмінниць, шістнадцятеро вчителів/вчительюк, дванадцять/дванадцятеро маркерів.

Вправа 509

1. Прочитайте прислів'я та приказки.

1) Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше. 2) Семеро одного не чекають. 3) Один гусак поля не витопче. 4) Сім разів відміряй, один раз відріж. 5) Два дурні б'ються, а третій дивиться. 6) Сьома вода на киселі. 7) Одна голова добре, а дві краще. 8) За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш. 9) Дурний, як сто пудів диму. 10) За одного вченого дають десять невчених. 11) Два брехуни одної правди не скажуть. 12) Сім п'ятниць на тиждень. 13) Одне «зараз» краще від трьох «потім». 14) Надувся, як півтора нещастя. 15) Лінивий двічі робить, а скупий два рази платить. 16) Туман вісімнадцятий.

2. Випишіть числівники, над кожним надпишіть групу за значенням.

3. Поясніть зміст прислів'їв і приказок. Скористайтеся фразеологічним словником, щоб з'ясувати значення незрозумілих стійких сполучень.

4. Згадайте інші прислів'я та приказки з числівниками.

§ 49. Розряди числівників за будовою. Написання складних і складених числівників

Вправа 511

Порівняйте числівники.

один

одинадцять

сто одинадцять

За будовою числівники (як кількісні, так і порядкові) поділяються на кілька груп. Це потрібно розуміти для того, щоб правильно їх писати.

Прості	Складні	Складені
Одне слово з одним коренем	Одне слово, у якому поєднуються два корені	Кілька слів-числівників
<i>чотири, дев'ятий</i>	<i>шість + сто → шістсот, два + на + десять → дванадцять, дванадцята</i>	<i>двадцять п'ять, сто шістдесят восьмий</i>

Зверніть увагу! До складних відносимо числівники другого десятка (11–19), назви десятків (окрім *сорок*) і назви сотень (окрім *сто*). Складні числівники пишемо одним словом.

У середині складних числівників після т м'який знак ніколи не пишемо, навіть якщо у твірному слові

він є. Порівняйте: *п'ять — п'ятнадцять, шість — шістдесят, дев'ять — дев'ятсот.*

Складені числівники можуть мати у своєму складі прості й складні. Їх пишемо кількома словами. Кількість компонентів може бути різна.

Вправа 512

1. Прочитайте і спишіть числівники: спочатку прості, потім складні, наостанок складені.

Три, тринадцять, тринадцятий, тридцять, тридцята, триста, триста тринадцять, триста тридцять три, триста тридцять третє, три тисячі три, три цілих три десятих.

2. Поясніть правопис числівників.

3. Прочитайте інформацію з рубрики «Про що говорять слова».

Вправа 513

Запишіть числівники словами.

4, 5-те, 133-тя, 741, $2/10$, 81, 18, 40, 400, 401.

Вправа 514

1. Запишіть числівники.

5, 15, 50, 500, 6, 16, 60, 600, 919.

2. Поясніть правила написання м'якого знака.

Порядкові числівники, останнім компонентом яких є *-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний*, пишемо разом, при цьому перша частина має форму родового відмінка: *дев'ятисотий, десятитисячний, п'ятдесятимільйонний, семимільярдний.*

Вправа 515

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Курортників однаково не пускають у море далі як на сто/п'ят/десять метрів (*М. Білкун*). 2) Ми щойно проскочили сто/двадцять/сьомий кілометр (*В. Нестайко*). 3) Мій день народження двадцять/п'ятого вересня. 4) Вона мовчки дивилась на папірець, може в сотий чи двох/сотий раз (*Л. Смілянський*). 5) Обчисліть суму шести/тисяч/трьох/сот/п'яти і чотирьох/сот/ одного.

2. Над числівниками надпишіть розряд за значенням і за будовою.

Про що говорять слова

Усі складні числівники утворилися з давніших складених. Наприклад, числівники від *одинадцяти* до *дев'ятнадцяти* включно утворилися від трьох окремих слів: числівника, що означає кількість одиниць, прийменника *на* й числівника *десять*: *три* + *на* + *десять* → *тринадцять*. Назви десятків і сотень також є поєднанням кількох слів: *двадцять* (два десятки), *п'ятсот* (п'ять сотень).

Вправа 516

Виконайте тестові завдання.

1. Лише числівники подано в рядку

А сім, сімка

Б по-друге, друге

В шестеро, шоста

Г потроїти, три

2. Лише кількісні числівники є в рядку

А другий, дві п'ятих

Б півтора, шестеро

В двадцять перший, п'ятсот

Г тринадцятеро, сьомий

3. Порядковий числівник є в назві казки

А «Троє поросят»

Б «Дев'ять братів і десята сестриця Галя»

В «Алі-Баба і сорок злодіїв»

Г «Білосніжка і сім гномів»

4. НЕПРАВИЛЬНО утворено словосполучення в рядку

А двадцятєро учасниць

Б двадцять учасниць

В обидві учасниці

Г двадцята учасниця

5. Прочитайте речення.

(1)— *Зважте мені, будь ласка, п'ять бананів.*

(2)— *Із вас шістьдесят п'ять гривень.*

(3)— *Тримайте сто. Дякую.*

(4)— *Ваша решта: ось тридцять п'ять.*

НЕПРАВИЛЬНО написано числівник у репліці

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 50. Відмінювання числівників

Вправа 517

1. Прочитайте задачу, назвавши числівники в потрібній формі. Розв'яжіть її, назвіть відповідь.

Із сіл Квіткове і Казкове, відстань між якими дорівнює 136 км, виїхали одночасно назустріч один одному козаки Шибайголова та Гострошабленко. Шибайголова рухався зі швидкістю 16 км за год. Із якою швидкістю їхав Гострошабленко, якщо козаки зустрілися через 4 год після виїзду? (Із підручника А. Мерзляка, В. Полонського, М. Якоря).

2. Визначте відмінок числівників у тексті.

Числівники змінюються за шістьма відмінками й мають кілька типів відмінювання.

Числівники *один, одна, одне, одні* відмінюємо, як прикметники (наприклад, *добрий, добра, добре, добрі*).

Зверніть увагу! Числівник *одна* в родовому й орудному відмінках має паралельні форми: *однієї і одної, однією і одною*.

Числівники *два, три, чотири, обидва, обидві* відмінюємо однотипно, як у таблиці.

Числівники від *п'яти* до *двадцяти* і *тридцять* відмінюємо також за одним зразком (дивіться таблицю).

Н.	два, дві	чотири
Р.	двох	чотирьох

Д.	двом	чотирьом
Зн.	= Н.в., Р.в.	= Н.в., Р.в.
Ор.	двома	чотирма
М.	(на) двох	(на) чотирьох

Н.	шість	сім	вісім
Р.	шести, шістьох	семи, сімох	восьми, вісь- мох
Д.	шести, шістьом	семи, сімом	восьми, вісь- мом
Зн.	= Н.в., Р.в.	= Н.в., Р.в.	= Н.в., Р.в.
Ор.	шістьма, шістьома	сьома, сімома	вісьма, вісьмома
М.	(на) шести, шістьох	(на) семи, сімох	(на) восьми, вісьмох

Зверніть увагу!

У числівниках *шість*, *сім*, *вісім* у деяких формах відбувається чергування голосних звуків.

У родовому, давальному, місцевому відмінках форми числівників типу *п'ятьох*, *п'ятьом*, *(на) п'ятьох* уживаються лише з назвами істот, а форми типу *п'яти* — з назвами як істот, так і неістот, порівняйте: *п'яти і п'ятьох учнів*, *у п'яти містах*.

У складених числівниках кожне слово відмінюємо за своїм типом, при цьому форми, де це можливо, мають бути однотипними: *двадцяти шести*, а не *двадцяти шістьох*.

Вправа 518

1. Уважно розгляньте таблиці відмінювання вище й выпишіть:
 - 1) форми числівників із чергуванням;
 - 2) паралельні форми числівників;
 - 3) форми числівників, у яких перед закінченням пишемо м'який знак;
 - 4) форму числівника *чотири* в орудному відмінку.
2. Поміркуйте, коли знахідний відмінок числівників збігається з родовим відмінком, а коли з називним.

Вправа 519

Провідмініуйте числівники 3, 6, 9, 10, 17, 24, 35.

Вправа 520

Перепишіть речення, заповнюючи, де потрібно, пропуски та записуючи числівники словами в потрібній формі.

1) Дивит..ся, а двері на 7 замків замкнені, 7 печатками запечатані (А. Лотоцький). 2) І не якихось там р..бал..с..ких шхун, а в..ликих морс..ких кораблів, тон..ажністю від 6 до 11 тисяч.. тон... (В. Росін). 3) Час від часу хлопч..к вимірював дракона і за 2 місяці упевнився, що зріст Хоми сягнув 1 метра 35 сант..метрів (К. Штанко). 4) Транспортний пілот Даруа Ватіш мав за плечима 19 років і в транспортники потрапив тільки тому, що до космо/розві..ки брали після 25 та з достатнім л..отним стаж..м (А. Болото).

Вправа 521

Спишіть словосполучення, виправивши помилки у формах числівників.

Семи завданнями, на п'ятнадцять столах, із чотирьма однокласниками, з п'ятью друзями, більше шісти помилок, вісім правильних відповідей із дванадцять, трьох першим покупцям, подарунки вручили вісьми учасникам, більше три годин, пишаюся семи справами.

Назви десятків *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* відмінюємо за таким зразком:

Н.	сімдеся́т	вісімдеся́т
Р.	сімдесяти, сімдесятьох	вісімдесяти, вісімдесятьох
Д.	сімдесяти, сімдесятьом	вісімдесяти, вісімдесятьом
Зн.	= Н.в., Р.в.	= Н.в., Р.в.
Ор.	сімдесятьма, сімдесятьома	вісімдесятьма, вісімдесятьома
М.	(на) сімдесяти, сімдесятьох	(на) вісімдесяти, вісімдесятьох

Зверніть увагу! У назвах десятків при відмінюванні змінюємо лише другу частину (*-десят*), яку відмінюємо, як числівник *десять*. Перша частина цих числівників завжди залишається незмінною, такою, як і в початковій формі.

Цей принцип працює й у творенні складних іменників та прикметників, першою частиною яких є числівники від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти*, на зразок: *п'ятдесятилітній, сімдесятиріччя*. Окрім того, першу частину в назвах десятків пишемо без м'якого знака.

Вправа 522

Уважно розгляньте таблицю відмінювання вище й выпишіть:

- 1) паралельні форми числівників;
- 2) форми числівників, у яких перед закінченням пишемо м'який знак.

Вправа 523

Провідмініуйте числівники 50, 60, 72, 53.

Вправа 524

Запишіть речення, поставивши числівники в потрібну форму (обчислювати не обов'язково 😊).

До (скільки?) 56 додати (скільки?) 17; від (скільки?) 79 відняти (скільки?) 6; скласти (скільки?) 34 з (скільки?) 89; визначити добуток (скільки?) 56 і (скільки?) 23; сума доданків дорівнює (скільки?) 85; добуток (скільки?) 36 і (скільки?) 63 помножити на (скільки?) 7.

Вправа 525

Спишіть словосполучення, виправивши помилки.

Ділення шістдесят чотири на два, різниця тридцять двох і шість, близько вісімдесят дев'яти мішків, живе на двадцять вісьмому поверсі, із суми тридцять п'ятьох і вісьми відніміть шість, думаю над п'ятью задачами.

Назви сотень від *двохсот* до *дев'ятисот* мають такі форми:

Н.	п'ятсот	сімсот
Р.	п'ятисот	семисот
Д.	п'ятистам	семистам
Зн.	= Н.в., Р.в.	= Н.в., Р.в.
Ор.	п'ятьмастами, п'ятьомастами	сьомастами, сімомастами
М.	(на) п'ятистах	(на) семистах

Зверніть увагу! У назвах сотень, на відміну від назв десятків, відмінюємо обидві частини. Щоб утворити правильну відмінкову форму назв сотень, необхідно кожен частину поставити в потрібний відмінок.

Числівники від *п'яти* до *дев'яти* у складі назв сотень функціонують лише у формі на **-и**: *п'ятисот, семиста*, а не *п'ятюхсот, сімома*. Це зумовлено тенденцією української мови до милозвучності, адже такі форми дають змогу уникнути збігу приголосних на межі частин.

Вправа 526

Запишіть словами й провідмінійте числівники 333, 555, 777.

Вправа 527

Ознайомтеся з інформацією з рубрики «Про що говорять слова». Запишіть словами математичні дії (обчислювати не треба 😊).

$234 + 159, 768 - 367, 979 \times 511, 888 : 222$

Числівники <i>сорок, дев'яносто, сто</i> мають лише дві форми:	
Н. і Зн.	сорок, дев'яносто, сто
Р., Д., Ор., М.	сорока, дев'яноста, ста

Числівники *нуль, мільйон, мільярд* відмінюємо як іменники чоловічого роду другої відміни, числівник *тисяча* — як іменник жіночого роду першої відміни. Іменники *половина, третина, чверть* відмінюємо за своїм зразком.

Вправа 528

Запишіть словами й провідмінійте числівники 0, 1 000 000, 1444, 1999.

Вправа 529

Спишіть відмінкові форми числівників, виправивши помилки.

Одну тисячу сто двадцяти п'ятьох, (на) трьохстах шістидесяти двох, сороками чотирьома, двохста семидесяти восьми, помножити на ноль, сімомастами двадцяти шістьома, чотирьохстам сорока дев'яти, більше двох мільйонів сто тридцяти, п'ятнадцятью, шістидесяти шести, (на) семисот дев'ятнадцяти, тридцять шістьох, чотиристами одинадцятьма, трьом тисячам дев'яносто двом, (на) тристах вісімдесяти шести.

Збірні числівники відмінюємо так, як відповідні власне кількісні, тобто *трое* → *три*, *четверо* → *чотири* тощо. Особливу форму (на **-оє** та **-еро**) збірні числівники мають лише в називному відмінку, а форми непрямих відмінків збігаються з формами відповідних власне кількісних, порівняйте: *двоє хлопців* — *двом хлопцям* і *два хлопці* — *двом хлопцям*.

Вправа 530

Провідмініуйте збірні числівники *двоє, дванадцятєро, двадцятєро*.

Вправа 531

Спишіть речення, замінюючи цифри збірними числівниками в потрібній формі.

- 1) Тієї хвилини підійшло до них 5 робітників (С. Журахович).
- 2) А от Люм упіймав аж 10 блакитних звірят (Л. Воронина).
- 3) Але все одно нас 3, а їх 4 (В. Росін).
- 4) Одного разу я бачив 5 [пташенят], а колись знайшли гніздо, а в ньому було аж 14!
- 5) За столом сиділо не багато й не мало, 11 малих голованчиків (В. Близнець).
- 6) 5 кошенят влаштували грандіозну бійку (М. Беденко).

Усі **порядкові** числівники відмінюємо, як прикметники твердого типу, окрім числівників *третій, третя, третє, треті*, що мають м'який тип відмінювання. У складених порядкових числівниках змінюємо лише останнє слово, наприклад: *двісті двадцять п'ята* — *двісті двадцять п'ятої* — *двісті двадцять п'ятій*.

Зверніть увагу! Коли порядкові числівники передають цифрами, для розуміння форми подають закінчення: *7-й поверх, до 1-ї години*. Але в позначеннях дат і сторінок книги закінчення не пишемо: *25 березня 2023 р., с.25*.

Вправа 532

Запишіть та провідмінійте порядкові числівники 17-й, 47-ма, 876-те.

Вправа 533

Запишіть речення, поставивши порядкові числівники в потрібний відмінок.

1) Я добираюся додому 269-м автобусом. 2) Перерва з 2-ї до 3-ї. 3) Поїзд рушає з 2-ї платформи, 4-ї колії. Час відправлення — 17-та година. 4) Шановні глядачі! Прохання прийти на виставу вчасно. Після 3-го дзвінка вхід до зали заборонено. 5) Зустрінемося після 5-го уроку. 6) Мій день народження 20 листопада 2010 року. 7) Виконайте 265 вправу на 321 сторінці.

Вправа 534

Запишіть речення, поставивши числівники в потрібну форму. Дайте відповіді на питання.

1) Якщо о 12 годині ночі йде дощ, то чи можна очікувати, що через 48 годин буде сонячна погода? 2) Який кут утворюється між стрілками годинника о 15.00?

3) 2 батька і 2 сини зловили 3 зайців, причому кожному з них дісталось по 1 зайцю. Як це можливо? 4) У сім'ї 3 братів, у кожного з них є сестра. Скільки дітей у сім'ї? 5) За допомогою 5 одиниць і 1 математичного знака складіть число 100. 6) Один оберт навколо Землі супутник робить за 1 годину 40 хвилин, а інший — за 100 хвилин. Як це може бути? (З підручників математики)

2. Над числівниками надпишіть розряд за значенням.

Дробові числівники складаються з власне кількісних і порядкових числівників, які відмінюємо за своїми типами: *три сьомих — трьох сьомих — трьом сьомим — трьома сьомими, дві цілих п'ять десятих — двох цілих п'яти десятих — двом цілим п'яти десятим* тощо.

Зверніть увагу! У числівниках на позначення десяткових дробів слова *ціла, десята, сота, тисячна* стосуються слова *частина*, тому мають форму жіночого роду, хоча саме це слово зазвичай випускають.

Дробові числівники *півтора/півтори, півтораста* не відмінюємо.

Вправа 535

Провідмініюйте дробові числівники.

2/5; 7,6; 11/33; 0,01; 4,546.

Вправа 536

1. Прочитайте вирази, поставивши числівники в потрібний відмінок.

2/5 більше за 2/7 ; 15,8 менше від 35,04; обчисліть суму 43/67 і 8/59; обчисліть різницю 11,7 і 4,098.

2. Запишіть числівники.

Вправа 537

Спишіть тексти задач, записавши числівники словами в потрібній формі. Розв'яжіть задачі, запишіть відповіді.

- 1) Коробка з-під цукерок має форму прямокутного паралелепіпеда. Її довжина дорівнює 28 см, ширина складає $\frac{1}{2}$ довжини, а висота $\frac{1}{7}$ ширини. Вирахуйте об'єм коробки.
- 2) Мама дала дітям цукерки: донечці $\frac{1}{2}$ цукерок і ще одну, синові – $\frac{1}{2}$ залишку і ще 5. Скільки цукерок мама віддала дітям?
- 3) У пляшці $\frac{2}{3}$ л лимонаду. Скільки соку в 4 пляшках?

Вправа 538

1. Прочитайте допис у соціальній мережі.

Друзі! Сьогодні унікальний день!
Переконайтеся самі!

Якщо визначити суму вашого віку та року народження, ви отримаєте число, що відповідає цифрі нинішнього року! Таке трапляється лише раз на тисячу років! Перевірено!!!!

2. Поміркуйте, чи це справді унікальний день. Чи натрапляли ви на такі дописи? Пригадайте, яка інформація називається фейковою.

Вправа 539

Ознайомтеся зі схемою та зразками розбору числівника як частини мови.

Схема розбору числівника як частини мови

1. Слово для розбору.
2. Частина мови (числівник), на яке питання відповідає, загальне значення.
3. Початкова форма (називний відмінок).

4. Група за значенням і за будовою.
5. Рід, число, відмінок (якщо властиві).
9. Синтаксична роль.

Людина росте до двадцяти чотирьох років.

Зразок усного розбору

Двадцяти чотирьох — числівник, означає кількість, відповідає на питання *скільки?*. Початкова форма — *двадцять чотири*. Кількісний, власне кількісний: складений. Числівник ужитий у формі родового відмінка. У реченні є обставиною.

Зразок письмового розбору

Двадцяти чотирьох — числівник, кількість, *скільки?*; п. ф. — *двадцять чотири*; кількісн., вл. кількісн., складен.; Р. в., обст.

Про що говорять слова

Пригадайте, як правильно читати математичні вирази.

Рівності. Ліва частина в називному відмінку, а права — в давальному відмінку, наприклад: $1\text{ м} = 100\text{ см}$ — *один метр дорівнює ста сантиметрам*.

Нерівності. Ліва частина в називному відмінку, а права — в родовому відмінку або права частина в називному відмінку, а ліва — в знахідному, наприклад: $20 < 22$ — *двадцять менше від двадцяти двох або двадцять два більше за двадцять*.

Додавання. Замість знака «+» говоримо «сума», а числа читаємо в родовому відмінку, наприклад:

$60 + 24$ — *сума шістдесяти і двадцяти чотирьох*.

Віднімання. Замість знака «-» говоримо «різниця», а числа читаємо в родовому відмінку, наприклад:

$100 - 9$ — *різниця ста і дев'яти*.

Множення. Називаємо кожен множник у родовому відмінку, наприклад:

12×3 — *добуток дванадцяти і трьох.*

Ділення. Визначаємо частку, числа називаємо у знахідному відмінку, наприклад:

$18 : 3$ — *частка чисел вісімнадцять і три.*

Вправа 541

Виконайте тестові завдання.

- Помилково записано відмінкову форму числівника в рядку
А чотирмастами сороками чотирма
Б семисот сімдесяти семи
В восьмистам вісімдесяти восьми
Г (на) дев'ятистах дев'яноста дев'яти
- У реченні *Я їздила на екскурсію зі 134 іншими учасниками конкурсу числівник має бути вжитий у формі*
А ста тридцять чотирма
Б сто тридцяти чотирма
В ста тридцятьма чотирма
Г сто тридцятью чотирма
- Редагування потребує речення в рядку
А Із тридцяти трьох літер українського алфавіту лише десять позначають голосні звуки.
Б Трьома дотиками ножа торт можна поділити на вісім однакових частин двома способами.
В Сумою всіх чисел від одного до сто буде п'ять тисяч п'ятдесят.
Г Як визначити одну третю від суми чисел сім і два?
- Прочитайте речення.
Моя сестра народилася ... листопада ... року.
Правильне заповнення пропусків запропоновано в рядку
А двадцять сьомого, двох тисяч двадцять першого
Б двадцять сьоме, дві тисячі двадцять першого

- В двадцять сьомого, дві тисячі двадцять першого
Г двадцяти сьомого, дві тисячі двадцяти першого

5. Прочитайте речення.

Математики підраховали, що зав'язати краватку можна 177 147 способами.

Правильно записано форму числівника в рядку

- А ста сімдесятьма сьома тисячами ста сороками сьома
Б ста семидесятьма сьома тисячами ста сорока сьома
В ста сімдесятью сьома тисячами ста сорока сьома
Г ста сімдесятьма сьома тисячами ста сорока сьома

§ 51. Узгодження числівників з іменниками

Вправа 542

1. Прочитайте фрагмент діалогу в чаті друзів.

Привіт усім!
Кому потрібні робочі
зошити з української,
відгукніться!
Якщо будемо купувати
разом, зможемо
отримати знижку.

15:28

Микита

Я за! Яка ціна?

15:53

Оксана

У роздріб — 84 грн,
а за гуртовими
цінами — 75 грн.
Але треба, щоб ми
купували разом не
менше 10 шт.

16:00

Микита

У нашому класі 24
учня/учні, я думаю,
набереться охочих.

15:53

Оксана

Я готовий! А на картку
можна скинути гроші?

15:54

Максим

Оксана

2. Поміркуйте, у якій формі мають бути іменники після числівників. Чому?

Існують певні правила узгодження числівників з іменниками. Запам'ятайте: іменник узгоджується з тим числівником, який стоїть останнім у числовому позначенні.

1	Числівники <i>один, одна, одне, одні</i> узгоджуються з іменником у роді, числі й відмінку	<i>сорок один зошит, одна думка, двадцять одне відділення</i>
---	--	---

2, 3, 4	Після числівників <i>два, три, чотири</i> іменник завжди ставимо у форму називного відмінка множини. Але: <i>два селянина, три громадянина</i> (Р. в. одн.), оскільки ці іменники мають суфікс -ин-	<i>два зошити, двадцять чотирьох учнів, сімдесят чотирьох відсотків</i>
5—20, 30	Числівники від <i>п'яти</i> до <i>двадцяти</i> і <i>тридцять</i> вимагають форми родового відмінка множини	<i>п'ять зошитів, десять учнів, сто двадцять сім банків</i>

Зверніть увагу! Числівники *два, три, чотири* не сполучаємо з іменниками IV відміни. Для позначення їхньої кількості уживають збірні числівники (*троє телят*) або описові конструкції зі словами *голова, душа, штука* (тридцять дві голови ягнят).

Вправа 543

Запишіть словосполучення кількісних числівників з іменниками (за потреби форму числівника теж можна міняти).

П'ять (*урок*), шість (*гривня*), три (*клієнт*), сто (*долар*), тисяча один (*ніч*), два (*зошит*), сто п'ятдесят один (*книга*), двадцять два (*банк*), двісті сорок три (*жінка*), два (*лікар*), чотири (*смартфон*), двадцять вісім (*іграшка*).

Вправа 544

Спишіть речення, записавши іменники в потрібній формі.

1) Минуло два дн., чотири дн., біжить знов Лисичка польовою стежкою і здибає їжака (І. Франко). 2) Сім

барв.. у веселки, сім нот.. у пісні, сім дні.. у тижні ... (М. Павленко). 3) Там тридцять три богатир.. грали у футбол, розділившись на три команд... (В. Нестайко). 4) Можна було подумати, що збігло десять, двадцять, тридцять хвилин.. (С. Іванюк). 5) Дівчина дістає із сумки диктофон і глянсовий журнал, з обкладинки якого на всі тридцять два зуб.. всміхається Дженіфер Лопес (І. Роздобудько).

Вправа 545

1. Спишіть словосполучення, виправивши, де потрібно, помилки.

Три касира, двадцять два банка, чотири євро, сто сорок чотири співробітника, сімнадцять відділень, понад сто пропозицій, чотириста чотири фунта, сімсот вісімнадцять філіалів, шістдесят три банкомата, шістдесят двадцять вісім банкірів.

2. Поміркуйте, у тексті якої тематики могли би бути наведені словосполучення.
3. До якого стилю мовлення належав би такий текст.

У дробових числівниках іменник фактично узгоджуємо зі словом *частина*, що й пояснює необхідність форми родового відмінка однини, порівняйте: *дві третіх* [частини] *вкладів*, *п'ять восьмих* [частин] *прибутку*.

Але: *три з половиною мільйони*, *п'ять із чвертю відсотків*, *десять із третиною відділень* (згадаймо: числівники зі словами *половина*, *третина*, *чверть* не є дробовими).

Дробові	При дробових числівниках іменник завжди стоїть у формі родового відмінка однини.	<i>одна ціла дві десятих відсотка, три п'ятих прибутку</i>
---------	--	--

<i>Півтора, півтори, півтора-раста</i>	Після <i>півтора, півтори</i> іменник стоїть у формі родового відмінка однини; після <i>півтора-раста (150)</i> — у формі родового відмінка множини	<i>півтора мільярда, півтори доби; півтора-раста відділень</i>
--	---	--

Вправа 546

Запишіть словосполучення числівників з іменниками (за потреби форму числівника теж можна міняти).

Одна третя (*клас*), три з половиною (*година*), дві п'ятих (*кілометр*), п'ять із третиною (*літр*), дві цілих п'ять десятих (*відсоток*), одна третя (*сторінка*), чотири з половиною (*банан*).

Вправа 547

Спишіть словосполучення, поставивши іменники в потрібну форму.

Півтора рок.., півтора-раста долар.., два з третиною апельсин.., одна друга торт.., три з чвертю відсотк.., дві десяти цент.., двісті сорок три телефон.. .

Вправа 548

1. Запишіть назви грошових одиниць, які ви знаєте.
2. Чи відомо вам, як утворилася назва української грошової одиниці? Проведіть дослідження. Прочитайте інформацію з рубрики «Про що говорять слова».
3. Напишіть твір-роздум «Для чого потрібні гроші».

Вправа 548

1. Спишіть текст, записавши числівники словами й розкривши дужки.

Понад одна дев'ята (*банки*) України пропонують послуги юним клієнтам: видають дитячі пластикові картки. Це повноцінні банківські картки з функцією батьківського

контролю. Користувачем картки можна стати з 6-річного віку, а підліток у віці від 14 до 18 (роки) може самостійно відкрити рахунок на своє ім'я.

Картку можна оформити безкоштовно. Якщо ви бажаєте індивідуальний дизайн, це коштує додаткових витрат — від 99 грн. Деякі банки пропонують дитячу картку з фото, за це доведеться заплатити від 50 грн.

(Із сайту Національного банку України)

2. Роздивіться картку.

3. Яка інформація зазначена на картці?
4. Чи маєте ви банківську картку? Якщо так, то в яких ситуаціях її використовуєте?
5. Які, на ваш погляд, є переваги й недоліки користування картою?
6. Що таке пін-код? Для чого він потрібен?
7. Що таке CVC? Для чого потрібні ці три цифри?
8. Які засоби безпеки користування банківською картою ви знаєте?

Про що говорять слова

В українській мові маємо пароніми *гривна* і *гривня*.

Гривна — металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шії.

Гривня — назва української грошової одиниці. Скорочено позначаємо грн (без крапки в кінці).

Зверніть увагу! Іменники належать до різних груп відмінювання: *гривна* — до твердої (*гривни, гривною*), а *гривня* — до м'якої (*гривні, гривнею*).

Цікаво, що слова *гривна* і *гривня* є спорідненими: сама прикраса, назва якої походить від слова «грива», тобто «шия», колись була засобом розрахунку. Пізніше форму грошової одиниці змінили.

§ 52. Правильне вживання числівників на позначення дат і часу

Вправа 549

Прочитайте напис на дошці. Чому, на вашу думку, було зроблено виправлення?

Пригадайте формули визначення часу:

Котра година? — Сьома. Дванадцята. Третя. Південь. Північ.

Перша половина години

на, по

Рівно половина години

пів на / о пів на

Друга половина години

за, до

6.20 двадцять (хвилин) по шостій (годині), двадцять (хвилин) на сьому (годину), шоста (година) двадцять (хвилин)	6.30 пів на сьому, шоста тридцять	6.40 за двадцять (хвилин) сьома (година), двадцять (хвилин) до сьомої (години), шоста (година) сорок (хвилин)
--	---	---

Зверніть увагу!

1. Той самий час можна позначити по-різному, наприклад: 18:15 — *вісімнадцята година п'ятнадцять хвилин, вісімнадцята п'ятнадцять, чверть на сьому, п'ятнадцять на сьому, чверть по шостій, п'ятнадцять по шостій.*

2. Із прийменником *на* вживаємо наступну годину, із прийменником *по* — поточну: 7:05 — *сьома година п'ять хвилин, п'ять на восьму або п'ять по* (тобто після) *сьомій.*

3. Зауважте, що прийменник *біля* вживаємо переважно для позначення просторового розміщення, а про неточний час говоримо із прийменником *близько*: *зустрінемося близько сьомої.*

Вправа 550

Спишіть словосполучення, що позначають час, виправивши помилкові форми.

Двадцята п'ятнадцять, чверть на восьму, без шести вісім, три години сім хвилин, половина одинадцяти, десять до сьомої, сімнадцять по п'ятій, сорок три хвилини на восьму, за тридцять вісім хвилин шоста, біля сьомої, о пів на першу.

Вправа 551

Дайте всі можливі варіанти відповіді на питання «Котра година?» щодо позначеного часу.

10:00, 10:10, 10:15, 10:30, 10:45, 10:50.

Вправа 552

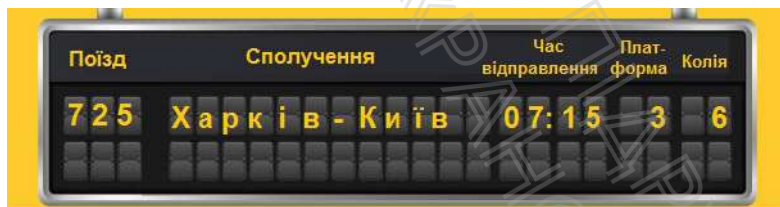
1. Розкажіть про свої плани на завтра, зазначаючи час.
2. Чи плануєте ви кожен день? Чи маєте нотатник?

У словосполученнях на позначення календарних дат використовуємо порядкові числівники. При відмінюванні дат змінюємо лише першу частину, виражену порядковим числівником, а іменник завжди стоїть у родовому відмінку однини: *привітати з Першим вересня, завершити навчання двадцять п'ятого травня*.

Підказка. Запам'ятати це нескладно, якщо знати початковий, неусічений варіант цього словосполучення: *привітати з Першим [числом] вересня* тощо.

Вправа 553

1. Прочитайте діалог, поставивши числівники в потрібну форму.

— Шановні пасажери! Поезд № 725 сполученням Харків — Київ вирушає з 3-ї платформи 6-ї колії. Час відправлення — 07.15.

— Наш поїзд оголосили! Ходімо швидше! І на табло вже є!

- Не поспішай, ми встигаємо. Зараз 07.05.
- Який у нас вагон?
- 7-й.

2. Роздівіться квиток, дайте відповідь на запитання: у якому вагоні їдуть мандрівники, коли вони приїжджають у пункт призначення, яка вартість квитка, чи сплачено за послуги (білизна, чай).

Номер поїзда Дата і час відправлення Номер вагона

22 УЗ АСК ЕКСПРЕС ПРОЇЗНИЙ ДОКУМЕНТ ня № 191087

ПОЇЗД		ВИПРАВЛЕННЯ				ВАГОН		ЦІНА, грн.		ВІДПОВІДЬ	ВИД ДОКУМЕНТА
№	цифр	місяць	день	години	хвилини	№	тип	квиток	плацкарта		
219	ЛВ	30.12	00.56			10	К	00033.49	00022.38	01	ПОВНИЙ ІТ
КИЇВ ПАС-ТЕРНОПІЛЬ (2200001-2218300) ШВИДКИЙ											
МІСЦЯ 011 # ЛВ											
ОС 551834 УЖ4 Е1 0168248 081209 0904 ККОЗК26 /22-3349Н/Н											
ІПН: 047130326141											
І-90.89ГРН-ТАР.55.87+СП.11.67+ПДВ.13.51+СТР.0.84+КЗВ.9.00											
УП З ВІЛІЗНОЮ ПРИБУТТЯ 30.12 В 08.20											
СТР.ВІД Н/В 3000НЕОН.МІН.ЗАГ СК"ГАРИТЕТ"КИЇВ П.МИРНОГО,28А Т2234124											

Ціна квитка Номер місця Дата і час прибуття

Вправа 554

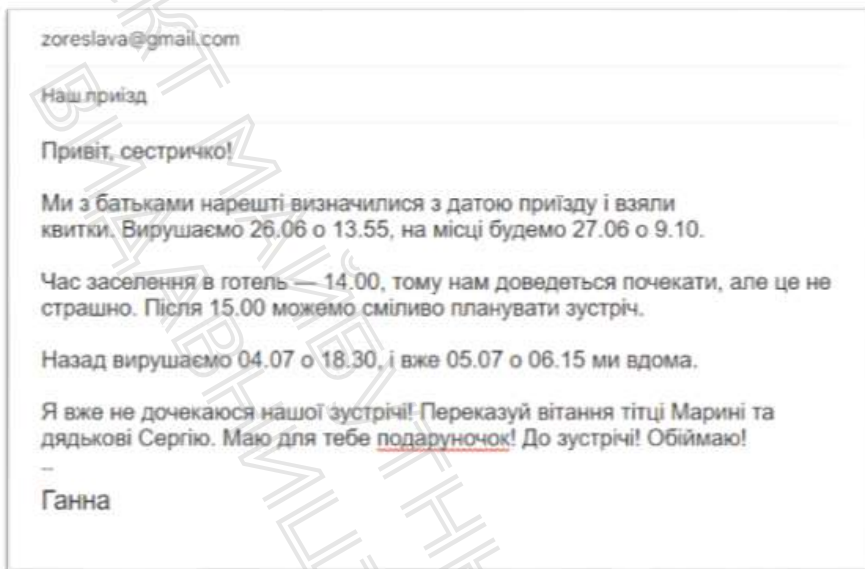
1. Запишіть подані речення, замінивши цифрові позначення словами.

1) Я народилася 15.03.2011. 2) Літні канікули тривають з 25.05 до 01.09. 3) Міжнародний день захисту дітей відзначаємо 01.06. 4) Вітаємо з 01.04. 5) Старий рік закінчується 31.12, а новий починається 01.01. 6) Щороку ми насолоджуємося 24.08. 7) Вистава відбудеться 30.11.2023.

2. Пригадайте різні способи запису дат. Скористайтеся інформацією з рубрики «Про що говорять слова».

Вправа 555

1. Прочитайте електронного листа.

2. Випишіть числівники в потрібній формі.
3. Пригадайте правила оформлення та структуру електронного листа.
5. Уявіть себе на місці сестрички та напишіть відповідь із подякою про інформацію.

Вправа 556

Роздивіться афішу, дайте відповіді на запитання:

- Про який захід ідеться?
- Коли відбудеться концерт?
- Де він відбудеться?
- О котрій годині?
- Яка вартість квитків?
- За яким телефоном можна отримати довідку?

Вправа 557

1. Розкажіть про захід (концерт, виставу, перегляд кінофільму, відвідини зоопарку тощо) або подорож, використовуючи числівники на позначення дат і часу.
2. Напишіть есе, яке можна було би викласти як допис на сторінці вашої школи.

Про що говорять слова

Дати можна записувати кількома способами: 10 лютого 2024 року, 10 лютого 2024 р., 10.02.2024, 10.02.24. Для уникнення непорозумінь рекомендовано записувати дати, що відповідають цифрам першого десятка, двозначною цифрою: 01, 02...

Проект!

1. Представте у класі результати своєї роботи над проектом — план подорожі вашої мрії, складений разом із дорослими.

2. Прокоментуйте, які числівники ви використали у своєму плані, до яких розрядів вони належать; розкажіть про особливості їхнього правопису.

3. Оцініть результати роботи ваших однокласниць і однокласників за такими критеріями:

- якість складеного плану (повнота, реалістичність утілення);
- грамотність викладу (зокрема з погляду вживання числівників).

Вправа 558

Виконайте тестові завдання.

1. Редагування потребує речення в рядку

А Ми купили два квитка на концерт.

Б Одна третя приміщення була відведена під фанзону.

В Троє моїх друзів теж були з нами.

Г Концерт почався пів на шосту.

2. Помилково визначено час у рядку

- А чверть на другу
- Б десять хвилин до другої
- В біля сьомої
- Г пів на шосту

3. Правильно визначено час в усіх рядках, ОКРІМ

- А без чверті друга
- Б чверть до другої
- В за чверть друга
- Г тринадцята сорок п'ять

4. Редагування потребує речення

- А День Конституції України відзначаємо двадцять восьмого червня.
- Б Щиро вітаю вас із Першим квітнем.
- В Різдво святкують в Україні двадцять п'ятого грудня і шостого січня.
- Г Чотирнадцятого жовтня відзначаємо одразу кілька свят.

5. Прочитайте речення.

Вона з нетерпінням чекала на час ікс: дата — 12.12.12, час — 12.12.

Правильно записано дату й час у рядку

- А дванадцяте грудня дві тисячі дванадцятого року, дванадцять дванадцять
- Б дванадцяте грудня двох тисяч дванадцятого року, дванадцять хвилин на першу
- В дванадцяте грудня дві тисячі дванадцятого року, дванадцять хвилин по дванадцятій
- Г дванадцяте грудня дві тисячі дванадцятий рік, дванадцята година дванадцять хвилин

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити числівники від інших частин мови?
2. Для чого нам потрібні числівники?
3. Як змінюється числівник?
4. Як відмінювати числівник?
5. Які формули визначення часу ви знаєте?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Розділ 8

Займенник

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого в мові потрібні займенники?
- Які є розряди займенників за значенням і за будовою?
- Як правильно відмінювати займенники?
- Як правильно писати займенники?

А також поміркуємо, яка це розкіш — спілкування.

§ 53. Займенник як частина мови

Вправа 559

1. Роздивіться малюнок.

2. Поміркуйте, чому розгубився Петрик.

Займенник (*замість імені*) — це самостійна частина мови, що вказує на предмет, ознаку або кількість, але не називає їх. Займенник співвідноситься з іменником, прикметником, числівником і тому відповідає на ті самі питання: *хто? що? який? чий? скільки? котрий?*

Усі займенники змінюємо за шістьма відмінками (*я — мене — мені — мною, скільки — скількох — скільком — скількома*), а деякі — за родами й числами (*він — вона — воно, мій — моя — мое — мої*).

Займенники можуть виконувати функцію всіх членів речення: підмета, присудка, означення, додатка, обставини, наприклад: *Україна — це я! Мое ім'я — добре слово, що збереже цей світ!* (Тіна Кароль). Скільки разів ми чули цю пісню!

Вправа 560

1. Із пар слів випишіть займенники.

Іван, він; учениця, вона; воно, вікно; такий, зелений; братів, чийсь; шостий, котрий; сімдесят п'ять, стільки; Вікторіїн, твій; діти, вони; хто, вчителька.

2. Поміркуйте, чим відрізняються займенники від іменників, прикметників, числівників.

Вправа 561

1. Запишіть по два слова, які можна замінити наведеними займенниками.

Зразок: *вона — книга, думка.*

Вона, він, воно, вони, хто, що, який, чий, котрий, скільки, твій, їхні.

2. Зверте свої приклади. Чи однакові вони? Поміркуйте, чому.

Вправа 562

Запишіть займенники, якими можна замінити наведені слова.

Зразок: урок — він, це, що.

Спілкування, уважний, співрозмовник, порада, слухачі, сімнадцятий, прекрасні, дев'ять, змістовний, щоденник, шістсот.

Вправа 563

1. Спишіть речення.

1) — Привіт! — радісно озвався я, пригадавши, зі скількох безнадійних ситуацій вирятував мене цей робот-інструктор, якого моя видатна бабуся завбачливо вмонтувала у свій часоліт (*Л. Воронина*). 2) Не звертаючи уваги на Томчине обурення такою зустріччю, він ухопив її за руку і потяг за собою (*Л. Письменна*). 3) Сергій настільки здивувався, що навіть забув про свій намір не розмовляти з Віткою, і звернувся до неї:

— Що це в тебе за «Тариф»? (*А. Костецький*).

2. Знайдіть у реченнях займенники, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

Вправа 564

1. Прочитайте вірш Ю. Градусової.

Я слова вам ці дарую:
Я, ти, ми, вона, воно...
Що у мовленні існують,
Щоб повторень не було.

За іменник називаю
І предмети, імена,
Тож займенником назвали
Мене люди недарма.

2. Поясніть, про яку функцію займенників у мовленні йдеться.
3. Доповніть інформацію з вірша: які ще частини мови, окрім іменника, замінює займенник.

Займенники в мовленні потрібні для того, щоб можна було уникнути повторення тих самих слів у реченні, тобто тавтології. Порівняйте: *Я читала книжку. Книжку мені подарувала бабуся. — Я читала книжку, яку мені подарувала бабуся.* Як бачимо, займенники ще й пов'язують зміст окремих речень.

Вправа 565

1. Спишіть речення, замінивши повторюване слово відповідним займенником.

Зразок: Наталка зустріла подругу і все в подруги розпитала. — Наталка зустріла подругу і все в неї розпитала.

1) Коли Іванкові виповнилося 10 років, Іванко навчився кататися на скейті. 2) Подруга спостерігала за кошеням і намагалася сфотографувати кошеня. 3) Я люблю яблучний пиріг, пиріг пече моя матуся. 4) Ми з батьками були на концерті нашого улюбленого гурту, гурт зараз гастролює Україною.

2. Підкресліть займенники відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

Використовуючи займенники, будьте уважні, аби вони не ускладнювали сприйняття тексту. Наприклад, неправильно побудовано речення *Учителька сказала Оксані, що їй треба поспішати*. У реченні не зрозуміло, якого іменника стосується займенник і кому треба поспішати — вчительці чи Оксані.

Також помилка є в реченні *Діти вони прийшли на урок*. У цьому реченні займенник дублює іменник *діти* без потреби, варто його прибрати.

Спостерігаємо також помилки, які виникають через неузгодженість займенника і слова, який він замінює, наприклад: *У житті кожного є людина, який завжди підтримує*. — *У житті кожного є людина, яка завжди підтримує*.

Ще одна помилка — надмірна кількість займенників у реченні, наприклад: *Вони йому сказали, щоб він прийшов разом із нею*. У таких випадках частину займенників треба замінити словами, що відповідають за змістом речень.

Вправа 566

1. Скоригуйте речення, запишіть виправлені варіанти.

1) Батько попросив сина зустріти його друга. 2) Марія Іванівна вона часто нам розказувала щось цікаве. 3) Коли розмовляєш з людиною, варто враховувати його настрій. 4) Він сказав, що йому треба взяти його речі та виконати багато своїх справ. 5) Люди вони часто надумують собі проблеми. 6) Батьки переживають за дітей, де б вони не знаходилися. 7) Дітей вже змалечку, коли вона вчиться розмовляти, навчають етикету.

2. Поясніть причини помилок.

§ 54. Розряди займенників за значенням та особливості відмінювання

Вправа 567

Поміркуйте, кого з дітей і яких предметів на малюнку стосуються подані займенники. Що вони означають?

Займенники об'єднані в кілька груп — **розрядів** за значенням і граматичними ознаками. Знаючи ці групи, легше зрозуміти, як правильно й доречно вживати кожен займенник.

Назва розряду	Значення	Приклади
Особові	вказують на особу	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони</i>
Присвійні	вказують на належність когось або чогось певній особі	<i>мій, твій, наш, ваш, його, її, їхній, свій</i>
Зворотний	указує на виконавця дії	<i>себе</i>

Питальні	вживаються в питальних реченнях	<i>хто? що? який? чий? котрий? скільки?</i>
Відносні	пов'язують частини складного сполучникового речення	<i>хто, що, який, чий, котрий, скільки</i>
Заперечні	заперечують предмет, ознаку, кількість	<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки</i>
Неозначені	вказують на невизначений предмет, ознаку, кількість	<i>абихто, що-небудь, якийсь, казна-скільки</i>
Вказівні	вирізняють один предмет, особу чи ознаку з-поміж інших	<i>цей, оцей, сей, той, стільки, такий, отакий</i>
Означальні	узагальнено вказують на предмети, ознаки, кількість	<i>весь, всякий, сам, кожний, самий, інший</i>

Вправа 568

1. Розподіліть займенники за розрядами.

Що-небудь, хто, наш, він, себе, ніякий, який, всякий, який-небудь, оцей, вона, кожний, твій, воно, той, ми, ви, скільки, котрий, сам, чий-небудь, ваш, я, скільки-небудь, казна-хто, мій, казна-що, ніскільки, хтось.

2. Чи для всіх займенників вдалося визначити розряд? Чому?
3. Складіть речення з двома займенниками кожного розряду.

Вправа 569

1. Спишіть прислів'я та приказки.

1) Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, що говориш. 2) Красно говорить, а слухати нічого. 3) Який розум, така й мова. 4) Язик без кісток: що хоче, те лопоче. 5) Твоїми б устами та мед пити. 6) Людей не суди, на себе подивись. 7) Якщо людину не знаєш, подивися на її друга.

2. Підкресліть займенники відповідно до ролі в реченні, надпишіть розряд.
3. Поміркуйте, якою темою об'єднані прислів'я та приказки.
4. Згадайте інші прислів'я та приказки на цю тему. Назвіть у них займенники.

Проект!

Обговоріть питання.

Чи часто ви спілкуєтеся? З ким спілкуєтеся найчастіше? З ким вам подобається спілкуватися, а з ким ні? Чому? Які ви співрозмовник чи співрозмовниця?

Підготуйте усне висловлення на одну з тем: «Спілкування в моєму житті», «Чи можу я прожити без спілкування», «Який я співрозмовник».

Особові займенники

Особові займенники вказують на *особу* мовця (*я, ми*), співрозмовника (*ти, ви*) або ж осіб, про яких говорять (*він, вона, воно, вони*).

	Однина	Множина
1 особа (мовець)	я	ми
2 особа (співрозмовник)	ти	ви
3 особа (особа, про яку говорять)	він, вона, воно	вони

Особові займенники змінюються за відмінками.

Відмінювання особових займенників першої та другої особи

	Перша особа		Друга особа	
Н.	я	ми	ти	ви
Р.	мене	нас	тебе	вас
Д.	мені	нам	тобі	вам
Зн.	мене	нас	тебе	вас
Ор.	мною	нами	тобою	вами
М.	(на) мені	(на) нас	(на) тобі	(на) вас

Зверніть увагу! У непрямих відмінках особові займенники першої та другої особи мають іншу основу, ніж у називному: *я — мене, ми — нас; ти — тобою, ви — вас.*

Відмінювання особових займенників третьої особи

Н.	він	вона	воно	вони
Р.	його́, ньо́го	її́, неї́	його́, ньо́го	їх, них
Д.	йому́	їй	йому́	їм
Зн.	його́, ньо́го	її́, неї́	його́, ньо́го	їх, них
Ор.	ним	нею	ним	ними
М.	(на) ньому́, нім	(на) ній	(на) ньому́, нім	(на) них

Зверніть увагу! У непрямих відмінках, окрім давального, після прийменників ці займенники мають початковий звук [н], в орудному відмінку він з'являється і без прийменника.

Вправа 570

Прочитайте текст, выпишіть особові займенники, надпишіть відмінок.

Змалечку нам розказують про етикет — правила поведінки та спілкування з людьми. Із часом деякі норми змінюються: ми вже не робимо реверансів, не вклоняємося до землі, не цілуємо рук. Але головні правила спілкування — вихованість, увічливість, повага до себе та до оточення — залишаються незмінними. Хоч би якими привабливими ви були, люди ставитимуться до вас добре лише тоді, коли ви будете добре ставитися до них.

Вправа 571

1. Спишіть словосполучення, поставивши займенники в потрібний відмінок.

Зразок. Дякувати (*він*) — дякувати йому.

Дякувати (*він*), спілкуватися з (*вона*), дружити зі (*я*), обговорити з (*вони*), святкувати з (*ви*), допомогти (*вона*), зустріти (*ти*), бачитися з (*вони*), з'ясувати в (*вона*), перепросити в (*він*), подякувати (*вони*), пробачити (*ми*), повідомити (*я*).

2. Надпишіть особу та число займенників.

Вправа 572

1. Прочитайте запитання, розкривши дужки та поставивши займенники в потрібний відмінок.

1) Якщо (*ви*) трапилося зайти в приміщення, де вже є присутні, хто із (*ви*) має привітатися першим? 2) Як потрібно привітатися, коли (*ви*) на вулиці зустрічаєте свого друга з його мамою? 3) Чи можна вести бесіду двом особам між собою, якщо з (*вони*) перебуває ще одна людина? 4) Чи варто (*ми*) добирати різні етикетні формули, вітаючись із другом, учителем, батьками?

2. Дайте відповіді на запитання.

3. Запишіть короткі відповіді, над особовими займенниками надпишіть відмінок.
4. Підкресліть займенники відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

Вправа 573

1. Прочитайте речення.

1) Лікар заходить до палати й питає в пацієнтів: «Як ми сьогодні себе почуваємо?». 2) Мама хвалиться й розказує про своє малюко: «А в нас уже вирости два зубчики». 3) Дмитрик готується до змагання й налаштується перед дзеркалом: «Дмитре, ти все зможеш! Зберися!». 4) Маринка грається зі своїм кошеням і примовляє: «Які ж ми тільки шкідливі й гарненькі!». 5) Учитель заходить до класу й оголошує: «Діти, сьогодні ми пишемо контрольну роботу».

2. Що цікавого ви помітили в реченнях?
3. Якому стилю властиві такі речення? Поміркуйте, чому.

Присвійні займенники

Присвійні (від *присвоїти*) займенники вказують на належність когось або чогось певній особі, вони співвідносяться з особовими займенниками:

Особові	Присвійні	Особові	Присвійні
<i>я</i>	мій, моя, моє, мої	<i>ми</i>	наш, наша, наше, наші
<i>ти</i>	твій, твоя, твое, твої	<i>ви</i>	ваш, ваша, ваше, ваші
<i>він, воно, вона</i>	його, її	<i>вони</i>	їхній, їхня, їхне, їхні

До будь-якої особи: свій, своя, своє, свої

Присвійні займенники змінюються за відмінками, родами та числами.

	Однина			Множина
	<i>чол. рід</i>	<i>жін. рід</i>	<i>серед. рід</i>	
Н.	мій	моя	мій	мої
Р.	мого́	моєї	мого́	моїх
Д.	мо́єму	моїй	мо́єму	моїм
Зн.	мій, мого́	мою	мій, мого	мої, моїх
Ор.	моїм	моєю	моїм	моїми
М.	(на) мо́єму, на моїм	(на) моїй	(на) мо́єму, на моїм	(на) моїх

Зверніть увагу! У непрямих відмінках займенники *мій, твій, свій* наголошуємо на другому складі: *мо́єму другу, твого́ проєкту, своїм темпераментом*.

Вправа 574

Провідмініюйте займенники *твій, твоя, твоє, твої*.

Вправа 575

1. Спишіть словосполучення, поставивши присвійні займенники в потрібну граматичну форму (рід, число, відмінок).

Зразок. (*Мій*) електронна адреса — моя електронна адреса.

(*Мій*) електронна адреса, з (*твій*) характером, у (*їхній*) класі, у (*наш*) школа, на (*свій*) розсуд, за (*ваш*) спостереженнями, без (*його*) допомоги, у (*наш*) місті, (*мій*) комп'ютера, на (*її*) сторінці, у (*твій*) акаунті, у (*наш*) журналі, зі (*свій*) собакою, в (*наш*) таксі, (*їхній*) будинку.

2. Над займенниками надпишіть рід, число, відмінок.

1. Прочитайте допис та коментарі до нього.

14:32

Андрій Гончар

У мене якась чорна смуга: посварився зі своїм найкращим другом, розбив телефон, завалив контрольну з математики, ще й нагримав на бабусю, яка мене дуже любить і нічого поганого не зробила. Просто завал на всіх фронтах. Що ви робите в таких ситуаціях? Друзі, поділіться вашими методами!

← Коментарі

Семен Джонсон

Я звертаюся до свого друга. Він оптиміст і завжди жартами підтримує мене.

1 дн. 4 вподобання Відповісти

Ганна Венздей

Мій метод — класна музика, завжди бадьорить.

23 год. 7 вподобань Відповісти

Скеля

Твої проблеми потребують твоїх рішень. **100**

9 год. 3 вподобання Відповісти

Вірунька Вірунька

Не хвилюйся, все минеться. Я чула, що є курси з емоційного інтелекту. Поцікався. Там якраз навчають працювати з емоціями.

3 год. 7 вподобань Відповісти

2. Випишіть займенники, визначте розряд, відмінок, рід і число.
3. Чи знаєте ви, що таке емоційний інтелект? Якщо так, поділіться інформацією з однокласниками й однокласницями. Або з'ясуйте це разом із дорослими та обговоріть на наступному уроці.
4. Пригадайте випадки із життя чи епізоди з мультфільмів/фільмів, які ілюструють ситуації, коли емоції керують вчинками людини (наприклад, мультфільм «Думки навиворіт»). Обговоріть їх.
5. Напишіть твір-роздум на тему «Я керую емоціями чи емоції мною?»

Вправа 576

1. Спишіть речення, поставивши займенники в потрібну форму.

(*Ми*) по-різному реагуємо на ситуації в (*наш*) житті: радіємо, сумуємо, сперечаємося. Це природно, адже емоції допомагають (*ми*) краще зрозуміти одне одного, а також висловити власне ставлення до ситуації. Та інколи (*свій*) реакцією (*ми*) можемо зробити боляче й неприємно людям навколо, зачепити (*їхній*) почуття. Тому варто контролювати (*свій*) поведінку та емоції.

2. Над присвійними займенниками надпишіть відмінок, рід і число.
3. Підкресліть займенники відповідно до синтаксичної ролі.
4. Пригадайте свою емоційну реакцію в різних ситуаціях:
 - зустрілися з другом чи подругою після канікул,
 - отримали оцінку «дванадцять»,
 - отримали незадовільну оцінку за контрольну роботу,
 - отримали омріяний подарунок,
 - сперечаєтеся з однокласником чи однокласницею,
 - вас ображають,
 - ви чимось вихваляєтесь,
 - однокласнику чи однокласниці вдалося дуже добре виконати завдання.
5. Поміркуйте, у яких із наведених ситуацій можна скривдити співрозмовника чи співрозмовницю. Як можна цього уникнути? Чи потрапляли ви в подібні ситуації? Наведіть приклади із життя чи з художніх творів.

Вправа 578

1. Спишіть фрагменти документів.

1) Я, Іваненко Сергій Петрович, народився 19 червня 2012 року у м. Тернополі. 2) Доводжу до Вашого відома, що учні 6-Б класу взяли участь у конкурсі відеоробіт до Дня міста. 3) Шановна пані Маріє! Запрошуємо Вас до участі в урочистостях із нагоди 175-річчя нашого навчального закладу. 4) Шановні учні! Щиро вітаємо вас із закінченням навчального року і запрошуємо до участі у флешмобі! Надсилайте ваші роботи на електронну пошту школи.

2. Підкресліть особові та присвійні займенники відповідно до ролі в реченні.

3. Чому, на вашу думку, займенники *ви*, *ваш* написані і з малої, і з великої літери? Зверте свої міркування з інформацією в рубриці «Про що говорять слова».

4. Наведіть ситуації, у яких варто використовувати займенники *ви* і *ваш* стосовно однієї особи.

Зворотний займенник себе

Виділяють один зворотний займенник *себе*. Він указує на виконавця дії, причому може стосуватися першої, другої чи третьої особи. Цей займенник не має форми називного відмінка й уживається лише в непрямих відмінках.

Н.	—	З.	себе
Р.	себе	Ор.	собою
Д.	собі	М	(на) собі

Вправа 579

Спишіть речення, поставте займенники в потрібну форму відмінку та, де це можливо, роду.

1) Вивищувати (*себе*) за рахунок «топтання» інших — принизливо (*М. Павленко*). 2) Нарешті (*я*) зможу бути сама (*себе*) (*Л. Воронина*). 3) Уявіть (*себе*), що він дійсно сказав (*ви*) правду, а (*ми*) б не звернули уваги... (*В. Росін*). 4) А в тиші, сама перед (*себе*), (*вона*) відкрила на листках щоденника втаємничені думи (*О. Бердник*). 5) Встала з-за столу і, відчуваючи на (*себе*) зацікавлені погляди гостей, потупала у (*свій*) кімнату (*В. Близнець*). 6) Не раз Леся помічала на (*себе*) відверто насмішкуваті, а то й награно співчутливі погляди однокласників (*О. Сайко*).

Вправа 580

Прочитайте, знайдіть помилки. Запишіть виправлені варіанти.

Дякую вас, пробачте мене, зустрітися з їм, з мого рахунка, відчула на себе, моя собака, у чийому підручнику, свого батька, властивий йому, прийти з їми, сказати ним, поспілкуватися з її, нашій учитель, характерний для його, потребувати їхньої допомоги.

Про що говорять слова

Займенник *ти* використовують у дружньому неофіційному спілкуванні добре знайомих людей.

Займенник *ви* на позначення однієї особи заведено вживати в офіційному спілкуванні або щоб підкреслити шанобливе ставлення. У такому значенні займенники *Ви, Ваш* в офіційних документах, у листах і в діловому повсякденні пишемо з великої літери: *Повіdomляємо Вам про... Вітаємо Вас... Усі слова, що стосуються займенника, узгоджуємо з ним у формі множини.*

Пам'ятайте, що за етикетом не слід використовувати займенники третьої особи за присутності тих, про кого йдеться.

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва слова є займенниками в рядку

А тих, туди
В усе, усякий
Б скільки, сімсот
Г я, якати

2. Присвійний займенник є в назві твору

А «Я, ти, він, вона»
В «Там, де нас нема»
Б «Я — мене — мені...»
Г «Моя автобіографія»

3. Помилку допущено у словосполученні

А працювати з ними
В на моєму комп'ютері
Б вибачте мене
Г треба мати свою думку

4. Редагування потребує речення в рядку

А З ним хоч на край землі, хоч у розвідку!
Б Хлопець уперто стоїть на своєму.
В Ми ще не чули твоєї думки.
Г Собі всього не забереш!

5. Прочитайте діалог.

(1) — Іване Петровичу, як ваші справи?

(2) — Дякую, все добре! Як ти, Маринко?

(3) — Ось веду сестричку в садок. Знайомтеся: це Наталочка.

(4) — Дуже приємно! Яка вона вже доросла!

Порушення етикетних норм допущено в рядку

А 1 Б 2 В 3 Г 4

Питальні й відносні займенники

Питальні займенники вживаються в питальних реченнях. Ці займенники вам добре знайомі, адже вони є питаннями до всіх іменних частин мови: *хто? що? який? чий? котрий? скільки?*

Питальні займенники легко розпізнати, адже за їхньою допомогою будують питальні речення: *Яке твоє ім'я? Скільки тобі років? У кого є запасна ручка?*

Займенники *хто, що, скільки* не мають роду й числа, їх змінюємо лише за відмінками. Займенники *який, чий, котрий* змінюємо за відмінками, родами й числами.

Н.	хто	що	скільки
Р.	кого	чого́	скільких
Д.	кому	чому	скільким
Зн.	кого	що	скільки, скільких
Ор.	ким	чим	скількима
М.	(на) ко́му, (на) кім	(на) чо́му, (на) чи́м	(на) скільких

Н.	чий	яке	котра́
Р.	чийо́го	якого	котро́ї
Д.	чийо́му, чи́єму	якому	котри́й
Зн.	чий, чийо́го	яке	котру́
Ор.	чи́йм	яким	котро́ю
М.	(на) чийо́му, чи́єму, чи́йм	(на) якому, (на) які́м	(на) котри́й

Вправа 582

1. Розгляньте таблиці зі зразками відмінювання питальних займенників на попередній сторінці.
2. Прочитайте займенники, над якими стоїть наголос. Запам'ятайте вимову.

Вправа 583

Провідмінюйте займенники *котр́й, яка, чие*.

Вправа 584

1. Запишіть запитання, поставивши займенники в потрібний відмінок.
1) (*Що*) задавали з української? 2) (*Хто*) сьогодні не було? 3) Із (*хто*) ти виконував завдання? 4) (*Чий*) це книга? 5) (*Хто*) треба допомогти? 6) (*Скільки*) у вас сьогодні уроків? 7) (*Котрий*) година? 8) На (*який*) морі ви відпочивали влітку? 9) У (*хто*) є питання?
2. Надпишіть над займенниками відмінок, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі.

Вправа 585

1. Об'єднайтесь у пари й поставте одне одному по 5 питань (це мають бути речення з питальними займенниками), щоб з'ясувати, як поводитимуться ваші партнер чи партнерка під час розмови.
Зразок. *Якою буде твоя реакція на слова...? Що ти скажеш у відповідь на...?*
2. Які ці речення за метою висловлювання?

Відносні займенники — це фактично ті самі займенники, що й питальні, але вони виконують іншу функцію — слугують засобом зв'язку в складних реченнях (виконують функцію сполучних слів): *хто, що, який, чий, котрий, скільки*, наприклад: *Я знаю, що задавали з англійської.*

Вправа 586

1. Випишіть спочатку речення із питальними займенниками, а потім із відносними.

1) Зрештою, ніколи не відомо, скільки часу знадобиться, аби врятувати позаземну цивілізацію... (*Л. Воронина*). 2) «Скільки ж тут кілограмів?» — запитала Люда (*М. Білкун*). 3) Чи знаєте, ким я був раніше? (*Г. Малик*). 4) «Кого це ви там знайшли?» — здивувався Роман Петрович (*Л. Письменна*). 5) А потім всі побачили літак, який швидко наближався з-під сонця (*Д. Ткач*).

2. Як ви міркували, виконуючи завдання?

Вправа 587

1. Переробіть речення так, щоб питальні займенники стали відносними.

Зразок. Що ти хочеш? — Скажи, що ти хочеш.

1) Який у тебе телефон? 2) Котра зараз година?
3) Чий це щоденник? 4) Хто хоче відповідати? 5) Із ким ми ще не працювали? 6) Який сьогодні день тижня?

2. Поміркуйте, чи змінилася будова речень. Як саме?

Вправа 588

1. Продовжте й запишіть речення з відносними займенниками.

1) Розкажи, *кому*... 2) Я знаю, *скільки* ... 3) Не уявляю, *який*... 4) Підкажіть, будь ласка, *котра*... 5) Діти, перевірте, *чий*...

2. Підкресліть займенники відповідно до функції в реченні.

3. Поміркуйте, чим відрізняються займенники *котрий* і *який*. Зверте свою відповідь з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».

Необхідно відрізнити займенник *що* від співзвучного сполучника у складному реченні. Розрізнити їх можна в такий спосіб: якщо це слово можна замінити

займенником *який* (у потрібній відмінковій формі) або іншим повнозначним словом, значить *що* — це займенник, який виконує функцію сполучного слова і поєднує частини складного речення. При цьому займенник *що* відповідає на питання і є членом речення. Порівняйте: *Я знала, що ти прийдеш. Я знала, що сьогодні трапиться.* В останньому реченні *що* можна замінити іменниками *подія, ситуація* тощо.

Вправа 589

1. Переробіть пари простих речень на складні так, щоб частини поєднувалися займенником.

Зразок. *Я виграв персонажа. Я довго мріяв про персонажа. — Я виграв персонажа, про якого довго мріяв.*

1) На обличчі Дениса промайнула посмішка. Посмішка не віщувала нічого хорошого. 2) Я відчула шалене хвилювання перед виступом. До виступу довго готувалася. 3) Світлана погодувала кошеня. Кошеня приблудилося до їхнього дому. 4) Я належу до людей. Люди люблять мріяти.

2. Поміркуйте, який варіант (два речення чи одне) ви би ймовірніше використали у спілкуванні. Чому?

Вправа 590

1. Спишіть речення, у яких *що* є займенником.

1) Видно, він вирішив, що я сплю (*Майк Йогансен*).
2) Краще подумаєм, що взяти на дорогу (*Л. Письменна*).
3) Пам'ятаєш, позавчора ми грали у волейбол, що він тобі сказав? (*В. Росін*). 4) Знав Петро, що треба їм своєчасно прибути (*О. Іваненко*). 5) І ми не маємо сумніву, що він буде по-справжньому щасливим (*В. Росін*).
6) Перші слова, перші розпити, перше привітання — не

люблю цього всього, не знаю, що і як говорити (І. Роздобудько). 7) Словом, наша дискусія велася в одній площині: я доводив, що вони ж розумні й мусять мене зрозуміти, а вони казали, що я дурний і нічого не розумію (В. Нестайко).

2. Підкресліть займенники відповідно до функції в реченні.

Про що говорять слова

Займенники **котрий /котра/котре/котрі** вживаємо, коли говоримо про час або коли потрібно вирізнити когось з-поміж інших, наприклад: *У котрому вагоні ти їдеш? О котрій годині прибуття?* У всіх інших випадках варто вживати займенник **який/яка/яке/які**: *Це хлопець, із яким ми познайомилися в таборі.*

Іноді вибір займенника міняє зміст речення, порівняйте: *Котрий зараз урок? — Четвертий. Який зараз урок? — Фізкультура.*

Заперечні й неозначені займенники

Заперечні займенники *заперечують* предмет, ознаку, кількість, наприклад: *ніщо, нічий, ніскільки*. Вони утворюються шляхом додавання частки **ні/ані** до відносних займенників: *ні+що, ані+скільки*. Пишемо такі займенники разом, окрім випадків, якщо між часткою **ні** та займенником стоїть прийменник (дивіться таблицю).

Пишемо разом	Пишемо окремо
Майже завжди: <i>ніхто, нікого, нікому</i>	Якщо між часткою ні та займенником стоїть прийменник: <i>ні в кого, ні з ким</i>

Відмінюємо заперечні займенники подібно до відносних: *нікого, нічому, ніскільки*.

Зверніть увагу на варіанти наголошування заперечних займенників *ніхто* і *ніщо* в непрямих відмінках: *нікого — нікого, нічому — нічому*. У цих формах від наголосу залежить значення: займенники із наголошеним коренем позначають відсутність когось чи чогось: *нікого немає, нічого не видно*. Займенники з наголошеним префіксом позначають неможливість скористатися кимось або чимось: *нікого й спитати, нічого їсти*.

Вправа 592

1. Від поданих відносних займенників утворіть заперечні.
Хто, що, який, чия, котре, скільки.
2. Визначте спосіб словотворення.

Вправа 593

Провідмінюйте займенники *ніщо, нічий, ніяка, ніскільки*.

Вправа 594

1. Спишіть займенники з прийменниками, знявши ризик.

Ні/який, в/ні/якого, ні/в/якого, ніхто, ні/в/кого, ані/скільки, ані/на/скільки, ні/чий, з/ні/чий, ні/з/чий.

2. Поясніть правопис.

Вправа 596

1. Спишіть речення, знявши ризик.
 - Ні/кому не/давайте паролі від свого телефона та банківської карти.
 - Не/повідомляйте не/знайомцям ні/яку інформацію про місце свого проживання та навчання.
 - За жодних обставин не/сідайте в машину ні/з/ким не/знайомим.

- Запам'ятайте: ні/хто не/може змусити вас робити те, що ви вважаєте не/правильним і не/пристойним.
 - Ви не/маєте ні/перед/ким виправдовуватися за свої вчинки, але помилки треба визнавати й виправляти.
 - Ні/в яких/ситуаціях не/ризикуйте своїм життям і здоров'ям: це найцінніше, що ви маєте.
 - Ні/чия думка про вас не/є важливішою за правду.
2. Над усіма займенниками надпишіть розряд за значенням і відмінок.
 3. Поміркуйте, як можна назвати наведені твердження.
 4. Пригадайте, що таке порада. Звірте свої міркування з інформацією в рубриці «Про що говорять слова».
 5. Чи давали вам коли-небудь поради? А ви комусь?
 6. Поміркуйте, чи завжди і всім варто давати поради.
 7. Уявіть себе автором чи авторкою колонки порад і сформулюйте поради щодо того, як, кому і в якій ситуації варто давати поради.

Неозначені займенники вказують на невизначений предмет, ознаку, кількість: *абихто, деякий, скільки-небудь*. Ці займенники утворюємо додаванням часток **аби-, де-, казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь, -сь** до відносних займенників. Правопис неозначених займенників залежить від того, якою часткою вони утворені.

Пишемо разом	Пишемо з дефісом	Пишемо окремо
Із частками аби-, де-, -сь: <i>абихто, дехто, хтось</i>	Із частками казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь: <i>казна-хто, хтозна-хто, бозна-хто, будь-хто, хто-небудь</i>	Якщо між частками і займенником стоїть прийменник: <i>казна в кого, аби з ким, будь у кого, бозна на кому</i>

Підказка. Найлегше запам'ятати ті частки, з якими займенники треба писати разом. Для цього можна вивчити таку фразу: «Аби *десь, але разом*» (аби-, де-, -сь — разом). Відповідно з усіма іншими частками пишемо займенники з дефісом.

Відмінюємо неозначені займенники подібно до відносних: *абикого, хтозна-чому, скількох-небудь*.

Вправа 597

Спишіть займенники, поясніть різницю в написанні.

Щось — що-небудь, деякий — бозна-який, чийсь — казна-чий, в абикого — аби в кого, на казна-скільки — казна на скільки, в декого — де в кого, будь у кого — у будь-кого, нічого — ні до чого.

Вправа 598

1. Від поданих відносних займенників утворіть неозначені.
Хто, що, який, чия, котре, скільки.
2. Визначте спосіб словотворення.

Вправа 599

Спишіть займенники, знявши ризик.

Аби/хто, казна/який, чий/небудь, чий/сь, де/котрий, бозна/до/кого, ні/скільки, з/де/ким, де/з/ким, будь/на/що, ні/на/що, ні/ким, де/хто, аби/до/кого, із/хтозна/ким, ні/в/кого, будь/чого, ні/котрий, скільки/небудь, де/чого, ані/чий, хтозна/із/чим.

Вправа 600

1. Спишіть речення, знявши ризик.

- 1) Ми ж не/боягузи які/небудь! (Л. Письменна).
- 2) Образи так і сипалися з неї, мов із дірявого мішка,

набитого казна/якими капостями (А. Костецький). 3) Не слухаєте, лепечете, знаєтесь бозна/з/ким, а тоді «дядечку любезний»... (Днірова Чайка). 4) Йому *хочеться* чим/небудь втішити його, але не/знаходить слів... (Д. Ткач). 5) Я привів із собою ще де/кого зі своїх знайомих хлоп'ят (Л. Смілянський).

2. Підкресліть займенники відповідно до ролі в реченні.
3. Поясніть орфограми.
4. Поміркуйте, чому над одним словом у вправі стоїть знак наголосу.
5. Запишіть виділене слово фонетичною транскрипцією.

Вправа 601

1. Прочитайте фрази.
Хіба це проблема? Забий!
Я завжди готовий вислухати тебе.
Не переймайся, все буде добре!
Твої почуття — це нормально.
Ти сам винен!
Сльозами горю не допоможеш!
Що я можу для тебе зробити?
Ой, це що, ось у мене було...
Ага, а я ж тобі казала!
Теж мені проблема!
Я розумію, що ти відчуваєш.
Не реви!
Розкажи, що сталося?
Що тебе турбує?
2. Поміркуйте, у яких ситуаціях використовують наведені фрази.

Вказівні та означальні займенники

Вказівні займенники вирізняють один предмет, особу чи ознаку з-поміж інших: *цей, оцей, сей, той, стільки, такий, отакий*.

Вказівні займенники *цей, той, такий* змінюються за родами, числами та відмінками, як прикметники. Займенник *скільки* заміняє числівники, змінюється лише за відмінками.

Зверніть увагу! Займенники *та, те, ті, ця, це, ці, така, такі* у фольклорних і поетичних текстах можуть мати нестягнені форми *тая, тее, тії, цяя, цее, ції, такая, такії*, згадайте: «А ми тую червону калину підіймемо..» (С. Чарнецький).

Відмінювання вказівних займенників

Н.	той	та	те	ті
Р.	того	тієї, тої	того	тих
Д.	тому	тій	тому	тим
Зн.	той, того	ту	той, того	ті, тих
Ор.	тим	тією, тою	тим	тими
М.	(на) то́му, (на) ті́м	(на) тій	(на) то́му, (на) ті́м	(на) тих

Зверніть увагу! У непрямих відмінках займенників *той, цей* наголос змінюється: якщо ці займенники вжиті з прийменником, тоді наголос у них падає на основу (в *то́му дописі, з цьо́го акаунту*); якщо займенники вживаємо без прийменників, наголошуємо закінчення слова (*тогó блогера, цьому́ хейтеру*).

Вправа 602

1. Прочитайте словосполучення, правильно наголошуючи.

Бачила того конкурсанта, вболіваю за того спортсмена, вірю тому доказу, читав у тому романі, у цьому смислі, цьому гравцеві, від цього берега, цього колективу.

2. Визначте відмінки займенників.

Вправа 603

Провідмініуйте займенники *той, та, те, ті, стільки*.

Вправа 604

1. Прочитайте речення, обираючи займенник.

1) Привал буде за цією/тією горою. 2) Мені, будь ласка, це/те тістечко. 3) Візьміть цю/ту книгу, не пошкодуєте. 4) Нам треба дійти аж до цих/тих будинків. 5) Я живу в цьому/тому місті. 6) Тож до зустрічі цієї/тієї суботи!

2. Поміркуйте, як зміниться зміст речення залежно від вибору займенника.
3. Чи є речення, у яких вибір однозначний?

Означальні займенники узагальнено вказують на предмети, ознаки, кількість: *весь (увесь), всякий (усякий), сам, кожний (кожен), самий, інший*. Зверніть увагу на фонетичні варіанти цих займенників.

Відмінювання означальних займенників

Н.	весь	вся	весь	всі
Р.	всього	всієї	всього	всіх

Д.	всьому	всій	всьому	всім
Зн.	весь, всього	всю	весь, всього	всі, всіх
Ор.	всім	всією	всім	всіма́
М.	(на) всьо́му, (на) всі́м	(на) всій всій	(на) всьо́му, (на) всі́м	(на) всіх

Зверніть увагу! У непрямих відмінках займенника *весь* наголос змінюється: якщо займенник вжито з прийменником, тоді наголос падає на основу (*у всьо́му світі, від усьо́го класу*); якщо займенник уживаємо без прийменників, наголошуємо закінчення слова (*всьо́го світу, всьо́му класу*).

Треба розрізняти займенники *са́мий* і *самі́й*: *са́мий* /*са́ма/са́ме/ са́мі* уживаємо у сполученні з іншими словами (*той са́мий раз, та са́ма книга*), *самі́й/самá/ самé/самі́* вживаємо у значенні «лише один»: *У нас у класі самі́ дівчата.*

Вправа 605

1. Прочитайте поєднання слів, правильно наголошуючи.

Сама собі господиня, прийшла сама, та сама жінка, сама ввічливість, лишилася сама; на тому самому місці, довелося самому, грати самому, себе самого перехитрити, в самий раз; всього найкращого, в усьому місті, від усього активу, усьому класу.

2. Усно складіть речення із цими поєднаннями слів.

Вправа 606

Провідмініюйте займенники *всякий, кожна, інше, самі*.

Вправа 609

1. Прочитайте фрагмент із книжки «Життя онлайн» Луї Стівелла в перекладі Тетяни Кузьменко.

Чи справді я хочу цим ділитися?

Дуже просто запостити щось таке, що змусить тебе кусати лікті вже за мить (або через тижні чи роки). Тож перед тим, як викладати, зупинись і подумай. Спитай себе...

- Чи хочеш ти, щоб це побачили твоя бабуся / найкращий друг / найзапекліший ворог. (У мережі все може поширюватися значно далі, ніж тобі того хочеться.)
 - Якщо ти про когось щось пишеш, то чи скажеш те саме цій людині віч-на-віч? (Дивись вище.)
 - Може, ти з часом будеш непокоїтися через цей допис? Якщо так, то чи вартий він твоїх переживань?
2. Випишіть займенники, визначте їхній розряд за значенням, відмінок, рід і число.
 3. Продовжте текст, висловивши свої міркування з теми.

Вправа 610

Ознайомтеся зі схемою розбору займенника як частини мови.

Схема розбору займенника як частини мови

1. Запишіть слово. Визначте частину мови.
2. Знайдіть початкову форму (називний відмінок; для займенників прикметникової форми — називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Визначте розряд за значенням.
4. Визначте морфологічні ознаки: рід (якщо є), число (якщо є), відмінок.
5. Визначте синтаксичну роль слова.
6. Розберіться у правописі слова (як воно пишеться).

Не варто коментувати кожне фото в дописах і вставляти в кожну суперечку.

Зразок усного розбору

Кожну — займенник. Початкова форма — *кожен*. Означальний. Ужитий у формі жіночого роду, у знахідному відмінку однини. У реченні є означенням.

Зразок письмового розбору

Кожну — п.ф. *кожен*, означальний, ж. р., 3н. в., одн., означ.

Вправа 611

1. У наведених реченнях знайдіть займенники та зробіть морфологічний розбір.

1) «А нащо ті книжки читати, коли є телебачення, і комп'ютер, і інтернет?» — казав Ромка (*В. Нестайко*).
2) На багатьох сайтах рекламували диво-таблетки, які нібито дозволяли позбутися зайвої ваги у найкоротші терміни (*С. Гридін*). 3) А що, як помістити оголошення з її фотокарткою в інтернеті або розклеїти на тролейбусних зупинках? (*О. Сайко*). 4) Поглянула на мене краєм ока й закрила свій блог (*О. Луцевська*).

2. Змодельуйте ситуації, у які потрапили герої з наведених цитат. Щоб ви їм могли порадити?

Вправа 612

Виконайте тестові завдання.

1. Відносний займенник є в усіх реченнях, ОКРІМ

А Соціальні медіа — це вебсайти і застосунки, які дають можливість ділитися інформацією.

Б У соцмережах є опція щодо того, хто може бачити твої дописи.

В Іноді буває незрозуміло, у який спосіб це зробити.

Г Постав у гуглі питання, як змінити налаштування приватності.

2. Із дефісом треба писати обидва займенники в рядку

А казна/який, хто/небудь

Б де/котрий, будь/хто

В казна/що, казна/в/кого

Г аби/який, скільки/небудь

3. Помилку у відмінюванні займенника допущено в рядку

А у моєму дописі

Б усіх користувачів

В тою зимою

Г чийогось телефона

4. Прочитайте речення.

Коли (1) *всі* (2) *твої* дописи лише про (3) *тебе* — (4) *самі* лише селфі у стрічці, наприклад, — (5) *це* не дуже цікаво читати й швидко набридає.

Означальними є обидва займенники, позначені цифрами (цифра позначає наступне слово)

А 1, 3

Б 2, 4

В 3, 5

Г 1, 4

5. Прочитайте діалог.

(1) — *Вибачте мене! Як пройти до відділення «Нової пошти»?*

(2) — *Прямо й ліворуч! Давайте зробимо наступним чином: я вас проведу.*

(3) — *Щиро вас дякую!*

(4) — *Будь ласка, ми всі маємо допомагати один одному!*

Редагування НЕ потребує репліка

А 1

Б 2

В 3

Г 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити займенники від інших частин мови?
2. Для чого нам потрібні займенники?
3. Які розряди займенників за значенням ви знаєте?
4. Чим відрізняються означальні й неозначені займенники?
5. Як відмінювати займенники?
6. Які орфограми щодо займенників ви знаєте?
7. Як пов'язані займенники й етикет?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

Повторення вивченого

§ 55. Будова слова. Словотвір. Орфографія

Вправа 613

1. Прочитайте початок казки, заповнивши пропуски в тексті.

В одній прекрасній країні Мовознавії жили близькі друзі — хлопець і дві дівчини. Одна з дівчат дуже любила розбиратися в суті слів і з'ясовувати їхню будову. Вона завжди говорила, що частини слів — ключ до розуміння їхнього значення: «Подивіться хоча б на слово *невагомість* — немає ваги, відсоток — частина від сотні, подружжя — тому що *по*дружилися, *пере*могти — змогти краще...» Розумниця могла говорити про це годинами! Та що там годинами — днями й ночами. Для того, щоб легше було вивчати частини слова, вона дала їм назви — ... А звали дівчину ...

Хлопець був надзвичайно креативною натурою: він умів творити нові слова від тих, які вже існують: «Вам щось *подо*бається — ставте *впо*добайки! Написали картину *на* стіні — та то ж *сті*нопис! Носимо *на* плечах — то *на*плічник!» Хлопець навіть розробив кілька способів творення слів: ... Звали цього креативного парубка ...

Ну а третя подружка в усьому любила порядок і грамотність. Вона завжди говорила: «Якщо слово написано

неправильно, то воно втрачає свою вартість». Вона охоче всім пояснювала, що префікса **рос-** не існує, що суфікс **-ськ-** має братів та багато іншого. Звали цю розумницю ...

Попри те, що друзі були дуже обізнані й розумні, вони неймовірно любили вчитися й відкривати щось новеньке.

2. Чи легко вам було здогадатися, що має бути на місці пропусків?
3. Пофантазуйте і придумайте продовження історії.

Вправа 614

1. Випишіть пари спільнокореневих слів.

Обережно, берегти, берег; струнко, струна, струс; книга, книжний, книги; родина, родиною, родимка; лікарня, лікоть, лікувати; маса, маска, масивний; кіт, кошачий, кит; школяр, шкільний, шкільного; гурт, гуркіт, гуртовий; краса, прикрашений, красти; прообраз, образити, образний.

2. Визначте частини слова.
3. Поясніть співзвучність неспільнокореневих слів.

Вправа 615

1. Поясніть різницю лексичного значення паронімів через значення твірних слів.

Зразок. Громадський ← громада, громадянський ← громадянин.

Освічений, досвідчений, освітлений; кристальний, криштальний; ефектний, дефектний; мимохідь, мимохить; відмінний, відмітний; відтинок, відтінок.

2. Визначте спосіб словотворення.
3. Складіть з паронімами речення.

Вправа 617

1. Запишіть слова, вставивши на місці пропусків потрібні літери.

(З/с/зі)розуміти, (з/с/зі)мінитися, пр(и/е)бирання, пр(и/е)йти, (з/с/зі)ткнутися, бе(з/с)перечно, пр(и/е)носить, пр(и/е)важливий, (з/с/зі)першу, пр(и/е)освящений, ро(з/с)поділ, (з/с/зі)'явитися, ро(з/с)питати, (з/с/зі)хильність, пр(и/е)шкільний, ро(з/с)кривати, пр(и/е/і)звище (з/с/зі)низити, пр(и/е)боркати, (з/с/зі)причинити, (з/с/зі)'ясувати, (з/с/зі)поживати, ро(з/с)рядитися, бе(з/с)лад, ро(з/с)робляти, пр(и/е)чудовий.

2. Позначте префікси, сформулюйте правила, які ви використали у вправі.

Вправа 618

1. Запишіть слова, вставивши на місці пропусків потрібні літери.

Груш..**вий**, печ..**во**, археолог..**чний**, вузл..**к**, нач..**ння**, павут..**ння**, діж..**чка**, розумн..**чка**, натхне..**ння**, признач..**ння**, святк..**вий**, книж..**чка**, ді..**вий**, фіз..**к**, добр..**во**, ход..**ння**, зверн..**ння**, ортопед..**чний**, бджол..**ний**, овоч..**вий**, сон..**чко**.

2. Позначте суфікси, сформулюйте правила, які ви використали у вправі.

Вправа 619

Утворіть прикметники за допомогою суфіксів -ськ-, цьк-, -зьк-.

Товариш, чех, агент, Збараж, парубок, герцог, Париж, козак, Кременчук, люди, Поділ, Полісся.

Вправа 620

Утворіть присвійні прикметники від імен усіх учнів вашого класу.

Вправа 622

1. Розмістіть речення в такій послідовності, щоб вони становили зв'язний текст (перше речення позначене).

(1)Майже напевне ви (з/с)тикалися з прокрастинацією, навіть якщо вперше чуєте це слово.

Із прокрастинацією треба працювати, адже її часто супроводжує почуття провини, а іноді навіть сорому.

Сьогодні цей термін означає ситуацію, коли ви обіцяєте собі або іншим щось (з/с)робити, але пр.кладаєте це (з/с)початку на завтра, потім на післязавтра, і так тр...ває доволі довго.

У пр.екладі з латин.с.кої мови воно означає «пр.несення на наступний день».

2. Спишіть текст, заповнивши пропуски та обравши один варіант із поданих у дужках.
3. Які ви маєте способи боротьби з відкладанням «на потім»? Прочитайте поради психологів Анни Шийчук та Володимира Вовка щодо того, як подолати прокрастинацію.

1. Якщо справа для вас важлива й потрібна, подумайте, що конкретно заважає вам зробити її прямо зараз.

2. Коли ми стикаємось із великим та складним завданням, то від страху не наважуємося почати. Натомість можна подумати, як це завдання подрібнити й виконувати поетапно.

3. Створіть для себе комфортні умови, щоб вас ніщо не відволікало.

(Із сайту «Happy Monday»)

2. За наведеними порадами створіть інфографіку чи схему (дайте загальну назву й до кожного пункту, схематично намалюйте малюнки чи знайдіть ілюстрації).
3. Проведіть експеримент удома: якщо захочеться відкласти виконання хатніх справ чи домашнього завдання, спробуйте наведені методи.
4. Поділіться результатами експерименту з однокласниками й однокласницями.
5. Напишіть розповідь про ваш експеримент від 3-ї особи, ніби ви бачите ситуації збоку й описуєте не себе, а іншу людину. Стиль тексту довільний. Наприклад, можна почати так: «Марина мала на сьогодні купу справ, але щойно переступила поріг домівки, рука зразу потяглася до улюбленого гаджета...»

§ 56. Морфологія. Орфографія

Вправа 623

Напишіть казкову історію про чотирьох друзів чи братів — іменні частини мови.

Вправа 624

Заповніть таблицю.

Іменні частини мови

	Іменник	При- кметник	Числів- ник	Зай- менник
Значення				
Питання, на які відповідають				
Граматичні ка- тегорії (рід, число, відмінок)				
Синтаксична роль				

Вправа 625

1. Спишіть речення.

1) Назбираєш достатньо охочих — вестиму ваш гурток! (А. Давидов). 2) Десятеро їх — і всі як один дрібні й прудконогі, веселі, замурзані всі, чорноголові, дуже галасливі й охочі до бійок та дрібних дитячих сварок (В. Близнець). 3) Гей, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий коня прив'яже (Народна творчість). 4) Так навіщо ж нагадувати про таку неприємну річ, що ти ще малий і не можеш бути цілком

самостійним? (*Н. Забіла*). 5) Йди в той ряд, де стоятиме побільше завзятих парубків, приїжджих чумаків. (*П. Сурпуненко*). 6) Дивуються приїжджі, знизують плечима: звідки така дивна назва? (*А. Топачевський*). 7) Тільки ноги несли його не по прямій лінії (*М. Йогансен*). 8) Визначте довжину прямої ВС (*З підручника математики*).

2. Надпишіть назви усіх іменних частин мови, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі в реченні. Усно визначте граматичні категорії (рід, число, відмінок)
3. Зробіть морфологічний аналіз виділених слів.

Вправа 626

1. Утворіть ступені порівняння від прикметників, де це можливо.

Складний, цікавий, захопливий, нудний, великий, важкий, незвичайний, веселий, комп'ютерний, швидкий, результативний.

2. Поясніть, чому не від усіх прикметників можна утворити ступені порівняння.
3. Розкажіть про свій навчальний рік, використовуючи утворені форми ступенів порівняння прикметників (рід, число та відмінок можна змінювати).
4. Наприклад: Найскладнішою темою з української мови для мене була...

Вправа 627

1. Запишіть словосполучення, поставивши слова в дужках у потрібну форму.

Кабінет (*директор*), навчаюся в (*п'ятий*) класі, з (*двадцять шість*) учнями, переможці (*конкурс*), займатися (*задача*), збільшити пам'ять (*гаджет*), після (*сім*) уроків, дякувати (*вчитель*), подякували (*я*), студент (*факультет*), подорожувати з (*він*), дедлайн (*проект*) до (*двадцять перше*) травня, обома (*очі*), збільшити до (*двісті*) (*гігабайт*), з (*шість*) однокласниками, привітати з (*Перше вересня*), результати (*іспит*), відповідальність за (*вони*).

Вправа 628

1. Запишіть числівники словами, розшифруйте скорочення (зверніть увагу, що частину скорочень прийнято писати без крапок).

До 45 Гб, додати 2,5 л, більше 200 г, дорівнює 1,09 млн, на 1 495 т, близько 678 га, о 18 год 35 хв 21 с, розміром 69,4 см², більше 986 млрд, із 74 дм, масою до 138 кг, відстань становить 700 км, 62 м, скільки мм у 2 м, коштує 1372 грн, здати роботу до 29.05.2024, із 01 вересня 2025 р., 2011 р.н.

Довідка. Гб — гігабайт, г — грам, га — гектар, год — година, дм — дециметр, кг — кілограм, км — кілометр, л — літр, м — метр, мм — міліметр, с — секунда, см — сантиметр, т — тонна, хв — хвилина, грн — гривня, млн — мільйон, млрд — мільярд; р. — рік, р.н. — рік народження.

Вправа 630

1. Запишіть речення, поставивши на місці дужок прізвища, імена та імена по батькові директора й заступників директора школи, а також ваших учителів у потрібній формі та доповнивши інформацією.

На уроках ... (ПП) ми багато дізналися про...

Ми щиро дякуємо ... (ПП) за...

Нам приємно було працювати з ... (ПП)

Сподіваємося найшвидше побачити ... (ПП)

Завдяки ... (ПП) ми дізналися про ...

Ми будемо чекати зустрічі з ... (ПП)

2. Поділіться вашими враженнями від навчального року, використовуючи прізвища та імена ваших однокласників.

Вправа 631

Спишіть словосполучення, виправивши помилки, де це потрібно.

Моє день народження, величезне шимпанзе, харківське метро, далеке США, десяткова дріб, українська живопис, інопланетне НЛО, шалена папараці, у другій степені.

1. Прочитайте допис.

14:32

97%

Алекс
Дорослі постійно говорять, що надо вчитись. Для чого це надо? Зарас часи змінилися, вся інформація бисто застаріває, та й усе можно знайти у інтернеті. Старший брат каже, що міні в жетті ніколи не знадобиться більша половина інформації, якою нам забивають голову в школі. У мене й так тища підпициків. Що думаєте про це друзі?

← Коментарі

Антон
Згоден! Не дочекаюся канікул.
1 дн. 4 вподобання Відповісти

Ігор
Знайти інформацію теж треба вміти. Ще й зрозуміти, чи вона не фейкова. Я за навчання.
23 год. 7 вподобань Відповісти

Інна
Тобі школа точно не завадить 😊 Хоча б для того, щоб грамотно й зрозуміло висловлюватися.
9 год. 3 вподобання Відповісти

Розумник
Вчитися треба не стільки заради знань, скільки для того, щоб розвивати мозок. Хочеш сильні ноги — присідаєш, хочеш красиві біцепси — робиш вправи з гантелями, хочеш гострий розум — навчаєшся.
3 год. 7 вподобань Відповісти

Оленка
Ні, без навчання зараз ніяк. До речі, навчання — це ж не лише уроки в школі. Ще книги, пізнавальні ролики, спостереження...
1 год. 5 вподобань Відповісти

2. Спишіть текст допису, виправляючи помилки.
3. Обговоріть тему. Кого з коментаторів би ви підтримали? Наведіть аргументи на користь своєї думки.

Вправа 633

1. Прочитайте афоризми відомих людей про навчання.

1) Одне мені тільки близьке, вигукну я: о школу, о книги! (*Г. Сковорода*). 2) Кожен, хто перестає вчитися, старіє, — не важливо, у 20 або 80 років, — а той, хто продовжує вчитися, залишається молодим. Найголовніше в житті — це підтримувати молодість мозку (*Генрі Форд*). 3) Книга й школа — що є глибше? (*П. Тичина*). 4) Учень, який навчається без бажання — це птах без крил (*Сааді*). 5) Добре тому, хто навчився вчитися (*Менандр*). 6) Чого б ти не вчився, ти вчишся для себе (*Петроній*).

2. Запишіть цитату, яка вам сподобалася найбільше. Надпишіть усі частини мови.
3. Сформулюйте своє розуміння відповіді на питання, чому важливо вчитися.

Вправа 634

1. Прочитайте жарти.

Тільки студенти та школярі на запитання «котра година?» відповідають: «10 хвилин залишилося».

«Око за око, зуб за зуб!» — сказала Наталочка й наставила Марії Іванівні дизлайків під світлинами у фейсбуку.

Максимко довів учительку до істерики коментарями в щоденнику...

Ніколи дома не буває так чисто, як перед приходом мами з батьківських зборів.

2. Пригадайте, що веселого відбулося у вас упродовж навчального року.
3. Напишіть твір «Як я провела/провів навчальний рік». Зачитайте його в класі (можна дібрати світлини, відео).

Проект!

Об'єднайте зусилля та напишіть спільний текст, змонтуйте відеоролик «Мій цікавий / веселий / шалений / нудний 6-ий клас!» (у назві оберіть потрібне чи додайте своє).

Любі шестикласники та шестикласниці!

Ви добре попрацювали цього навчального року! Сподіваємося, наш підручник був корисним та цікавим для вас і за цей рік ви суттєво покращили навички спілкування. Бажаємо вам добре відпочити влітку, набратися сил та отримати величезну кількість приємних вражень. А ми тим часом підготуємо для вас багато нового й цікавого. До зустрічі в сьомому класі!

УКРАЇНСЬКА МОВА

**підручник для 6 класу
закладів загальної
середньої освіти**

Особливості підручника:

- створює умови для активної діяльності на уроці та свідомої самостійної роботи учнів
- дає змогу втілювати сучасний підхід до навчання через систему компетентнісно орієнтованих завдань

Електронний інтерактивний додаток дозволить:

- здійснити онлайн-тестування
- скористатися додатковими матеріалами

